

**POLİTİK İSTİKRARSIZLIĞIN YOLSUZLUK VE
GELİR DAĞILIMI ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE
ÖRNEĞİ**

**2024
YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSAT**

Ömer Faruk AYYILDIZ

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Murat ERGÜL**

**POLİTİK İSTİKRARSIZLIĞIN YOLSUZLUK VE GELİR DAĞILIMI
ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Ömer Faruk AYYILDIZ

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Murat ERGÜL

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Ocak 2024

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	5
DOĞRULUK BEYANI	6
ÖNSÖZ	7
ÖZ.....	8
ABSTRACT.....	10
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	12
ARCHIVE RECORD INFORMATION	13
KISALTMALAR	14
ARAŞTIRMANIN KONUSU	15
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	15
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	15
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	16
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	16
BİRİNCİ BÖLÜM	18
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	18
1.1. Ekonomi Kavramı	18
1.2. Politika Kavramı.....	21
1.3. Politika-Ekonomi İlişkisi ve Etkileşimi.....	25
İKİNCİ BÖLÜM.....	35
2. POLİTİK İSTİKRARSIZLIK	35
2.1. Politik İstikrarsızlığın Tanımı ve Önemi.....	35
2.2. Politik İstikrarsızlığın Türleri	39
2.2.1.Süreklilik Yaklaşımı (Politik Sistemin Devamlılığı)	39
2.2.2.Sıklık Yaklaşımı (Boyutsal Okul).....	41

2.2.3. David Sanders'in Politik İstikrarsızlık Tanımı.....	42
2.3. Politik İstikrarsızlığın Nedenleri.....	45
2.3.1. Terör, İç Savaş ve Ayaklanmalar	46
2.3.2. Siyasi Yönetim İstikrarsızlıkları.....	49
2.3.3. Ekonomik İstikrarsızlık.....	53
2.4. Türkiye'de Politik İstikrar/İstikrarsızlık Kavramlarına Bakış	55
2.4.1. 2000 Yılı Sonrasında Türkiye'nin Siyasi ve Ekonomik Durumu	55
2.4.1.1. Kasım 2000 Krizi	55
2.4.1.2. Şubat 2001 Krizi	59
2.4.1.3. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) ve Acil Eylem Planı (AEP)	64
2.4.1.4. E- Muhtıra (27 Nisan Bildirisi)	72
2.4.1.5. 2008 Küresel Ekonomik Krizi	73
2.4.1.6. Gezi Parkı Ayaklanması (2013).....	77
2.4.1.7. 15 Temmuz Darbe Girişimi (2016)	81
3. YOLSUZLUK.....	86
3.1. Yolsuzluğun Tanımı ve Önemi	86
3.2. Yolsuzluk Türleri.....	90
3.2.1. Maddi Yolsuzluk Türleri.....	90
3.2.1.1. Rüşvet	90
3.2.1.2. İrtikap.....	91
3.2.1.3. Kara Para Aklama	91
3.2.1.4. Zimmet.....	92
3.2.1.5. Dolandırıcılık	92
3.2.2. Maddi Olmayan Yolsuzluk Türleri.....	93
3.2.2.1. Rant Kollama	93
3.2.2.2. Lobicilik.....	93
3.2.2.3. Oy Ticareti	94
3.2.2.4. Kayırmacılık (İltimas).....	94
3.2.2.4.a. Akraba Kayırmacılığı (Nepotizm):	95
3.2.2.4.b. Eş-Dost Kayırmacılığı (Kronizm):	95
3.2.2.4.c. Siyasal Kayırmacılık (Partizanlık/Patronaj):	95
3.3. Yolsuzluğun Nedenleri	96

3.3.1. Ekonomik Nedenler	96
3.3.1.1. Devlet Müdahalesi (Devletin Ekonomideki Ağırlığı)	96
3.3.1.2. Kamusal İstihdam ve Ücret Seviyeleri	98
3.3.1.3. Ekonomik Özgürlük ve Mülkiyet Hakları	100
3.3.1.4. Diğer Ekonomik Nedenler	101
3.3.2. Siyasal Nedenler	103
3.3.2.1. Bürokratik Nedenler	103
3.3.2.2. Hukuki Sistemi.....	104
3.3.2.3. Denetim Mekanizmasının Yetersizliği	105
3.4. Yolsuzluğun İktisadi Açından Ele Alınması (Yolsuzluğun Etkileri).....	106
4. GELİR DAĞILIMI	109
4.1. Gelir Dağılımının Tanımı ve Önemi	109
4.2. Gelir Dağılımının Türleri.....	112
4.2.1. Fonksiyonel (Faktörel) Gelir Dağılımı	112
4.2.2. Kişisel (Bireysel) Gelir Dağılımı	113
4.2.3. Sektörel Gelir Dağılımı.....	114
4.2.4. Bölgesel (Coğrafi) Gelir Dağılımı	115
4.3. Gelir Dağılımını Ölçme Yöntemleri	115
4.3.1. Gini Katsayısı ve Lorenz Eğrisi	116
4.3.2. Kuznets Katsayısı.....	118
4.3.3. Değişim Aralığı.....	119
4.3.4. Yüzdeler Dilimleme Yöntemi	120
4.3.5. Atkinson Endeksi	121
4.3.6. Pareto Optimumu	123
4.4. Gelir Dağılımını Etkileyen Unsurlar.....	124
4.4.1. Ekonomik Unsurlar	125
4.4.1.1. Ekonomik Büyümenin Gelir Dağılımına Etkisi.....	125
4.4.1.2. Enflasyonun Gelir Dağılımına Etkisi.....	127
4.4.1.3. İşsizliğin Gelir Dağılımına Etkisi	128
4.4.1.4. Faizin Gelir Dağılımına Etkisi.....	129
4.4.1.5. Vergilerin Gelir Dağılımına Etkisi.....	130
4.4.1.6. Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkisi	132
4.4.1.7. Dış Ticaretin Gelir Dağılımına Etkisi.....	133

4.4.2.Sosyo-Kültürel Unsurlar	135
4.4.3.Demografik Unsurlar.....	137
4.4.3.1. Nüfus Artışı	137
4.4.3.2. Göç (Kentleşme).....	138
4.4.4.Teknolojik Unsurlar	139
4.5. Gelir Dağılımının Teorik Altyapısı	140
4.5.1.Fizyokratlara Göre Gelir Dağılımı.....	141
4.5.2.Klasik Okula Göre Gelir Dağılımı.....	142
4.5.3.Marksist Okula Göre Gelir Dağılımı	147
4.5.4.Neoklasik Okula Göre Gelir Dağılımı.....	151
4.5.5.Keynesyen'e Göre Gelir Dağılımı.....	155
4.5.6.Neo-Keynesyen Okula Göre Gelir Dağılımı	157
4.5.6.1. Kaldor Modeli.....	157
4.5.6.2. Pasinetti Modeli	158
4.5.6.3. Robinson Modeli.....	159
4.5.6.4. Kalecki Modeli	160
5. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ VE YÖNTEM	161
5.1. Literatür	161
5.2. Model ve Veri Seti.....	166
5.3. Ekonometrik Yöntem ve Bulgular	168
5.3.1.Serilerin Grafikselsel Gösterimleri.....	168
5.3.2.Korelasyon Analizleri	170
5.3.3.Birim Kök Testleri	171
5.3.3.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi.....	171
5.3.3.2. Phillips-Perron Testi	174
5.3.4.Eşbütünleşme Analizi	177
5.3.4.1. Johansen Eşbütünleşme Analizi.....	177
5.3.5.Granger Nedensellik Analizi.....	180
SONUÇ	183
KAYNAKÇA.....	188
TABLolar LİSTESİ	222
ŞEKİLLER LİSTESİ	224
ÖZGEÇMİŞ	226

TEZ ONAY SAYFASI

Ömer Faruk AYYILDIZ tarafından hazırlanan “POLİTİK İSTİKRARISZLIĞIN YOLSUZLUK VE GELİR DAĞILIMI ÜZERNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Murat ERGÜL

.....

Tez Danışmanı, İktisat Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. Savunma sınavı tarihi: 17/01/2024

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Ali Rauf KARATAŞ (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Murat ERGÜL (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Fatih OKUR (BAYÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Doç. Dr. Zeynep ÖZCAN

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarını intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığı eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığı beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Ömer Faruk AYYILDIZ

İmza :

ÖNSÖZ

Ulusal literatüre bakıldığında politik istikrar/istikrarsızlığın yolsuzluk ve gelir dağılımı üzerine etkisinin incelendiği bir çalışma olmaması, ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu tarihten günümüze kadar birçok darbe, muhtıra, ayaklanma, iç çatışma ve ekonomik krizlere maruz kalması ve mücadele etmesi bu çalışmanın ana konusu olan Türkiye'deki yolsuzluk ve gelir dağılımını nasıl etkilediğinin ampirik olarak incelenmesi yazar tarafından gerekli görülmüştür. Çalışmada bu üç kavram ayrı bölümler oluşturularak detaylıca tanıtılmış ve teorik olarak irdelenmiş ardından çeşitli ampirik yöntemler kullanılarak politik istikrar/istikrarsızlığın yolsuzluk ve gelir dağılımı üzerine etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Daron Acemoğlu ve James A. Robinson tarafından yazılan Dar Koridor isimli kitapta Çinli bir felsefeci olan Xunzi'nin şu sözü çalışmanın yapılmasında şevk verici bir diğer sebeptir; *“Yönetici bir kayıktır, halk da deniz. Deniz kayığı taşıyabilir. Deniz kayığı alabora edebilir.”*

Bu çalışmanın hazırlanmasında da maddi, manevi ve bilimsel destekler, isteklendirme kaynağı olmuştur. Bu bağlamda tüm bilgi birikimini ve deneyimlerini benimle paylaşan, eleştiri ve yorumlarıyla tutarlı bir çalışmanın ortaya çıkmasına yardımcı olan tez danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Murat ERGÜL 'e teşekkür ve saygılarımı sunuyorum. Ayrıca hayatım boyunca ve tez çalışmamda maddi ve manevi her desteği gösteren ve her daim yanımda olduklarını hissettiren kıymetli babam Bayram AYYILDIZ ve kıymetli annem Sultan AYYILDIZ' a teşekkürü ve hürmeti bir borç bilirim. Ek olarak, tez sürecim boyunca yaşadığım maddi ve manevi tüm sıkıntılarda yanımda olan, sevgisini ve desteğini benden esirgemeyen değerli eşim Hüsna AYYILDIZ 'a teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZ

Politik istikrarsızlık, politik anlamda hükümetin çeşitli nedenlerden (darbe, muhtıra, çatışma, ayaklanma, isyan, ekonomik kriz vb.) dolayı istikrarlı bir süreç yürütememesidir. Yolsuzluk, bir kamu görevlisinin devletin verdiği yetkileri görevinin dışında kendi çıkarları doğrultusunda kullanması şeklinde ifade edilmektedir. Gelir dağılımı ise kısaca, belirli bir dönem içinde bir ülkenin elde ettiği toplam gelirin ülkede yaşayan vatandaşlara eşit bir şekilde dağıtılması gerektiğini ya da en azından eşit dağıtılacak kadar adaletli bir seviyede olması şeklinde ifade edilmektedir.

Bir ülke ekonomisinde politik istikrarın sağlanması hem yerli ve yabancı sermayenin ülke dışına çıkmasının önüne geçerek döviz dengesini sağlamakta, hem de yerli ve yabancı sermaye sahiplerini güven vererek gelir dağılımının daha adil bir konuma gelmesini sağlamada önemli bir etkidir. Aynı zamanda sermaye sahiplerinin ülkede istikrarın sağlandığını bilerek yatırımlara devam etmesi ülkenin ekonomik yönden güvenli bir liman olduğunu düşünmesinden dolayıdır. Çünkü politik istikrarsızlığa sebep olan darbeler, muhtıralar, iç çatışma ayaklanmaların ülkede olabildiğinde az görülmesi ekonomik güvenin sağlanmasında önemli bir etken olarak görülmektedir. Ekonomik güvenin yükselmesi de hükümetin uygulayacağı ekonomi politikalarını olumlu yönde etkilemektedir. Bunlara ek olarak politik olarak kendini istikrarsız görmeyen ya da meşruluğuna zarar getirecek herhangi bir istikrarsızlık türüyle karşılaşmayacak olan hükümetler yolsuzluğu engellemeyi kendine ilke edinmektedir. Bu sayede artan politik istikrar yolsuzluğu azaltıp, ekonomik güvenin yükselmesini tetikleyerek yerli ve yabancı sermayenin yatırım iştahını arttırmakta, işsizliği azalarak ekonomik büyümeyi yükseltmektedir. Böylece gelir dağılımının daha adil bir konuma gelmesini sağlamaktadır.

Bu çalışmada Türkiye’de politik istikrarsızlık/istikrarın yolsuzluk ve gelir dağılımı üzerindeki etkisi 2002-2021 dönemine ait veriler kullanılarak zaman serisi yöntemi yardımıyla ekonometrik olarak analiz edilmiştir. Ekonometrik analiz yapılmadan önce çalışmanın amacına uygun olarak iki ayrı ekonometrik model kurulmuştur. Analiz sonuçlarına göre, yolsuzluk ile politik istikrar arasında negatif

yönlü orta düzeyde korelasyon ilişkisi, gelir dağılımını temsilen kullanılan bağımsız değişken olan gini katsayısı ile politik istikrar arasında pozitif yönlü zayıf düzeyde korelasyon ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan Granger nedensellik analiz sonucuna göre, politik istikrar arttıkça yolsuzluğun azaldığı, diğer bir ifadeyle politik istikrarsızlık arttıkça yolsuzluğun arttığı tespit edilmiştir. Diğer yandan politik istikrar arttıkça gini endeksinin de arttığı dolayısıyla gelir dağılımı adaletsizliğinin azaldığı ortaya koyulan bir diğer sonuçtur. Tam tersi şekilde, politik istikrar endeksinin düşmesi gini endeksinin düşmesine ve dolayısıyla da gelir dağılımında adaletsizliğini arttığı yönünde bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Başka bir deyişle 2002-2021 yılları arasında Türkiye’de politik istikrarsızlıklar arttıkça yolsuzluk artış göstermiş ve gelir dağılımı eşitliği bozulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Politik İstikrarsızlık; Politik İstikrar, Yolsuzluk; Gelir Dağılımı; Gelir Dağılımı Eşitsizliği; Zaman Serisi Analizi; Granger Nedensellik Analizi.

ABSTRACT

Political instability is the inability of the government to carry out a stable process due to various reasons (coup, memorandum, conflict, uprising, rebellion, economic crisis, etc.). Corruption is defined as the use of the powers granted by the state by a public official for his/her own interests outside his/her duties. Income distribution, in short, means that the total income generated by a country in a given period should be distributed equally to the citizens living in the country, or at least at a level that is fair enough to be distributed equally.

Ensuring political stability in a country's economy is an important factor in ensuring the balance of foreign exchange by preventing domestic and foreign capital from leaving the country and ensuring a fairer distribution of income by reassuring domestic and foreign capital owners. At the same time, capital owners continue to invest in the country knowing that stability is ensured in the country. Because they think that the country is an economically safe harbor. Because the fact that coups, memorandums, internal conflicts and uprisings, which are the causes of political instability, are seen as low as possible in the country is seen as an important factor in ensuring economic confidence. The increase in economic confidence positively affects the economic policies to be implemented by the government. In addition, governments that do not see themselves as politically unstable or that will not face any type of instability that would harm their legitimacy adopt the principle of preventing corruption. In this way, increased political stability reduces corruption, triggers a rise in economic confidence, increases the investment appetite of domestic and foreign capital, reduces unemployment and increases economic growth. This leads to a more equitable distribution of income.

In this study, the impact of political instability/stability on corruption and income distribution in Turkey is analyzed econometrically with the help of time series method using data for the period 2002-2021. Before the econometric analysis, 2 separate econometric models were established in accordance with the purpose of the study. According to the results of the analysis, there is a moderate negative correlation between corruption and political stability, and a weak positive correlation between political

stability and the gini coefficient, which is the independent variable used to represent income distribution. In addition, according to the results of the Granger causality analysis, corruption decreases as political stability increases, in other words, corruption increases as political instability increases. On the other hand, it is another result that as political stability increases, the gini index also increases and thus income inequality decreases. On the contrary, a decrease in the political stability index leads to a decrease in the gini index, which in turn leads to an increase in income inequality. In other words, as political instability increased in Turkey between 2002 and 2021, corruption increased and income inequality deteriorated.

Keywords: Political Instability; Political Stability; Corruption; Income Distribution; Income Inequality; Time Series Analysis; Granger Causality Analysis.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Politik İstikrarsızlığın Yolsuzluk ve Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği
Tezin Yazarı	Ömer Faruk AYYILDIZ
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Murat ERGÜL
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	17/01/2024
Tezin Alanı	İktisat
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	226
Anahtar Kelimeler	Politik İstikrarsızlık; Politik İstikrar; Yolsuzluk; Gelir Dağılımı; Gelir Dağılımı Eşitsizliği; Zaman Serisi Analizi; Granger Nedensellik Analizi

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	The Effect of Political Instability on Corruption and Income Distribution: The Case of Turkey
Author of the Thesis	Ömer Faruk AYYILDIZ
Advisor of the Thesis	Assist. Prof. Dr. Murat ERGUL
Status of the Thesis	Master's Degree
Date of the Thesis	17/01/2024
Field of the Thesis	Economy
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	226
Keywords	Political Instability; Political Stability; Corruption; Income Distribution; Income Inequality; Time Series Analysis; Granger Causality Analysis

KISALTMALAR

AEP	: Acil Eylem Planı
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
EMP	: Enflasyonla Mücadele Programı
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	: (International Monetary Fun) Uluslararası Para Fonu
OECD	: (Organisation for Economic Co-operation and Development) Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü
TCMP	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
WB	: (World Bank) Dünya Bankası

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Türkiye’de yaşanan darbe, muhtıra, sosyal huzursuzluk, iç çatışma, ekonomik kriz gibi politik istikrarsızlığa sebep olacak birçok olayın gerçekleşmesi durumunda yolsuzluk seviyesi ve gelir dağılımı üzerine etkisini ampirik olarak ortaya koymak çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmanın amacı; 2000 yılı sonrası dönemde yaşadığı askeri darbe, muhtıra, iç çatışma, ayaklanma vb. politik istikrarsızlığa sebep veren unsurların Türkiye’nin yolsuzluk seviyesini yükselttiği ve gelir dağılımındaki adaletsizliği arttırdığını ampirik olarak ortaya koymaktır. Bu doğrultuda 2002-2021 yılları arasında politik istikrarsızlığın tanımında yer alan durumların yaşanmasıyla yolsuzluk ve gelir dağılımı seviyesinin nasıl etkilendiği ekonometrik olarak analiz edilmiştir.

Politik istikrar/istikrarsızlık ilgili bölümde de bahsedildiği üzere hükümetlerin uygulayacakları ekonomi politikalarını ve uygulanan ekonomi politikasının olumlu ve istikrarlı bir seviyede ilerlemesinde önemli bir etken olduğu ilgili yazında da yer almıştır. Dünya Bankası’ndan alınan politik istikrar endeksi aracılığıyla politik istikrar endeksinin yükselmesi Türkiye’nin yolsuzluk seviyesini düşürdüğü ve gelir dağılımının adaletli dağıtılmasına etkili olduğu ortaya koyularak bir ülkenin istikrarlı olmasının politik çerçevede ne derece önemli olduğunun anlaşılması açısından çalışmanın önem düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada Türkiye’nin politik istikrar endeksi, yolsuzluk algılama endeksi ve gelir dağılımını temsilen gini endeksi verilerinden beslenerek nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak derinlemesine ulusal ve uluslararası literatür taraması yapılmıştır. Araştırmada, öncelikle Türkiye’de 2000 yılı sonrası dönem ele alınarak iktisadi ve politik çerçevede gerekli inceleme ve tespitler ortaya koyulmuş, çeşitli dönemleri başlıklara ayırarak inceleme yapılmış ve güncel döneme kadar gelinmiştir. Dönemlerin her birinde özellikle de politik istikrarı düşürücü olaylar

derinlemesine incelenmiş ve ekonomik performansa etkisi makroekonomik veriler aracılığıyla gözler önüne serilmiştir. Son bölümde ise veri seti yetersizliği sebebiyle 2002-2021 yılları arasındaki dönemde politik istikrar endeksi verisi kullanılarak yolsuzluk ve gelir dağılımına etkisi ekonometrik olarak analiz edilmiştir. Ekonometrik yöntem olarak zaman serilerinin korelasyon analizi yapılmış ve serilerin birbirleriyle olan ilişkisi ve düzeyi tespit edilmiş ardından durağanlığın tespit edilmesi amacıyla birim kök testleri yapılmış, sonraki aşamada uzun dönemli ilişkisinin tespiti için eşbütünleşme testleri yapılmıştır. Son aşamada ise Granger nedensellik testi yapılarak politik istikrar endeksinin yolsuzluk ve gelir dağılımı üzerine etkisi ortaya koyulmuştur.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Bu çalışmada, Türkiye'nin 2000 yılı sonrası dönemi kronolojik olarak gerçekleşen politik istikrarsızlık kavramı içerisinde yer alan olayların dönemler halinde açıklanmış, bu minvalde hükümetlerin ömürlerindeki değişikliğin ya da hükümet meşruluğunun tehlikeye girmesinin ve bu politik istikrarsızlığa neden olan olayların iktisat politikalarını nasıl etkilediği tarihsel gelişim sürecine göre bir bütünlük çerçevesinde tahlil edilmesi ihtiyacı doğmuştur. Türkiye'de politik istikrarsızlığa neden olayların yaşandığı dönemlerde iktisadi politikalar da değişime uğramış ve bu durum yolsuzluk seviyesini ve gelir dağılımının adil dağılmasını doğrudan etkilediğini tüm bu bilgilerin ışığında gerekli ampirik analizlerin yapılarak ortaya koyulması literatür boşluğu olarak görülmüştür.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Çalışmanın kapsamı, Türkiye'nin 2000 yılı sonrasında başlayıp 2021 yılına kadar geçen süre içerisinde meydana gelen politik istikrarsızlık türlerinin ele alınmasıyla birlikte bu dönem içerisinde gerçekleştirilen iktisadi politikaların ve uygulanan iktisadi politikaların yolsuzluk ve gelir dağılımı değişkenleri bata olmak üzere makroekonomik göstergelere etkisinin incelenmesidir.

2000 yılı sonrasında yaşanan olaylar çalışmanın kapsamını teşkil etmektedir. Bu doğrultuda hem 2002 yılından öncesinde Dünya Bankası'nda Türkiye'nin politik istikrar endeksi verisine ilişkin kayıtların olmaması, hem de gelir dağılımına ilişkin 2002 yılı

öncesine ait veri setinin TÜİK, Dünya Bankası vb. kurumlarda kayıtlarına ulaşamaması zaman serisi analizinde veri setinin daha kısa bir döneme indirgenmesine ve yaşanan bu güçlüğün çalışmanın kapsadığı ve ampirik olarak incelendiği dönemi 2002-2021 yılları arasındaki dönem ile sınırlı kalmasına neden olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Ekonomi Kavramı

İnsan, tarih öncesi dönemde bir üretim süreci içerisinde olmadan avcılık ve toplayıcılıkla ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. Ancak insanın avcılık yerine hayvan yetiştirmeyi ve toplayıcılık yerine de bitki yetiştirmeyi öğrenmesi aynı zamanda daha farklı besin maddeleri arayışında olması tüketim alışkanlıklarının zaman içerisinde değiştiğini göstermektedir (Dinçer, 2016, s. 74). Sulak alanlara yakın olan bölgelerde yaşamaya başlayarak yerleşik hayata giriş yapmasıyla insanın yaşam şekilleri de değişim göstermiştir. Yerleşik hayatın yaşam şartlarından doğan gereksinimlerden dolayı toplanan gıda maddelerini saklama ihtiyacı doğmuş depolama alanları gibi değişik yapılar inşa etmeleri bir gereksinim halini almıştır. (Mitlen, 1999, s. 251). İktisadi olarak hayatın bu denli değişmesiyle her aile kendi ihtiyaçlarına yönelik üretim yaptığından üretilen gıda ürünlerinde herhangi bir değiş tokuş olmamıştır. Köhnen (1965, s. 5-6), iktisadın ilk oluşum evresi olan bu dönemi “aile ekonomisi¹” olarak ifade etmişlerdir. Bireyin hayatını devam ettirebilmesi için günlük olarak yaptığı her eylem amacı itibariyle iktisadi olduğundan ekonomi kavramının içerisinde yer almaktadır (Leslie & Richards, 2022, s. 2).

Ekonomi terimi, çeşitli okul ya da teorilerde farklı bakış açılarından kaynaklı düşünme biçimleri sebebiyle farklı birçok tanımlama ile de ifade edilmektedir. Birinci anlamıyla ekonomi, minimum çaba ile araçların amaca yönelik kullanımı olarak ifade edilmekte bu tanım yapılırken “ekonomik olarak” kavramı ile açıklanmaktadır. İkinci olarak iktisat, biriktirme olarak tanımlanmaktadır. Üretim faktörlerinin bir araya gelerek bir üretim eylemini oluşturması bunu göstermektedir. “Tedarik etme” kavramı iktisat teriminin bu yönünü açıklamaktadır. Üçüncü olarak iktisat, piyasaların birbirleriyle olan

---

¹ Ekonomi, Yunanca “okia” (ev) ve “nemein” (yönetim) kelimelerinin birleşmesiyle “ev yönetimi” anlamına gelmektedir. Ekonomi kavramı günümüzde ev yönetimi anlamında dünya üzerinde bulunan tüm insanları kapsamaktadır. Fakat bu anlamından çok daha geniş bir kapsamda kullanılmaktadır (Leslie & Richards, 2022, s. 2).

ilişkisi şeklinde de tanımlanmaktadır (Caporaso & Levine, 2002, s. 21). İktisadın bu ilk anlamı neo-klasik² iktisadın kabul gördüğü, ikinci tanım ise klasik okulun kabul gördüğü yaklaşımlardır. Klasik iktisat teorisine göre, tam rekabet piyasası koşullarında ve fiyat ve ücretlerin tam esnekliği varsayımıyla tüm ekonomik faaliyetler fiyat mekanizmasının³ işlemesiyle otomatik olarak refah düzeyi toplum için optimum seviyeye ulaşacaktır. İkinci tanımdaki biriktirme kavramıyla açıklanmak istenen olgu piyasada gerçekleşen üretimle birlikte birey belirli bir miktarda gelir elde edecek ve bu gelirinin bir kısmını mal talebine geri kalan kısmını ise, faize bağlı olarak tasarruflara aktaracaktır. Tasarruflara aktarılan gelirin bu kısmı girişimciler tarafından (faizle ters orantılı şekilde) yatırım talebi⁴ olarak kullanılacaktır. (Birol & Gencer, 2014, s. 262-263).

Caporaso ve Levine (2002), ekonomiyi mal edinme yönüyle de tanımlamakta, malların üretimi ve üretimde sürekliliğin olması veya insanın istek ve ihtiyaçlarını maddi anlamda gidermesi şeklinde ifade etmektedir. İhtiyacın temel ve geçimlik düzeyde olması bireyin bedensel bütünlüğünü ve verimliliğini koruması bakımından önemlidir. Diğer bir ifadeyle emek arzının düşmemesi için bireyin üretim faktörüne dahil olduktan sonra devamlılığı sağlayacak kadar ihtiyacının karşılanması gerekmektedir. Bu sayede üretim faaliyeti devam edip birey gelirini elde ettiği sürece iktisadi anlamda bütünlük sağlanmış kabul edilmektedir (Alcock vd., 2000, s. 95). Lutz ve Lux (1979, s. 21), ihtiyaçların hiyerarşik bir unsur olduğunu ve isteklerin bu sebeple ihtiyaçlardan farklı olduğunu ileri sürmektedir. Bazı ihtiyaçlar birey için hayati öneme sahip olması bakımından temel bir gereksinim olarak görüldüğünden giderilme önceliği vardır. Bu sebeple her ihtiyaç düzeyi birbirine eşit değildir (Esen & Kostakoğlu, 2016, s. 106). Birbirine çok benziyormuş gibi görünen istek ve ihtiyaç kavramları aslında temelde birbirinden çok farklı iki kelimedir. İstekler, ihtiyaç kavramına göre çok daha geniş kapsamlı olmakla beraber ihtiyaç kavramını da içermektedir. İhtiyaç kavramı ise, sadece istek durumu söz konusu olduğunda ortaya çıkmaz aynı zamanda göz ardı edilen bazı

---

² Yeni iktisat literatüründe genel klasik sistem Keynes bakış açısıyla farklılık göstermektedir. Keynes öncesi dönem “Klasik”, Keynes sonrası dönem ise “Neo-Klasik” olarak kabul edilmiştir.

³ Adam Smith, “Ulusların Zenginliği” (Wealth of Nations) kitabında fiyat mekanizmasını “görünmez el” olarak ifade etmiştir.

⁴ Yatırım ve tasarruf ilişkisi “Mahreçler Kanunu” olarak ifade edilmektedir. Mahreçler Kanunuyla ilgili bkz. (Schumpeter, 1955), (Özgüven, 1992).

durumlarda dahi ihtiyaçtan söz edilebilir. Örneğin; her ne kadar insan tıbbi bir yardım almak zorunda olsa da insan bu ihtiyacını giderme konusunda çekingen olabilmektedir. Böyle bir durumda tıbbi müdahaleler ihtiyaç olarak görülmektedir. Bu bağlamda ihtiyaçların isteklere göre çok daha temel ve önemli oldukları söylenebilir (Manning, 2003, s. 21). Wetherly (1996, s. 45-46)'e göre, ihtiyaç ile istek arasında yapılan bir başka ayırım ise, isteklerin karşılanması bireyin “talep” etmesi noktasında gerçekleşmektedir. İhtiyaçların karşılanması ise, “devlet müdahalesini” gerekli kılmaktadır. Nitekim bu anlayışa göre devlet, halkın tüm ihtiyaçlarının eşit bir şekilde karşılanması konusunda bir garantör görevi üstlenmektedir. Devlete rakip niteliğinde görülen aile, toplum, piyasa ve hayırseverlik bu konuda eksik olarak görülmekte, potansiyel olarak eşitliğin sağlanmasında yetersiz olduğu düşünülmektedir. Devlet, bu eşitsizliği ortadan kaldırmak amacıyla bireylerin özel ve kamusal ihtiyaçlarından doğan efektif taleplerini karşılanması noktasında özel kesim ile rekabet etmek yerine iş birliği yaparak ekonomik kaynakların, uygun üretim kanallarına aktarılması ve kaynak tahsisinin adaletli şekilde sağlanması için önemlidir (Ergen, 2008, s. 116).

Lavoie (1994, s. 546)'nin ifadesine göre, yeryüzünde kıt miktarda bulunan kaynakların insan için en yüksek tatmin seviyesini sağlayacak şekilde “tahsisi” iktisat biliminin temel konularından biridir. Bireyin hayatta kalabilmesi için karşılanması gereken beslenme, barınma ve giyinme gibi temel ihtiyaçları iktisadi istek olarak adlandırılır. İktisadi isteklerin en önemli özelliği ise “tekrarlanabilir” ve “sürekli” olmasıdır. İstek ve ihtiyaçların sürekli olmasına karşın mal ve hizmetlerin sınırlı olması sebebiyle bu mal ve hizmetler iktisat literatüründe kıt kabul edilmektedir. İnsan ihtiyaçlarının sınırsız kalmasının sebebi kişinin her şeye sahip olmasının mutluluğunu maksimum düzeye çıkaracağına inanmasından dolayıdır. (Ünsal, 2013, s. 5-6; Tan, 2019, s. 204-205; Bakırtaş & Demirhan, 2015, s. 78-79). Tam da bu noktada insanın ihtiyaçlarını gidermesine yardımcı olan mal ve hizmetlerin her bireye eşit şekilde ve tatmin düzeyinin üst seviyede ulaştırılmasında devlet önemli bir rol üstlendiğini belirtmek tahsisin adil dağılımı noktasında daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir. Ancak insanın ihtiyaç duyduğu birçok ekonomik değer taşıyan madde, hammadde olarak doğada yer almaktadır. İnsanın bu hammaddeyi işleyip kullanıma (ihtiyacını karşılayabilecek uygunluğa) uygun hale getirmesi belirli bir süreç gerekmektedir. Buna ek olarak, işlem sonrasında elde edilen maldan elde edilecek faydadan istenilen tatminin karşılanmaması gibi bir olgu da söz konusu olabilmektedir (Alkin vd., 2004, s. 4).

Keynesyen tüketici teorisine göre, tatmin pozitif fiyatlar ve sınırlı gelir kısıtı çerçevesinde oluşmaktadır. Her tüketim aşamasının bir eşik basamağı (düzeyi) vardır. Eşiğin bir fazlasına durumunda fiyat faktöründen bağımsız olarak daha fazla malın satın alınması söz konusu olmayacaktır. Diğer bir ifadeyle, eşik düzeyinin üzerinde ilave mal satın alınması bireye hiçbir tatmin sağlayamayacaktır. Bahsedilen bu tahsis sorunu Eğilmez (2009b, s. 15) iki şekilde açıklamaktadır; birincisi, İnsan, ihtiyaçlarını karşılamak için elinde mevcut bulunan kaynakların hangi ihtiyaçlarına ne düzeyde ayıracağına karar vermesidir. İkinci durumda ise toplumun elinde bulundurduğu üretim faktörlerini hangi mal için ne kadar kullanması gerektiğine karar vermesidir.

İktisatçıların farklı dönemlerde farklı görüş ve teorileri dile getirmesi iktisadın bulunduğu dönem ve şartlar ile yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. İktisadi düşüncenin temelinde topluma ait olan inanç ve değerler yer almaktadır (Buğra, 2013, s. 11-12). Bu konuyla ilgili olarak Phelps ve Sinn (2011, s. 447), ülkeler arasındaki ekonomik performansta meydana gelen farklılıklar ülkelerin değişik kültür yapısına ve özellikle de farklı ekonomik kültürlerle sahip olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir.

Bireyin tek başına hayatının idame ettirmesi ve varlığını sürdürmesi mümkündür fakat toplumdan bağımsız olduğu söylenemez. Bu bağlamda ekonomi, diğer kurumlar ile ilişki içerisinde olmakta fakat ayrı bir anlam ifade etmekte ve tek başına bir kurum olduğu bilinmektedir. Bu durum ekonominin diğer sosyal kurumlardan farklı olarak kendi amaçları olan bir kurum olduğunu göstermektedir (Caporaso & Levine, 2002, s. 28-29).

1.2. Politika Kavramı

Politika kavramına anlam itibariyle literatürde ve özellikle de siyaset bilimciler tarafından birçok farklı tanımlama getirilmiş olduğu görülmektedir. Politika terimine bu kadar farklı tanımlamalar yapılmasının sebebi siyasetin basit, durağan ve tek düzeyli bir olgu olmamasından kaynaklıdır (Kayapınar, 2022, s. 3). Politika tanımlanırken bir yönüyle gelenekselci bir yaklaşımla “hükümet meselesi” ya da “toplumu yönetme sanatı” olarak açıklanmaktadır. Toplumun varoluşunun bizzat kendisi olarak açıklayan post-yapısalcı ve feminist bir anlayış da söz konusudur (Heywood, 2011, s. 75). Yapılan bu klasik politika tanımlarını bir parantez içerisinde düşünüldüğünde, modern politika

literatüründe siyaset kavramının tanımı “şiddetin olmama durumu” ve “bir değer dağıtım süreci” olarak tanımlanmaktadır. Harold Lasswell’in (1951, s. 295)’in, politikayı “kimin, neyi, nasıl ve ne zaman elde ettiğini gösteren faaliyetlerin bütünü” şeklindeki tanımlaması ile politika kavramının modern literatürdeki tanımlamalara örnek niteliği taşımaktadır. Diğer yandan her ne kadar Lasswell’in bu tanımı uzun bir dönem boyunca politika literatürünü destekleyici bir yönü olsa da günümüz siyaset literatüründe yapılan standart tanımın David Easton’a ait olduğu görülmektedir. Easton, Lasswell gibi davranışsalci düşünce akımından geliyor olmasına rağmen Lasswell’in yapmış olduğu bu tanımı kabullenmiş ancak bu tanımı “otorite” kavramı çerçevesinde sınırlandırmıştır. Easton’a göre politika “değerlerin sadece otoriter dağıtımı” olduğunu ileri sürmüştür (Easton, 1953, s. 129).

Politika ve siyaset kavramları ülkemizde politik çevrelerce yaygın şekilde kullanılmaktadır. Her iki kelime de anlam, kullanım yeri ve karşılığı bakımından birbirleriyle aynıdır (Öztürk H. , 2004, s. 4). Politika ve siyaset kavramları her ne kadar eş anlamlı olsa da köken ve kültür bakımından birbirinden farklıdır. Politika, köken bakımından batıya ait bir kavram olup eski Yunanca ’da “şehir” anlamına gelen “polis” kelimesinden gelmektedir. Polis, başı ve sonu olarak sınırları belli olan ve içerisinde yaşayan insanların oraya mensup olmaktan gurur duyduğu bir şehir devletini, bir siyasi topluluğu tarif etmektedir. Buna ilaveten, polis, devlet anlamında politeia, anayasaya veya cumhuriyet anlamında politike, devlet yönetme sanatı, devlete ait işler anlamında politikos ve devlet adamı anlamında politis olarak dört farklı anlamda da kullanılmaktadır (Akyüz Ü. , 2009, s. 94; Aydın M. , 2015, s. 20). Siyaset kelimesi ise, köken olarak Arapça’ya dayanan “Siyasa” kelimesinden gelmekte olup at eğitimi anlamına gelmektedir. Bunun yanında eğitmek, yetiştirmek, düzenlemek ve terbiye etmek anlamlarını da içermektedir. Günümüzde Arap toplumunda siyaset rezil etmek anlamında kullanılsa da Türk-Osmanlı anlayışında devleti yönetme sanatı ve kamu düzenini sağlamak amacıyla devlete karşı işlenen suçlara verilen cezalar olarak da ifade edilmektedir (Belen, 2015, s. 276; Akyüz Ü. , 2009, s. 94). Eski anlamından günümüze gelişmiş haliyle politika, “yönetme bilgisi ve tekniği” anlamında da kullanılmaktadır (Kaplan, 1994, s. 11-16). Fransız Akademi Sözlüğünde ise politika kavramı; “Devleti yönetme, diğer devletlerle olan ilişkilerine yön verme sanatına ait her şeyin bilgisi” olarak tanımlanmaktadır (Academie Française, 2022).

Politika biliminin öncüsü olarak bilinen Aristoteles, insanın kendi kendine düşünüp araştırma yapması diğer canlılardan ayıran özelliği belirterek insanı “siyasi bir hayvan” şeklinde tanımlamaktadır. Aristoteles “Politika” adlı çalışmasında (2010, s. 9) konuyla ilgili olarak şunları ifade etmektedir;

Son birlik, çeşitli köylerden oluşan şehir ya da devlettir (polis). Bununla hemen her bakımda süreç tamamlanmıştır; kendi kendine yeterliğe erişilmiş ve böylelikle, yaşamın kendisini sağlamak için başlamışken, şimdi iyi bir yaşamı sağlayabilecek duruma gelmiştir. Bundan dolayı, içinden çıktığı daha eski topluluklar nasıl doğarsa, şehir-devleti de öylece yetkinlikle doğal bir topluluk biçimidir. Bu birlik ötekilerin amacıdır ve bunun doğasının kendisi bir amaçtır; çünkü biz herhangi bir şeyin yetkinleşme sürecinin tamamlanmış ürününe o şeyin doğası deriz – insan, ev, aile, her şey o olmayı (kendi doğasına erişmeyi) amaçlar. Bundan başka amaç ve son (sonul neden) ancak en iyi olandır; kendi kendine yeterli ise hem amaç hem yetkinliktir. Bundan devletin doğada var olan şeyler sınıfına girdiği ve insanın doğadan siyasal bir hayvan olduğu sonucu çıkar.

İnsanlar tarım devriminin başlamasıyla mevsimsel olarak otlak arazilerin geniş olduğu ve sulak bölgelerin daha bol olduğu yerlere göç etmeye başlamışlar ve bu göç hareketi siyasal bir eylem olarak hayata geçmiştir. Ekonomik olarak herhangi bir iş bölümü ve iş birliğinden söz edilmesi mümkün olmadığından bu dönemde insan toplulukları içerisinde erkeğin söz hakkı daha fazla olmaya başlamıştır (Özüşen & Yıldız, 2012, s. 7). İnsanın, üretim faktörlerini kullanarak üretim yapmaya başlamasıyla ve diğer insan topluluklarıyla bir rekabete girmesi saldırı ve savunma kavramlarını ortaya çıkarmış bu sebeple siyaset kavramı iki durum ile oluşum göstermiştir. Siyaset, hem üretimi gerçekleştiren ve gerekli araçları elinde bulunduranları koruyup gelişmelerini sağlarken hem de üretim araçlarının sahipleri ile zaman içerisinde bu sistemi elinde bir güç olarak bulunduran azınlık bir grubun çıkarlarına göre gereken düzenlemeyi yapma görevi de üstlenmiştir. Diğer bir ifadeyle varlıklı olan azınlık bir grup ile yoksul olan çoğunluğa sahip topluluk arasında bir aracı konumunda olmuştur (Eroğlu, 2018, s. 21-22). Kapani (2016, s. 23-24), politika kavramının tam olarak amacının ne olduğuna dair iki görüş olduğundan bahsetmekte, bunların birincisi; politikanın toplumda insanlar arasındaki ekonomik, sosyal ve sahip oldukları görüş farklılıkları çıkar çatışmalarına neden olduğunu savunan görüştür. İkinci görüş ise, insanın kendi özel çıkarları değil toplumun çıkarlarının söz konusu olduğu ve bakıldığında ütopyk olarak görünse de toplumun ortak çıkarlarının göz ardı edilmeyip genel düzeni sağlamayı hedef edinen görüştür. Bakıldığında birinci görüşün varlık bulabilmesi için, toplumda meydana gelen çıkar çatışmalarının en aza indirilmesi

gerekmekte, iyi bir yönetime ve yöneticiye sahip olunması gerekmekte ve tüm bunların yanında toplumda haksız bir duruma sebep olacak herhangi bir eylemin oluşmasına engel olunması gerektiği anlaşılmaktadır (Arıbaş & Şimşek, 2014, s. 18).

Politika kavramının tanımlanmasında devlet önemli bir yere sahiptir. Bütün alt kurumlar, yapılar ve olgular bu kavramın altında sıralanmaktadır. Devlet, bir kamusal alanı ve toplumun siyasi boyutunu temsil niteliği taşımaktadır (Aydın M. , 2015, s. 20-21). Politikanın başarılı olup olmadığı devlet otoritesinin sağlanmasıyla anlaşılmaktadır. Otorite ise iktidarın elde edilmesiyle sağlanmaktadır. İktidarı elde eden siyasi görüş ya da grup toplumun tamamına hitap ederek bu otoriteyi sağlam bir zemine oturtmayı amaç edinir. İktidarın toplum üzerinde isteklerinin ve amaçlarının gerçekleşmesi ise “iktidarın yüzü” olarak politika biliminde yer almaktadır (Arıbaş & Şimşek, 2014, s. 20). Devletin iktidar yüzü yürütme organı çerçevesinde hükümetler düzeyinde gerçekleşir. Hükümet, devletin tüm olanaklarını kapsar ve resmi ve bürokratik tüm alanlar hükümet eliyle yönetilir. Hükümet düzeyinde kamusal faaliyetlerin yürütülmesinden dolayı sivil topluma ait eylem ve söylemler görünürde politik olsa da politika çatısı altında kabul edilmemektedir (Caporaso & Levine, 2002, s. 8-9). Politikada karar alınması kurumlar içerisindeki farklı görüşe sahip kesimlerin etkileşimleri ve uzlaşısıyla sağlanır. Gruplar hiyerarşik bir yapıdadır. Kurumlar ise karmaşık bir yapıya sahiptir. Kurumların içerisinde farklı gruba mensup bireyleri olması bireysel hareket edilmesinin önüne geçer. Bu nedenle oluşan politik problemlerin çözüme kavuşturulması kurumlar eliyle sağlanır. Politikada bireylerden çok kurumlar daha önemlidir (Savaş V. F., 2013, s. 11).

Politik iktisat teorisinde, politika yapıcı toplumsal çevrenin (çıkar grupları, partiler, sosyal gruplar) ve devletsel çevrenin (bürokratlar ve devlet çıkarları) büyük oranda etkisi altında olduğu kabul edilmektedir. Hükümet, ekonomi politikalarını belirlemekle ve uygulamakla yükümlü olmasından dolayı bazı kurumsal kısıtlamalar söz konusu olmaktadır. Diğer bir deyişle, bu öğretiyeye göre politika yapıcının güdüsü ve bu güdünün uygulanacak olan politikalara etkisi dikkat çekmektedir (Snowdon & Wayne, 2005, s. 520-521).

Ekonomi ve politika terimlerine ilişkin bu tanımlamalardan sonra aşağıda iki disiplin arasındaki ilişki ve etkileşim incelenmiştir.

1.3. Politika-Ekonomi İlişkisi ve Etkileşimi

Politika, toplumun tamamını ilgilendirmekte ve etkisi altına almaktadır. Toplumun hükümetten refah ve huzur beklentisi olması hükümete olan itaat dürtüsünü ortaya çıkarmaktadır. Böylece hükümet meşruluk kazanır. Toplum, siyasal iktidarın meşruluğunu kazanmasıyla en iyi yönetimin hangisi olduğuna ya da hangisi olacağına karar verirken her zaman sorgulayıcı olmuştur (Kapani, 2016, s. 28). Sorgulayıcı olmasının altında yatan sebep devletin kurumlarının toplumun istediği refah düzeyini sağlama konusundaki şüphelerinden kaynaklanmaktadır. İktisat, bu şüpheleri giderme noktasında politika ile hareket etmekte ve ilgili kurumlar aracılığı ile servetin üretimi, tüketim ve pay edilmesi konularında bir düzenleme yapma görevi üstlenir. Devletin çeşitli kurumlarının bu işleyişi sağlaması bakımından iktisadın politika ile ilişkili olduğu açık bir şekilde ortaya konulmaktadır. Ekonomiden bağımsız bir politika düşünülemediğinden politika olmadan da iktisadi faaliyetlerin yürütülmesinin de mümkün olmayacağı savunulmaktadır (Arıbaş & Şimşek, 2014, s. 29). Geleneksel iktisat teorisine göre halkın refah seviyesini maksimuma ulaştıracak politikaları ortaya koymak politikacının amacıdır. Bu yönüyle politika yapıcılar⁵ toplumu iyiye yönlendiren bir sosyal yapının düzenleyicisi olarak görülürler. Hükümetin makroekonomik performansı yükseltme ve politik ve ekonomik istikrarı sağlama noktasındaki sorumluluğunun oldukça fazla olmasına rağmen bu durum iktisatçılar tarafından eleştiri konusu olmuştur (Sayer, 2000, s. 513-514).

İktisat bilimi, bireyi ve bireyler arasındaki ekonomik hareketleri ele alır. Bireyin tercihleri ön planda tutulur ve bireyin bir tercihi genel olarak topluma mal edilerek toplumun tercihi olarak kabul edilirken, politika kavramında ise tercihler değil kararlar etkilidir ve karar alıcı ve politika yapıcı olarak adlandırılan kurumların birbirleriyle etkileşimi söz konusu olmaktadır. Bu bilgiler ışığında politik iktisat, politikacıların aldığı kararlar sonucunda ekonomide meydana gelen değişimler şeklinde tanımlanmaktadır (Sezgin, 2005, s. 139). Politika, bir ülkenin ekonomik performansının etkileyen tek değişken olmamasının yanında literatürde ekonomi biliminin yeni bir alt dalı olarak kabul görmüş ve politik iktisat olarak yerini almıştır. Politik iktisat, politikanın ekonomiyi etkileyip etkilemediği bağlamında teoriler ortaya koymaktadır.

---

⁵ Stuart Sayer, ek olarak bu çalışmasında politika yapıcıların neoklasik iktisat teorisi içerisinde kara kutu olarak görüldüğünü belirtmektedir. Detaylı bilgi için bkz. (Sayer, 2000).

Politik iktisat temelde dört farklı varsayımdan oluşmaktadır. Birincisi, ekonomik birimlerin rasyonel olmadığı ve hükümette yer alan siyasi partinin kendi ideolojisini göz önünde bulundurmayarak yalnızca yeniden seçilebilmeyi amaçlamasıdır. Böylesi bir durum, seçime yakın zamanda hükümetin tekrar iktidar olabilmek uğruna ekonomiyi manipüle etmesine neden olabilir. İkincisi, ekonomik birimlerin rasyonel hareket etmesi ve iktidarı eline alan siyasi partinin kendi ideolojisine göre davranması. Üçüncüsü, tüm hükümetlerin benzer varsayımlara ortaya koyma potansiyeline sahip olması. Son ve dördüncüsü varsayım ise, siyasi partilerin her birinin iktidara geldiklerinde ideolojik davranmalarıdır. Bu dört varsayım genel olarak bakıldığında politikanın ekonomiyi etkileme gücüne sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Haydaroğlu, 2011, s. 51). Politik iktisadın amacı “devletin ekonomideki rolü nedir?”, “devlet ekonomide nasıl bir rol oynamalıdır?”, “devlet oynaması gereken bu rolü nasıl daha iyi şekilde oynar?” gibi sorulara cevap aramaktır. Bu soruların cevaplanması sadece ekonomiyle değil aynı zamanda politikanın da dahil olmasıyla mümkün olduğunu savunan Savaş (2013, s. 13), politika kavramının genel anlamıyla belirlenen bir amaca ulaşmak için karar alınması ve bu kararların uygulanması şeklinde ifade etmekte, devletin iktisadi amaçlar doğrultusunda kararlar alması ve bunları uygulamaya koymasını ise, “iktisat politikası” şeklinde açıklamaktadır. Bu bağlamda devletin karar verici ve politika yapıcı bir konumda olduğunu belirten Vural, birey ve toplumun refah seviyesini yükseltecek kararları alma noktasında devletin büyük önem arz ettiğini belirtmektedir. Devlet, politika çerçevesinde bakıldığında karar verici konumda olması sebebiyle iktisatçıları iktisat politikalarını değerlendirirken devletin aldığı karar ve uyguladığı politikalar düzleminde inceleme yaptığını belirtmek yararlı görülebilir.

Geleneksel makroekonomik politika analizine göre analiz yapan iktisatçıların bir iktisat politikası belirleyebilmesi için ekonominin dışsal etkenlerden kaynaklı olarak nasıl sonuçlanacağını bilmesi gerekmektedir. Ancak ülkelerin zaman içerisinde bulunduğu durumun koşullarının farklı olmasından dolayı uyguladıkları politikalar günden güne değişiklik gösterdiğinden bu teori açıklamada yetersiz kalmaktadır. Yeni politik iktisat akımı ise, politika belirleyicilerinin kurumlar olduğunu ve kurumsal reformlar yapılarak gerekenlerin yapılmasını pozitif teoriler kapsamında savunmakta ve bu yönde analizler yapmaktadır (Persson & Tabellini, 1997, s. 2). Politik iktisat, toplumda meydana gelen çıkar çatışmaları ile karşılaşması durumunda kolektif tercihlerin gerekli olduğunu savunmakta ve bu yöndeki politik kısıtları dikkate

almamaktadır. Fakat pozitif politik iktisat bu tercihleri politik kısıtlar çerçevesinde incelememekte, meydana gelebilecek çıkar çatışmalarını farklı yöntemlerle çözülebileceğini öne sürmektedir. Bu açıklamaların tersi yönünde yer alan normatif politik iktisat ise hedeflenen ekonomi politikalarının gerçekleştirilmesi için bu politik kısıtların nasıl ortadan kaldırılacağı ve kurumların bu kısıtlardan bağımsız hareket etmesi gerektiğini savunmaktadır (Drazen, 2002, s. 6-7).

17. yüzyılda merkantilist düşünürler politika ve iktisat kavramlarını ayrı olarak düşünmemişler ve politik iktisat kavramının “politik” yönünden dolayı devletin ekonomik işleri olarak algılamışlardır. Merkantilistler bu kavramı kullanırken politik ve iktisadi olarak devletin gücünün artırılması fikriyle yola çıkmışlar bu sebeple iki kavram arasında bir fark gözetmemişlerdir. Merkantilistlerin bu görüşü politik iktisadi devleti yönetme sanatı fikrinden ortaya çıkmaktadır (Deane, 1984, s. 3). Liberal anlayışa sahip klasik iktisatçılar olarak bilinen Adam Smith, David Ricardo, Thomas Robert Malthus⁶ ve John Neville Keynes gibi iktisatçılar politik iktisat kavramını tartışmışlar ve “politik” kavramı dolayısıyla devletin ekonomik sistem içerisinde bir bekçi rolünde olduğunu, piyasasının kendi kendini düzeltebileceğini ve görünmez bir elin piyasada meydana gelebilecek bir dengesizlik durumunda müdahale edeceğini savunmuşlardır. Klasik iktisatçıların savunduğu “Liberal Politik İktisat” anlayışına göre, piyasadaki aktörlerin birbirleri ile olan ekonomik etkileşimlerinin sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi ve bu etkileşimin sürekliliğini sağlayacak çeşitli yasal düzenlemelerin yapılmasını sağlamak devletin temel görevi olarak kabul edilmektedir (Sarıaslan, 2017, s. 22-24).

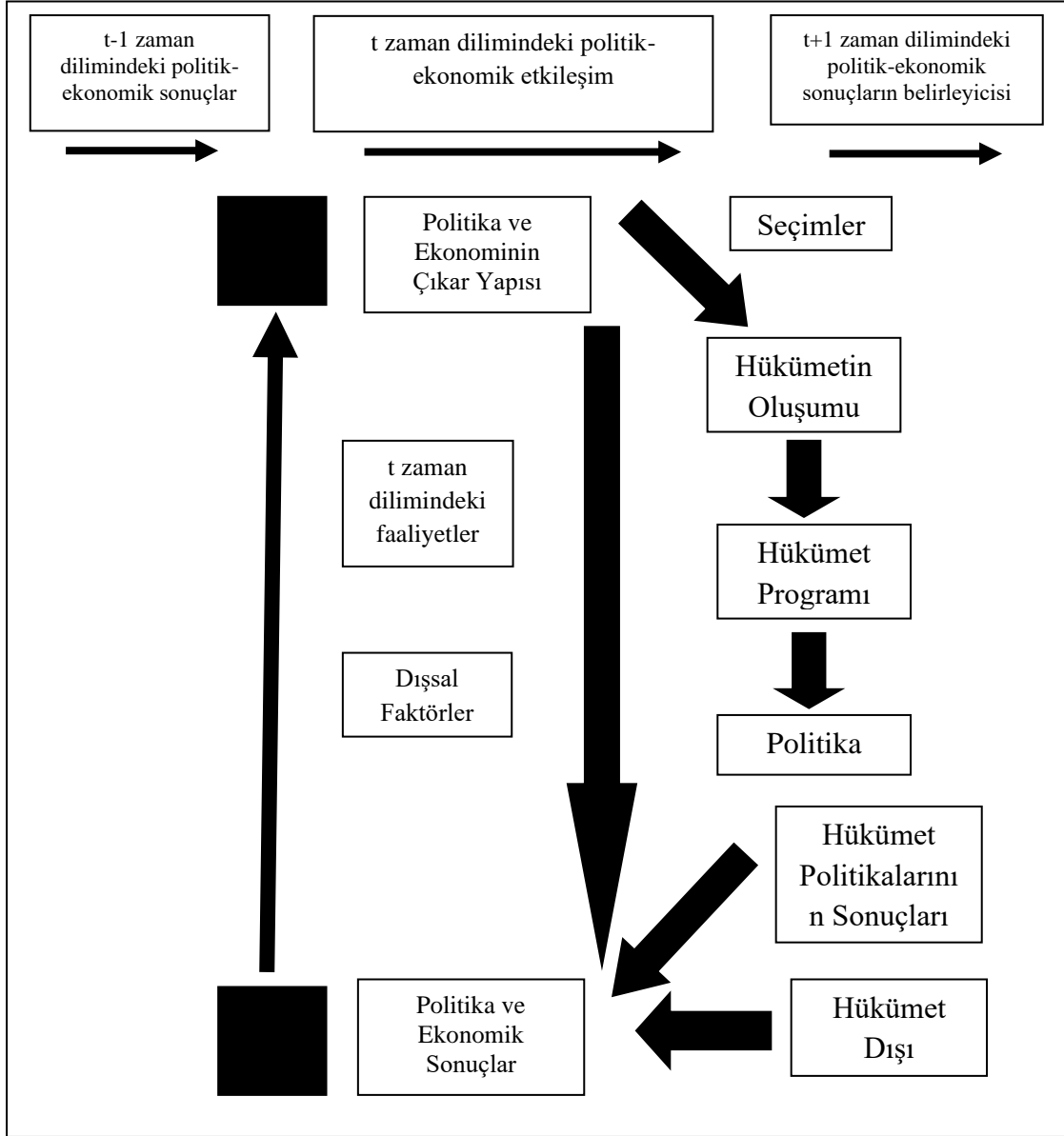
John Neville Keynes (1930, s. 53), politik ekonomiyi üç farklı şekilde tanımlamış ve bu tanımlamaları ile politik iktisadın ekonomiden ayrı bir bilim olduğunu ortaya koymuştur. Keynes’in yaptığı tanımlar şunlardır; birinci tanımında, politik iktisadi pozitif bir bilim olarak “*sistemli bir bilgi topluluğudur ve sadece ne olup bittiği ile ilgilidir*” şeklinde tanımlamıştır. İkincisinde, politik iktisadi normatif bir bilim çerçevesinde ele alarak “*sistemli bir bilgi topluluğu olup ne olması gerektiği*” şeklinde ifade etmiştir. Üçüncü tanımında ise, politik iktisadi bir sanat olarak görmüş ve “*belli amaçlara ulaşmak için kurallar bütünü*” şeklinde tanımlamıştır. Keynes’in bu görüşünü

---

⁶ Thomas Robert Malthus, politik ekonomi deneyimlerini aktarmak adına 1820 yılında Oxford Üniversitesi’nde ve Londra Üniversitesi’nde politik iktisat kürsüler kurmuştur.

benimseyen liberal klasik iktisatçıların aksine Karl Marx (2011), onların görüşlerine eleştirel bir bakış açısı ile politik iktisat kavramının materyalist bir bakış açısı ile meta (ürün) ile açıklanması gerektiğini savunmuştur. Marx, klasik iktisatçıların malın değişimi ve değeri konusundaki görüşlerinin tam tersi bir düşünceye sahip olarak malın üretilmesi ve malın değerinin belirlenmesi emeğin toplumsal değeri ile açıklanması gerektiğini savunmuştur. Klasik iktisat teorisyenleri iktisadi üretici ve tüketici özelinde incelerken Marx, bu incelemenin temelinde malın olduğunu ve üretici ve tüketici ilişkisinin mal temelinde oluştuğunu belirlemektedir. Karl Marx'ın bu görüşü sonrasında politik iktisat teorisi iktisat özelinden ayrılmıştır.

Politik iktisat $t-1$, t , $t+1$ zaman dilimleri arasındaki etkileşimleri kapsayan, hükümet içi ve hükümet dışı (dışsal faktörler) birbirleriyle olan etkileşimini içeren politik denge aşağıdaki şekil 1'de özetlenmiştir;

Kaynak: (Franzese, 2002, s. 44)'den aktaran (Haydaroğlu, 2011, s. 52).

Şekil 1: Politik ekonomik döngü

Şekil 1’de t-1, t ve t+1 olmak üzere üç zaman dilimi arasındaki etkileşimi göstermektedir. t zaman diliminde yaşanan politik- ekonomik olayların ve sonuçların gerçekleşmesinde t-1 zaman diliminin etkisi söz konusu olurken, t+1 zaman diliminde yaşanan politik-ekonomik olayların ve sonuçların gerçekleşmesinde t zaman diliminin etkisi söz konusudur. t zaman dilimindeki politik-ekonomik döngüde ülkenin o dönem içindeki politik-ekonomik gelişmeler ve toplumdaki her kesimin çıkar yapısı etkili olmaktadır. Çıkar yapılarını oluşturan unsurlar ise, ülkenin gelir dağılımı, sektörel

yapısı, demografik yapısı ve ticaret serbestisi düzeyi vs. şeklinde genel makroekonomik durum şeklinde ifade edilebilir.

Politika ile ekonominin birbirleri ile olan ilişkisinde temel iki yaklaşım mevcuttur. Bunlar arz yönlü politik-ekonomik etkileşim ve talep yönlü politik-ekonomik etkileşimdir. Arz yönlü politik-ekonomik etkileşim hükümetin ekonomiyi manipüle etme çabalarına dayanır. Talep yönlü politik-ekonomik etkileşim ise seçim zamanı seçmenlerin mevcut ekonomik koşullardaki tepkisine dayanmaktadır. Bu bağlamda politik-ekonomik etkileşimlerin modellenmesi arza ilişkin çalışmalar (hükümet tarafı), seçime yönelik talebe ilişkin çalışmalar (seçmen tarafı) olarak gruplandırma yapılır (Turcotte, 1998, s. 21).

Tablo 1: Politik-Ekonomik Etkileşimle İlgili Modellemeler

Politik-Ekonomik Etkileşimler	
Talep Yönlü	Arz Yönlü
(Seçmenlerin ekonomik koşullara tepkisi)	(Hükümetin ekonomi manipülasyonları)
a) Oylama Fonksiyonu	b) Politik Konjonktür Döngüsü
c) Popülerlik Fonksiyonları	d) Tepki Fonksiyonu

Kaynak: (Turcotte, 1998, s. 23)

Tablo 1’de görüldüğü üzere politik-ekonomik etkileşimler talep yönlü ve arz yönlü olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Arz yönlü politik-ekonomik etkileşim ise kendi arasında; politik konjonktür döngüsü ve tepki fonksiyonu olarak iki metoda ayrılmaktadır. Politik konjonktür döngüsünün dayandığı ana düşünce makroekonomik politikalarındaki değişikliklerden dolayı enflasyon oranı ile ilgili planlamaların işsizlik oranı ile ilgili olan planlamaların gerisinde kalmasıdır. Seçime yakın bir zamanda mevcut hükümet sosyal harcamalar aracılığı ile kamu harcamalarını arttırmaktadır. Bu durum enflasyona neden olmaktadır. Fakat hükümet seçim bitene kadar bu enflasyonist baskıyı göz ardı etmektedir. Politik konjonktür döngüsü teorisinde politik para arzında meydana gelen bu artış sadece enflasyonist baskı olarak değil aynı zamanda reel çıktının

ve istihdamın da istikrarsız bir duruma gelme olasılığına karşı bir uyarı niteliği de taşımaktadır. Arz yönlü yaklaşımdaki diğer unsur olan tepki fonksiyonu da benzer özellikleri taşımaktadır. Tepki fonksiyonunda seçilmiş yetki mercilerinin davranışları odak noktasıdır. Direkt olarak seçilmiş yetkililerin seçmenin verdiği desteğe karşı yanıt verme çabası tepki fonksiyonu olarak tanımlanmaktadır. Talep yönlü yaklaşıma bakıldığında; oylama fonksiyonu ve popülerlik fonksiyonları olarak iki metoda ayrılmaktadır. Talep yönlü yaklaşımda arz yönlü yaklaşıma göre sadece seçim dönemleri farklılık göstermekte ve ekonomi ve oy seçimi arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Oy fonksiyonu, oylama sonuçlarına bakılarak ekonomik performans seviyesi ile siyasal destek arasındaki ilişki incelenmektedir. Talep yönlü yaklaşımın bir diğer alt metodu popülerlik fonksiyonlarında ise, partilerin ve parti liderlerine hakkında kamuoyunun düşünceleri ölçülerek hesaplanmaktadır (Turcotte, 1998, s. 21-24). Oy ve popülerlik fonksiyonunda seçmenin düşünceleri ve davranışlarının yanında hükümetin yani seçilen partinin davranış ve düşünceleri de önem arz etmektedir. Burada politikacıların düşünce ve davranışlarındaki olumlu hava dikkat çekmektedir. Buna dikkat edilmesinin sebebi politikacıların davranışları ile seçmenin davranışlarının aynı olması her iki kesiminde faydalarını maksimize etme dürtüsünden ileri gelmektedir. Politikacıların davranışları fırsatçı ve partizan olarak iki şekilde ifade edilmektedir. Politikacılar seçimi kazanmak ya da tekrar seçilebilmek için kendi çıkarlarına göre hareket etmektedir. Buna bağlı olarak ekonomide konjonktürel dalgalanmalar görülebilmektedir. Politikacılar, bu fırsatçı ve kendi çıkarlarını düşünme amacıyla uyguladıkları politikada enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkiyi inceleyen Phillips Eğrisini kullanmaktadır (Sezgin, 2005, s. 147).

Siyasi iktidarın başarısı seçmenler tarafından ülkenin ekonomik performansına bakılarak belirlenmesine bağlı olarak hükümetin makroekonomik verilerde olumsuz bir gelişme olması halinde iktidarda kalması zorlaşmaktadır. Bu durumdan dolayı ekonomi ve siyaset arasındaki bağın kuvvetli olduğunu söylemek mümkündür (Sezgin, 2005, s. 134). Ekonomik büyüme üzerine yapılan ampirik çalışmalar çeşitli ekonomik faktörler bağlamında incelemektedir. Ancak politik iktisat teorisi bağlamında yapılan ampirik çalışmalara bakıldığında ekonomik performansı etkileyen farklılıkların kurumsal yapı dikkate alınmadan siyasi faktörlerin etkisiyle hazırlanan çeşitli ekonomi politikalarının ön planda olduğu görülmektedir (Telatar F. , 2003, s. 72). Uygulanan ekonomi politikalarının sonucunda eğer ekonomik performansta kötü bir gidişat söz konusu ise

bu durumda ekonomi politikaları değil politikaları uygulayan yetkili kurumlar odak noktası kabul edilmektedir. Kurumsal anlamda zayıf olan devletlerin ekonomik ve siyasal krizler ile karşılaştığında baş etmesi güç hale gelmektedir. Acemoğlu vd. (2003, s. 61-62), kurumsal anlamda zayıf olan devletlerde neden daha fazla ekonomik istikrarsızlığın görüldüğünü altı gerekçeye dayandırmaktadır:

- (i) Kurumsal olarak zayıf olan devletlerde yöneticiler üzerindeki kısıtlama çok azdır. Politik güç dengesinde meydana gelen bir değişiklikte siyasi olarak güç elde eden bazı çıkar grupları, çalkantılı bu süreçte varlıklarını ve toplumun gelirlerini yeniden dağıtmak amacıyla elde ettikleri bu siyasi gücü kullanabilirler. Buna karşın, kurumsal anlamında güçlü olan devletlerin bu karmaşıklığı yaşaması büyük ölçüde mümkün olmayacaktır.
- (ii) Politikacıların üzerinde yeteri kadar etkili kısıtlamaların olmaması ya da kısıtlamaların yetersiz olması durumunda siyasi grubun iktidara gelmesiyle elde edeceği gücün iktidarı elde edememesi durumunda kaybettiklerinden daha fazla olacağından siyasi gruplar için bu durum çok cazip görünmektedir. Bu sebeple siyasi gruplar arasında iktidara gelme savaşı hâkim olacak ve bir kargaşa ortamı meydana gelecektir.
- (iii) Zayıf kurumsal yapıya sahip devletler ile yapılan iş birlikleri güvene dayalı olmaktadır daha açık bir ifadeyle tekrarlanan oyun stratejileri tarafından desteklenen birlikteliklere bağlı kalmak zorunda olabilirler. Bu durum, çıktı çöküşlerini de beraberinde getirmektedir.
- (iv) Zayıf kurumlarla yapılan sözleşmeye dayalı anlaşmalar kusurlu olacak ve şoklara karşı daha duyarlı hale gelecektir. Diğer bir ifadeyle, politik anlamda bir istikrarsızlık durumunda kurumların işleyişi olumsuz durum ya da olaylara karşı etkilenme hassasiyeti yüksek olacaktır.
- (v) Kurumsal yapısı sağlam olmayan devletlerde politikacılar iktidardaki gücünü temin edebilmek için toplumdaki bazı kesimleri tatmin etmek amacıyla çeşitli politikalar uygulamakta bu sebeple bu politikalardan vazgeçildiği takdirde istikrarda bir oynaklık meydana gelecektir.
- (vi) Yaşanan bu politik istikrarsızlık ortamında yatırımcılar sermayelerini daha güven duydukları (güçlü kurumlara sahip) ülkelere taşımaktadır. Bu durumda zayıf kurumların varlığının devam etmesi halinde ekonomik istikrarsızlık da beraberinde gelecektir. Sayılan bu altı gerekçeye bağlı olarak makroekonomik

performansın zayıflaması ve uygulanan yanlış politikalar ülkenin ekonomik büyümesi üzerinde önemli ölçüde etki eden değişkenler olduğu görülmektedir.

Downs (1957, s. 28), politika yapıcılarını kendi çıkarları doğrultusunda ve kendi faydalarını maksimize etme dürtüsüyle hareket ettiklerinden dolayı hükümetleri bir işletme olarak düşünmekte ve mikro düzeyde sistemin modellendiğini ortaya koymaktadır. Politikacıları oylarını arttırmak amacıyla en yüksek oyu almak için hareket ettiğinden dolayı onları “ekonomik ajan” olarak ifade etmektedir. Ayrıca Downs, insanın olduğu her kurum ya da kuruluşta faydasını maksimize etme dürtüsünün olduğunu ve bunun göz ardı edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Günümüzde siyasi partilerin gelirlerini arttırmak ve halkın gözünde daha pozitif görünmek amacıyla hareket ettiklerini, parti ideolojileri doğrultusunda politikalar uyguladıklarını ifade etmektedir. Marx (2011), politika ile ekonomi arasındaki ilişkiye farklı bir boyut kazandırmış, merkantilistlerin devletin ekonomik politikalarını daha iyi yönetebilmesi ve halka karşı ekonomik sorumlulukları olduğunu ifade eden “ekonomik-politik” yaklaşımına karşı bir tez olarak devletin, halkın belli bir kesiminin çıkarlarına göre hareket etmesi şeklinde ifade etmiştir.

Ekonomideki aktörler karar alırken yalnızca mevcut duruma göre değil aynı zamanda gelecekteki oluşacak koşullara ve beklentilerin durumunu da hesaba katmaktadır. Dolayısıyla ekonomik sistemde istikrarın devamlılığı gerek yerli gerekse de yabancı yatırımcıların uzun vadeli yatırım yapma arzusu geleceğe dönük beklentilerinin olumlu yönde olmasına ve öngörülerinin gerçekleşme ihtimalinin yüksek olmasına bağlıdır. Bu ekonomik istikrar ortamının oluşmasındaki temel faktörlerden biri de kurumsal çerçevenin özü olan politik tüm argümanların istikrarlı bir seyirde olmasıdır. Bir ülkede politik istikrarın var olması yatırımcıların geleceğe dönük beklentilerini olumlu yöne çevirmesine ve gelecekte koşulların ne düzeyde değişebileceğinin tahmin edebilme imkânı vermektedir. Bu durum ekonomik istikrarın sağlanmasının ya da devamlılık arz etmesinin politik istikrara bağlı olduğunun göstergesidir. Politik istikrar ortamı, yatırımcıların sermayelerini daha uzun vadeli ve kalıcı ekonomik faaliyetlere yönlendirmelerini sağlamaktadır (Yalçınkaya vd., 2016, s. 163). Aksi durumda politik istikrarsızlığın olması yatırımcıların politik sisteme olan güven duygusunu azaltmaktadır. Bu da ekonomideki işlem maliyetlerinin artması anlamına gelmektedir. İşlem maliyetlerinin artması ekonomik istikrarsızlığı da beraberinde getirmektedir. Ayrıca oluşan belirsizlik ortamı yatırımcıların kaybolan

güvenlerinin tekrar geri kazanılmasını da zorlaştırmaktadır (Şanlısoy & Kök, 2010a, s. 107). Politik istikrarsızlığın hâkim olduğu ülkelerde seçimler sıklıkla yapılmaktadır. Seçimlerin sıklığı, seçim ekonomisi politikalarının da uygulanması demektir. Seçim ekonomisi politikaları, politik istikrarsızlığın ekonomiye olan etkisinin bir diğer yansımasıdır. Politik istikrarsızlık aynı zamanda beraberinde kayıt dışı ekonomi uygulamalarını çekici kılmaktadır. Dolayısıyla da rüşvet, yolsuzluk faaliyetlerinin artmasına neden olmaktadır. Bu durum politik istikrarsızlığın ekonomiyi nasıl yozlaştırdığını da gözler önüne sermektedir (Haydaroğlu, 2011, s. 54).

Yukarıdaki bilgiler ışığında politik istikrarsızlığın makroekonomik göstergeler üzerindeki etkilerinin olumsuz olduğu görülmektedir. Politik istikrarsızlığın meydana getirdiği ekonomik sonuçların tekrar bir başka politik istikrarsızlık ortamını doğurabileceği de anlaşılmaktadır. Birbirini bir döngü şeklinde takip eden bu işleyiş ve etkileşim ekonomik krizlerin oluşmasına zemin hazırlayabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. POLİTİK İSTİKRARSIZLIK

2.1. Politik İstikrarsızlığın Tanımı ve Önemi

Politik istikrarsızlığın literatürde yer alan kuramsal ve genel çerçevede, politika yapıcılarının aldığı kararların ekonomik ve sosyal anlamda toplumda yer alan her kesimin çıkarlarının farklı olması ya da bazı kesimin çıkarlarıyla örtüşmemesi durumunda toplumda meydana gelen çatışma, memnuniyetsizlik ya da toplum içi huzursuzluk olarak ifade edilmektedir (Cangir, 2012, s. 32). Gur (1971)'dan aktaran Akkuş (2017, s. 31), politik istikrarsızlık ile ilgili olarak geniş bir tanımlama yapmış ve bu tanıma göre; toplumun tüm kesiminin beklentilerinin karşılanmaması durumunda politik istikrarsızlığın ortaya çıkma ihtimalini arttırabileceğini ifade etmiştir. Aksi durumda toplum beklentilerinin karşılanması veya ortaya çıkan sorunların çözülmesi için sadece hükümeti değiştirmek (yönetişim sistemini değiştirmek) ya da hükmet liderini değiştirmek değil aynı zamanda hükümetin uyguladığı politikaları da değiştirmesi politik istikrarsızlık olarak tasvir edilebileceğini belirtmiştir.

Ülkelerin yönetim şekilleri, uygulanan rejim politikaları vb. farklılıklardan dolayı literatürde politik istikrarsızlığı açıklamak için net bir görüş birliğine varılamamıştır. Bu nedenle literatüre bakıldığında politik istikrarsızlık kavramı farklı birçok çalışma yapılmış ve bunların her birinde farklı değişkenler kullanılmış, farklı tanımlamalar yapılmıştır. Hurwitz (1973), araştırmasında politik istikrarsızlığın olmaması durumunu beş başlık altında incelemiştir. Çalışmada yer alan beş husus şu şekildedir;

1. Şiddetin olmaması,
2. Hükümetin görevde kalma süresinin uzunluğu ve dayanıklılığı,
3. Meşru bir anayasal düzenin varlığı,
4. Yapısal değişimin olmaması,
5. Çok yönlü toplumsal nitelik yoksunluğu.

İlk başlık olan şiddetin olmaması yaklaşımı genelde istikrar denildiğinde ilk akla gelen unsurdur. İç çatışma, toplumsal huzursuzluk ve şiddetin yoksunluğu eğer bir ülkede hâkim ise burada kargaşa ile yürütülen bir sürecin değil kurumsallaşma ile yürütülen bir işleyişin var olduğunu ortaya koymaktadır. Tam tersi bir durumda şiddetin hâkim olduğu bir ortamda ise politik istikrarsızlığın var olduğu kabul edilmektedir. İkinci başlık, anayasanın verdiği yetki ile iktidara gelen siyasi hükümetin görev süresinin meşru süreç ile devam edebilmesidir. Hükümetin görev süresinin meşru şekilde devam etmesi ve uzaması politik istikrarın var olduğu anlamını taşımaktadır. Ayrıca ülkelerin birbirleriyle politik istikrar/istikrarsızlık konusunda kıyaslanmasında bir ölçüt olarak kabul edilmektedir. Üçüncü başlık olan meşru anayasal rejimin varlığı, “meşruiyet” kavramı üzerinde durmakta ve istikrarın sağlanması için bu kavram önemli bir yere sahiptir. “Meşruiyet” kavramı, istikrarı yalnızca olumsuz olayların yokluğu olarak değil aynı zamanda olumlu destek ve kabulün yansımaları olarak da açıklamaktadır; literatürde sıkça yer verilen Lipset (1960c)’in politik istikrar tanımı bu başlık altına yer almaktadır. Dördüncüsü başlık yapısal değişimin yokluğudur⁷. Eğer bir sistem zaman içerisinde kendi yapısal düzeninde bir değişiklikten uzak durabiliyorsa kararlı olarak kabul edilir. Bu türün sürekliliğinin ve kalıcılığının devam etmesi dışsal baskılar karşısında kendi modellerini devam ettiremeyen diğer türlerden kendisini ayırmaktadır. Son ve beşinci başlık, çok yönlü toplumsal bir niteliktir. Bu yaklaşım herhangi diğer dışsal etkilerden izole olmuş tek bir ölçüt oluşturmak yerine sistematik istikrarın var olmasının çok yönlü bir nitelik olduğunu ileri sürmektedir. Ampirik olarak yapılan çalışmalarda çok yönlü toplumsal nitelik özelliğini matematiksel olarak ifade etmek zordur. Bunun zor olması bu yaklaşımın değersiz oluşundan kaynaklanan bir durum olduğundan değil, aksine yaklaşımda, "istikrar" kavramının matematiksel kavramlarla ifade edilmesinin zor olduğunun kabul edilmesinden dolayıdır. Ayrıca bu yaklaşım, toplu verilere dayalı olarak yapılan çalışmaların uluslararası analizler şeklinde değil de ülke analizi şeklinde yapılmasının daha güvenilir olacağını ortaya koyar.

Alesina ve Perotti (1996a, s. 1205), politik istikrarsızlığın iki şekilde oluşabileceğini ortaya koymuşlardır; birincisi, yürütme (hükümet) istikrarsızlığıdır. İkincisi ise, toplumsal huzursuzluk ve siyasi şiddet göstergelerine dayanmaktadır.

---

⁷ Leon Hurwitz, ileriki konularda değinmiş olduğumuz Claude Ake'nin politik istikrarsızlık tanımını bu yaklaşım içerisinde ele almaktadır.

Birinci yaklaşım, politik istikrarsızlığı hükümet değişikliklerini gözleme eğilimi olarak açıklamaktadır. Hükümet değişiklikleri, anayasal sistem dahilinde de olabildiği gibi anayasaya aykırı (darbe ya da muhtıra) şekilde de olabilir. Burada temel fikir, hükümet değişikliklerine yönelik eğilimin sıklığının farklı olması veya olası bir hükümet değişikliğinde çeşitli ekonomik, sosyo-politik ve kurumsal birtakım değişikliklerin de beraberinde oluşabileceği bu durumun mülkiyet haklarına bir tehdit oluşturabilecek olmasıdır. Eckstein (1992, s. 183), siyasi olarak her türlü şiddeti içerisinde barındıran unsurların politik istikrarsızlık kavramı içerisinde ele alınabileceğini ifade etmiş, hükümetin otoritesini sağlaması ve siyasal sistemdeki çarkların düzgün işlemesi politik istikrarın sağlanmasında etkili olduğunu belirtmiştir. Tavarez vd. (2001, s. 1344), gelecekteki politikalar hakkında belirsizliğin oluşmasının yöneticileri, ülkenin özel kaynakları karşısında yağmacı davranışlar benimsemeye teşvik ettiğini ifade etmektedir. Sürekli olarak görevini kaybetme tehdidi altında olan zayıf bir hükümet, lobicileri ve baskı gruplarını (çıkar gruplarını) memnun etme ihtiyacına karşı özellikle hassas olabilir ve bu da rant kollama faaliyetlerinin politika kararları üzerinde doğrudan bir etkiye yol açabilir. Üretim faaliyetini yerine getiren girişimcilere yüksek vergi oranlarının yansıtılması onları rant arayışına itmektir. Büyük rant arayan kurumlar ve zayıf rant koruyucu kurumlar yeteneklerini girişimcilikten çeker. Merkezi hükümet gibi rant kollayan kurumların rant kollama faaliyetlerinin azalması girişimcilerin mevcut yeteneklerini üretken faaliyetlere kaymasını sağlamaktadır (Murphy vd., 1991, s. 521). Politik istikrarsızlık ve dolayısıyla da yozlaşma gelişmemiş olan ülkelerde daha fazla görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde demokrasi bir sisteme bağlanmış ve kurumsal alt yapı oluşturulmuştur. Tüm bunların yanında politik yozlaşmanın getirdiği maliyetler azalmış ve bu sayede politik istikrar düzeyi bir üst seviyeye çıkarak politik ahlak zeminine oturtulmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde ise, gelişme sürecinin devam etmesi ekonomik, sosyal ve politik zeminin hızla gelişmesinin de önünü açmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bu gelişme süreci yeni fırsatların doğmasına imkan sağlamaktadır (Haydaroğlu, 2011, s. 56).

Brunetti, politik istikrarsızlığı iki kategori çerçevesinde ele almaktadır;

- Politik şiddetin ölçülmesi
- Hükümet değişikliklerin ölçülmesi

Birinci kategoride; protestolar, ayaklanmalar, darbeler ve devrimler gibi olaylardan hareketle politik şiddetin ölçülmesi için bir endeks oluşturulmaktadır. İkinci kategoride ise, seçmenin yapacağı tercihin ve/veya politik kurumlarda yer alan çıkar grupları arasındaki rekabetin neden olduğu hükümet değişiklikleri ölçülmektedir (Brunetti, 2006, s. 122). Feng (1997, s. 391), hükümet değişikliklerinin rejim değişikliğini de beraberinde getirdiğini anlamak adına iki inceleme alanı oluşturmuştur. Birincisi, anayasal düzlem içerisinde gerçekleşen düzensiz hükümet değişimleri. İkincisi ise, anayasal düzlemin dışında gerçekleşen hükümet değişimleridir. Birinci grup içerisinde genel seçimler ve kabine değişiklikleri yer alırken, ikinci grupta; darbe, devrim, muhtıra, isyanlar, protestolar ve ayaklanmalar yer almaktadır. Feng, ikinci koşulda gerçekleşen değişikliğin ekonomik performansı olumsuz etkilediğini ifade etmiş, birinci grupta yer alan koşulların ise, politik istikrarsızlık bağlamında ele alınmadığından ekonomik istikrarı bozmayacağı yönünde görüş ortaya koymuştur. Birinci grupta yer alan değişiklik tipi ekonomik sistemde belirsizlik oluşturmazken ikinci grupta yer alan değişiklik tipi, ekonomik sistemde belirsiz yaratarak ekonomik performansı olumsuz yönde etkilemektedir. Telatar ve Telatar (2004, s. 61)'ın görüşüne göre, bu durum belirli koşullarda bir anlam ifade etmekle birlikte, ideolojik kutuplaşmanın hâkim olduğu toplumlarda anayasala düzlem çerçevesinde gerçekleşen hükümet değişikliğinin gerçekleşmesi durumunda geçersiz olmaktadır. Çünkü anayasal düzlemde demokratik şekilde iktidar değişse bile bir sonraki göreve gelecek hükümetin izleyeceği ekonomi politikası belirsizlik oluşturmaktadır. Ekonomi politikalarından belirsizlik olması halinde yeni bir öngörülebilir bilgi akışı ortamının sağlanacağı ana kadar yatırımlarını geciktirecektir (Ali, 2001, s. 97). Ancak politik rejimde yaşanan değişikliklerinin genellikle ekonomik rejim değişikliklerini de beraberinde getirdiği unutulmamalıdır (Şanlısoy & Kök, 2010, s. 105).

Frynas (1998, s. 458-459) , politik istikrarsızlığı başka bir boyutta ele almış ve risk bağlamında açıklamıştır. Bu tanımlamaya göre politik istikrarsızlık durumunda ekipmanlar, binalar ve devlet lisansları gibi birçok somut unsur olumsuz yönde etkilenmektedir. Başka bir deyişle, bir isyan meydana gelmesi ya da yeni bir mevzuatın oluşturulması bir şirketin varlıklarına ciddi zarar verebilir. Risk, somut bir şey olmamakla birlikte piyasa değeri olan ve gelecekteki kazançları belirleyen gelecekteki potansiyel istikrarsızlığa ilişkin beklentiler demetidir. Tipik bir yönetsel politik bir risk bir ülkenin iş ortamında belirli bir ticari işletmenin kârını ve diğer hedeflerini

etkileyecek köklü değişikliklere yol açma olasılığı barındırmaktadır. Politik risk, ticari işletmelerin karını ve yatırım arzusunun etkileyen bir ölçüt olarak düşünülebilir. Siyasi belirsizliğin yatırım ve sermaye kaçıışı üzerindeki etkisini inceleyen Alesina ve Tabellini (1989b, s. 209), çalışmalarında sermayeyi ve üretken faaliyetleri vergilendirmeye eğilimli yeni bir hükümetin çöküş ihtimalinin göz önünde bulunulması, üretken yerli yatırımların tüketim ve sermaye kaçıışı lehine ikame edilmesi anlamına geldiği ve böylece üretimin azalmasının bir nedeni olarak meydana gelebileceğini ifade etmektedir. Bu ilişkinin altında yatan güçlü teorik argüman şudur; belirsizliğin yatırım, üretim veya işgücü arzı gibi üretken ekonomik kararlar üzerindeki etkilerine dayanmaktadır. Yüksek bir hükümet değişikliği eğilimi, potansiyel yeni hükümetin yeni politikaları hakkındaki belirsizlikle ilişkilidir; riskten kaçınan ekonomik aktörler ekonomik girişimlerde bulunmakta tereddüt edebilir veya yurtdışına yatırım yaparak ekonomik sistemin dışına çıkabilir. Tersine, yabancı yatırımcılar daha az politika belirsizliği ve mülkiyet hakları konusunda daha az belirsizlik içeren istikrarlı bir siyasi ortamı tercih ederler. Böyle bir durumda, ekonomik aktörlerin ekonomik sistem içerisindeki faaliyetlerini devam ettirme arzusunda olurlar (Alesina vd., 1996c, s. 4).

2.2. Politik İstikrarsızlığın Türleri

David Sanders (1981), politik istikrarsızlığın türlerini üç başlık altında incelemiştir. Birinci başlık, politik istikrarsızlığın kavramsal olarak en bilinen tanımını yapan Lipset'in (1960b) yılında yazdığı "The Social Bases of Politics" (Siyasetin Toplumsal Temelleri) adlı eserinde politik istikrarsızlığı; "*politik sistemin belirli bir tipinin sürekliliği ya da istikrarı*" olarak tanımlaması üzerine incelediği "politik istikrarsızlığın sürekliliği" yaklaşımıdır. İkincisi uygulama yönelimli "sıklık yaklaşımı (boyutsal okul)"dur.

2.2.1. Süreklilik Yaklaşımı (Politik Sistemin Devamlılığı)

1960'lı yıllara kadar politik istikrar belirli bir yönetim şeklinin sürekliliği ve devamlılığı olarak tanımlanmaktadır. Lipset'in (1960b), yaptığı bu tanımlamada belirli bir süre içerisinde herhangi bir yoldan kesintiye uğramayan demokratik hükümetlerin ya da kesintisiz totaliter bir rejime sahip hükümetlerin istikrarlı olduğunu kabul etmektedir.

Bu iki tanım grubunun dışında kalan rejimlerin ise istikrarsız olduğunu ortaya koymaktadır. Bu dönemden sonra Lipset'in yaptığı bu tanıma geliştiren bazı tanımlamalar yapan teorisyenler de olmuştur. Bu düşünceye göre, anayasal zeminde göreve gelen hükümetin sahip olduğu kurumsal yapıyı koruması o hükümetin istikrarlı bir yapıda olduğunu göstermektedir (Sanders, 1981, s. 50).

Lipset (1960c), Birinci Dünya Savaşından sonra devletlerin istikrarlı demokrasi ortamını sağlaması bakımından siyasi demokrasinin herhangi bir hasar almamış olmasını ve geçen son 25 yıl⁸ içerisinde demokrasi rejimine karşı herhangi bir muhalif yapının oluşmamasını böylelikle demokratik siyasi istikrarın sağlanmış olmasını iki koşula bağlamaktadır: Birincisi, ekonomik gelişme⁹ (gelir düzeyinin artması, sanayileşmenin gelişmesi, eğitim düzeyinin ve imkanlarının artması, şehirleşmenin sağlanması). İkincisi ise, meşruluk ve etki gücüdür. Etki gücü (etkililik), sistemin gerçekteki başarıları, nüfusun çoğunluğu ve büyük iş çevreleriyle silahlı kuvvetler gibi güçlü gruplar neler yönetimin görevi sayıyorlarsa bunları yerine getirme derecesi demektir. Meşruluk, hükümetin elinde bulundurduğu siyasi güç ile siyasi kurumların toplum için en uygun şekilde işlediği ve topluma en uygun kurumlar olduğu inancını toplumun kendisine inandırma kabiliyetidir. Günümüzde modern politik sistemlerin ne kadar meşru oldukları önemli ölçüde toplumu bölen ve çatışmaya sebep olan kilit sorunların çözüme ulaştırılmasıyla anlaşılmaktadır. Öncelik olarak toplumda muhafazakâr kesimin tehdit edilmesi ve farklı politik düşüncelerin sisteme dahil olmasını engellemek meşruluğu azaltan unsurlar olarak görülmektedir. Burada önemli olan ortak bir politik kültürün oluşmasını sağlamaktır. Ortak bir siyasi kültüre ve güçlü bir meşruluğa sahip olan politik sistemler istikrarlı olarak kabul edilmektedir.

Claude Ake (1974a, s. 589-591), yukarıda istikrar çerçevesinde yapılan açıklamaları bazı noktalarda eleştirmiştir. Siyasi istikrarsızlık ile siyasi değişim arasında net olarak sistematik bir ayırım yapılmaması siyasi istikrar kavramının yeterince anlaşılmasının önünde bir engel teşkil ettiğini ifade eden Ake, geleneksel tarzda ifade edilen siyasi istikrar kavramı sık sık kullanıldığında otomatikman siyasi istikrarsızlık

---

⁸ Lipset'in demokrasi ve ekonomik kalkınma üzerine düşüncelerinin ve yaptığı ampirik çalışmasının yer aldığı "Political Man" adlı eserinde 25 yıl ifadesi dikkate çekmekte, savaştan sonraki 25 yıllık süreyi vurgulamaktadır. Detaylı bilgi için bkz. (Lipset, 1960c).

⁹ Lipset'in ekonomik gelişme olarak ele aldığı bu olgu literatürde modernleşme olarak geçmektedir.

olgusunun fiilen daha fazla olduğunu ifade etmektedir. Bunun nedeni, siyasi istikrar kavramının ömürlük algısını da kapsamamasından dolayıdır. Ömürlük kavramı, herhangi bir aksama olmadan süreklilik arz eden bir anlamı içermektedir. Bu doğrultuda Ake, uzun ömürlülük kavramının istikrar anlayışına dahil edilmemesi halinde, siyasi istikrarı siyasi değişimin yokluğu ile karıştırılabileceğini savunmaktadır.

Siyasi değişiklikler mutlaka siyasi istikrarsızlığın kaynağı ya da belirtisi değildir. Siyasi istikrar, siyasi değişimlerin akışının düzenliliğidir. Bir hükümetin istikrarlı olduğunu ya da siyasi faaliyetlerindeki akışın düzenli olduğunu söylemek, siyasi değişimin meydana gelmediği anlamına gelmez. Siyasi değişim, bu değişimin meşru olarak nasıl gerçekleşebileceğine ilişkin hâkim beklentilere uygun olarak gerçekleştiği sürece siyasi istikrarla uyumludur. Dolayısıyla siyasi değişim, ancak söz konusu değişim türünün meşru olarak nasıl gerçekleşebileceğine dair yerleşik beklentileri ihlal ettiğinde bir siyasi istikrarsızlık örneği halini alır. Uzun ömürlülük kavramını siyasi istikrar tanımının içine yerleştirmek, siyasi değişim türleri arasındaki ayrımı göz ardı etmek anlamına gelir. Eğer böyle bir siyasi istikrar kavramıyla bir anlamlandırma yapılacak olursa, tarihsel süreç içerisinde siyasi rejimlerin siyasi istikrarsızlıklarının boyutunun açıklanması zor olacaktır (Ake, 1974a, s. 589).

2.2.2. Sıklık Yaklaşımı (Boyutsal Okul)

Sanders (1981, s. 50-56), 1960'lı yıllarda iç savaş/iç çatışma değişkenlerini kullanarak belli başlı ampirik analizler yapmıştır. Yapmış olduğu bu analizlerden dolayı bu yaklaşıma boyutsal okul adını vermiştir.

Çok sayıda ülke ve belirli farklı zaman dilimlerini kapsayan bu analizlerde iç çatışma değişkeni adı altında komplo değişkenleri (terör olayları, suikastlar, darbe, darbe girişimi, hükümet baskınları) ve kolektif/protesto değişkenleri (gösteriler, grevler, ayaklanmalar, toplumsal ve etnik çatışmalar) ele almıştır. Sanders, uygulamaya yönelik olarak yaptığı sıklık yaklaşımı tanımında istikrarsızlığın belirli bir dönem içerisinde belirli bir türde politik olayların sıklıkla yaşanması şeklinde açıklamaktadır. Bu tanımda istikrarsızlık kavramını daha geniş bir çerçevede ele aldığını savunmaktadır. Bu anlayışa göre, darbeler, ayaklanmalar, iç karışıklıklar, isyanlar, gösteriler, terör olayları ve benzeri bu türden olayların sayısı arttıkça istikrarsızlığın arttığı görüşü ön plandadır. Özetle, sıklık yaklaşımında istikrarsızlık, gösteri, grev, kargaşa, iç çatışma, terör

olayları, anayasal rejim değişiklikleri ve darbeler gibi birçok olaya atıf yapılarak açıklanmaktadır. Sanders, sıklık yaklaşımında politik sistemin istikrarını bozucu olayların meydana gelme sıklıklarını zaman ve mekân fark etmeksizin eşdeğer tutmaktadır. Bu durumu “Sıklık Yanılsaması” da olarak nitelemektedir.

Sıklık yanılsamasında Sanders, farklı ülkelerde ve o ülkelerin kültürel ve yapısal farklılıklarını dikkate almadan politik sistemin istikrarını bozucu benzer olayların eşit bir şekilde istikrarsızlaştırıcı etkiye sahip olduğunu savunmaktadır. Keza yukarıda Hurwitz’in politik istikrarsızlık tanımında belirttiği “çok yönlü toplumsal nitelik yoksunluğu” Sanders’in bu yaklaşımıyla uyuşmaktadır. Ancak Ake (1974a, s. 586), Sanders’in bu görüşünü eleştirmekte ve istikrarı bozucu benzer olayların farklı ülkelerin farklı politik sistem yapısına sahip olmasından dolayı ve aynı ülkede farklı zaman ve mekânda etkisinin değiştiğini söylemektedir. Ake, bu eleştirisini şu örnekle açıklamaktadır: istikrarı bozucu x olayı s_1 politik sisteminde istikrarsızlaştırıcı ise x olayının aynı zamanda s_2 politik sisteminde de istikrarsızlaştırıcı etkisi olduğu düşünüldüğünde her iki politik sistemin aynı olması varsayımı altında bu durumun mümkün olmaktadır. Aksi halde, eğer her iki politik sistem farklı ise bu varsayım yanlıştır. Bir politik sistemi istikrarlı/istikrarsız hale getiren olay diğer politik sistemde istikrarsız/istikrarlı olabilir. Diğer üçüncü bir politik sistem üzerinde ise herhangi bir etkisi olmayabilir.

2.2.3. David Sanders’in Politik İstikrarsızlık Tanımı

Politik istikrarsızlık konusunda literatürde en bilinen ve en kapsamlı çalışmalardan birini yapmış olan Sanders (1981), kendisine göre konuyla alakalı tanımlamalar yapmış ve teoriler üretmiş aynı zamanda ampirik çalışmalar ile konuya derinlik kazandırmıştır. Yaptığı bu çalışmalarda tutarsızlıkları ve yetersizlikleri ortaya koymayı amaçlamıştır. Sanders (1981, s. 56-64)’e göre politik istikrarsızlığın tam olarak oluşması için şunların olması gereklidir:

- (i) İstikrarsızlığın özünde görelili olduğu unutulmamalı ve süreklilik arz etmesi gerekmektedir. İstikrar ve istikrarsızlık kavramları bir kalıp olarak değil, bir bütünün iki parçası olarak ele alınmalıdır.

- (ii) İstikrarsızlık üzerine yapılan analizlerde başlangıçta kısa zaman dilimleriyle ölçümler yapılmalı, kısa vadede politik istikrarsızlığın olup olmadığına bakılmalıdır. Analiz yapılırken başlangıçta kısa zaman aralıklarıyla yapılmalıdır.
- (iii) Tanımlama yapılırken belirsizlik ve öngörülemezlik durumları da önemsenmelidir.
- (iv) Politik istikrarsızlık kavramının yeterli düzeyde açıklanması için farklı istikrarsızlık türlerinin de olabileceği fikri unutulmamalıdır. Sanders bu amaçla David Easton'un yaptığı politik istikrarsızlık tanımı üzerinden gitmektedir. Easton (1953), "Politik" terimi "değerlerin otoriterce dağıtılması" şeklinde açıklamış ve politik olarak istikrarsız olan bir durumda politik sistemin öğeleri arasındaki veya birbirleriyle olan etkileşimlerinin öngörülemediği ve belirsiz olduğu anlaşılmaktadır. Politik sistemi oluşturan öğeler¹⁰ çok geniş olduğundan öğelerin yaptığı her davranışın istikrarsız olup olmadığı belirlemek zorlaşacağı için bunun yerine bir gruplandırma yapılarak incelenmesi gerekmektedir.

Easton'a göre politik sistem üç ana unsuru vardır;

- **Politik otoriteler:** Veri olarak kabul edilen bir süreçte politik sistemde yer alan karar vericiler.
- **Rejim:** Politik sistemin işleyişi esnasında sistem içindeki çatışmaların çözüme ulaştırılması için var olan yasal kurallar bütünü.
- **Politik toplum:** Easton'un oluşturduğu bu sınıflandırma temel alındığında politik sistemin istikrarsızlaşması aynı zamanda otorite, rejim ve politik toplumun istikrarsız olduğunu da göstermektedir. İstikrarsızlaştırıcı faaliyetler ise bu bağlamda değişiklikler ve baş kaldırmalar (darbe girişimleri, gösteriler, kargaşalar, grevler, hükümete güvensizlik, çeşitli türdeki terörist faaliyetler, ayaklanmalar, isyanlar vb.) şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Politik toplumun istikrarsızlaşması ise diğer istikrarsızlaştırıcı unsurlara ek olarak toplumun coğrafi sınırlarında değişiklik meydana gelmesi de dahil edilmektedir.

---

¹⁰ Ulusal politik sistemlerin öğeleri literatürde siyasî partiler, çıkar grupları, bürokrasi, hükümet, yargı, askeriye, öğrenciler, kanaat önderleri, tavırlar/tutumlar, geniş kalabalıkların değer ve inanışları, iletişim medyası vb. olarak ifade edilmektedir.

(v) Politik istikrarsızlık olgusuna tatmin edici düzeyde bir tanıma kavuşturulması için unutulmaması gerekenlerden biri “kültür açığı” koşuludur. Politik istikrarsızlığın bir ülkede var olup olmadığını ölçerken kültürel farklılıklar göz önünde bulundurulmalıdır. Yapılacak tanım aynı zamanda farklı ülkeler için farklı zaman dilimlerinde uygulanabilir tek tipli olması gerekmektedir. Politik sistemi bozan her olayın istikrarsızlaştırıcı olduğuna dair bir kanıya varmadan önce meydana geldiği mekân ve zaman dilimi de bu bağlama dahil edilmelidir.

Buna göre, yeterli bir istikrarsızlık tanımının içermesi gereken beş boyut elde edilmektedir (Tablo: 2).

Tablo 2: Sanders'in Politik İstikrarsızlık Göstergeleri

Rejim Değişikliği	Rejimin normlarında değişiklik.
	Parti sistemi türünde değişiklik.
	Askeri-sivil statüde değişiklik.
Hükümet Değişikliği	Yürütme erkinde değişiklik.
	Kabine değişiklikleri.
Topluluk Değişikliği	Başarılı ayrılma hareketleri.
Şiddet İçeren Ayaklanmalar	Suikastlar, terör olayları, siyasi zorbalık.
	Politik şiddetten ölümler.
	Çatışmalar.
	Darbeler.
Barışçıl Ayaklanmalar	Darbe girişimleri.
	Politik grevler veya grev tehditleri.
	Protesto gösterileri.
	Gensoru/Güvensizlik Önergesi.
	Kanaat liderleri tarafından yapılan hükümet karşıtı konuşmalar.

Kaynak: (Sanders, 1981, s. 62)

Bu açıklamalardan sonra Sanders (1981, s. 66), politik istikrarsızlık tanımını şu şekilde ifade etmektedir:

Politik bir sistemin veri herhangi bir zaman noktasında istikrarsız olarak nitelendirilebilme derecesi, hükümet, rejim ve toplulukta değişikliklerin veya başkaldırmaların meydana gelmesi veya gelmemesinin önceki sisteme özgü rejim/hükümet/toplum değişiklik ve başkaldırmalarının örüntülerinden ayrılma derecesi ile doğrudan orantılı bir biçimde değişir ki örüntünün kendisi de zaman içinde farklılaşır.

Tanım bakıldığında şu özellikleri ön plana çıkmaktadır. İlk olarak, görelî bir olgu olarak istikrarsızlık ele alınmıştır. İkinci olarak, istikrarsızlık olarak nitelendirilen olaylar hükümet/rejim/topluluk değişiklikleri ve şiddet içeren/içermeyen başkaldırmalar şeklinde bir gruplandırma yapılarak istikrarsızlığın beş farklı boyutuna dikkat çekilmektedir. Üçüncü olarak, tanımda politik sistemin olağan akışından sapma fikri yer almaktadır, bu sapmayla birlikte istikrarsızlığın başladığı anlaşılmaktadır. İstikrar veya istikrarsızlığın düzeyini belirleyen şey politik sistemin olağan akışından sapmaların büyüklüğüdür. Başka bir ifadeyle, istikrarsızlık normaliteden sapma anlamına gelmektedir. Sanders, normalitenin istatistiksel olarak değişim veya başkaldırma olaylarının istatistiksel olarak zaman içerisinde meydana gelme düzenliliklerine bağlı olarak tanımlanabileceği belirtmektedir. Diğer yandan; politik sistemin düzenlilik şeması sistemden sisteme değişiklik gösterebildiğinden tanım sisteme aittir. Herhangi politik bir olayın istikrarsızlaştırıcı etkisinin olup olmadığı gerçekleştiği sisteme göre farklılık gösterebilir. Bir politik sistem içerisinde meydana gelen politik bir olay o sistem içerisinde normal kabul edilirken başka bir politik sistemde bu durum farklılık gösterebilir (Sanders, 1981, s. 89).

Sanders'in politik istikrarsızlık tanımına göre, politik istikrarsızlığın beş boyutu bulunmaktadır. Ancak, politik toplum değişiklikleri her toplum için istisnâ bir durum olmasından ötürü dahil edilmemekte ve boyutlar dörde başlık altında incelenmiştir. Dört boyut için önerilen göstergeler ve Sanders'in politik istikrarsızlık tanımının özeti Şekil: 3'te gösterilmektedir.

2.3. Politik İstikrarsızlığın Nedenleri

Politik istikrarsızlığın nedenleri konusu çağdaş siyaset bilimi ve siyaset sosyolojisinin önde gelen araştırma konularından biridir (Gasiorowski, 1998a). Buna paralel olarak konu ile ilgili yazının çok geniş olduğu ve çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Politik istikrarsızlık konusu son dönemlerde özellikle uygulamalı yeni

politik iktisat yazınında da geniş yer bulmaya başlamıştır. Ancak yazının tamamının ele alınması bu çalışmanın kapsamı açısından ne gerekli ne de mümkündür. Politik istikrarsızlığın nedenleri sosyoloji ve siyaset biliminde olduğu kadar iktisadın da tartışma konuları arasında olmuş ve literatürde politik istikrarsızlığın sonucunda meydana gelen durumlar yanında politik istikrarsızlığın ekonomik yönden nedenleri de açıklanmaya çalışılmıştır. Çeşitli nedenlerden meydana gelen politik istikrarsızlığın makroekonomik anlamda etkileri önemli ölçüde hissedildiği yapılan çalışmalarda görülmektedir. Politik istikrarsızlık çeşitli birçok sebepten meydana gelmektedir. Fakat politik istikrarsızlığın başlıca nedenleri genel hatlarıyla üç ana başlık altında incelenmektedir. Birincisi, terör olayları, iç savaş ve ayaklanmalar. İkincisi, siyasi yönetim istikrarsızlığı. Üçüncüsü, ekonomik istikrarsızlık. Dördüncü ve sonuncu ise, politik yozlaşmadır.

2.3.1. Terör, İç Savaş ve Ayaklanmalar

Tarih boyunca dünya genelinde ideolojik, etnik, dini ve ekonomik olarak toplumların kutuplaşmaya başlaması ve bu kutuplaşmanın iç çatışma, iç savaş ve ayaklanma olasılıklarını artırması beklenen bir sonuçtur. Toplum içindeki farklı kesimlerin arasında başlayan kutuplaşma, sonrasında iç savaşa dönmekte ve ülkelerdeki politik ortamı ve ülke yönetimini tehlike altına almaktadır. Bu doğrultuda bakıldığında böyle bir belirsizlik ortamının oluşmasıyla da politik istikrarsızlık kaçınılmaz olmaktadır.

Kutuplaşma, her sosyal ilişki içinde görülebilecek bir olgu olup, siyasi, etnik ve mezhepsel olarak meydana gelebilecek bir çatışma türüdür. Kutuplaşmanın tehdit içerecek düzeye kadar gelmesi gruplar arası adaleti ve toplumsal güvenliği tehdit etme potansiyelini doğurmasından kaynaklanmaktadır. İktidar gücünü elinde bulduran bir politik kurumun, toplumun her kesimini temsil eden kimlik özelinde kendine yakın bulunduğu gruplara pozitif ayrımcılık uygulaması diğer gruplara uygulanması gereken adaleti zedelemektedir (Bilgiç vd., 2014, s. 164). Esteban ve Ray (1994, s. 819-824)'a göre, kutuplaşma toplumdaki bireylerin nüfusun bazı kategorik özelliklerine göre gruplanmasıyla da kümeler halinde de oluşabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, kutuplaşmanın var olabilmesi için en az iki kümenin olması gerekir. Her küme kendi içinde benzer niteliktedir ancak farklı kümelerin var olması benzer özelliklere sahip

olmayan üyelerin var olduğu anlamına gelmektedir. Bu nedenle bu özelliklere sahip toplumda kutuplaşma potansiyeli mevcuttur. Akdede (2012, s. 21) , kutuplaşmayı bu kümelenmeler aracılığıyla oluşan gruplar olarak ifade etmektedir. Genel olarak ifade edilirse, kutuplaşma, bir bireyler veya devletler topluluğu içindeki gerilimlerin iki eşzamanlı karardan kaynaklandığı fikrini ifade eder: kendi referans grubu içindeki diğer öznelerle özdeşleşme ve kendini bir veya birkaç diğer rakip gruptan uzaklaştırma olarak tanımlanabilir. Bu uzaklaştırma toplumdaki kendini ayırıştırma olarak da görülebilir.

Toplumsal kutuplaşma meydana geldiğinde, bir topluma mensup bireyleri ait oldukları toplum kesimi dışında bir araya getirmek güçleşmekte ve toplumda yaşayan bireyler arasındaki çatlaklar hızla büyümeye deva etmektedir. Kutuplaşma ile ilgili farklı tanımlamalar yapılmasına rağmen kutuplaşma tanımlanırken bazı temel özelliklerin bu tanım içerisinde olması gerekmektedir. Esteban ve Ray (1994, s. 824), kutuplaşma olgusunun olabilmesi için aşağıdakilerin olması gerektiğini savunmaktadır;

- Kutuplaşma sistemik bir niteliktir ve esas olarak gruplar meselesini önemli aktörler olarak görür. Bu nedenle izole bireylerin toplumsal kutuplaşmanın hesaplanmasında çok az ağırlığı olmalıdır.
- Kutuplaşma seviyesi, her grup içinde yüksek derecede homojenlik olmasıyla artar.
- Gruplar arasında yüksek derecede heterojenlik olmalıdır ve,
- Az sayıda önemli büyüklükte grup olmalı ve bunlar nispeten küçük olmalıdır.

Annett (2000), oluşturduğu ekonometrik modelde toplumun farklı etnik, dilsel ve dinsel gruplara ayırarak analiz etmiştir. Hükümet, toplumun bu demografik farklılıklarına göre kendine yakın bulduğuna rant sağlamaktadır. Hükümetin bu rant faaliyetinden hariç tuttuğu gruplar ise hükümete yönelik çatışma içine girme teşvikine sahiptir bu teşvik politik istikrarsızlığa neden olmaktadır. Böyle bir durumda hükümet mali transfer sistemindeki argümanları dışlanmış bu gruplara aktararak iktidarda kalma şansını arttırabilir. Toplumdaki kümelenmelerin birbirinden bu denli ayrışması toplumun bölünme derecesini yükseltmektedir. Bölünme derecesi ne kadar yüksek olursa politik istikrarsızlığın oluşması o denli hızlı olmaktadır.

Bir toplumun birbirine bağımlı parçaları olan ekonomik, sosyal ve politik sistemden herhangi birinde meydana gelen bir değişim toplumun diğer kesimlerinde istikrarsızlık olarak yansımaktadır (Olson, 1963a, s. 533). Toplumda devlete yönelik

olarak ortaya çıkan sivil itaatsizlikler, ayaklanmalar, terör olayları, şiddet barındıran çeşitli siyasi olaylar, siyasi liderlerin cinayetleri gibi olayların miktarı ile ölçülebilmektedir (Miljkovic & Rimal, 2008, s. 2455). Politik istikrarsızlığın ölçüm yöntemlerinde literatürde farklı görüşler söz konusudur. Campos ve Nugent (2002, s. 159), politik istikrarsızlığın ölçüm yöntemleri arasında terör, iç savaş ve ayaklanmaların önemli etkisi olduğunu söylemekte ve ek olarak politik istikrarsızlığı ölçerken iki grup oluşturulduğunu, bunların birincisinin anayasal ya da anayasaya aykırı şekilde hükümet değişiklikleri. İkincisini ise, devrimler, darbeler, iç savaşlar, ayaklanmalar, terör olayları, siyasi liderlere suikastlar olarak açıklamaktadır.

Terörizm¹¹, bir topluma yönelik yapılan ve o toplumu yıldırma, korkutma ve sindirmek için önceden planlanan şiddete dayalı eylemler bütünü olarak açıklanmaktadır (Brand & Sandler, 2009, s. 760). Terörizmde amaç hükümeti yıldırma ve baskı altına almaktır (Sandler & Enders, 2004a, s. 303). Alp (2013, s. 2), terörün olağan dışı olmasını onun en temel özelliklerinden biri olduğunu, bu sebeple terörü ve terör olaylarını önceden öngörmenin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Alp, terörün ekonomiyi doğrudan etkisi insan hayatının sona ermesi, yaralanmalar, arama ve kurtarma çalışmaları, binalara verilen maddi zararlar olarak ifade etmekle beraber bu maliyetlerin yaşanan terör olayının hemen ardından ortaya çıktığını ve kısa vadede etkisini göstermeye başladığı ortaya koymaktadır. Terör olaylarının kısa vadedeki bu etkilerinin yanında orta ve uzun vadede de etkileri olduğunu ifade eden Alp, terörün ekonomik etkilerini ele alan akademik yazında yer alan çalışmaların birçoğunda çıkan ortak sonucun, terörün doğrudan ekonomik maliyetlerinin, diğer ekonomik maliyetlerine kıyasla daha düşük düzeyde ve kısa dönemde ortaya çıktığını ifade etmektedir. Terörün dolaylı olarak ekonomik maliyetlerinin ise sektöre, yaşanan bölgeye ve zamana göre farklılık gösterdiğini ifade etmektedir. Terörizm, bir ülke ekonomisini doğrudan ve dolaylı olarak etki etmektedir. Dolaylı yoldan etki etmesi tüketicilerin, sermaye sahiplerinin ve hükümetin verdiği tepki ile ilgilidir. Terör, emek sahibi olan insan sermayesini öldürerek, binaları ve alt yapı sistemlerini yıkarak üretim seviyesinin düşmesine sebep olmaktadır. Bu durum ülkenin toplam arz miktarına düşürmektedir (Krieger & Meierrieks, 2019). Ağır vd. (2010, s. 14), ekonomideki bu daralmaya ek

---

¹¹ Terörizmin makroekonomik etkilerinin ampirik analizleri detaylı bilgi için bkz. (Sandler & Enders, 2008b), (Abadie, 2006), (Becker & Rubinstein, Fear and the Response to Terrorism: An Economic Analysis, 2011).

olarak, ülkede yaşayan bireylerin sosyal ve ekonomik maliyetlerinin yanında kamu mallarının da terör faaliyetleri sonucunda zarar görmesi devletin ekonomisi için olumsuz bir başka boyutu olduğunu vurgulamakta, ayrıca yaşanan olumsuzluklar sebebiyle meydana gelen belirsizlik nedeniyle tüketim, tasarruf ve tüketici davranışlarındaki değişimler gelir dağılımını bozucu etki yaptığını ortaya koymaktadır. Terör eylemlerinin uzun bir süre bir ülkede var olması yatırımcılar açısından güvensiz bir ortam oluşturacağı için ülkeden sermaye çıkışlarına neden olmakta ve sıcak paranın ülke içerisine girmesini engellemektedir (Sandler & Enders, 2008b, s. 26). Blomberg vd. (2004, s. 1009)'ne göre, terör olayları ekonomik büyüme üzerinde dış savaşlar ve iç çatışmadan daha etkili olmakta ve yatırımları düşürücü kamu harcamalarını arttırıcı etkisi olmaktadır. Terör olaylarının ekonomik olarak etkilerine üretim faktörlerinin ve üretim zincirinin temel yapı taşı olan şirketler açısından bakıldığında durum farklı bir boyutta önem kazanmaktadır. Bunun nedeni özellikle de çok uluslu şirketlerin ve kurumsal yapıların terör gruplarının öncelikli hedeflerinden biri olmasıdır. Petrol dağıtım kanallarına, finans merkezlerine, havaalanlarına, üretim ve dağıtım yapan merkezlere, fabrikalara ve bilgi işlem merkezlerine yapılacak olası terör saldırı riski yüksektir ve bir terör saldırısının meydana gelmesiyle oluşacak hasarın boyutunun ölçülmesi zor olmaktadır (Alp, 2013, s. 6). Özetle, terörizmin temelinde toplumu sosyal ve ekonomik olarak yıpratmak ve devlete olan bağlılığını kırmak amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda yukarıda bahsedilen durumlar çerçevesinde ülke içerisindeki yaşanan bu olumsuzluklar toplumun kamu kurumlarına olan güvenini kırmakta ve sosyal ve siyasi bir istikrarsızlığı beraberinde getirmektedir (Krieger & Meierrieks, 2019, s. 3-4).

2.3.2. Siyasi Yönetim İstikrarsızlıkları

Toplumsal huzursuzlukların baş göstermesi hükümete karşı olan güvenin azalmasına ve karşıt bir görüşü savunmak amacıyla çeşitli muhalif hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Hükümete karşı yapılan bu eylemler hükümetin görevinin sonlanmasına ve dolayısıyla da politik istikrarsızlığa neden olmaktadır (Gasiorowski, 2000b, s. 319-320). Politik istikrarsızlığı hükümetin görev değişikliği olarak inceleyen Feng (1997, s. 392), hükümetin değişim türünü üç farklı yöntem ile incelemektedir. Rejim değişikliğini içeren “düzensiz” (unregular) hükümet değişikliği, düzenli ancak “önemli” (major) hükümet değişikliği ve düzenli ancak “önemsiz” (minor) hükümet

değişikliği. Ayrıca Feng, bir ülkenin hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirebilmesi için, azaltılmış özgürlük seviyesinin olmamasını, otokratik bir güç sisteminin olmasını özellikle de güçlü bir hükümet sistemi olmadan ekonomik büyümenin gerçekleştirilemeyeceğini savunmaktadır. Feng bu sınıflandırmasında Sanders (1981, s. 66)'in rejim ve hükümet kavramları arasında yaptığı ayırmadan esinlenmiş ve düzensiz hükümet değişikliği kavramıyla askeri darbe ya da bir güç kullanımıyla hükümetin değişmesini açıklamıştır. Düzenli hükümet değişikliği kavramında ise, politik sistemin kendisinde kökten bir değişim olmadan anayasal düzlemde hükümetin değişmesini ifade etmektedir. Önemli değişiklik, bir ülkenin ekonomik performansında meydana gelen bir düşüş ile seçmenin bir sonraki seçimde iktidarı değiştirmesi olarak açıklanmaktadır. Önemsiz değişiklik kavramı ile de hükümette bazı düzenlemelerin yapılması olarak ifade edilmektedir.

Acemoğlu ve Robinson (2001, s. 938-939)'a göre, ekonomistler ve politika yapımcılar, ekonomik performansı şekillendirmede siyasi kurumların önemini giderek daha fazla fark etseler de siyasi kurumları neyin belirlediği konusunda nispeten az çalışma vardır. Demokratik toplumlarda zenginlerin yoksullara demokratik olmayan toplumlara kıyasla daha yüksek vergi yüklendiği görülmektedir. Bu durum yoksulları demokrasi yanlısı yaparken aynı zamanda zenginleri de demokrasiye karşı çıkmaya teşvik etmektedir. Demokratik olmayan toplumlarda yoksullar siyasi iktidardan dışlanırlar, ancak özellikle kriz dönemlerinde devrimci potansiyele sahip bir tehdit oluştururlar. Zenginler (elit kesim), örneğin gelirin yeniden dağıtılması şeklinde yoksullara taviz vererek devrimi önleyebilir. Ancak devrim tehdidi genellikle geçici olduğundan, mevcut yeniden dağıtım gelecekteki yeniden dağıtımı garanti etmez. Eğer bu geçici yeniden dağıtım bir devrimi önlemek için yetersiz kalırsa, elit kesim gelecekte gelirin yeniden dağıtımı konusunda inandırıcı bir taahhütte bulunmak zorunda kalacaktır. Oy hakkının genişletilmesi, gelecekteki medyan seçmenin kimliğini değiştirerek bunu başarır. Demokrasilerin kalıcı olması gerekmez çünkü seçkinler darbe yapma fırsatına sahip olabilir. Yoksullar bunu önlemek için gelecekte düşük düzeyde vergilendirme taahhüdünde bulunmak isterler. Ancak bu tür taahhütler her zaman inandırıcı olmadığından, darbeler sosyal açıdan israf gibi görülse de elit kesim iktidarı yeniden ele geçirmeyi tercih edebilir.

Huntington (1972), politik istikrar ve politik kurumların yapısı ve birbirleriyle olan uyum ve ilişkisi arasında bir korelasyonun olup olmadığını incelemiştir. Ona göre,

iktisadi kalkınmanın oluşabilmesi için nasıl ki yatırım ve tüketim kavramları arasında kuvvetli bir korelasyon varsa, politik istikrarın var olabilmesi için politik kurum ve kuruluşların gelişmesi ve toplum yapısının siyasete katılması (uyum sağlaması) arasında bir korelasyonun var olduğunu ifade etmektedir. 1950'li ve 1960'lı yıllarda gelişmekte olan ülkelerde politik istikrarsızlığın sağlanamamasının ana nedeni olarak topluma yeni katılan grupların hızlı bir şekilde siyasete karışmasına rağmen politik kurumların toplumdaki yeni gruplara uyum konusunda ayak uyduramaması ve bir adım geride gelişme sağladığı görülmektedir. Huntington'a göre, modernleşme ve politik gelişim birbirinden farklı kavramlar olup politik gelişmenin sağlanabilmesi için politik kurumların organizasyonlarının kurumsallaşma hareketine ayak uydurması gerekmektedir. Kurumsallaşma sağlanamazsa politik kurumların gelişimi toplum ve iktisadi gelişmenin gerisinde kalır bunun sonucunda da politik düzensizlik ve politik istikrarsızlık meydana gelir (Huntington, 1972).

Edwards ve Tabellini (1991, s. 10), politik istikrarsızlığı "güç transferindeki" gerçek sıklıkla ölçerek açıklamaktadır. Bu amaçla "güç transfer endeksi" oluşturmaktadır. Bu endeks politik istikrarsızlığı hükümetin iktidar partisine mensup bir politik liderden (ya da antidemokratik rejime ait bir siyasi parti grubundan) muhalefet partisine geçmesiyle ölçmektedir. Endeks, iktidarı kontrol gücünün hükümetteki partide kesintiye uğraması olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, örneğin, parlamenter sistemde güç transferi daha önce muhalefet partisinden konumunda olan bir partinin daha sonra iktidar partisine konumuna, iktidarda olan partinin ise muhalefet partisine konumuna geçmesi veya iktidardaki öncü partinin muhalefette kalmasıyla sonuçlanan önemli koalisyon değişiklikleri durumunda gerçekleşir. Başbakan dışarıdan da olsa herhangi bir partiye de ait olsa hükümetteki küçük değişiklikler koalisyonunu yapısını değiştirmez. Son olarak, tek partili bir sistemde monarşi ile yönetilen bir rejimde eğer devletin başındaki kişinin değişmesini zorlayan bir güç söz konusu ise bu durumda da güç transferi kavramından söz edilebilir.

Politik istikrarsızlığı siyasi yönetim istikrarsızlıkları çerçevesinde etkileyen unsurlardan biri de iktidarın birden çok siyasi partinin yönetmesiyle oluşan koalisyon hükümetleridir. Koalisyonda yer alan her parti kendi gelenek ve ideolojisi üzerinden politikalar yürütmek isteyeceği için yönetimde tutarsızlıklar meydana gelecektir. Bu tutarsızlıklar kurumların işleyişine de yansiyarak halkın kurumlara olan güvenini azaltacaktır. Koalisyonun sebep olduğu zayıf kurumlar dolayısıyla erişimi kolay,

verimsiz ve maliyeti yüksek finansman kaynaklarının kullanılması tercih edilecek ve bu finansman kaynakları etkin olmadığından ekonomik performansın düşmesine neden olacaktır (Demirgil H. , 2011, s. 127). Storm (1990), çok sayıda partinin rekabet içinde olduğu seçimlerde birkaç parti eğer eşit oranda oy aldıysa ve koalisyonun devam edeceği sonucu ortaya çıkıyorsa politik denge daha uzun bir süreçte sağlanacağından istikrarsızlık ve risk düzeyi o ülke için artacağını ortaya koymaktadır. Sakamoto (2005, s. 802)'nin söylemine göre, zayıf hükümetlerin düşük performansına ilişkin geleneksel argüman, çok partili koalisyon hükümetlerinin gerektirdiği çoklu veto oyuncularına odaklanmaktadır. Bu görüşe göre, hükümetteki çoklu veto oyuncuları, koalisyon partilerinin önemli politika değişiklikleri üzerinde anlaşmaya varmakta karşılaştıkları zorlukları artırmaktadır. İktidardaki partilerin sayısı arttıkça, gerekli politika tedbirleri üzerinde anlaşmaya varmaları da zorlaşmaktadır. Bunun muhtemel sonucu ise politika hareketsizliğidir. Bunun anlamı, çok partili hükümetlerin ulusal ve küresel ekonomilerin karşı karşıya olduğu zorlukların üstesinden gelmek için gereken ekonomi politikasını yürütme kabiliyetinin daha az olmasıdır. Dolayısıyla, çok partili koalisyon hükümetlerinin ortalama görev süresi, tek partili hükümete göre daha kısadır. Hükümetin zayıf olması durumunda politik sistemin çökeceğini savunan Grossman (1991) ise, zayıf hükümetlerin olduğu ülkelerde makroekonomik performanslarını geliştirmeye odaklanmak yerine devrimci faaliyetlere odaklanarak ülkenin üretkenliğinin ve finansal büyümesinin zarar görmesine neden olduğunu belirtmiştir. Akdi ve Günay (2002), 1985:01-2001:11 döneminde Türkiye'de farklı hükümet yapılarının çeşitli mali, parasal ve makro değişkenler üzerindeki etkilerini analiz ettikleri çalışmalarında, Türkiye azınlık hükümetleri tarafından yönetildiğinde, harcamaların beklendiği gibi arttığını, ancak parasal değişkenler, enflasyon ve çıktı üzerinde önemli bir etkisi olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte koalisyon hükümetlerinin etkileri iş birliği ve icra eksikliği yüzünden azınlık hükümetlerinden daha güçsüzdür. Bu ifade iktidardaki parti sayısı arttıkça yukarıda ifade edilen görüşler çerçevesinde güçlü bir şekilde desteklediğinin kanıtıdır. Öte yandan, bir koalisyon hükümetindeki parti sayısı arttıkça; kamu harcamaları, diğer harcama kalemleri ve parasal büyüklüklerin arttığını ve bunun yanında vergi gelirlerinin de azaldığını ortaya koymuşlardır.

2.3.3. Ekonomik İstikrarsızlık

Geleceğe ilişkin belirsizlik faktörü hükümeti yönetme yetkisine sahip iktidar partisinin geleceğe yönelik yapacağı ekonomi politikalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bir sonraki yapılacak seçimde mevcut iktidarda olan partinin tekrar iktidara gelemeyeceğini anlaması durumunda daha fazla rant yollarına girmekte ve tekrar seçimi kazanabilmek adına popülist politikalara ağırlık vermektedir. Diğer bir ifadeyle, seçime yakın dönemlerde hükümetler iktisat politikalarını kısa vadeli olarak, verimsiz ama seçmeni etkileyebilecek (kamu harcamalarını arttırmaya yönelik) politikalara girişmektedir. Bu durumda ekonomik büyüme kaynakları ve üretim faktörleri etkin ve verimli kullanılmadığından enflasyona sebep olmaktadır. Seçim dönemlerinde kamu harcamalarının artmasına yönelik uygulanan politikalar özel kesimin ekonomide etkin olmasının önüne geçmekte bu sebeple ekonomik büyüme de düşüşler gözlemlenmektedir (Şanlısoy & Kök, 2010, s. 106). Eğer piyasada mevcut iktidarın kendisinden önceki hükümetin politikalarını uygulayacağı beklentisi varsa uzun dönemli ekonomi politikalarına dair beklentileri etkilemeyecektir (Demirgil H. , 2011, s. 126).

Alesina vd. (1996c, s. 1), ekonomi ile politik istikrar arasında iki yönlü derin bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bir yandan, bir ilişkinin belirsizliği istikrarsız politik ortam, yatırımları ve ekonomik gelişmenin hızını azaltabileceğini öte yandan, zayıf ekonomik performans, hükümetin çökmesine ve siyasi huzursuzluğa yol açabileceğini ifade etmektedir. Ekonomik büyüme performansında meydana gelen değişimler büyüme oranına bağlı olarak hükümetin bir sonraki seçimde değişme ihtimalini arttırmaktadır. Bu durum politik konjonktür teorilerinde hükümetin tekrar seçilme ihtimalinin seçimlerden hemen önceki ekonomik büyüme performansının pozitif yönde olmasıyla ilişkili olduğu göstermektedir. Ekonomik büyüme performansı düşük ise, hükümetin değişim sıklığı ve erken seçime gidilme ihtimali artmaktadır. Otokratik rejime sahip yönetimlerde düşük büyüme performansı halkı hoşnutsuzluğa sevk etmekte bunun sonucunda ayaklanma, isyan ve darbe gibi birçok politik sistemi istikrarsızlaştırıcı durum ortaya çıkarmaktadır (Telatar F. , 2003, s. 200).

Paldam (1987, s. 144-145), enflasyonu sosyal yumuşatıcı bir argüman olarak ele almaktadır. Bölüşüm kavgası sebebiyle ortaya çıkan grev gibi kısa vadeli ayaklanmalarda hükümetin her iki kesime (işçi-işveren) nominal bir şekilde istediğini

vererek kısa bir dönem için enflasyona izin vermesini çözüm olarak gördüğünü ifade etmektedir. Fakat bu durumda her iki taraf kazanırken toplumun diğer kesimi kaybeder. Aslında bakıldığında bu durumda her kesim doğrudan ya da dolaylı olarak kayıplar¹² yaşamaktadır. Paldam, bu durumda enflasyonun yalnızca kısa süreli olarak piyasa için “emzik görevi” gördüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca düşük enflasyon seviyesiyle çatışma arasında pozitif bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Paldam, istikrarlı ve beklenen enflasyonun ani beklenmedik enflasyondan çok daha az zararlı olduğunu ifade etmektedir. Bu durum enflasyon için oluşturan zaman serisinin özel yapısıyla ilgilidir. Bu tür seriler normalde belirgin ikili bir yapıya sahiptir ve normalden daha yumuşak bir seyir izler fakat 2-5 yıllık kayda değer artışların olduğu hiperenflasyon şeklinde de gözlemlenmektedir. Paldam aynı zamanda istikrarlı bir seyir izleyen enflasyonun yüksek enflasyonist artışlardan daha politik olarak istikrarsızlaştırıcı olduğunu ortaya koymaktadır. Hiperenflasyon, olumsuz politik olayların sebebi olduğunu ortaya koyan Paldam, bir ülkede meydana gelen makroekonomik istikrarsızlıkla beraber ortaya çıkan yüksek enflasyonun düşmesi özel sektörün hükümet tarafından ilan edilen ekonomi politikalarına güven duyması ve beklenen enflasyon oranını düşük tutmasıyla mümkün olmaktadır. Ancak politik istikrarsızlığın hâkim olduğu ortamlarda belirsizlik ortamıyla beraber güven duygusu da azalacağından hükümet enflasyonu düşürme yönelik politikalarda başarısız olacaktır. Devam eden bu süreçte iktidar partisi giderek yıpranacak ve yıpranmanın getirisi olarak antidemokratik daha sert rejimsel faaliyetlere başvuracaktır. Bir taraftan hükümetin bu başarısızlığını ve sert tavrını kendine fırsat edinerek muhalefet de bu politik ortama sert bir giriş yapacak, kamuoyunu ve sivil toplum kuruluşlarını da kendi tarafına çekerek politik istikrarsızlığı arttırıcı faaliyetlere girişecektir. Ancak diğer bir boyutuyla hükümetin bu enflasyonist başarısızlığından muhalefet de etkilenebilir, halk enflasyonist ortamı engelleyemediği için muhalefeti de bu durumdan sorumlu tutabilir. Halkın iktidar ve muhalefet partisinin her ikisini de enflasyondan sorumlu tutacağından seçimlerde iki taraf da çoğunluğu sağlamayacağı için koalisyon hükümetlerinin önünün açılmasına neden olabilir. Koalisyon hükümetleri enflasyonla mücadele etme başarısını sağlayacak etkin ekonomi politikalarını zamanında alamayacakları için halkın tepkisi yine devam edecek, istenilen başarı

---

¹² Paldam, burada hükümetin kavgayı bitirmek için gelir arttırıcı politikalar izleyerek enflasyonun artmasına müsaade ettiğini, her ne kadar gelir artsa da talep enflasyonuna bağlı olarak enflasyonunu artacağını göz önünde bulundurduğunu ortaya koymaktadır. Detaylı bilgi için bkz. (Paldam, 1987).

sağlanamadığından bu durum enflasyon oranlarının daha da artmasına sebep olacaktır. Bunun sonucu olarak enflasyon ile mücadelede başarı sağlanamaması hatta enflasyon oranlarında artışın devam etmesi politik istikrarsızlığın devam etmesine, politik istikrarsızlığın da enflasyona sebep olacağından enflasyon ve politik istikrarsızlık arasında birbirini besleyen bir kısır döngünün oluşması kaçınılmaz olmaktadır (Türkkan, 1996, s. 36).

2.4. Türkiye’de Politik İstikrar/İstikrarsızlık Kavramlarına Bakış

Çalışmanın bu bölümünde ana hatlarıyla araştırma ve metodoloji kısmında da ampirik olarak ele alınan 2000 yılı sonrası dönem incelenmiştir. Buna ek olarak, ele alınan bu dönemin makroekonomik göstergeler ve dönemin politika belirleyicileri tarafından uygulanan ekonomi politikaları ve bu politikaların ekonomik ve siyasi sonuçlarına değinilerek özellikle de gelir dağılımı bağlamında konu bütünlüğünün sağlanması hedeflenmiştir.

2.4.1. 2000 Yılı Sonrasında Türkiye’nin Siyasi ve Ekonomik Durumu

Çalışmanın bu kısmında 2000 yılı sonrasında önemli ekonomik sonuçlarının da olduğu düşünülen siyasi ve iktisadi gelişmeler kronolojik olarak aktarılmıştır.

2.4.1.1. Kasım 2000 Krizi

24 Ocak 1980 Kararlarıyla Türkiye ekonomisi hızlı bir şekilde dünya ekonomisiyle bütünleşme sürecine girmiştir. Dolayısıyla Türkiye ithal ikameci sanayileşme politikası yerine ihracat odaklı serbest piyasa ekonomisini uygulamaya başlamıştır. Ancak Türkiye, küresel çapta yaşanan teknolojik gelişmenin gerisinde kalmış ve küresel ekonominin benimsediği bilgi toplumu teknolojisi olma stratejisinde başarısız olmuştur. Özellikle de 1990’lı yıllardan itibaren sıklıkla değişen hükümetler ve yaşanan darbe sebebiyle ekonomik ve siyasi yönde istikrarsızlık Türkiye ekonomisinin orta ve uzun vadeli hedeflerini engellemiştir. Türkiye oluşan bu olumsuz konjonktürden kurtulabilmek ve makroekonomik istikrarı yeniden sağlayabilmek için

kısa vadeli ve yapay bir büyüme politikasını uygulamaya başlamıştır (Yeldan, 2001, s. 159-160).

Mevcut politik ve ekonomik istikrarsızlığa 1997 yılında Tayland'da başlayıp daha sonra tüm Asya ülkelerine yayılan Güney Asya Krizi ve Almanya'dan sonra en çok ihracat yaptığımız ülke olan Rusya'da başlayan kriz, Türkiye ekonomisini ciddi bir bunalıma sürüklemiştir. Rusya krizinin akabinde 1999 yılının birinci çeyreğinde Brezilya krizi patlak vermiş Türk bankalarının dışarıdan borç ithal etmesi zorlaşmıştır. (Cihangir, 2005, s. 106). Bunun neticesinde Türkiye'deki TCMB dahil olmak üzere tüm bankalar kaynak arayışı içine girmiş, TL ve Döviz mevduatı arayışı içinde olmuşlardır. Bu doğrultuda hükümet, ekonomik istikrarı sağlamak, yapısal ve kurumsal reformlar yapmak ve sürdürülebilir büyümeyi sağlamak amacıyla Aralık 1999'da IMF ile Stand-by anlaşması imzalamıştır. Bu kapsamda hükümet, Ocak 2000 tarihinde Enflasyonla Mücadele Programını (EMP)'yi açıklamıştır. 2000-2002 yılları arasındaki dönemi kapsayan bu program çerçevesinde enflasyonun tek haneli rakamlara çekilmesi amaçlanmıştır (Şahin H. , 2009, s. 247). Bu yeni ekonomi programı çerçevesinde enflasyon beklentilerinin düşük tutulması, sıkı maliye politikalarının uygulanması, enflasyon çıpasına endeksli döviz kurlarının olduğu para politikalarının uygulanması gibi çeşitli ekonomi politikaları ile sürdürülebilir ekonomik büyüme sağlanması, enflasyonun düşürülmesi ve devletin iç ve dış borç oranlarını azaltması amaçlanmıştır. Uygulanan bu ekonomi programının sağlıklı bir şekilde işlemesi için finans hareketlerinin stabil durumda olması ve mali sektörlerinin kırılganlığının düşük olması gerekliydi fakat uygulamaya konulan bu ekonomi modeli ve devletin bütçe finansman yöntemi arasında çelişki olması programı işlemez hale getirmiştir (Eren A. , 2006, s. 266). Fırat & Demirtaş (2012, s. 28)'a göre, uygulanan bu istikrar programına güven azalmış, kamu borcu giderek artmış, kamu açığı, cari açık, yüksek faiz ve yüksek enflasyon gibi sorunlar giderek kronik bir hale gelmiştir. Mali piyasalardaki dalgalanmalar bankacılık kesimini panik havası içine sokmuştur. Bunun üzerine uluslararası piyasalarda da artan dalgalanmalar ve belirsizlikler Türkiye'yi Kasım 2000 Krizi ile karşı karşıya bırakmıştır.

Kasım 2000 Krizi, bankacılık sektörü temelinde yaşanan finansal bir krizdir. Bundan dolayı bankacılık sektörü bu krizin öncül nedeni olmaktadır. Bankalar kriz ortamında piyasanın ihtiyacı olduğu likidite talebini yüksek faizler ile karşılamak zorunda kalmıştır. Özellikle yabancı bankaların varlıklarını ülke dışına taşıması ile

sonuçlanmıştır. TCMB ise piyasaya geç müdahale ettiği iddia edilmektedir (Karaçor, 2006, s. 387). Yay vd. (2001, s. 47)'nin aktardığına göre, hükümet ve iktisadi aktörler arasındaki güven ilişkisi bozulmuştur. Tüm bunlara ek olarak bankacılık sektörünün şeffaflıktan uzak olması ve istenilen bilgiye istenilen zamanda ulaşılamaması krizi tetikleyen bir diğer önemli unsur olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda Uluslararası Para Fonu'dan borç alınmasına gidilmiştir. Alınan bu borç sonrasında piyasalar rahatlamış ancak TCMB piyasaya 6 milyar dolar sürmek zorunda kalınca etkisi fazla sürememiştir (Cihangir, 2005, s. 108). Tablo 3'de kriz dönemindeki repo gecelik faizlerinin değişimleri sunulmaktadır.

Tablo 3: Kasım-Aralık 2000 Tarihindeki Repo Gecelik Faizi

Tarih	Repo Gecelik Faizi (%)
01.11.2000	44,4
10.11.2000	29,7
15.11.2000	91,8
22.11.2000	153,4
28.11.2000	199,5
01.12.2000	727,0
04.12.2000	1,275,2
15.12.2000	63,0

Kaynak: (Eğilmez & Kumcu, 2001, s. 270)

Piyasalarda TL'ye olan talebin artmasıyla TL miktarının sabit olmasına bağlı olarak TL faizleri yükseltmiştir. Bu yükseliş elinde fazla miktarda repo işlemlerinde kullanmak üzere hazine kâğıdı biriktiren bankalar için büyük sıkıntılar meydana getirmiştir. Bazı özel bankaların TMSF'ye devredileceğine dair bilgilerin piyasalarda dolaşması az sayıda bankanın finansal işleri yürütmesine neden olmuş ve finansal işlem hacmi daralmıştır. Yurtdışından yatırım yapan yabancı sermaye sahiplerinin ülkenin bu riskli havasından ürkmeleri de döviz krizinin ana etmenleri arasında sayılmıştır (Tunç, 2001, s. 20-25). Kriz sonrasında IMF ile yapılan anlaşmalar sonucunda 7,7 milyar dolarlık alınan borç sonrasında döviz piyasası rahatlamış, TCMB rezervleri artmıştır. Ancak faiz oranlarının çok yüksek seyretmesi elinde devlet iç borçlanma senedi

bulunduran bankaların mali yapılarının bozulmasına neden olmuştur (Orhan & Erdoğan, 2005, s. 364). Bu bilgiler ışığında Kasım 2000 krizi bir likidite krizi olarak tanımlanmaktadır (Akdoğan, 2012, s. 198). Nitekim yabancı ve ulusal bankaların elinde bulundurdukları hazine bonolarını hızlıca piyasa sürmeleri finans piyasalarındaki riski arttırmıştır (Cihangir, 2005, s. 107). Açık pozisyon sıkıntısı yaşayan bankaların elindeki hazine kağıtları ile fon temin etmeleri bankaları büyük zarar uğratmış ve faizleri yükseltmiştir. Bankacılık kesiminin yaşadığı likidite sorunu kısa zamanda reel kesimi de etkilemiş ve kriz daha da derinleşmiştir (Eğilmez & Kumcu, 2001, s. 386-387). Krizi takip eden 2 hafta içerisinde TCMB'nin döviz rezervinden 5,5 milyar dolar çıkış olmuştur. Bankalararası para piyasasında uygulanan gecelik borçlanma faizleri %210 seviyelerine yükselmiştir (Uygur, 2001, s. 6). Kriz sonrasında 8 Aralık 2000 tarihinde Türkiye'nin yapısal hedeflerinde bir değişiklik yapılmadan yapılacak hedeflerin bir takvime bağlanması ve değişen bazı hedeflerin ayrıntılı olarak yer aldığı ek bir niyet mektubu IMF'e verilmiştir (Turan, 2011, s. 71).

Tablo 4: TCMB haftalık döviz rezervi

Tarih	Brüt Döviz Rezervi (Milyon dolar)
16.10.2000	24,530
13.10.2000	24,839
20.10.2000	24,239
27.10.2000	23,249
03.11.2000	24,256
10.11.2000	23,583
17.11.2000	24,433
24.11.2000	21,583
01.12.2000	18,942
08.12.2000	19,624
15.12.2000	19,823
22.12.2000	19,934
29.12.2000	19,635

Kaynak: TCMB

Tablo 4’te, TCMB’nin Kasım 2000 Krizi dönemindeki haftalık döviz rezervini göstermektedir. 22 Kasım 2000 tarihi krizin resmen başladığı dönemdir. Krizi izleyen bu günlerde döviz rezervlerinde önemli azalış gözlemlenmektedir. Tabloda da görüldüğü gibi TCMB, 17–24 Kasım haftasında yaklaşık 3 milyar dolar, 24 Kasım-1 Aralık haftasında da 2,5 milyar dolar olmak üzere döviz rezervinin 5,5 milyar dolarını kaybetmiştir. İki haftada brüt döviz rezervi 24,4 milyardan 18,9 milyara inmiştir. Döviz rezervindeki bu hızlı erime yukarıda bahsedilen finansal piyasalardaki baskının ve gerginliğin derecesini yansıtmaktadır.

Özetle Kasım 2000 krizi, TL’ye ve dövize olan talebin piyasa tarafından karşılanamaması sonucu faiz oranlarının ve döviz kurunun aşırı yükselmesidir. Artan faizler hazinenin borç yükünü arttırmış uygulanan yeni istikrar planının sekteye uğramasına sebep olmuştur. Koalisyon hükümetlerinin iç siyasetteki sert tartışmaları, dış siyasi ilişkilerin kötü olması ve ekonomik politikalarının etkin yönetilememesi hükümete ve ekonomi programına olan güveni azaltmıştır. 22 Kasım 2000 tarihinde başladığı varsayılan krizin 5 Aralık 2000 tarihinde etkisinin azaldığı düşünülmüş ancak sadece nominal ekonomideki görüntüsü kaybolmuş reel ekonomide etkileri devam etmiştir.

Türkiye’nin yaşadığı ekonomik sorunları kendi kaynaklarıyla çözmek yerine dışarıdan gelecek destekle çözmeye çabalaması ve bunu sürekli hale getirmesi gelen yardımları değerlendirememesi ve piyasadaki riskin ortadan kaldırabilme ihtimalini düşürmektedir. Dışarıdan gelecek finansal desteklere dayanarak sorunlar çözmeye çalışmak mevcut krizin yalnızca ileri bir tarihe ötelenmesi demektir (Kansu, 2017, s. 171). Nitekim öyle de olmuştur. 22 Kasım 2000 tarihinde başlayan bankacılık sektöründeki bu kriz 19 Şubat 2001 tarihinde yapılan MGK’da Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ve Başbakan Bülent Ecevit arasında yaşanan tartışma döviz krizi olarak tekrar kendisini göstermiştir (Bağcı, 2016, s. 49).

2.4.1.2. Şubat 2001 Krizi

Kasım 2000 Krizi başlığı altında bahsedildiği üzere, 8 Aralık 2000 tarihinde IMF’e tekrar bir niyet mektubu gönderilmiştir. Niyet mektubunda, TCMB bilançosunda parasal tabanın değişimi net dış varlıklara dayandırılmış ve net iç varlıklara üst limit konularak bir sınırlandırma getirilmiştir. Aynı zamanda bu mektupta paranın

kontrolünün döviz giriş-çıkışı ile sağlanması gerektiği, dışarıdan iç piyasaya giren yabancı paranın para tabanını genişlemesini sağlayacak yolların belirlenmesi ve sterilizasyona gidilmeyeceğinden bahsedilmiştir. Bakıldığında, parasal taban tamamen dışarıdan gelecek paraya bağımlı hale getirilmiştir. Böyle bir para politikasının belirlenebilmesi için gelecek dışarıdan gelecek paranın uzun vadeli bir pozisyon alması sağlanması kısa vadeli giriş-çıkışlara müsaade edilmeyecek düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Bunların göz önünde bulundurulmaması programın eksik oluşturulduğunu göstermektedir (Kepenek & Yentürk, 2007, s. 588).

2002 yılına kadarki süreçte devam eden koalisyon hükümetleri döneminde yaşanan bir diğer önemli husus ise Türkiye siyasi tarihinde “Anayasa Kitapçığı Krizi” olarak da bilinen Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in Başbakan Bülent Ecevit’e 19 Şubat 2001 tarihinde yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında anayasa kitapçığı fırlatmasıyla başlayan krizdir. Kısa sürede Türkiye’yi hem politik hem de ekonomik olarak krize sürüklemesinden dolayı “Kara Çarşamba” olarak adlandırılan 2001 krizinin nedenleri arasında sayılması bu olayın önemini arttırmaktadır. Kasım 2000 krizinde IMF ile yapılan yeni düzenlemeler neticesinde alınan borçlar sayesinde piyasaların para talebi giderilmiştir. Ancak bu yumuşuma faizlerin düşmesi için yeterli olmamış, yeni bir krizi tetiklemiş ve Şubat krizi olarak tekrar gündeme gelmiştir. Hükümet her ne kadar devalüasyon istese de politik istikrarsızlık buna müsaade etmemiştir. Bir yandan aşırı yüksek faiz, yüksek enflasyon, piyasalarda oluşan devalüasyon riski, özellikle de TMSF bünyesinde olan bankalar başta olmak üzere tüm bankaların finansal yapılarındaki bozulmalar, Şubat krizinin etkenleri arasında olmuştur. Ayrıca bu dönemde TCMB’den fon talep eden ve piyasaya fon sağlayan Ziraat Bankasının bu kriz kısılcığında fon talep eden konumuna gelmesi de krizin bir diğer etkeni olarak ifade edilmektedir (Çolak & Yiğidim, 2001, s. 19). Fırat (2009, s. 510), Türkiye ekonomisinin halihazırdaki kırılgan yapısı ve politik olarak istikrarsız oluşu dolayısıyla Şubat 2001 krizi alınan tüm tedbirlere rağmen kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir. Bu durum sonucunda elinde TL bulunduran (TL pozisyonunu koruyan) şahısların, kamu ve özel tüzel kişiliklerin dolarizasyonu artmış ve döviz talebinde bulunmuşlardır. Döviz talebinin hızla aşırı şekilde artması ve faizlerin para talebi dolayısıyla yükselişe geçmesinin ardından TCMB, dolarizasyonunu sebep olduğu aşırı döviz talebini kırmak amacıyla krizin başladığı ilk iki günde rezervlerini eritme tehlikesine rağmen piyasaya müdahale etmiş ve 5 milyar dolar piyasaya döviz sürmüştür. TCMB’nin bu piyasa müdahalesi

sonrasında gecelik faizler %1000'in üzerine çıkmıştır (Göksu, 2005, s. 43). Bunun üzerine Kasım 2000 krizinden üç ay sonra TCMB, döviz kuru çıpası uygulamasını yürürlükten kaldırıp, 22 Şubat 2001 tarihinde dalgalı kur rejimi uygulamasını yürürlüğe koymuştur. 2001 yılında bankacılık ve finansman odaklı yaşanan bu kriz Türkiye ekonomisinin daha fazla sabit kur rejimi ile devam edemeyeceğini göstermiştir (Güloğlu & Altınoğlu, 2002, s. 130). Dalgalı kur rejimi uygulamasıyla birlikte dolar kurunda büyük artışlar yaşanmıştır (Göksu, 2005, s. 44). Artan aşırı döviz talebine karşılık yüksek faiz öne sürülünce gecelik interbank faiz oranları %50 seviyelerinden %6200'e çıkmış, sonrasında hızlı bir şekilde düşürülme kararı alınmış ve şubat ayı sonunda %103 seviyelerine kadar indirilmiştir. Yaşanan siyasi kriz öncesine göre BIST 100 endeksi yaklaşık %20 değer kaybetmiştir (TCMB, 2001). Türkiye'de 2000 yılı sonu verilerine göre faaliyet gösteren banka sayılarında da radikal bir düşüş gerçekleşmiştir. 2001 krizinin bankacılık sektörüne olan zararı yaklaşık 25 milyar dolar seviyesinde olmuştur (Göksu, 2005, s. 44).

20 Şubat 2001 tarihinde hazine, elindeki kağıtları iç borç ihalesi ile satışa çıkarmış ancak vadenin düşük tutulmasına rağmen beklenen talep gerçekleşmemiştir. Bu kapsamda TCMB, net iç varlıkları arttırma hedefine devam etmiştir. Bu durum krizin hızlanmasına neden olmuştur. Krizin ortaya çıkmasıyla IMF ve hükümet yoğun bir şekilde eleştirilmiştir (Şamiloğlu, 2002, s. 62-63)

Kasım 2000 krizi ile karşılaştırıldığında dolar/TL kurunun kısmen artmadığı, ancak Şubat 2001 krizinde hem döviz kuru hem de faiz hadlerinde ciddi bir yükseliş yarattığı görülmektedir. Diğer yandan da döviz fiyatlarının artışının önünü kesmek için eriyen döviz rezervleri Şubat 2001 krizinin Kasım 2000 krizine göre daha şiddetli olduğunu göstermektedir (Kazgan, 2017, s. 231-232).

Tablo 5: 2001 Yılıının 1.Çeyreği TCMB Haftalık Döviz Rezervi

Tarih	Brüt Döviz Rezervi (Milyon \$)
05.01.2001	25,097
12.01.2001	26,593
19.01.2001	26,143
26.01.2001	25,691

02.02.2001	25,928
09.02.2001	26,565
16.02.2001	27,943
23.02.2001	22,581
02.03.2001	21,521
09.03.2001	21,529
16.03.2001	20,060
23.03.2001	19,170
30.03.2001	18,445

Kaynak: TCMB

Şubat krizinin sonunda (Turan, 2011, s. 75);

- Ekonomi ortalama %8,5-9 oranında daralma olmuştur,
- Milli gelir 51 milyar dolar azalmıştır,
- Kişi başına gelir 725 dolar seviyelerine düşmüştür,
- Toplamda 19 banka kapanmıştır,
- 1,5 milyon kişi işsiz kalmıştır,
- Enflasyon %80'nin üzerine çıkmıştır,
- Hazinesinin faiz ödemeleri %101 oranında artmıştır,
- İç borç stoku 2000 yılına kıyasla 4 kat artmıştır.

Tablo 6: Şubat 2001 Krizinin Makroekonomik Etkileri

	Birim	Tutar
Gecelik Faiz	%	7500
Hazinesinin Borç Yüğü	%	144
Döviz Rezervi	Milyar \$	22,5
Devalüasyon	%	40
Döviz Kuru	TL	1078,25
Dış Ticaret Açığı	Milyar \$	4,4
Cari Açık	Milyar \$	3,3

Enflasyon	%	86,6
Dış Borç/GSMH	%	77
Kişi Başına GSMH	\$	2123
Büyüme	%	-9

Kaynak: DPT, TÜİK, TCMB

3 Mart 2001 tarihine gelindiğinde krizin ardından dönemin hükümeti, ABD’de Dünya Merkez Bankası Başkan Yardımcısı olarak görev yapmakta olan Kemal Derviş’i ekonomiden sorumlu bakan olarak görevlendirmiştir. 14 Nisan 2001 tarihinde Kemal Derviş, “Güçlü Ekonomiye Geçiş” programını yürürlüğe koymuştur. Bu kapsamda 15 Mayıs 2001 tarihinde IMF ile 18. Stand-by anlaşması imzalanmıştır.

18. Stand-by anlaşmasının imzalanmasıyla yapılan ilk düzenleme kur çapasına dayalı para politikasını yürürlükten kaldırılması olmuştur. Bu doğrultuda hükümet, ekonominin üç aşamada istikrara kavuşacağı beklentisi içerisinde; yeni imzalanan Stand-by anlaşmasına uygun politikalar belirlenecek ve bu çerçevede koyulan hedeflere uyulacak, yapısal reformlar yapılacak ve para politikasının istikrara ulaşması sağlanacaktır. Kur çapası hükümetin para politikası üzerindeki yetkilerini kısıtlıyordu bu nedenle kur çapasının kaldırılmasıyla para politikası serbest hale getirilmiş oldu. Genel hatlarıyla bakıldığında 18. Stand-by anlaşması kur çapasının kaldırılması haricindeki tüm uygulamalar 17. Stand-by anlaşmasıyla benzerlik taşımaktadır (Kazgan, 2017, s. 234).

Tablo 7: 2001 Yılı IMF Türkiye Raporu Makroekonomik Hedefler

	2002	2003	2004	2005	2006
GSMH Büyüme Hızı	3,0	5,0	5,0	5,0	5,0
Kamu Kesimi Faiz Dışı Dengesi/GSMH	6,5	6,5	6,5	6,5	6,3
Enflasyon	35,0	20,0	12,0	8,0	5,0
İç borç Nominal Faiz Oranı	69,6	46,0	32,4	27,4	23,9
İç borç Reel Faiz Oranı	25,6	21,7	18,2	18,0	18,0

Kaynak: IMF, 2001 Türkiye Raporu (20.06.2023)

Bu dönemde bankacılık sektörünün ağır bir likidite, faiz ve kur riskiyle karşı karşıya kalması bunun yanında döviz kurunun çevrilebilirliğinin zorlaşması ekonomik

krizin temelini oluşturan finansal krizin patlak vermesine zemin hazırladığı görülmektedir. Varlık (2009, s. 168)'ın aktardığına göre, döviz kuruna dayalı bir istikrar programının oluşturulması ve uygulanması söz konusu çevrilebilirliği genişlemesi için bir ivme sağlayabilir. Bu doğrultuda yapılan ekonomi programları yurtiçi enflasyonu birden düşürülemediğinden ulusal paranın reel olarak değer kazanmasının sağlayabilir. Böyle olunca ithalat bazlı ekonomik faaliyetlerde dış borçlanma yoluyla finansal genişleme başlar ve cari işlemler açığı aşırı derecede artmaya devam ederse piyasalar bu programın sürdürülebilir olmadığı izlenimine kapılarak ulusal paradan kaçabilirler. Genişleme politikaları genellikle bankacılık sektörü aracılığı ile kredilerdeki artışla sağlandığı için sermayenin çıkış aşamasında aktif fiyatlar çöktüğünde bankacılık sektörü krize girebilmektedir. Bu yaklaşım genişleme-daralma ikilemi arasında her iki krizin birlikte oluşma ihtimalini arttırarak ikiz krizi yaratabilmektedir.

2.4.1.3. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) ve Acil Eylem Planı (AEP)

Şubat 2001 krizi sonrasında hükümetin IMF ile yaptığı 18. Stand-by anlaşması gereğince 14 Nisan ve 15 Mayıs 2001 tarihlerinde yeni ekonomik istikrar programı oluşturulmuş ve üç aşamada gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Programın adı ilk aşamada “Ulusal Program” iken daha sonra “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” olarak değiştirilmiştir. Genel hatlarıyla toplam 140 madde ve 3 aşamadan oluşan bu programın birinci aşaması, finansal kesimi yani parasal tabanı kontrol altına almak, ikinci aşaması dış açığı ve borç yükünü hafifleterek enflasyonu düşürmek, üçüncü aşamasında ise, yapısal reformlar yapılarak istikrarlı ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme hedefine ulaşmaktır (Kol & Karaçor, 2010, s. 387). Önceki yapılan anlaşmalar gibi bu program da IMF öncülüğünde hazırlanmıştır. IMF, program kapsamında Türkiye’ye 20 milyar dolar dış kaynak sağlayacağına dair vaatte bulunmuştur. Ayrıca Türkiye, IMF’ye olan borçlarını bu program döneminin bitiminden hemen sonra başlaması için erteleme almıştır. Bu borç ertelemeyle Türkiye 2005-2007 yılları arasında IMF olan borçlarını ödemek durumunda kalmıştır (Şahin H. , 2009, s. 255).

Güçlü ekonomiye geçiş programı genel hatlarıyla şu şekildedir (TCMB, 2001);

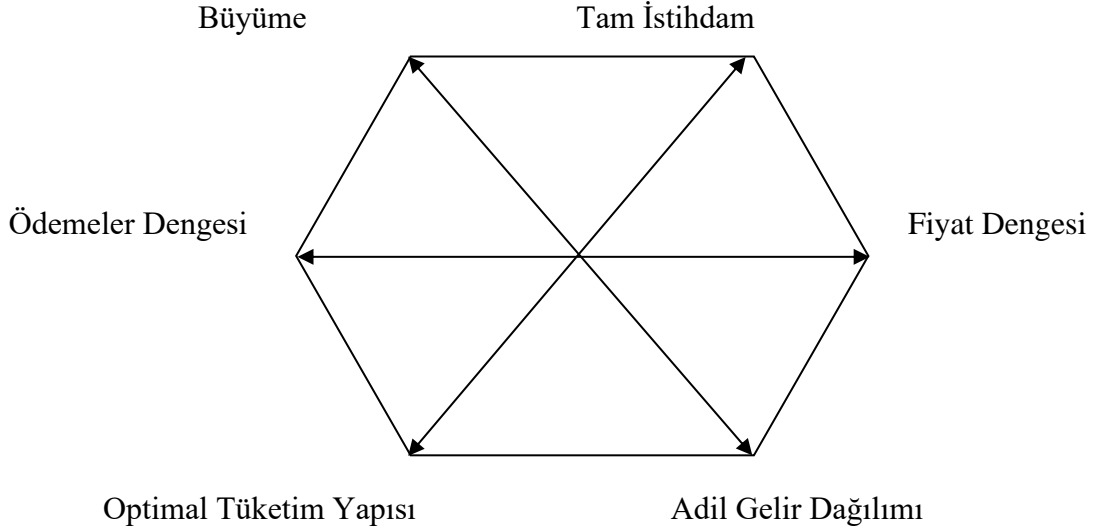
Programın genel amacı, kur çapasına dayalı para politikasının ortadan kaldırılmasıyla oluşan güvensizliği ve istikrarsızlığı ortadan kaldırmak, aynı zamanda bu durumun bir daha yaşanmaması için kamunun ve ekonominin yeniden

yapılandırılması için yapısal reformlar yapmaktır. Tüm bunlara ek olarak kamuda şeffaflık ve hesap verilebilirlik düzeyinin arttırılarak iyi bir yönetim sistemi oluşturularak, yolsuzlukla mücadeleyi güçlü kılmak programın hedeflerinden bir diğeridir.

Programın alt hedefleri şunlardır;

- MGK’da alınan dalgalı kur kararıyla birlikte enflasyonla mücadeleyi kesintisiz ve kararlı bir şekilde devam ettirmek,
- TMSF elinde bulunan kamu ve özel bankaların için gerekli yapısal düzenlemeler yapılarak bankacılık sektörü ile reel sektör arasında sağlıklı bir ilişki ortaya koymak,
- Bir daha bozulmasına imkân vermeyecek şekilde kamu finansman dengesini güçlü kılmak,
- Toplumsal uzlaşa ve fedakarlığı toplumun tüm kesimlerine adilce yayararak enflasyon hedefleri doğrultusunda bir adil gelirler politikası belirlemek,
- Bütün bu hedefleri gerçekleştirirken şeffaflık ve hesap verilebilirlik kriterlerini reformların altyapısını oluştururken birincil öncelik olarak belirlemek.

Bu süreçte programın etkin bir şekilde yürütülebilmesi için şeffaflık, hesap verilebilirlik, piyasaların liberalizasyonu, politikalara olan güven gibi kriterlerin sağlanması büyük önem arz etmektedir. Bu kriterlerin sağlanması durumunda belirsizlik ve güvensizlik ortadan kalkacak ve güven ortamı oluşacaktır. Bunun için ise, piyasadaki aktörlerin öngörülebilirliğinin yüksek olması önemlidir. Programda yer alan yapısal reform planları bu güven ortamının başarıya ulaşması için oluşturulmuştur. Program, aşağıdaki “sihirli altıgeni” hedef edinmiştir (Karaçor, 2006, s. 389);

Kaynak: (Erkan, 2000, s. 153).

Şekil 2: GEGP Hedefleri (Sihirli Altıgen)

İkiz krizler olarak tanımlanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri Türkiye ekonomisinin kırılganlığını arttırmış, özellikle de finansal yapının bozulmasına neden olmuştur. Finansal yapıyı oluşturan bankaların mali sistemleri çökmüştür. Bu kapsamda Mayıs 2001’de uygulamaya konulan GEGP, temel amacı bankacılık sistemi başta olmak üzere finansal sistemin yapısal bir düzenleme yapmak olmuştur. Hükümet, GEGP ile aşırı yükselen enflasyonun düşürülmesini de hedeflemiş bu kapsamda 25 Nisan 2001 tarihinde Merkez Bankası Kanunu’nda bazı düzenlemeler yapmıştır (Taşar, 2010, s. 88). Bu kanun ile fiyat istikrarını sağlamak TCMB temel amacı olarak belirlenmiştir. Kanunda yapılan bazı düzenlemeler şunlardır (TCMB, 2022);

- TCMB’nin para politikasında kullanacağı araçları belirlemede bağımsız hale getirilmiştir. Diğer bir ifadeyle TCMB’ye araç bağımsızlığı verilmiştir.
- Öncelikli görevi olan fiyat istikrarını sağlama amacından sapmadan hükümetin belirleyeceği ekonomi politikalarını destek vereceği karara bağlanmıştır.
- Finansal piyasalarda istikrarın korunması konusunda TCMB, destekleyici bir görev üstlenmiştir.
- TCMB’nin kamu kurum ve kuruluşlara kredi ve avans vermesi yasaklanmış, ayrıca borçlanma araçlarının birincil piyasadan satın alması yasaklanmıştır. Böylece TCMB’nin kamusal fon kaynağı olmasının önüne geçilmiştir.
- Para politikası uygulamalarının karara bağlanması ve kurumsallaşması amacıyla Para Politikası Kurulu oluşturulmuştur.

Tablo 8: GEGP'te Uygulanan Ekonomi Politikası Ve Uygulama Şekli

EKONOMİ POLİTİKASI	UYGULANMA ŞEKLİ
Para Politikası	Merkez Bankası Kanunu'nda yapılan bazı düzenlemeler ile TCMB özerk hale getirilmiş, uygulayacağı para politikası araçlarında serbestlik yetkisi verilmiştir. Uygulamaya koyduğu para politikasını kamuoyu ile paylaşacaktır.
Maliye Politikası	Kamu borç stokundaki artışın önüne geçilmesi için faiz dışı harcamalarda azami tasarrufa gidilmesi, konsolide faiz dışı fazlasının 2001 yıl sonunda %4,6'dan %5,1'e çıkartılması, faiz dışı harcamalardaki nominal artış GSYH nominal artışının altında tutulacak, kamu harcamaları kontrol altına alınarak azami tasarruf sağlanacak, kaynağı olmayan harcama artışı hiçbir şekilde gündeme getirilmeyecek.
Gelirler Politikası	Gelirlerin enflasyona karşı koruma altına alınacak şekilde gelirler politikası belirlenmesi, memur maaşlarının enflasyon oranı kadar artırılması, STK'lar ve Kamu arasında denge korunarak enflasyona göre işçi ücretlerinin yeniden belirlenmesi, geliri düşük olan çiftçilere gelir desteği sağlanması, kısa dönemde kamu kurumlarının mali durumu dikkate alınarak destekleme alım fiyatlarının hedeflenen enflasyon doğrultusunda artırılması.

Kaynak: TCMB, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'ndan yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

GEGP'da makroekonomik şu şekilde ifade edilmektedir;

“Rekabet gücünde kazanılan iyileşme, güçlü maliye politikasının sürdürülmesi, aktif para politikası ve uzlaşmaya dayalı gelirler politikası ile büyüme hızı ve enflasyon üzerindeki bu olumsuz etkilerin giderilmesi mümkün görülmektedir.” (TCMB, 2001, s. 22). GEGP ile ekonomik büyüme sürdürülebilir bir hale gelmiştir. Program ile enflasyonla mücadele hedefi gerçekleşmiş ve enflasyon 2004 yılı itibariyle tek haneli rakamlara gerilemiştir. Döviz kuruna kriz dönemlerindeki gibi aşırı müdahaleler olmamış, nispeten sınırlı olmuş, çıpa görevini döviz kuru değil enflasyon üstlenmiştir. Alınan karar doğrultusunda uygulanan dalgalı kur politikası TL'nin değerini aşırı yükselmiştir. Krizlerin sonrasında uygulanan yeni ekonomi modeli ile enflasyon, ekonomik büyüme gibi hedeflerin gerçekleştirildiği, bu doğrultuda Türkiye'nin istediği yapısal reformları üzerine düşen şekilde yaptığı söylenebilir (Fırat & Demirtaş, 2012, s. 30).

Tablo 9: Makroekonomik Göstergeler (1998-2004)

Yıllar	TÜFE (%)	GSYİH (Sabit Fiyatlarla) (%)	İşsizlik Oranları (%)	Kapasite Kullanım Oranı (%)	MB Rezerv Oranı (Net)/Kısa Vadeli Borçlar
1998	84,6	-2,7	6,9	76,5	99,8
1999	64,9	-3,4	7,7	72,3	105,5
2000	54,9	6,8	6,5	75,9	81,8
2001	54,4	-5,7	8,4	70,9	120,7
2002	45	6,2	10,3	75,4	170,9
2003	25,3	5,3	10,5	78,3	152,8
2004	10,6	9,4	10,8	81,2	116,9

Kaynak: TÜİK, TCMB, Dünya Bankası (24.06.2023)

Tablo 9, Türkiye'nin 1998-2004 yılları arasındaki bazı makroekonomik verileri göstermektedir. 1998 yılında %76,5 seviyesinde olan kapasite kullanım oranı kriz dönemlerinde düştüğü, kriz dönemlerinden sonra özellikle GEGP sonrasında tekrar yükselişe geçtiği görülmektedir. Bu durum ülke ekonomisinde konjonktürel dalgalanmaların olduğunu göstermektedir. Türkiye ekonomisinin kriz dönemlerinde yaşadığı en önemli sorunlardan bir diğeri GSYH'de ciddi düşüşlerin olmasıdır. Grafiğe bakıldığında kriz dönemlerinde ekonomik büyüme oranının negatif seviyelere kadar düştüğü, krizden sonra ise tekrar yükselişe geçtiği görülmektedir. 2002 yılında GEGP sonrasında ekonomik büyüme sağlanmış ve %6,2 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Parasız (2005, s. 507)'a göre GEGP'da çift nominal çapa seçilmiş, 15 Mayıs 2001 tarihi itibarıyla örtük nominal enflasyon çapası kullanılmıştır. Uygur (2001, s. 38)'un "*Nisan-Mayıs aylarında uygulaması başlayacak programın para ve enflasyonu düşürme politikası "enflasyon çapası-hedeflemesi" politikasıdır. Bu politikada döviz kuruna ancak sınırlı müdahaleler olacak, çapa görevini enflasyonun kendisi görecektir.*" ifadesi Parasız'ın enflasyon çapası görüşünü destekler niteliktedir. Dolayısıyla GEGP, anti-enflasyonist bir özelliğe sahiptir. Bu kapsamda tablo 9'a bakıldığında enflasyonun GEGP sonrasında tek haneli rakamlara düşmesi programın enflasyon çerçevesinde başarılı olduğu söylenebilir.

AK Parti hükümeti tek başına iktidara geldiğinde GEGP uygulanmaya devam edilmekteydi. Her ne kadar birçok ekonomist tarafından GEGP'in 2002-2008 yıllarında

uygulandığını iddia edilse de hiçbir istikrar programının bu kadar uzun süreli olması mümkün olmamıştır. AK Parti hükümeti, tek başına iktidar oluşuyla, halktan aldığı siyasi güç ve GEGP programının başarıyla sonuçlandığı düşüncesiyle her iktidara gelen siyasi parti ya da koalisyon hükümetleri döneminde olduğu gibi 3 Ocak 2003 tarihinde “Acil Eylem Planı” adı altında kendi istikrar programını açıklamıştır. AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, uygulanacak olan AEP’nin IMF ile imzalanan son Stand-by anlaşmasının devamı niteliğinde olacağını ve 1 ay, 3 ay, 6 ay ve 1 yıllık periyotlarla toplamda 18 aylık bir süreci kapsadığını belirtmiştir. Ortodoks bir ekonomi programı olan AEP, genel olarak bakıldığında yapısal reformlar haricinde GEGP’in devamı niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır.

AEP (2003, s. 6) kapsamında toplamda 205 faaliyet hedeflenmiş, bu faaliyetler şu beş ana başlık altında belirlenmiştir;

- Kamu Yönetimi Reformu,
- Ekonomik Dönüşüm Programı,
- Demokratikleşme ve Hukuk Reformu,
- Sosyal Politikalar

Ekonomi Dönüşüm Programı kapsamında oluşturulan faaliyetler genel hatlarıyla şu şekildedir;

- Maliye Bakanlığı tarafından Geçici Bütçe Kanunu çıkarılacak,
- Başbakan tarafından IMF ile Stand-by anlaşması maddeleri üzerine görüşme yapılacak.
- DPT tarafından 2002 makroekonomik durum raporu çıkarılacak ve 2003 makroekonomik hedeflerin tahmini yapılacak,
- Başbakanlık tarafından Yüksek Planlama Kurulu’nda düzenlemeler yapılacak,
- Maliye Bakanlığı tarafından vergi tahsilat süreleri uzatılacak, vergi denetimleri arttırılacak, gelir idaresi yeniden yapılandırılacak.
- Maliye Bakanlığı tarafından Vergi Barış Projesi’nin uygulamaya konulması için gerekli düzenlemeler yapılacak,
- Maliye Bakanlığı tarafından vergi oranları düşürülecek ve vergi mevzuatı basit hale getirilecek,
- DPT tarafından kamu yatırımlarının etkinliği arttırılacak,

- Maliye Bakanlığı tarafından mali disiplin ve şeffaflık sağlanması için gerekli çalışmalar yapılacak ve 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu¹³ yenilenecek,
- Maliye Bakanlığı tarafından kamu kurum ve kuruluşlarında ihtiyaç fazlası olan demirbaşlar bir havuzda toplanarak ihtiyacı olan başta eğitim kurumları olmak üzere diğer kurum ve kuruluşlara dağıtılacak,
- Başbakanlık tarafından Özelleştirme İdaresi Başkanlığı yeniden düzenlenecek,
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından özelleştirme kapsamında kurumlar yeniden gözden geçirilecek, stratejisi ve takvimi belirlenecek,
- Hazine Müsteşarlığı tarafından teşvikler yeniden düzenlenecek,
- DPT tarafından Devlet Yardımları Çerçeve Kanunu çıkarılacak ve Devlet Yardımları Koordinasyon Birimi oluşturulacak,
- Hazine Müsteşarlığı tarafından yabancı yatırımları teşvik edici düzenlemeler yapılacak,
- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından yabancı yatırımcılara karşılıksız arsa verilecek,
- Hazine Müsteşarlığı tarafından KOBİ yatırımları desteklenecek,
- Sayıştay güçlendirilerek kapsamı arttırılacak.

Tablo 10: Makroekonomik Göstergeler (2002-2008)

Yıllar	İşsizlik Oranı (%)	TÜFE (%)	GSYH Büyüme Oranı (%)	Kişi başına GSYH (\$)	Brüt dış borç stoku (milyar \$)	MYB faiz giderleri/GSYH (%)
2002	10,3	45,0	6,2	3517	129,5	14,8
2003	10,5	25,3	5,3	4531	144,1	12,9
2004	10,3	10,5	9,4	5779	160,9	10,1
2005	10,3	8,1	8,4	7027	169,5	7,0
2006	9,9	9,6	6,9	7609	207,3	6,1
2007	10,1	8,8	4,7	9305	249,0	5,8
2008	12,6	10,4	1,1	10423	277,1	5,3

Kaynak: TÜİK, TCMB ve Dünya Bankası (24.06.2023)

¹³ Diğer adıyla Kamu Mali Yönetim ve Mali Kontrol Kanunu.

Temel makroekonomik hedefler bağlamında bakıldığında enflasyon oranının 2004 yılı itibariyle tek haneli rakamlara gerilediği görülmektedir. Enflasyon çerçevesinde programın başarılı olduğu söylenebilir ancak enflasyondaki düşüş ekonomik büyüme oranının artışıyla eş anlı olarak gerçekleşiyorsa ekonomi programının başarılı olduğunu söylemek mümkündür. 2002 yılında ekonomik büyüme oranlarında toparlanma olsa da halkın refah seviyesine reel olarak bir yansıması olmamıştır. Tablo 10'a bakıldığında ekonomik büyüme oranının 2004 yılında %9,4 olduğu ancak 2008 yılına kadar gerilediği görülmektedir. İşsizlik oranının bu dönemde durağan olduğunu söylemek mümkündür. Dönem içinde döviz kurundaki değişim oranının sabit olduğu göz önüne alındığında artan brüt borç stokunun programın tasarruflar bağlamında başarısız olduğunu göstermektedir. TMCB faiz giderlerinin GSYH'ye oranının azalarak devam etmesi hükümetin daha az borcu daha düşük faizle aldığını göstermektedir. Ekonomik büyüme oranının azalmasına rağmen kişi başına GSYH gelirlerinin arttığı ve 10 bin dolar seviyesine ulaştığı görülmektedir. Alınan ekonomik tedbirlere ve uygulanan ekonomi programlarına rağmen ekonomik yapının temelinde yatan kırılganlığın giderilmediği 2002 yılından sonra kısa vadeli TCMB borç stokundaki artıştan anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda hükümet tarafından KİT'lerin özelleştirilmesi kararlaştırılmış böylece borç stokunun düşürülmesi hedeflenmiştir. Ancak TCMB'nin faiz oranı enflasyonu düşürülmesi amacıyla kullanılması faiz oranlarının hedeflendiğinden daha yüksek seviyelere çıkmasına neden olmuştur. Artan faiz oranı bütçe yükünün giderek artmasına neden olmuştur (Tablo: 11).

Tablo 11: Bütçe Gelir Ve Gideri (2001-2007)

Yıllar	Bütçe Gelirleri (Milyon TL)	Bütçe Giderleri (Milyon TL)	Gelir-Gider Farkı (Milyon TL)
2001	58416718	86971971	-28555253
2002	79419713	119603824	-40184111
2003	101037390	141247793	-40210403
2004	122919253	152092573	-29173320
2005	152783763	159686603	-6902840
2006	173483430	178126033	-4642603

Kaynak: TÜİK (2014); İstatistik Göstergeler 1923-2013, Yayın No: 4361, Ankara, <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php#>, (Erişim Tarihi: 24.06.2023)

GEGP ve AEP genel makroekonomik göstergeler bakımından değerlendirildiğinde başarılı olduğunu söylemek mümkündür ancak işsizlik oranı ve artan borç stokuyla beraber oluşan cari açık bu iki ekonomi programının başarısız yönleri arasında gösterilebilir. AEP'nin GEGP'den bağımsız düşünülmesi farklı hükümetlerin bu ekonomi programlarının mimarı olmasından dolayıdır. Hazırlanan ekonomi programları ekonomide oluşan aksaklıklara yönelik hazırlansa da uygulama da sorunlar yaşanması programların bazı noktalarda başarısız olmasına neden olmaktadır. GEGP ve AEP Ortodoks politikalar bağlamında birbirine benzerdir ve devamlılık söz konusudur. Her iki ekonomi programı da genel hatlarıyla Yeni Keynesyen modelin izlerini taşıdığı söylenebilir.

2.4.1.4. E- Muhtıra (27 Nisan Bildirisi)

Türk Silahlı Kuvvetleri, Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonuçlarından hareketle Genelkurmay Başkanlığının resmi internet sitesinden Türkiye siyasi tarihinde 27 Nisan bildirisi olarak da isimlendirilen bir basın açıklaması yapmıştır. Bildiri internet sitesinden yayınlandığı için e-muhtıra olarak da ifade edilmiştir. Bu yazı ise siyasiler, gazeteciler ve toplumun bazı kesimleri tarafından bir e-muhtıra olarak görülmüştür.

2008 yılına gelindiğinde de siyasi tartışmalar ve belirsizlikler devam etmekte olup tüm bu yaşananların üzerine iki genel seçimi üst üste kazanan ve halktan aldığı oyları giderek artan AK Parti'ye parti kapatma davası açılmıştır. Bu gelişme sonucunda Türkiye'deki siyasi istikrar ortamının bozulduğu söylenebilir. Diğer adıyla 27 Nisan bildirisi diğer darbe ve muhtıralara istinaden Türkiye siyasi tarihi açısından büyük önem arz etmektedir. Bu tarihten önce yaşanan tüm siyasi darbe, muhtıra ve kalkışmalara hükümetler, siyasi kamu kurum ve kuruluşlar ve kamuoyu karşı duruş sergileyememiş tam aksine geri adım atmış, sindirilmiş ve ordunun faaliyet alanının genişlemesine sebep olmuşlardır. Bu durum ordunun yönetime ol koyma yetkisini kendine görev edinmesine ve meşruiyet kazanmasına neden olmuştur. Ancak bu e-muhtırada diğerlerinden farklı olarak hükümet karşı tepki niteliğinde açıklamalar yapmış ve ordunun faaliyet göstermesine imkân vermemiştir.

2.4.1.5. 2008 Küresel Ekonomik Krizi

1980 sonrası küreselleşen dünyada bir ülkede meydana gelen ekonomik ve/veya siyasi kriz diğer ülkeler üzerinde de çeşitli sonuçlar yaratabilmektedir. 2008 ekonomik krizi, ABD’de bankaların yanlış kredi uygulamaları ve konut kredilerinde yaşanan geri ödeme sıkıntısı dolayısıyla ortaya çıkmış sonrasında küresel olarak etki oluşturmuş finansal temelli bir krizdir (Özatay, 2009, s. 22). Kriz ilk olarak 2007 yılının ağustos ayında “subprimemortgage” kredilerinin tıkanmasıyla başlamıştır. ABD’de başlayan bu kriz birkaç ay içerisinde tüm dünyaya yayılmıştır. Düşük gelir gruplarına finans kuruluşlarının sağladığı cazip fırsatlar sayesinde ipotekli mortgage kredilerine olan talebin artması ve kredileri kullanan düşük gelir grubuna sahip bireylerin bu kredi borçlarını geri ödeyememesi sonucu finans kuruluşlarının iflasına neden olmuştur. Finans sektöründe başlayan bu kriz domino etkisiyle diğer sektörleri de etkilemiş (Şahin H. , 2009, s. 275-276; Engin & Göllüce, 2016, s. 30) ve oluşan bu mortgage krizi devam eden süreçte likidite krizine dönüşmüştür (Afşar, 2011, s. 148). 2008 küresel ekonomi krizi, başta ABD olmak üzere küresel ekonomideki tüm aktörlerde gelir dağılımı adaletsizliğini arttırmış, yüksek ve düşük gelirli arasındaki makasın giderek açılmasına neden olmuştur (Şahin H. , 2009, s. 276).

2008 küresel ekonomik krizinin Türkiye’ye olan etkisine bakılacak olursa; ithalata dayalı bir üretim yapısına sahip olan Türkiye’nin uluslararası piyasalarda rekabet etme gücü oldukça düşüktür. Buna ek olarak artan döviz açığı ve sermaye kaybının da krizle beraber kendini göstermesi Türk ekonomisinde de çeşitli zorluklar yarattığı düşünülebilir (Uzunoğlu, 2009, s. 83). Finansal piyasaların temelini oluşturduğu bu krizin ikinci aşaması AB ülkelerinin de etkilenmesi olmuştur. Bu aşamada yalnızca ABD değil AB ülkeleri de (özellikle Yunanistan, İtalya, Portekiz, İspanya, İrlanda) krizle mücadele yarışına girmişlerdir. Dünya ekonomisinin yarısından fazlasını temsil eden ABD ve AB ülkelerinin ekonomilerinin krizden etkilenmesi demek tüm dünyanın bu krizin etkisi altına girmesi demektir (Kaya & Kaygısız, 2015, s. 175). Nitekim öyle de olmuştur. Özellikle de gelişmekte olan ülkelerin krizden etkilenme ihtimalinin yüksek olması o ülkelere sermaye çıkışlarının artmasına neden olmuştur. Bunun yanında gelişmiş ülke ekonomilerinde daralma olması diğer ülkeler ile yaptıkları ithalat miktarını azaltmıştır. Bu durum Türkiye gibi gelişmekte olan ülke ekonomilerinin

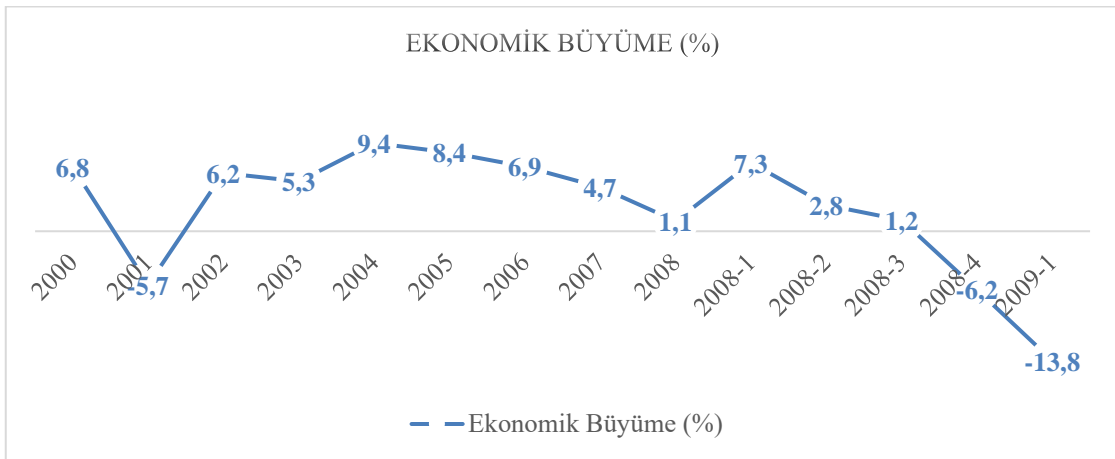
ihracatının azalmasına, işsizliğin artmasına, talep miktarının düşmesiyle daralan ekonomi sonucunda krizin daha da derinleşmesine neden olmuştur (Göçer, 2012, s. 21).

Tablo 12: Makroekonomik Göstergeler (2006-2014)

Dünya	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Ekonomik Büyüme (%)	5,20	5,30	2,70	-0,38	5,17	3,93	3,22	3,00	3,58
Enflasyon (%)	3,70	4,10	5,98	2,53	3,59	4,91	3,94	3,56	3,49
Ticaret Hacmi (%)	9,20	8,00	2,84	-10,60	12,76	6,22	2,81	3,01	4,34

Kaynak: Eğilmez (2013), IMF (2022)

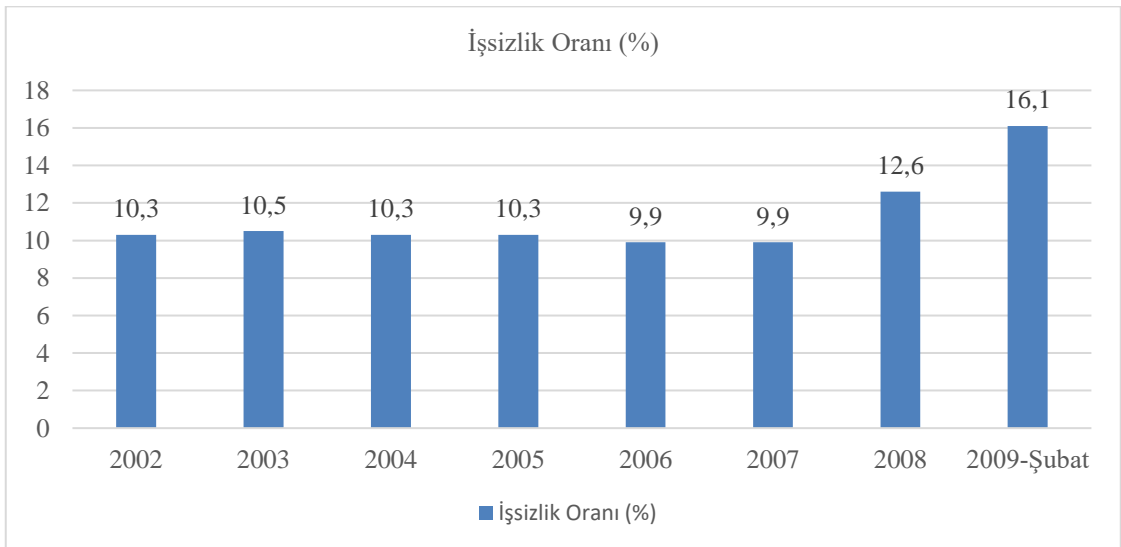
Bu durumun etkilerinin daha çok 2008 yılının son çeyreğinden itibaren görünür olduğunu söylemek mümkündür. Bu süreçte dış ticaretin önemli ölçüde azaldığı, faiz oranlarındaki düşüşle birlikte yabancı sermaye çıkışları artmış, GSYH'deki düşüş ile işsizlik oranı artmıştır (Toğan, 2009, s. 11). Türkiye ekonomisi, 2008 yılının ilk çeyreğinde %7,3, ikinci çeyreğinde %2,8 ve üçüncü çeyreğinde %1,2 büyümüş ancak son çeyrekte %-6,2 seviyelerinde büyük bir daralma yaşamıştır. 2008 yılındaki toplam GSYH büyümesi %0,9 oranı gibi çok düşük bir seviyede gerçekleşmiştir (Şahin H. , 2009, s. 277).

Kaynak: (TÜİK, 2022)

Grafik 1: 2000-2009 Ocak dönemi GSYİH büyüme oranı

Grafik 1'e bakıldığında 2008 yılının üçüncü çeyreğinden itibaren iktisadi faaliyetlerde negatif yönlü bir seyir izlediği ve ciddi oranda daralmanın olduğu görülmektedir. Bu daralmanın temel sebebi Türkiye'nin ithalat odaklı bir ekonomik yapıya sahip olması dolayısıyla sanayi ve inşaat sektörlerinde üretim hacminin düşmesidir. Aynı zamanda bu dönem içerisinde işsizlik oranlarının da yükseldiği görülmektedir. DPT'nin yayımladığı (Kasım 2009) Ekonomik Gelişmeler Raporu'na göre, Türkiye genelindeki işsizlik oranı 2009 yılının üçüncü döneminde, 2008 yılının aynı dönemine göre 3,2 puan artarak %13,4 olarak gerçekleşmiştir. Aylık verilere göre sanayi üretimi, 2009 yılı Eylül ayında bir önceki yılın aynı ayına göre %8,6 oranında azalmıştır. Böylece yılın ilk dokuz ayında sanayi üretimi ortalama %15,1 oranında azalmıştır. 2009 yılı Ekim ayı toplam imalat sanayi kapasite kullanım oranı, 2008 yılının Ekim ayına göre 4,9 puan azalarak %71,8 oranında gerçekleşmiştir. Ekonomik daralmayı meydana geldiği 2008 yılının üçüncü çeyreğinde işsizlik oranında da artışlar başlamış ve 2009 yılının şubat ayında işsizlik oranı %16,1 oranında rekor bir seviyeye yükselmiştir. 2009 yılının başında krize rağmen sanayi üretim endeksi pozitif yönlü bir seyir izlemiş ve kapasite kullanım oranında artışlar gözlemlenmiştir. Bu hususa rağmen işsizlik oranı %13-14 seviyelerinde seyretmesi Türkiye'de işsizlik sorununun kronik bir hal aldığına göstergesidir (Engin & Göllüce, 2016, s. 36).

Kaynak: TÜİK (2022)

Grafik 2: 2002-2009 Şubat Dönemi İşsizlik Oranı.

Grafik 2’de Türkiye’nin 2002-2009 Şubat dönemine ait işsizlik oranları gösterilmiştir. İşsizlik oranı krizden en çok etkilenen makroekonomik göstergelerden biri olmuştur. Grafiğe bakıldığında 2002 yılında %10,3 oranında gerçekleşen işsizlik oranı yıllar itibariyle sürekli bir artış eğilimine girmiş, ikiz krizlerin, Türkiye’nin iç siyasetinde meydana gelen olumsuz olaylar politik istikrarsızlık olarak ifade edilirken diğer yandan bunun ekonomik etkisi ciddi şekilde hissedilmiştir. Keza 2009 yılının şubat ayında %16,1 oranında gerçekleşen işsizlik oranı politik istikrarsızlık dolayısıyla hedeflenen şekilde uygulanamayan ekonomi politikasının etkisi olarak ifade edilebilir. İşsizlik oranının artması ekonominin daralmasıyla birlikte refah oranının düşmesine de neden olmaktadır. Tüm bunların yanında dış ticaret dengesinde de daralmalar meydana gelmiştir. İhracat ve ithalat hacimlerinde kayda değer oranda daralmalar olmuştur. Bu kriz döneminde olumlu olarak görülebilecek tek olgu ithalat ve ihracattaki daralmayla birlikte ithalatın ihracata göre daha fazla daralması bu dönemde cari açığın düşmesidir.

Tablo 13: 2002-2009 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

Yıllar	İthalat (Milyon \$)	İhracat (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	Cari Denge (Milyon \$)
2002	51.554	36.059	-15.495	-626
2003	69.340	47.253	-22.087	-7.554
2004	97.540	63.167	-34.373	-14.198
2005	116.774	73.476	-43.298	-20.980
2006	139.576	85.535	-54.041	-31.168
2007	170.063	107.272	-62.791	-36.949
2008	201.964	132.028	-69.936	-39.425
2009	140.929	102.143	-38.786	-11.358

Kaynak: (TÜİK, 2022)

Elmendorf ve Furman (2008, s. 5)’nin ifadesine göre, ekonomide meydana gelen daralmaya karşı mücadele etmek için ilk akla gelen para politikası olmaktadır ancak mali teşviklerin de daralmayı ortadan kaldırmada önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Mali teşviklerin para politikasına kıyasla daha avantajlı olmasının sebebi, ekonomik şartlar hızla değiştiğinde mali politikalar bu duruma hızla ayak uydurabilmekte ve daha hızlı

aksiyon alabilmektedir. Küresel krizin etkilerini hafifletmek için tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de para politikası araçlarını kullanarak likidite desteği sağlayan uygulamalar yapmıştır. Bu kapsamda likidite maliyetlerini etkileyen faiz oranları düşürülmüştür. Ancak ortaya konulan para politikası araçları uygulamada yetersiz kalınca hükümet maliye politikasına da devreye sokmuştur. Bu kapsamda hükümetin krizi önlemek adına aldığı önlemlerin neredeyse tamamı maliye politikası odaklı olmuş, harcamalar ve gelirler esasına göre hareket etmiştir. Uygulanan ekonomi politikaları kapsamında bazı sektörler KDV ve ÖTV indirimleri yapılmış, Türkiye’nin bölgelerine ve sektörlerine göre teşvik paketleri (istihdamı arttırıcı) uygulamaya konulmuş, faiz indirimleri uygulanarak likidite desteği sağlanmıştır (Karakurt, 2010, s. 186). Dönemin TCMB Başkanı Erdem Başçı’nın (2012, s. 4-5) yılında “Emtia Fiyat Hareketlerine Politika Tepkileri” konferansında yaptığı panel konuşmasında TCMB krize karşı bazı önlemler aldığını ve bu kapsamda vergi borçlarında taksitlendirmeye gidilerek KOBİ’lere destek sağlandığını ayrıca piyasa likiditesini arttırmak amacıyla özel tüketim vergisinde indirim uygulandığını ifade etmiştir.

Son olarak, 2008 küresel ekonomik krizi Türkiye’yi genel hatlarıyla bakıldığında dört kanaldan etkilemiştir (Şahin H. , 2009, s. 277-278);

- Dış talep daralması ve dış ticaret hacminde meydana gelen daralma ekonomik büyümenin negatif yönlü bir seyir izlemesine neden olmuştur,
- İç talep daralmasına bağlı olarak üretici ve tüketici endeksleri sarsıcı derecede düşmüştür,
- Türkiye ekonomisinin yüksek oranda dış kaynak kullanımına bağlı bir ülke olması dolayısıyla küresel likidite krizinin patlak vermesiyle reel ve finansal sektörler önemli ölçüde daralmıştır.
- Küresel kriz neticesinde iç kredi kanalları aksamış hatta tıkanma noktasına gelmiştir.

2.4.1.6. Gezi Parkı Ayaklanması (2013)

2010 sonrası dönemde Türkiye’de siyasi ve ekonomik istikrarı olumsuz yönde etkileyen bir diğer gelişme “Gezi Parkı Olayları” olarak anılan toplumsal olaylardır. Dönemin Maliye Bakanı Mehmet Şimşek’in yaptığı açıklamada Gezi parkı

ayaklanmasının toplam doğrudan maliyetinin 1,4 milyar dolar olduğunu ifade edilmiştir. Dönemin TCMB ise, Gezi Parkı ayaklanmasının yaşandığı ay içinde Türkiye’den toplam 7-8 milyar dolar seviyesinde sıcak para çıkışı olmuştur. Aynı dönemde Amerikan Merkez Bankası (FED)’in bazı olumsuz yönde açıklamaları olmuş ancak çıkan sıcak paranın ne kadarının bu açıklama kaynaklı ne kadarının Gezi Parkı ayaklanmaları dolayısıyla gerçekleştiği bilinmemektedir. Olayların başladığı ilk 1 aylık dönemde Türk Borsası %10 dan fazla değer kaybı yaşamıştır. (Eğilmez, 2013).

Tablo 14: Türkiye’de DYS Yatırımı Girişlerinin Sektörel Dağılımı

Sektörler	2009	2010	2011	2012	2013
Sermaye Girişi	6.266	6.256	16.136	10.759	10.189
1.Tarım	48	81	32	43	37
2.Sanayi	3.887	2.887	8.037	5.479	4.810
Elektrik-Gaz	2.153	1.824	4.293	924	2.516
İmalat	1.640	924	3.596	4.342	2.008
Madencilik	89	136	146	213	250
3.Hizmetler	2.331	3.288	8.067	5.237	5.342
Finans ve Sigorta	817	1.621	5.883	2.084	3.734
Toptan Perakende Ticaret	389	435	709	221	356
Ulaştırma ve Depolama	230	183	222	130	292
İnşaat	209	310	301	1.428	222
Diğer Hizmetler	686	739	952	1.374	738
Sermaye Çıkışı	-82	-35	-1.991	-633	-568
Diğer Sermaye (Net)	663	343	13	462	16
Gayrimenkul (Net)	1.782	2.494	2.013	2.636	3.049
Toplam	8.629	9.058	16.171	13.224	12.686

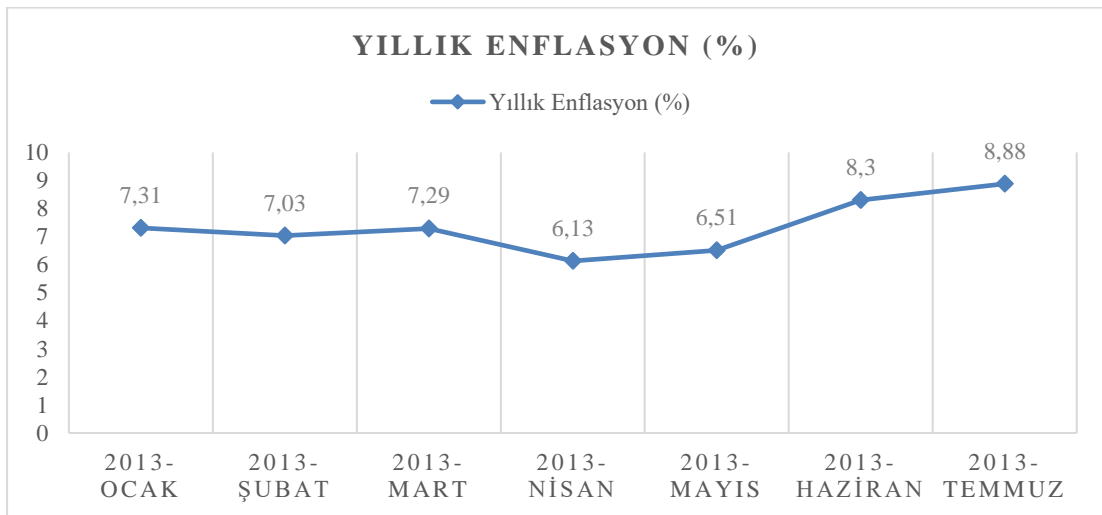
Kaynak: (Bal vd., 2016, s. 6).

Tablo 14 incelendiğinde, DYS yatırımlarının girişinde en fazla payı sanayi sektörünün aldığı ve sırasıyla hizmet ve tarım sektörlerinin takip ettiği ayrıca hizmet sektörünün sanayi sektörünün aldığı paya yaklaştığı görülmektedir. 2009 ve 2010 yıllarında DYS yatırımlarında sermaye girişinin en az olduğu dönemlerdir. Bu durum 2008 küresel krizinin bir yansıması olduğu söylenebilir. Bunun yanında DYS çıkışlarına bakıldığında 2013 yılında dikkat çekici bir seviyede olduğu görülmektedir. 2013 yılında yaşanan Gezi Parkı ayaklanması sonrasında yabancı sermayenin ülke dışına çıktığı yatırımcılar için güvensizlik, belirsizlik ortamıyla birlikte ekonomik ve politik istikrarsızlığın önemli ölçüde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Dolar kuru 1,84 TL'den 2,22 TL'ye, Euro kuru ise 2,23 TL'den 3,10 TL'ye çıkmıştır. Döviz kurunun bu kadar hızlı ve kısa sürede yükselişi kısmi bir devalüasyon şeklinde yorumlanmıştır (Öztürk M. , 2014, s. 98-99). Döviz kurunun bu hızlı yükselişi sonrasında TCMB 5 kez döviz satım ihalesi açmış ve piyasaya sürdüğü döviz ile bir nebze de olsa kuru düşürebilmiştir. Kurda meydana gelen bu dalgalanma iç borç stokunda 2 milyar dolarlık bir artışa sebep olmuştur. Ayrıca Gezi Parkı ayaklanmasından önceki hafta 445,5 milyar TL olan Devlet İç Borçlanma Senetlerine ayaklanmanın ertesi haftası ek 5 milyar TL daha maliyet eklenmiştir (Aslan, Taylan, & Baştuğ, 2016, s. 167).

Grafik 3'te görüldüğü üzere Gezi Parkı ayaklanmasından önce %6,13 seviyelerine kadar gerileyen yıllık enflasyon, ayaklanmadan 3 ay sonra %8,88 seviyelerine kadar yükselmiştir.

Kaynak: (TCMB, 2022).

Grafik 3: 2013 Yılı Ocak-Temmuz Dönemi Enflasyon Oranı

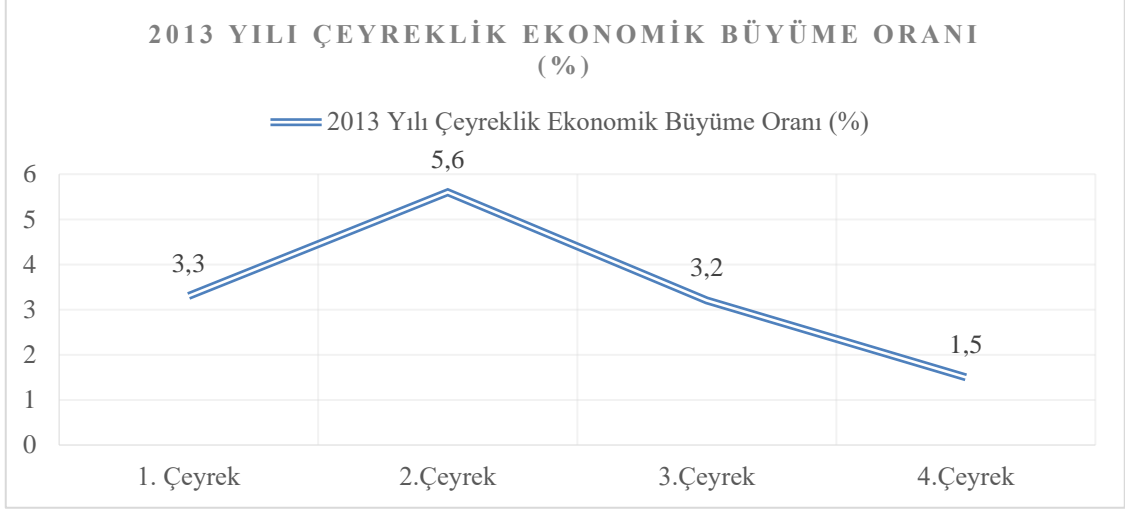
Olaylar sonrasında gerçekleşen dış ticaret verilerindeki değişim Tablo 15'te sunulmuştur;

Tablo 15: 2013 Yılı Ocak-Ağustos Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri

Aylar	İhracat (Bin ABD \$)	İthalat (Bin ABD \$)	Dış Ticaret Dengesi (Bin ABD \$)	Dış Ticaret Hacmi (Bin ABD \$)	Karşılama Oranı (%)
Ocak	12 263 324	19 564 482	-7 301 158	31 827 807	62,7
Şubat	13 155 176	20 345 696	-7 190 521	33 500 872	64,7
Mart	14 066 304	21 322 812	-7 256 508	35 389 116	66,0
Nisan	13 450 015	23 688 345	-10 238 330	37 138 359	56,8
Mayıs	14 141 543	23 838 797	-9 697 255	37 980 340	59,3
Haziran	13 053 397	21 694 291	-8 640 895	34 747 688	60,2
Temmuz	13 804 867	23 981 808	-10 176 941	37 786 675	57,6
Ağustos	11 859 734	19 104 383	-7 244 649	30 964 117	62,1

Kaynak: (TÜİK, 2022)

Gezi parkı ayaklanmasının gerçekleştiği mayıs ayından önce ihracat ve ithalat miktarında artış olduğu gözlemlenmektedir. İhracatın 14 milyar \$, ithalatın ise 24 milyar \$ seviyelerine kadar yükselmiştir. Toplam dış ticaret hacmine bakıldığında olayların öncesinde 38 milyar \$ seviyelerine kadar yükseldiği olaylarından sonrasındaki 3 aylık sürede ağustos ayında 30 milyar \$ seviyesine kadar gerilediği görülmektedir. İthalatın ihracattan fazla olması sebebiyle azalan ithalat miktarı dolayısıyla olaylar sonrasında her ne kadar dış ticaret dengesinde azalma olsa da karşılama oranının olayların başladığı ay olan mayıs ayında %60 civarındayken temmuz ayında %57 seviyelerine düştüğü görülmektedir.

Kaynak: (TÜİK, 2022)

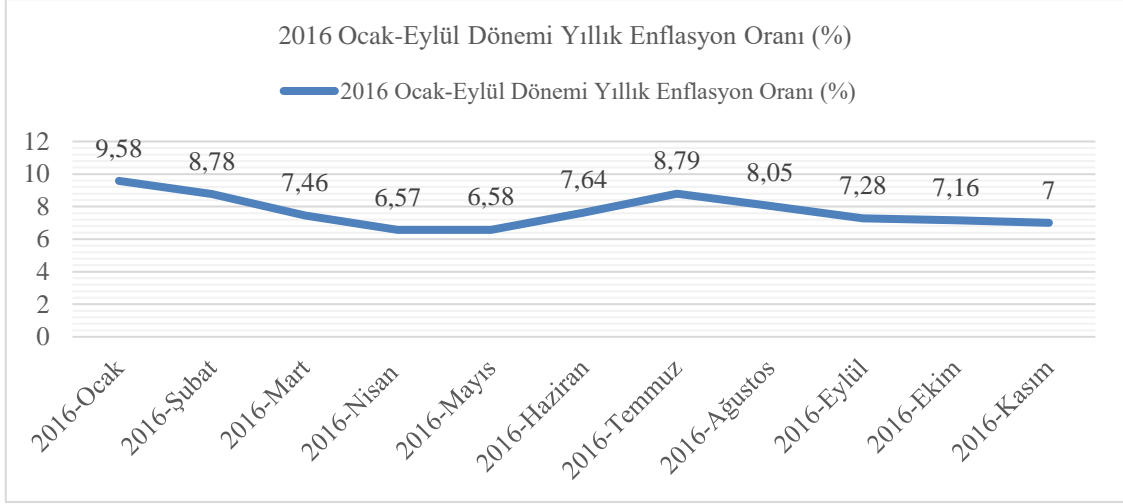
Grafik 4: 2013 Yılı Çeyreklik Ekonomik Büyüme Oranı

Grafik 4'te Türkiye'nin 2013 yılındaki ekonomik büyüme oranının çeyreklik dönemdeki seyri gösterilmiştir. Olayların başladığı ikinci çeyrekte ekonomik büyüme oranı %5,6 oranında gerçekleşirken olayların 2. çeyrekte başladığı göz önünde bulundurulduğunda sonraki dönemde ciddi oranda düştüğü son çeyrekte %1,5 seviyene gerilediği görülmektedir.

2.4.1.7. 15 Temmuz Darbe Girişimi (2016)

Yaşanan her askeri darbe ülke ekonomilerine de bir darbe niteliğinde olmuş, refah seviyesini düşürmüş ve ülkelerin uluslararası imajını zedelemiştir. Fethullahçı Terör Örgütü'nün (FETÖ), 15 Temmuz darbe girişimi de Türkiye'nin ekonomik ve siyasi olarak gelişmesine ve istikrarın sağlanmasına zarar vermiştir. Ülkede oluşan karamsar, belirsiz ve kaotik ortam halkın yaşam kalitesini düşürmüş, gelir adaletsizliğinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Diğer bir ifadeyle her darbe sonrasında ülke bir önceki halinden daha kötü bir duruma gelmiştir. Karagöl (2016b, s. 42), her darbe öncesinde belirlenen ekonomi politikalarının kısa dönemli olarak uygulanabildiğini ve darbelerin meydana gelmesiyle ekonominin kalkınma ve refah ortamının aksine yeni ekonomik krizlerin doğmasına zemin hazırladığını ifade etmiştir. Ayrıca Karagöl, koalisyon hükümetlerinin ülke yönetiminde ağırlıkta olması durumunda kriz ortamının giderek derinleştiğini ve yapılan askeri müdahalelerle

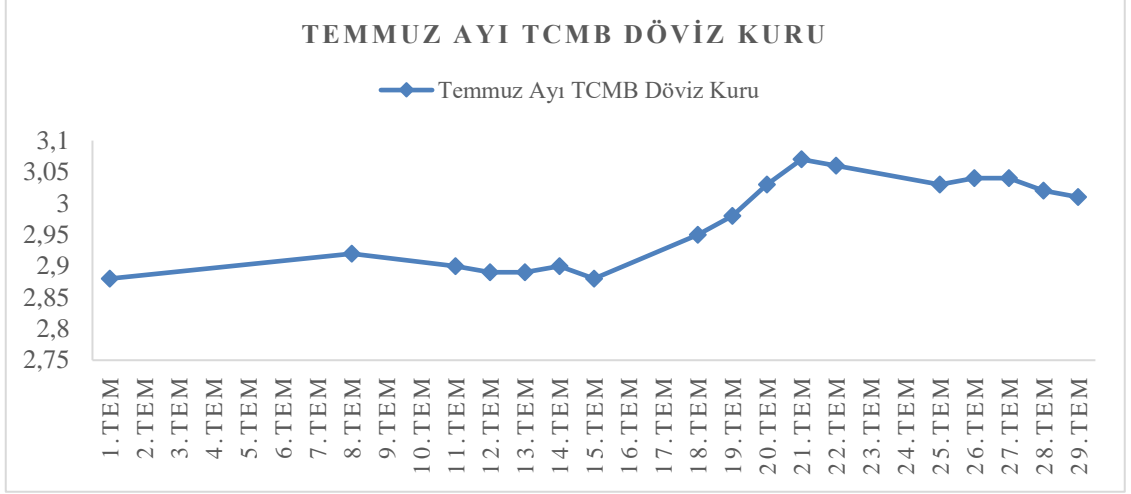
ekonomi ve siyaset yeniden tasarlanmaya çalışıldığını ancak tam aksine Türkiye ekonomisinde krizlerin birbirini tekrar eden bir duruma geldiğini ifade etmiştir.

Kaynak: (TCMB, 2022)

Grafik 5: 2016 Ocak-Kasım Dönemi Enflasyon Oranı

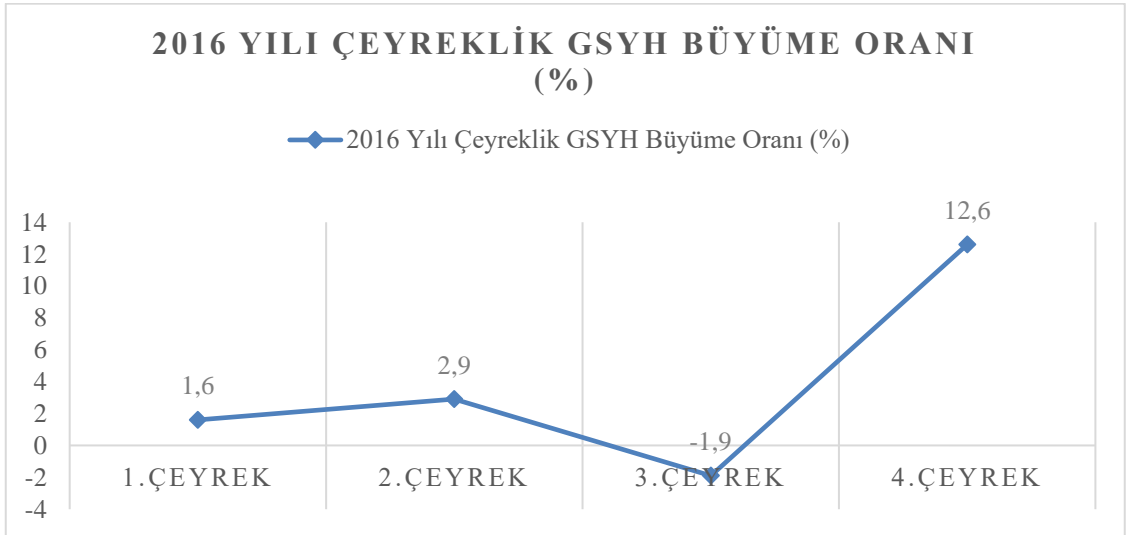
Grafik 5, Türkiye'nin 2016 yılı Ocak-Kasım dönemine ilişkin yıllık enflasyon oranının seyrini göstermektedir. Ocak ayında %9,58 seviyelerinde gerçekleşen enflasyon oranını düşme eğiliminde olduğu ve mayıs ayında %6,58 seviyesine kadar gerilediği görülmektedir. 15 Temmuz darbe girişiminin yaşandığı temmuz ayında enflasyonun tekrar yükseliş trendine girdiği ve ani bir artışla %8,79 seviyesine kadar yükseldiği görülmektedir. 15 Temmuz darbe girişiminin verdiği karamsarlık ve belirsizlik piyasaların dengesini bozmuş döviz kurunun yükselişiyle (grafik: 6) birlikte enflasyon oranının önemli ölçüde etkilendiğini söylemek mümkündür.

Kaynak: (TCMB, 2022).

Grafik 6: Temmuz 2016 Günlük TCMB Döviz Kuru

Grafik 7’de 2016 Temmuz ayına ait döviz kurunun seyri gösterilmiştir. Temmuz ayının ilk haftasında 2,9 dolar civarında seyrederken 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında yükselişe geçtiği görülmektedir. Temmuz ayının son haftasında 3,05 seviyesinde rekor bir yükseliş gerçekleşmiştir.

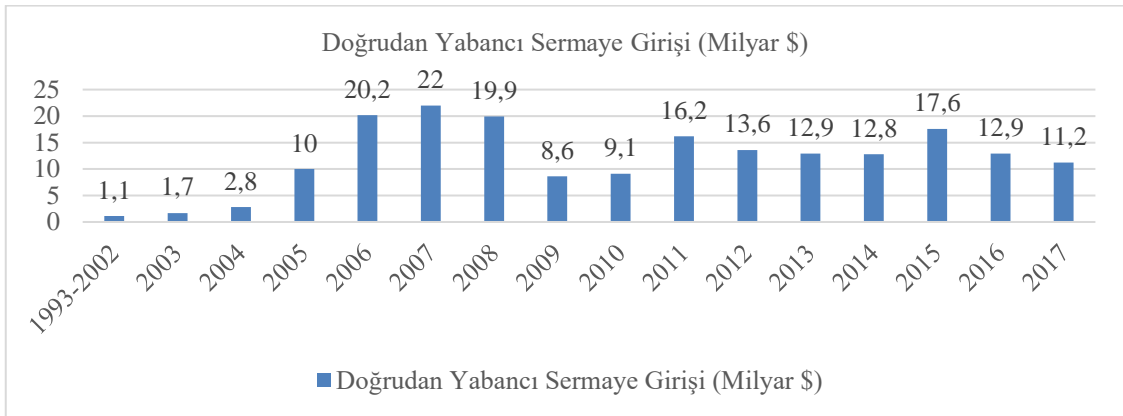
Kaynak: (TÜİK, 2022)

Grafik 7: 2016 Yılı Çeyreklik GSYH Büyüme Oranı

Grafik 7’de Türkiye’nin 2016 yılındaki çeyreklik GSYH büyüme oranları gösterilmiştir. 15 Temmuz darbe girişiminden önce yılın birinci ve ikinci çeyreğinde ekonomik büyüme oranının %1,6’dan %2,92’ya yükseldiği ancak darbe girişiminin

yaşandığı süreçte ciddi sistemik risklerle karşı karşıya kalan Türkiye ekonomisinde 15 Temmuz darbe girişiminin yaşandığı üçüncü çeyrekte ekonomik büyüme oranında kayda değer oranda düşüş olduğu ve %-1,9 seviyesine kadar gerilediği görülmektedir. Yılın son çeyreğinde krize karşı ciddi bir yönetim başarısı sağlanmış, ekonomik faaliyetlerin canlılığının korunabilmesi için önemli adımlar atılmış, ulusal ve uluslararası yatırımcılara güven teşkil edecek pozitif açıklamalar yapılarak piyasa güven sağlanmış ekonomik büyüme performansı toparlanmış (Altay, 2017, s. 9), yılın son çeyreğinde %12,6 gibi rekor bir büyüme oranı gerçekleşmiştir.

Ekonomik durum analizi yaparken incelenmesi gereken bir diğer makroekonomik gösterge doğrudan yabancı sermaye girişidir. Türkiye’de AK Parti iktidarının 2002 yılından itibaren girdiği ilk üç genel seçimde tek başına iktidar olması siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması noktasında önemli bir adım olmuştur. Bu sayede 2005 yılından itibaren doğrudan yabancı sermaye girişinde önemli artışlar olmuştur. Grafik 8’e bakıldığında 2008 küresel ekonomik kriz dolayısıyla ciddi oranda azalan doğrudan yabancı sermaye 15 Temmuz darbe girişimine kadar ki süreçte artış eğilimine girmiştir. 2015 yılında ülkeye giren doğrudan yabancı sermaye 17,6 milyar dolar olmuş ancak 2016 yılında 15 Temmuz darbe girişiminin etkisiyle bu miktar 12,6 milyar dolar seviyesine kadar gerilemiştir. 2017 yılının sonuna gelindiğinde ise 11,2 milyar seviyesine kadar düşmüştür.

Kaynak: (Kılıçaslan, 2017, s. 59)

Grafik 8: Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi (1993-2017)

Politik istikrarsızlık kavramının anlatılarak Türkiye özelinde dönemsel olarak incelendiği ikinci bölümde; politik istikrarsızlıkların bazı dönemlerde artış gösterdiği ve

bu artış neticesinde makroekonomik göstergelerde aksaklıkların meydana geldiği, verilen tablolar ve grafikler yardımıyla gözlemlenebilmektedir. Politik istikrarsızlıkların görece düşüş yaşadığı dönemlerde ise istenilen seviye ve hedeflere tam olarak ulaşılabilmesiyle birlikte, makroekonomik göstergelerde dönemsel olarak yumuşamalar olduğu görülmektedir. Ayrıca politik istikrarsızlıkların azaldığı dönemlerde ise hala birtakım ekonomik sorunların devam etmiş olması yapısal ve kronikleşen ekonomik sıkıntıların krize dönüşme riskinin uzun vadede planlı bir çözüme kavuşturulmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Uzun vadeli çözüm arayışlarının gerçekleştirilmesi popülist politikalar yerine optimum dış ticaret modeli ve ekonomi politikaların belirlenebilmesinin yanında ekonomik yapıya ve politikaya olan güven ve istikrarın sağlanmasıyla mümkün görünmektedir. Uygulanacak olan optimum ekonomi politikalarının yanında politik istikrarsızlığa sebep olacak, yönetim zaafının oluşmasına zemin hazırlayacak tüm faaliyetlerin önüne geçilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YOLSUZLUK

3.1. Yolsuzluğun Tanımı ve Önemi

Yolsuzluk gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin temel sorunlarından birisi olarak görülmektedir. Neredeyse tüm ülkelerde çeşitli şekilde kendisini gösteren yolsuzluğun bilinen birçok nedeni vardır. Literatüre bakıldığında farklı tanımlarının bulunması herkes tarafından kabul edilen bir tanımının olmamasından ve birçok şekilde ortaya çıkabilmesinden dolayıdır. Bunun nedeni her ülkenin ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel yapısının farklı olmasıdır. Yolsuzluk, dünyada ve özellikle de Türkiye’de kamu yönetiminin en önemli sorunları arasında yer aldığı söylenebilir. Kamu kaynaklarının verimli şekilde kullanılamaması, haksız çıkar ilişkilerinin oluşmasına zemin hazırlaması ve gelir dağılımını bozucu etkiyle sonuçlanması bu durumu destekler nitelikte olduğu söylenebilir.

Yolsuzluk kavramının literatürde birçok tanımı vardır. En fazla kullanılan tanımı Dünya Bankası (2023) tarafından yapılan tanımdır ve “kamu görevinin özel çıkarlar için kullanılması” şeklinde ifade edilmektedir. Shleifer ve Vishny (1993, s. 599), yolsuzluğu kamu görevlilerinin kişisel çıkar sağlamak amacıyla kamu mallarını satması olarak ifade etmektedir. Lambsdorff (2006, s. 106)’un ifadesine göre özel çıkar kavramı, para veya değerli mal kazanmanın yanında güç ve statü kazanma, geleceğe yönelik kazanç ve üstünlük beklentisi elde etme arzudur. Yukarıda ifade edilen tanımın tam olarak geçerli olabilmesi ve kalıcılık sağlayabilmesi için iki koşulun gerçekleşmesi gerekmektedir;

- Kısıtlanmamış güç: yolsuzluk yapan kamu görevlisinin kamu faaliyetlerinde düzenleme ve/veya yürütme yetkisine sahip olması ve istediği gibi davranabilme yetisine hâkim olması gerekmektedir.
- Ekonomik rant: yolsuzluk faaliyetini gerçekleştirebilmek için tüm otoriteyi elinde bulunduran kamu görevlisinin bu faaliyet sonucunda elde etme arzusunda olduğu kişisel çikardır (Aydoğuş, Kutlu, & Yıldırım, 2005, s. 2).

Kamu kaynaklarının kullanılmasında gücü tekelinde bulundurma otoritesine sahip ve bu gücü kötüye kullanan kişiler ve kurumların hesap verme mekanizmasının kurulamadığı ya da aksadığı yapılarda bu kişiler kendi çıkarlarını gözetmeye devam ederek yolsuzluğu yaygın hale getirmektedir (Topkaya, 2014, s. 4). Bu anlamda yolsuzluk; siyaset, kamu yönetimi, sosyoloji, antropoloji, iktisat gibi çeşitli sosyal bilimlerce üzerinde çalışılan bir konu olması sebebiyle her bilim dalı kendi çalışma alanlarına göre çeşitli tanımlamalar yapmıştır. İktisadi açıdan yapılan tanımlamalardan bazıları ise şu şekildedir;

McMullan (1961, s. 183-184), bir kamu görevlisinin zaten yapmakla yükümlü olduğu bir şeyi yapmak, yapmamakla yükümlü olduğu bir şeyi yapmak ya da meşru bir itibarsızlaştırmayı uygunsuz nedenlerle yapmak için para ya da para değerinde bir şey kabul etmesini yolsuzluk olarak ifade etmiştir.

Bayley (1966, s. 720), yolsuzluğu uygunsuz düşüncelerle (rüşvet gibi) görev ihlali yapmaya bir kamu görevlisinin teşvik edilmesi olarak tanımlamaktadır. Rüşvet daha sonra özellikle kamu görevlisi olarak güven konumundaki bir kişinin kararını saptırmak veya davranışını yozlaştırmak amacıyla verilen veya vaat edilen bir bedel, ödül, hediye veya iyilik" olarak tanımlamaktadır. Rüşvet ve yolsuzluk birbiriyle yakından bağlantılıdır, ancak birbirinden ayrılmaz değildir. Rüşvet alan kişi yolsuzluğa bulaşmıştır. Fakat rüşvet almayan bir kişi de yolsuzluğa bulaşmış olabilir.

Khan (1996, s. 684), yolsuzluğu normatif ve pozitif olmak üzere iki çeşit tanımlamayla açıklamıştır. Etik kural ve normlardan sapmalar ve kamunun çıkarlarına karşı fiiller normatif olarak ifade edilirken, yasal norm ve kurallardan sapmalar ise pozitif olarak ifade etmiştir. İktisadi ve sosyolojik karşılaştırmalarda çoğunlukla pozitif yolsuzluk tanımı kullanılmaktadır.

Tanzi (1998, s. 9), yaptığı çalışmada yolsuzluğun kamusal ve özel sektörlerde olabileceğini ifade etmiştir. Hazırladığı bu çalışmada yolsuzluğu geniş çapta ele almıştır. Kamu görevlilerinin hediye ve rüşvet almaları ve yüksek mevkilerde görev yapan kamu görevlilerinin kamunun kaynaklarını kendi çevrelerine aktarmasını ayrıca siyasilerin kendi seçmenlerine kamu kaynaklarını aktarmasını da yolsuzluğun tanımı içerisinde ele almıştır. Tanzi'nin yaptığı bu tanım politik istikrarsızlığın nedenleri arasında belirli çıkar gruplarına yönelik siyasilerin çeşitli rant faaliyetleri yürütmesi örnek gösterilebilir. Bu bağlamda bakıldığında politik istikrarsızlığın olduğu ülkelerde politik yozlaşmaya bağlı

olarak yolsuzluğun da baş gösterdiği bunun sonucunda meydana gelen kaynak tahsisinin yanlış aktarılması gelir dağılımının bozucu etki yarattığı söylenebilir.

Amundsen (1999, s. 1), yolsuzluğu açıklarken devlet memurlarının sebepsiz şekilde zenginleşmesinin kaynak dağılımında bozulmalara sebep olduğunu ifade etmektedir. Burada sebepsiz zenginleşme olgusuyla devlet memurlarının kamu maliyetlerinin en düşük kısmına katlanarak çıkarlarını en çoklama amacıyla özel bir birey gibi zenginleşme güdüsüyle hareket etmesini vurgulamaktadır.

Yolsuzlukla ilgili yapılan tanımlar incelendiğinde ve toplumun yolsuzluğa karşı bakışı açısı göz önüne alındığında yolsuzluğun birtakım özellikleri dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda yolsuzluğun bazı karakteristik özellikleri Şener (2001, s. 21) tarafından şu şekilde ifade edilmektedir;

- Yolsuzluk fiiline daima birden fazla insanın dahil olmasıyla gerçekleşmektedir. Hırsızlık ve zimmete para geçirme hariç diğer yolsuzluk türlerinde en az kişi bulunmaktadır.
- Yolsuzluk genellikle gizli şekilde yapılmakla birlikte aksi durumda eğer toplumun tamamı yolsuzluk içindeyse gizlilik pek önemli olmamaktadır.
- Yolsuzlukta karşılıklı çıkar ve sorumluluk ilişkisi hakimdir. Bu sorumluluk ya da çıkarların parasal değer taşıma zorunluluğu yoktur.
- Yolsuzluğa girişen birey/bireyler yaptıkları usulsüzlüğü gizlemek için bazı anayasal mazeretleri gerekçe gösterirler.
- Yolsuzluğu yapan ya da yol açan bireyler yasalarla görünür şekilde çatışma içine girmezler.
- Herhangi bir yolsuzluk fiilinde topluma yönelik bir aldatma ve hile söz konusudur.
- Yolsuzlukta yolsuzluğu yapan birey şahsi çıkarını toplumun çıkarından daima önde tutar.
- Yolsuzluğu yapma arzusunda olan kişiler genellikle yolsuzluğun gerektirdiği girişimleri yapma gücüne sahiptir. Eğer yapma gücü yoksa bile etkileme gücüne sahip olup yolsuzluğa sebep olabilmektedir.

Modern ve demokratik toplumlarda yolsuzluğun doğasında sistematik bir hata olduğuna vurgu yapılmaktadır. Burada kastedilen sadece yolsuzluğun ahlaki boyutu değil aynı zamanda ülkelerin politik ve ekonomik sistemlerindeki bozulmaların da etkili

olduğudur (Smoljic & Primorac, 2011, s. 177). Yolsuzluk, ülkelerin ekonomik performanslarını olumsuz yönde etkilemektedir. Yatırımların ve ekonomik büyüme üzerine negatif etkilerinin olduğu, alt yapı kalitesini, kamu yatırımlarını, veri gelirlerini düşürücü etkisini, eğitim hizmetlerini olumsuz etkilediği ve dolayısıyla da gelir dağılımında adaletsizliğe neden olduğu ampirik çalışmalarda ortaya koyulmuştur. Gupta vd. (1998), Aydoğuş vd. (2005), (Giray, 2005), (Künü, 2018) bu çalışmalardan bazılarıdır.

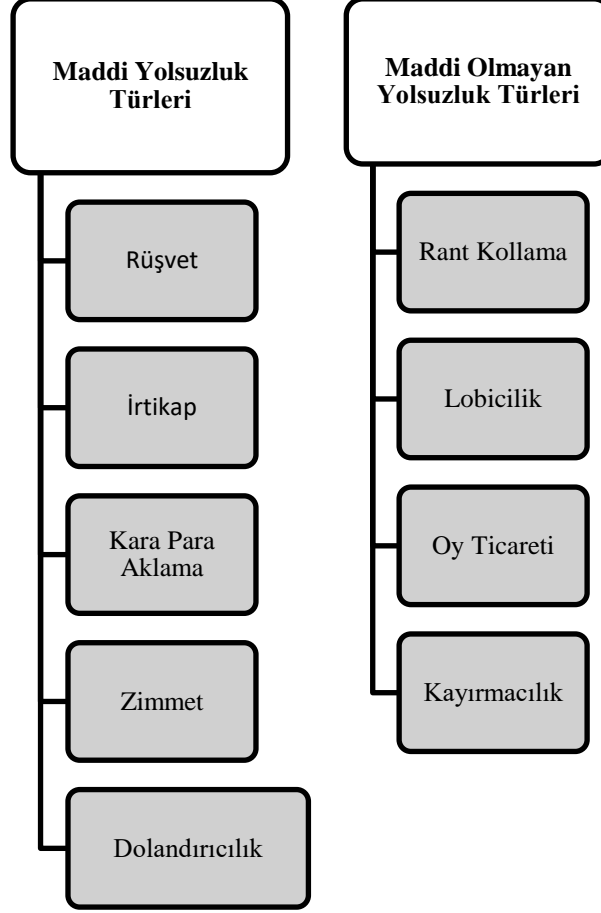
Sermayenin yoğun olduğu proje ve yatırımlarda daha yüksek yatırım seviyesine ulaşılması için gerekli olan daha yüksek sermayenin kullanılmayıp, emek yoğun projelerde ise daha düşük düzeyde yatırımların teşvik edilmesi yolsuzluk yapılabirliğini arttırmaktadır. Dolayısıyla yatırım stratejilerinde bu tip olumsuz yargıya sahip olan yatırımcıların yatırım arzusu kırılmakta bunun sonucunda da yoksul bireylerin daha yüksek gelir elde edebilme imkânı ortadan kalkmaktadır (Iliman & Tekeli, 2016, s. 63).

Yolsuzluk ayrıca politikacıların ve iktidar sahiplerinin hesap verilebilirliğini zayıflatmakta aynı zamanda demokratik kurumlara olan güveni de zedelemektedir. Devletin güvenilirliğinin ve meşruluğunun sarsılması demokrasiye zarar vermektedir (Bayar, 2010, s. 106-107). Nitekim Akçay (2000) tarafından yapılan analizde ekonomik özgürlük ve siyasi özgürlüklerin (demokrasi) düzeyinde azalma olması durumunda yolsuzlukların arttığı sonucuna varılmıştır. Benzer şekilde Mauro (1998c, s. 12), yolsuzluk en çok siyasi istikrarsızlık, bürokratik zayıflık ve güçsüz yasama ve yargı sistemleri gibi diğer kurumsal verimsizlik türlerinin olduğu yerlerde yaygın olduğunu, bu durumun, yolsuzluğun, daha ziyade, siyasi istikrarsızlık ve düşük ekonomik büyümenin nedeni, kendisiyle ilişkili diğer faktörlerden daha fazla olduğunu ifade etmiştir.

Yolsuzluk üzerine yapılan tanımlamalar, farklı görüş açıları ve iktisadi ve politik önemini özetledikten sonra yolsuzluk türlerini başlıklar halinde açıklamak konunun daha iyi anlaşılması için yerinde olacaktır.

3.2. Yolsuzluk Türleri

Yolsuzluğun temel amacı antidemokratik ve anayasaya aykırı şekilde çıkar sağlamaktır. Bu çıkar yukarıda yapılan tanımlardan anlaşılacağı üzere maddi ve maddi olmayan şekilde olabilmektedir. Bu kapsamda yolsuzluk türleri maddi ve maddi olmayan şekilde sınıflandırma yapılarak başlıklar halinde detaylıca açıklanacaktır.

Şekil 3: Yolsuzluk türleri

3.2.1. Maddi Yolsuzluk Türleri

3.2.1.1. Rüşvet

Rüşvet, karar verme otoritesini elinde bulunduran birey/bireylerin bu yetki gücün kullanarak rant elde etmeleridir. Diğer bir deyişle, yetkinin bir geliri olarak da ifade edilebilir. Burada ifade edilen rant kavramı ekonomik sistemde herhangi bir katma değer kazanımı olmayan ve üretim faaliyeti gerektirmeyen parasal gelir transferidir (Çoban,

1999, s. 184). Tekeli ve Saylan (1974, s. 102)'ın ifadesine göre, rüşvet çeşitli şekillerde görülebilir. Tatil imkânı sunulması, herhangi bir mülkün şahsına bağışlanması, farklı çeşitte hediye verilmesi, değerinden çok daha aşağına mal veya hizmet sunulması bunlardan bazılarıdır. Ayrıca parasal değeri olmayan ancak rüşvet alan kişinin ilgisi çekecek bir takım rüşvet çeşitleri de kendisine sunulabilir. Diğer taraftan herhangi bir nedenle verilen hediyeyle rüşvet arasındaki fark vardır. Rüşvetin hediye adı altında verilmesi hediyein karşılıksız verilmesi anlamı taşıması sebebiyle farklı şekilde düşünülmektedir (Korkmaz, ve diğerleri, 2001, s. 21).

3.2.1.2. İrtikap

İrtikap diğer bir ismiyle haraç, kamu görevlisinin herhangi bir kamu işini yapmak üzere zorla maddi ya da manevi olarak bir değeri talep etmesidir. Aktif yiyicilik olarak da ifade edilen irtikapta kamu görevlisi yapacağı bir iş için doğrudan bedel istemektedir. Bu bedeli zor kullanarak, tehditle ve kendi isteği doğrultusunda alması irtikâbı rüşvetten ayırıcı bir özellik olarak görülmektedir. Farklı nitelikte rüşvet şeklinde de ifade edilebilir (Berkman, 1983, s. 24). İrtikabın oluşması için kamu görevlisinin karşısındaki kişiyi zorlaması özellikle de her iki tarafın arasında anlaşmazlık olması gerekmektedir. Aksi halde anlaşmazlık olmazsa irtikap değil rüşvet olarak ifade edilir (Koca, 2015, s. 258). İrtikap, görünürde rüşvet ile her ne kadar benzerlik gösterse de bazı önemli farklar vardır; irtikap, tek taraflı talep söz konusuysen rüşvette iki taraflı talep olması gerekmektedir. Bu doğrultuda bakıldığında irtikap suçu tek taraflı olarak işlenmiş olurken rüşvette her iki tarafta dahil olduğunda çok taraflı suç söz konusudur. Bir diğer önemli fark ise, irtikapta kamu görevlisinin görevini kötüye kullanmasını içerirken, rüşvette kamu görevlisinin görevini kötüye kullanmak için kişisel menfaat elde etmek etme durumunu içermektedir (Beşel, 2013, s. 18).

3.2.1.3. Kara Para Aklama

Kara para, ekonominin genel kurallarını göz ardı ederek ve ihlal ederek, toplum tarafından hoş karşılanmayan ve en önemlisi de devlet tarafından belirlenmiş belli başlı suçların işlenmesi neticesinde elde edilen parasal gelirdir (Ünlü, 2019, s. 157). Kara para aklamadaki asıl amaç yasadışı yollarla (suç sayılan bazı filler) elde edilen paranın hukuk

makamlarından gizlenmesidir (Aydın & Yılmaz, 2010, s. 47). Başlangıçta kara para yalnızca zararlı madde ticaretinden sağlanan kazanç olarak ifade edilirken zamanla kara paranın aklanma şekli ve elde edilişi değişikçe diğer ağır suçlardan da sağlanabileceğinin mümkün olmasından dolayı kapsamı genişlemiştir. Kaynak açısından bakıldığında kara para iki türlü elde edilmektedir. Birincisi, kazanmaya başlanıldığı andan itibaren yasal olmayan paradır ki buna; zararlı madde ticareti, silah ticareti, organ ticareti ve insan kaçakçılığı örnek olarak gösterilebilir. İkincisi ise, kazancın elde edilme yollarının yasalara uygun olmasına rağmen bazı yasal yükümlülüklerin yerine getirilmemesinden doğan kazançlardır. Vergi ödemedi elde edilen kazanç bu kapsama dahildir (Şahinler, 2006, s. 18).

3.2.1.4. Zimmet

Rüşvetten farklı olarak zimmet tek taraflı yapılan bir yolsuzluk türüdür. Özel sektör ya da kamu görevlisinin kendisine teslim edilen malı ya da parayı sahiplenmesi, kendi hesabına ya da bir üçüncü şahsın hesabına aktarması olarak ifade edilmektedir (Baldemir vd., 2009, s. 50). Malı sahiplenme fiili doğrudan yapılmayıp kamu görevlisini hileyle kendi üzerine alması “nitelikli zimmet suçu” diğer adıyla “İhtilas” olarak adlandırılır (Pehlivan A. , 2023, s. 20).

3.2.1.5. Dolandırıcılık

Dolandırıcılık da literatürde yolsuzluğun bir diğer suç şekli olarak ifade edilmektedir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun 157. Maddesinde; “Hileli davranışlarla bir kimseyi aldatıp, onun veya başkasının zararına olarak, kendisine veya başkasına bir yarar sağlayan davranışı” şeklinde bir tanımlama getirilmiştir. Maviş (2015, s. 601)’e göre, ekonomik değeri olan her türlü taşınır ya da taşınmaz dolandırıcılık suçunun işlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Dolandırıcılığın oluşabilmesi için suç teşkil edecek unsurun manevi değer taşıması aksine maddi bir değerinin olması gerekmektedir. Manevi değer taşıması halinde dolandırıcılık suçunun işlenmesi söz konusu değildir.

3.2.2. Maddi Olmayan Yolsuzluk Türleri

3.2.2.1. Rant Kollama

Rant kollama, “gerçek rant” ve “suni rant” olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Gerçek rant, arzı kıt olan üretim faktörlerinden toprak ve doğal kaynakların kullanımıyla elde edilen gelir olarak ifade edilirken, suni rant ise, bazı ekonomik faaliyetlere sınırlamalar konulması, diğer bir deyişle devletin bazı düzenlemeler yapmak suretiyle müdahale etmesini sağlayan bir argüman olarak görülmektedir. Suni rant, devletin oluşturduğu bu argümanı bazı çıkar gruplarının eline geçmesi ve kendi çıkarları için kullanmalarıdır. Daha açık bir ifadeyle, çıkar gruplarının devletten ekonomik ve sosyal gelir ve fayda sağlaması amacıyla lobicilik faaliyetleri yürütmeleridir (Aktan C. C., 1993a, s. 121). Rant kollama farklı şekillerde yapılmakla birlikte bazı türleri şunlardır (Tarhan vd., 2006, s. 29); i) Monopol Kollama: Devletin tarafından imtiyaz hakkı verilen monopolün çıkar grupları tarafından kullanılması, ii) Tarife Kollama: Çıkar ve baskı gruplarınca yurtiçi piyasadaki karlarını arttırmak amacıyla bazı ürünlerin ithalinde yasaklamalar getirmesi ya da ithalat vergisi koyarak piyasayı baskı altına alması, iii) Lisans Kollama: İthalatta tahsisli kotalardan lisans belgesi almak için yapılan lobicilik faaliyetleri, iv) Kota Kollama: İthalatta kota ve kontenjan sistemi uygulamasında bazı kişi ya da kurumların tahsisli kotalarını artırılması, v) Teşvik Kollama: Devletin faizsiz ya da çok düşük faizli krediler, tarımsal destekleme, vergi muafiyeti gibi mali yardım almak için çıkar gruplarının yürüttükleri bazı faaliyetlerdir, vi) Sosyal Yardım Kollama: Kişi ya da kurumların lobicilik faaliyeti yürüterek devletten çeşitli şekillerde sosyal yardım (sosyal yardım, aile yardımı, işsizlik yardımı, fakirlik yardımı gibi) almalarıdır.

3.2.2.2. Lobicilik

Lobicilik, çıkar ve baskı gruplarının ülkenin yasalarını kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirerek, karar vericilerin (özellikle de politika yapıcılarını) etkileme faaliyeti olarak tanımlanmaktadır. Yetki mercilere ve politika yapıcılarına hangi kanunu kabul etmeleri veya reddetmeleri gerektiğini gösterme temel amaç olarak görülür (Aslan, 2009, s. 1). Seçim dönemlerinde hükümet içerisindeki veya hükümete yakın bazı grupların faaliyetleri lobicilik hareketlerine göre şekillenir, böylece kendi çıkarlarını doğrultusunda bir pozisyon elde ederler (Pehlivan A. , 2023, s. 23). Çıkar ve

baskı gruplarının (şirket ve holdingler, işçi ve işveren sendikaları, ticaret ve sanayi odaları, diğer mesleki birlikler vb.) yürüttüğü başlıca lobicilik faaliyetleri şu şekildedir (Aktan C. C., 2018c, s. 85);

- Yakın buldukları siyasi partiye parasal ya da diğer birçok farklı şekilde yardımda bulunurlar. “Seçim Kampanyası Finansmanı” (Campaign Finance) olarak ifade edilen bu yardım şekli destekledikleri parti iktidarı ele almalı durumunda parti üzerinde etkili olmaya çalışarak lobicilik faaliyetleri yürütmelerine yardımcı olmaktadır. Bu sayede çıkar ve baskı grupları kişisel rant sağlamaktadır.
- Çıkar ve baskı grupları destekledikleri siyasi partinin iktidarı ele almaları durumunda mecliste vekiller üzerinde etki gücüne sahip olurlar ve bu sayede kendi çıkarları doğrultusunda partinin vekillerini yönlendirirler. Influence Peddling olarak da ifade edilen bu ikinci lobicilik faaliyetinde “gezgincilik” yani sözü geçirme veya iş bitirme olarak gerçekleşmektedir.

3.2.2.3. Oy Ticareti

Oy ticareti, bir ülkede mecliste yani yasama organında ortaya çıkan bir yolsuzluk türüdür. Yasama organı olan mecliste siyasi partiler kendi çıkarları doğrultusunda yasa tekliflerini meclise sunar ve karşılıklı çıkarlar doğrultusunda birbirlerinin tekliflerini kabul edebilirler. Buna karşılıklı olarak yapılan oy alışverişi diğer bir anlamıyla da oy ticareti olarak ifade edilmektedir (Aktan C. C., 2021d, s. 20). Oy ticareti, politik yozlaşmaya ve politik ahlakın dejenere olmasına neden olmaktadır. Siyasi partiler, kendi çıkarları için (oylarını korumak ya da arttırma gücünü elde etmek için) birbirlerini destekleyebilmektedir. Örneğin; milletvekili ve diğer kamu görevlilerinin maaşlarına zam yapılması yönünde birbirlerini destekleyerek ortak çıkarlarını korumaktadır (Bayrakçı, 2000, s. 138).

3.2.2.4. Kayırmacılık (İltimas)

Kayırmacılık, kamu görevlisinin çeşitli bağ ya da ilişkiler dolayısıyla kişi/kişilere iltimas göstermesi ayrıcalık tanınması ve onların ihyasını sağlaması şeklinde tanımlanmaktadır (Öztürk N. K., 2001, s. 3-4). Halk arasında torpil olarak ifade edilen

kayırmacılık (Bayrakçı, 2000, s. 136) akraba kayırmacılık (nepotizm), eş-dost kayırmacılık (kronizm) ve siyasal kayırmacılık (partizanlık) gibi üç farklı türü bulunmaktadır.

3.2.2.4.a. Akraba Kayırmacılığı (Nepotizm):

Latince karşılığı “yeğen” olan nepos sözcüğünden türetilen nepotizm diğer adıyla akraba kayırmacılığı, kamu ya da özel sektörden mevkisini kullanarak akrabalarına uyguladığı iltimas çeşididir. Bu iltimas türünü bireylerarası ilişkiler çerçevesinde incelendiğinde belirli bir birey üzerinden yapıldığından aynı durumda olan diğer bireylere mağduriyet yüklemektedir (Büte, 2011a, s. 1-2). Çünkü iltimasın uygulandığı kişi yapacağı iş gereğince yeterli nitelik, bilgi ve donanımına sahip olmamasına rağmen yalnızca akrabalık ilişkisi dolayısıyla belirli bir konuma getirilmiştir (Asunakutlu & Avcı, 2010, s. 94). Türkiye’de akraba kayırmacılığı sadece işe alma ya da belirli bir konuma getirme olarak değil terfi ve performans değerlendirme, ücrette artış, çalışma saatlerinde esneklik olarak da görülmektedir (Yıldırım & Tokgöz, 2020, s. 544).

3.2.2.4.b. Eş-Dost Kayırmacılığı (Kronizm):

Kişisel ilişkilerde (komşu, arkadaş gibi) tanıdıklara yapılan ayrıcalıktır (Kurt & Doğramacı, 2014, s. 83). Akrabalık ilişkilerinde var olan iltimas faaliyetleri burada da geçerli olduğu söylenebilir. Ancak buradaki tek fark tanımda da belirtildiği üzere yapılan iltimasın akrabaya değil eş-dost, arkadaş veya tanıdık olması gerekmektedir (Aktan C. C., 2021d, s. 16). Türkiye’de yaygın şekilde görülen “hemşeri” kayırmacılığı kronizme örnek olarak gösterilebilir.

3.2.2.4.c. Siyasal Kayırmacılık (Partizanlık/Patronaj):

İktidarı ele alan bir siyasi partinin seçimlerden sonra kendisini destekleyen çıkar gruplarına ayrıcalıklı işlem sağlamaları ve haksız menfaat elde etmelerine yardımcı olması partizanlık olarak ifade edilmektedir. Partizanlık, özellikle de mahalli kamu hizmeti yürüten yerel yönetimlerde daha yaygın olarak görülmektedir (Tarhan vd., 2006, s. 30-31). Siyasal iktidar, hükümeti yönetme yetkisini el aldıktan sonra kendisinden

önceki hükümette yer alan partideki üst düzey bürokratları görevden alması bunların yerine kendi siyasi partisindeki veya siyasi yandaş olan kişileri yerleştirmesi literatürde patronaj olarak tanımlanmaktadır (Kurt & Doğramacı, 2014, s. 83).

3.3. Yolsuzluğun Nedenleri

Yolsuzluk koşullarının farklı olmasından ve yolsuzluğun oluşması için gerekli olan ortamın ülkeye göre değişmesinden dolayı geçiş ekonomilerinde ve gelişmekte olan ülkelerde daha yaygın olduğu görülmektedir. Ekonomik ve sosyal koşulların farklı olmasından dolayı bu ülkelerde para kazanma dürtüsü diğer ülkelere kıyasla yüksektir. Kaynakların yetersizliği, kanunların uygulanışı ve güvenilirliği, kamu görevlilerinin maaşlarının düşük olması yolsuzluğu daha da derinleştirmektedir. Tüm bunların yanında gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde risk (kaza, hastalık, işsizlik vb.) en yüksek düzeyde seyretmektedir. Bu nedenle insanlar parasızlık çekmekte ve güçlüğü yaşamlarını devam ettirmektedir (Meriç, 2004, s. 74). İğdeler (2004, s. 80), yolsuzluğu azaltma, nedenlerini arayarak çözüm üretme gibi mücadele yöntemleri için en etkili yolun nedenlerini ortadan kaldırmak olduğunu ifade etmektedir. Yani yolsuzluğu yolsuz bırakmaktır.

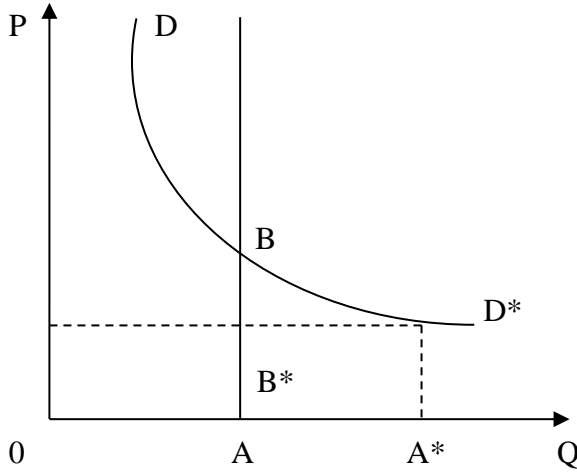
Yolsuzlukla ilgili çeşitli endeksler ve yapılan ampirik çalışmalar incelendiğinde ortaya çıkışının ülkeden ülkeye farklı olduğu da tespit edilmiştir. Nitekim yolsuzluğun nedenleri üzerine yapılan iktisadi çalışmalarda sosyal ve siyasal nedenlerin de etkili olduğu ortaya koyulmuştur. Çalışmanın bu bölümünde yolsuzluğu arttıran ya da yolsuzluğa sebep olabilecek nedenler belirlenmeye çalışılacaktır. Yolsuzluk ile ekonomik, siyasal ve sosyal yapı arasındaki ilişki saptanarak nedenler detaylı olarak açıklanacaktır.

3.3.1. Ekonomik Nedenler

3.3.1.1. Devlet Müdahalesi (Devletin Ekonomideki Ağırlığı)

Yolsuzluğun ekonomik açıdan tetikleyen nedenlerden biri devletin müdahalesi yani devletin ekonomideki ağırlığıdır. Neo-liberal yaklaşım devlet ekonomik sisteme ne kadar az müdahalede bulunursa yolsuzluk o derece azalacaktır. Neo-liberal yaklaşım, devletin geliri yeniden dağıtmak amacıyla piyasaya müdahale etmesinden çok piyasanın

etkin ve verimli şekilde işlemesine yönelik faaliyetlerde bulunması gerektiği ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda piyasa cephesi açısından gerekli düzenlemelerin yapılması yolsuzluğun azaltılmasında etkili olacağını savunmaktadır (Gerni vd., 2012, s. 132). Yolsuzluk, devletin tekeli (monopolcü) ve keyfi şekilde gücünü kullanarak ekonomik sistemi şekillendirmesiyle yakından ilişkilidir. Ekonomik özgürlüğün de devlet müdahalesiyle ilişkili olduğu düşünüldüğünde dolayısıyla yolsuzluğun devletin müdahalesiyle bağlantısı olduğunu ortaya koymaktadır (Tanzi, 1998, s. 31-32). Bu duruma bağlı olarak bir ülkede devletin ekonomik sistemdeki kısıtlama ve düzenleme girişimleri ne kadar az olursa ekonomik özgürlük seviyesi de o derece yüksek olacağı söylenebilir. Nitekim, Ata (2009, s. 98-99)'nın ifadesine göre, devletin kamusal gücünün genişlemesi diğer bir ifadeyle kamusal hizmet piyasasının alanının genişlemesi yolsuzluğun gerçekleşmesinde etkili olmaktadır. Bu kapsamda kamusal hizmet piyasasında yer alan iki durum yolsuzluğa neden olmaktadır; aksak rekabet ve bilgi yetersizliği. Güvel (1998, s. 27)' e göre, kamunun müdahil olduğu bu kamusal mal ve hizmet piyasası yapısı gereği aksak rekabet piyasası olarak kabul edilmektedir. Bu piyasada üretilen mal ve hizmet uygun koşulların oluşması halinde haksız çıkar ve kazanç fırsatı doğurabilmektedir. Bu bağlamda kamusal hizmet ve mal piyasasına “kara hizmet piyasası” da denilmektedir. Devletin karar yetkisinin alanı genişledikçe yolsuzluğu ortaya çıkması muhtemel olduğundan diğer koşulların eşit olduğu varsayımı altında serbest piyasanın kapsamı ve işlevselliği genişletilir ve rekabet güçlendirilirse siyasi yolsuzluğun önüne geçilebilir (Tarhan vd., 2006, s. 64). Ali ve Isse (2003), kamu harcamaları ve yolsuzluk arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla yaptıkları çalışmada iki değişken arasında aynı yönlü ilişki olduğunu tespit etmişler ve kamu harcamalarındaki 1 birimlik artışın yolsuzluğu 0,19 birim arttırdığını tespit etmişlerdir. Benzer şekilde Fan, Lin ve Treisman (2009), yaptıkları çalışmada daha fazla sayıda yerel kamu çalışanı olan ülkelerde, rapor edilen rüşvet daha sık görülmüştür. Yerel veya merkezi hükümetler GSYH'den daha fazla pay aldıklarında rüşvete daha az rastlanmıştır. Hükümet yapısının karmaşık hale gelmesiyle koordinasyonsuz rant kollama tehlikesi artacağını ortaya koymuşlardır.

Kaynak: (Tanzi, 1998, s. 14)

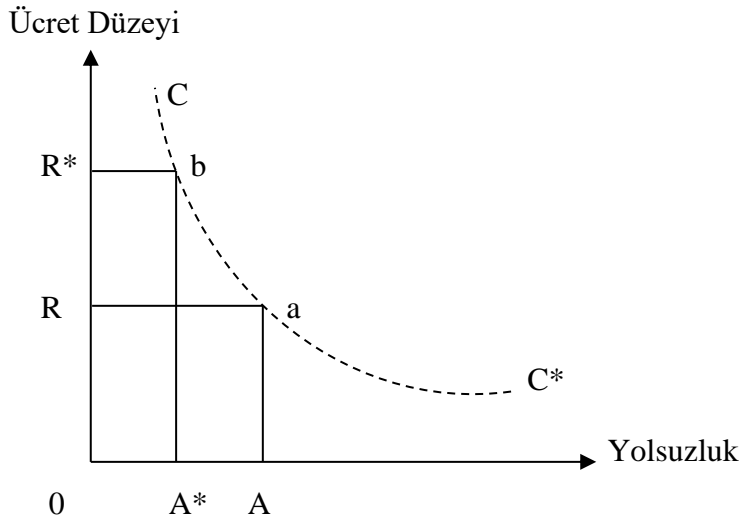
Şekil 4: Devletin üretim faaliyetine müdahil olduğu durum

Şekil 4, devletin piyasaya müdahalesi durumunda oluşan yolsuzluğun nasıl şekillendiğini göstermektedir. Arzın devlet tarafından karşılandığı durumda arz eğrisi, A noktasında dikey olarak sıfır esnek durumdadır. Böyle bir durumda devlet tarafından yapılan üretim OA seviyesine kadar olacaktır. D eğrisi ise, talep seviyesini göstermektedir. Denge fiyatının AB seviyesinde olması gerekirken devlet tarafından fiyat AB* seviyesinde belirlenmesi durumunda AA*'ya kadar aşırı talep olacaktır. Oluşan bu aşırı talebin denge durumuna gelmesi için kamu görevlilerine rüşvet ödemesi yaparak farklı üretim yöntemlerine girişime ihtimali doğacaktır (Tanzi, 1998, s. 13-14).

3.3.1.2. Kamusal İstihdam ve Ücret Seviyeleri

Kamu yönetiminin, bireyler (ülkenin vatandaşları) tarafından işsizliğe uzun vadeli çözüm ve işsizlik sigortası olarak görülmesi kamu istihdamında artış meydana getirmektedir. Aşırı artan istihdamla çalışma performansının, kamunun ağır işlevselliğinin göz önünde bulundurulduğunda kamunun kurumsal faaliyetlerini daha da ağırlaştırmaktadır. Bir diğer unsur ise kamu sektöründe emeğin ücretinin çok düşük olmasıdır. Ücretlerin azlığı kamu görevlilerini yolsuzluğa iten ve meşru olmayan yollara başvurularında önemli bir etken olarak sayılmaktadır (İğdeler, 2004, s. 81-82).

Hayatını idame ettirebilecek geçimlik ücret düzeyine ulaşmayan kamu görevlisi ya görevlileri rüşvet gibi çeşitli yolsuzluk faaliyetlerine başvurabilir. Ayrıca oluşan bu dengesiz istihdamla birlikte yetenek ve becerisi yüksek kamu personellerin daha iyi ücret alabilmesine imkân sağlayan özel sektöre geçmesi personel kabının yanında hizmet içi maliyetlerin de artmasına neden olmaktadır (Çulpan, 1980, s. 34). Kamu sektöründe çalışan bireylerin eğitim seviyesiyle birlikte performansları, mesleki bilgi ve birikimi ve ödüllendirme gibi bazı kriterlere göre bir ücretlendirmeye tabi tutulması yolsuzluğa neden olacak yasadışı faaliyetlere girişmelerinin önüne geçebilir.

Kaynak: (Tanzi, 1998, s. 17)

Şekil 5: Ücret Düzeyi-Yolsuzluk ilişkisi

Şekil 5'te ücret düzeyi ile yolsuzluk arasındaki ilişkiyi göstermektedir. CC* ücret- yolsuzluk endeksi seviyesinin geometrik yerini ifade etmektedir. Grafik. R ücret düzeyinde A yolsuzluk endeksi seviyesinde grafiği a noktasında dengededir. Denge noktasının (a'nın) C'ye doğru ilerlemesi ücret düzeyinin R* seviyesine çıkması durumunda yolsuzluk endeksi A*'e kadar gerilemektedir. Diğer bir ifadeyle ücret seviyesinin yükselmesiyle yolsuzluk endeksi azalmaktadır.

Kamusal istihdama yönelik oluşabilecek bir diğer sorun kamu kurumlarında görev yapan kıdemli üst düzey yöneticilerin çok sık bir şekilde değişmesi ya da işten çıkmalarıdır. Öyle ki, bir ülkede her yerel yönetim ya da merkezi yönetimdeki yönetim kadrosunun değişmesiyle başta Bakanlar Kurulu olmak üzere en yüksek kamu

görevlilerinde iş ve mevki kaybetme korkusu yaratmakta ve bu durum onların etkin ve verimli şekilde çalışmalarının önüne geçmektedir (İğdeler, 2004, s. 82).

3.3.1.3. Ekonomik Özgürlük ve Mülkiyet Hakları

Kamu kesiminin piyasadaki müdahale boyutunun sorgulanması kapsamında özgürlükçü bir ekonomik yapının tahsil edilmesi gerektiği devlet müdahalesi başlığında bahsedilmiştir. Ek olarak ifade edilmesinde fayda vardır ki; politik istikrarsızlık ve ardından gelen yolsuzluk sürecinin ortadan kaldırılması için özgür ve kamu müdahalesinin az olduğu ekonomik sisteme geçiş gerekli olmaktadır. Ekonomik özgürlük kavramını detaylı şekilde ifade etmek gerekirse; gönüllü değişim, serbest rekabet, fikri ve mülkiyet haklarının güvence altına alınması ve piyasa ekonomisinin buna entegre olmasıdır. Bu sayede kurumsal ve siyasal yapılanma ekonomi politikaları ile karakterize edilmektedir (Berggren, 2003, s. 193-194). Ekonomik özgürlük bir anlamda kamunun (devletin) ekonomik yaşama ne derece müdahil olduğunu ya da ne derece müdahil olması gerektiğini anlamaya yardımcı olmaktadır. Bu nedenle ekonomik özgürlük kavramı literatürde teşebbüs, mübadele, sözleşme, vergilendirme, mülkiyet, rekabet, tercih ve uluslararası ticaret gibi unsurları içermektedir (Konu & Ata, 2016, s. 197). Ülkelerin ekonomik özgürlüklerinin ölçümünde Heritage Vakfı tarafından yayınlanan Ekonomik Özgürlükler Endeksi ve Franser Enstitüsü tarafından hazırlanan Dünya Ekonomik Özgürlüğü Endeksi olmak üzere iki endeks kullanılmaktadır (Pearson vd., 2012, s. 141). Franser Enstitüsü, ekonomik özgürlük endeksini kamu büyüklüğü, yasal yapı, mülkiyet haklarının güvenliği, güçlü paraya erişim, uluslararası ticaret özgürlüğü, iş, kredi ve işgücü düzenlemeleri olarak beş ayrı alt başlıkta hesaplamaktadır. Bu beş alt başlık da kendi arasında 23 alt bileşene ayrılmaktadır. Bu bileşenlerin her biri 0-10 arasında bir ölçekle ifade edilmektedir. Alt bileşenlerin ortalaması alınarak ana bileşenler hesaplanmaktadır. Hesaplama sonucu 0 olursa ekonomik özgürlüklerin düşük yani yasaklamaların fazla olduğunu gösterirken, 10 ise, ekonomik özgürlüklerin en üst seviyede olduğunu diğer bir ifadeyle, yasaklamaların en düşük seviyede olduğu anlamına gelmektedir (Ajide, 2014, s. 152). Heritage Vakfı ise, ekonomik özgürlük endeksini ekonomik fırsatlar ve ekonomik refah arasındaki ilişkiyi ülkelerin uyguladıkları ekonomi politikalarına entegre ederek hesaplamaktadır. Endekste her bileşen için 0-100 arasında bir değer belirlenmiştir. Ülkelerin endeks skorları 0-100

arasında oluşmaktadır. Eğer bir ülkenin yüksek skoru varsa yüksek ekonomik özgürlük seviyesine ulaşmış demektir. Tersine şekilde de düşük skoru varsa ekonomik özgürlük seviyesi de düşük olarak ifade edilmektedir. Daha açık bir ifadeyle, endeks değeri 80-100 arasında ise, özgür; 70-79,9 arasında ise büyük ölçüde özgür; 60-69,9 arasında ise kısmen özgür, 50-59,9 büyük ölçüde özgür değil; 0-49,9 bastırılmış anlamına gelmektedir (Şahin D. , 2017, s. 113). Oluşturulan bu endekslerin her ikisinde de mülkiyet haklarına yönelik alt bileşenin yer alması ülkelerin sahip oldukları kurumların ve uyguladıkları politikaların bireyleri ve bireylere ait tüm mülkleri korumadaki durumunu göstermektedir. Bir ülkenin yüksek bir ekonomik özgürlük skoru elde edebilmesi için özel mülkiyet haklarına yönelik adil ve tarafsız koruyucu önlemler alınması gerektiği anlaşılabilir. Nitekim Acemoğlu ve Verdier (1998), yaptıkları çalışmada yolsuzluğa az da olsa müsaade edilmesi mülkiyet haklarının engelleyici rol üstlendiği ve gelişmemiş ülkelerde düşük düzeyde mülkiyet hakkı uygulamasının yüksek düzeyde yolsuzluğa neden olacağını ortaya koymuşlardır.

3.3.1.4. Diğer Ekonomik Nedenler

Vergiler ve vergileme yapısının niteliği yolsuzluğu etkileyen diğer nedenler arasında yer almaktadır. Kamu kesimi, harcamaların finansmanı için vergilere ihtiyaç duymakta ve bunun için vergilerin tahsili ve hesaplanmasıyla meşgul olmaktadır. Vergi matrahlarında yapılan düzenlemeler ya da beklenmedik artışlar vergilerin erozyona uğramasına neden olarak ülke ekonomilerine zarar vermektedir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda vergilerin yarısı hatta çoğunluğu vergi kaçakçılığı, yolsuzluk gibi gayrimeşru nedenlerden dolayı tahsil edilememektedir. Yetersiz vergi geliri gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapılarının kırılganlığının da etkisiyle büyüme performanslarını olumsuz yönde etkilemektedir (Giray, 2005, s. 116). Berksoy ve Yıldırım (2017, s. 12-13)'a göre, vergi sisteminin kademeli olarak yapılandırılmaması, yolsuzluğunda etkisiyle vergi gelirlerini azalan oranlı şekilde etkilemektedir. Dökmen (2012, s. 43), vergi sisteminden kaynaklanan yolsuzluklara neden olan faktörleri şu şekilde ifade etmektedir;

- Vergi sisteminin karmaşık olması yolsuzluğa neden olan önemli bir etkidir. Vergi denetçileri, kanun maddelerinin net olmaması, kurallar ve regülasyonlar dolayısıyla vergi mükelleflerini vergi ödemekten alıkoymakta aksi durumda

vergi ödememek için denetçilere rüşvet teklif edebilir. Bu sayede vergi mükellefleri, yasal vergi ödeme zorunluluğunda kurtulmaya çalışabilir.

- Vergi oranlarının artması vergi mükelleflerini vergi ödemekten kaçırmakla birlikte yolsuzluklara yol açabilir.
- Vergi mükellefiyetlerinin yükümlülüklerinin artması mükellefler için aşırı maliyet oluşturduğundan yolsuzluğa zemin hazırlayabilir.

Bir ülkede doğal kaynakların bol ve yoğun olması yolsuzluğu arttıran nedenler arasında gösterilmektedir. Doğal kaynakların bol olması ihraç sürecinde yolsuzluk fırsatlarını doğurmaktadır. Doğal kaynakları üretimde kullanan sektörlerde rant faaliyetlerini kollayıcı grupların ortaya çıkması politikaya baskı oluşturarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilmektedir. Rant kollayıcılar doğal kaynakları verimsiz alanlarda kullanmak üzere ülkenin ekonomik büyüme performansını azalmasına neden olacaktır. Nitekim Leite ve Weidmann (1999), doğal kaynak, yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında az gelişmiş ülkelerde doğal kaynakların bol olmasının yolsuzluğa ve düşük ekonomik büyüme neden olduğunu ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde, Özcan (2012) da OECD ülkeleri üzerine yaptığı çalışmada doğal kaynak açısından ya da doğal kaynakların ihracıyla elde ettikleri gelirleri açısından zengin olan ülkelerin, söz konusu kaynakların çıkarılmalarının ve işletilmelerinin geniş çapta ekonomik rantlara konu olması nedeniyle yolsuzluğu arttırdığını ortaya koymuştur.

Yolsuzluğuna neden olan faktörlerden bir diğeri enflasyondur. İktisat literatüründe enflasyonun geleceği öngörememe etkisinden dolayı ekonomik sistemin sekteye uğraması spekülasyon güdülerini ortaya çıkarmakta ve yolsuzluğa neden olmaktadır (Efeoğlu vd., 2020, s. 2122). Türedi ve Altın (2016), 56 ülke üzerinde yaptıkları analizde ele aldıkları ülkelerin ekonomik faktörleri açısından; ekonomik büyüme, ekonomik özgürlük ve ticari açıklığın yolsuzluğu azaltırken, enflasyonun yolsuzluğun itici gücü olduğunu sonucuna varmışlardır. Ayrıca, demokrasi ve siyasi istikrarın yolsuzluğu azaltıcı etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Topal ve Ünver (2016) de yaptıkları çalışmada benzer sonuca ulaşmışlardır. Analiz sonucuna göre, vergi yükü ve enflasyon oranlarının yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

3.3.2. Siyasal Nedenler

3.3.2.1. Bürokratik Nedenler

Yolsuzluğun nedenleri ortaya koyulurken genellikle ekonomik nedenlerin ele alındığı literatürde görülmektedir. Ancak diğer unsurların yani devletin hayatta kalmasını sağlayan yapısal faktörlerden olan bürokrasinin de yolsuzluk kavramı üzerinde etkili olduğu göz ardı edilmemelidir.

Bürokraside temel unsur işletmelerin ve kamu kurumlarının belirli bir yazılı kurallar göre düzene tabii tutularak yürütülmesidir. Bu kurallar tarafsız olmakla beraber hukuksal bir bütünlük içermektedir. Bu nedenle, her yönetsel işlemler bir hukuki dayanağa göre yapılır. Yönetsel nedenler kaynaklanan sapmalar ve sorumlulukların yerine getirilme kontrolünün denetlenebilmesi ve saptanabilmesi için bu gereklidir. Devlet bu yönetsel gücünü de kamu bürokrasisini kullanarak uygulamaktadır. Kamu bürokrasisinin sağlıklı, verimli ve adil bir düzende işleyebilmesi tüm diğer unsurların başında gelmektedir. Buna rağmen kamu bürokrasisinde aşırılık olması yolsuzluk başta olmak üzere birçok sorunu da beraberinde getirmektedir (Yılmaz & Kılavuz, 2002, s. 17). Kamu gücünün kişisel çıkarlar elde etmek amacıyla suistimal edilmesi olarak tanımlanan yolsuzluk bürokratik yapıyla yakında ilişki içindedir. Yolsuzluk tanımına bürokratik çerçevede şu tanımın da eklenmesi faydalı olacaktır; kamu görevlilerinin yapmaması gereken işlemleri yapması ya da gereken işlemleri çabuklaştırması, benzer işlemleri bekleyen diğer kişiler üzerine yapılan bir tür yolsuzluk davranışı olarak ifade edilebilir. Yönetsel olarak devlet bürokrasisinde bu tarz yolsuzlukların en üst düzeye ulaşması kamu yönetimini zorlaştırarak toplumsal yapıyı da sarsmaktadır (Ergün, 2018, s. 139). Ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre bakıldığında bürokratik yapılanma düzeyinin de farklı olduğu görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde devlet bürokrasisi hukuk kuralları çerçevesinde işlevselliğini korurken, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde ise, bürokratlar, yönetimde söz sahibi olmalarını sağlayan bürokrasi gücünü siyasi iktidarın bir uzantısı şeklinde kullandıklarından yolsuzlukları engellemede yeteri kadar kabiliyetli değillerdir (Saygın, 2022, s. 14).

Bürokrasinin yolsuzluk açısından bir diğer önemi ise, merkeziyetçi ve statükocu bir yapıda olmasıdır. Merkeziyetçi ve statükocu bir tutum içinde olan bürokratik yapıda devletin vatandaşı koruma, yetki devri ve sivilleşme gibi vatandaşa sağlanan bazı hakların önüne geçilmektedir. Bunun yanında kamuda görevli üstlerin astlarına yetki ve

sorumluluk vermemesi bürokratik yapının katılaşmasına neden olmaktadır. Merkezi yönetimin tüm kurumlara karşı merkeziyetçi bir tutum izlemesi her ne kadar kurumları kendine bağlı bir şekilde hareket etmesini sağlasa da aşırı merkeziyetçi yönetim anlayışı merkezde görevli üst düzey personelin taleplerinin verimlilik ve etkinlik kıstaslarına bakılmadan yerine getirilmesini zorunlu hale getirmektedir (Tarhan vd., 2006, s. 50). Bu şekilde uygulanan aşırı merkeziyetçi tutum ve siyasi iktidara tabi kamusal istihdam yaratma kaygısı ekonomide kaynak verimliliğini büyük ölçüde azaltıcı etki yapabilmektedir.

3.3.2.2. Hukuki Sistemi

Bir ülkede yaşayan vatandaşların temel haklarının güvence altına alınması, kanunların anayasaya uygun olması, kanunların geneli kapsayıcı formda olması ve yönetimin hukuk sistemine bağlı olması hukuk devletinin gereklilikleri olarak ifade edilmektedir. Bu tanımdan hareketle, devletin vatandaşın haklarını koruma altına alması ve adaletin sağlanması noktasında hukuk güvenliğinin sağlama görevi üstlendiği anlaşılmaktadır. Vatandaşlar, devletin tüm bu unsurları sağlayacağına güvenerek tüm haklarını kullanma yoluna gitmektedir (Tarhan vd., 2006, s. 61). Aksi bir durumda yargıya olan güvenin azalması, özellikle de adalet konusunda gecikmelerin ya da tıkanmaların yaşanması durumunda vatandaşların hukuk devletin olan güveni ve inancı sarsılmaktadır. Bu durum sonucunda vatandaşlar çeşitli yolsuzluk türlerine başvurarak kendi sorunlarını kendilerini çözmeye çalışmaktadır (İğdeler, 2004, s. 84). Ortaya çıkan bu yolsuzluk eylemlerinin cezaların caydırıcılığının arttırılmasıyla, hukuk sisteminin yapısı ve etkinliğinin güçlendirilmesiyle ve kanun ve kuralların saydamlığıyla önüne geçilebilir. Tanzi (1998, s. 574)'nin ifadesine göre, teorik olarak cezaların arttırılması yolsuzluğun azaltılmasında önemli rol oynamaktadır. Cezaların caydırıcılığı yolsuzluk eylemlerinin azaltırken diğer yandan yüksek rüşvet taleplerine yol açabilmektedir. Tanzi ayrıca, cezaları uygulayacak hakimlerin kendilerinin yolsuzluğa sebep olabileceğinden veya siyasi önyargıları olabileceğinden sanıklar tarafından satın alınabilir veya yargılamanın önüne engeller koyabileceğini ifade etmektedir. Tüm bu faktörler, özellikle yolsuzluğun kısmen siyasi amaçlı olduğu durumlarda, birçok ülkede cezaların gerçekte oynadığı rolü sınırlamaktadır. Bu tutum, zaman içinde daha büyük yolsuzluk eylemlerini teşvik edebilecek küçük yolsuzluk eylemlerine hoşgörü gösterilmesini

beraberinde getirecektir. Nitekim Abbink, Irlenbusch ve Renner (2002), oyun teorisine dayandırarak yaptıkları ampirik çalışmalarında, sert cezaların yolsuzluk eylemleri üzerinde olumsuz etki yarattığını ortaya koymuşlardır.

3.3.2.3. Denetim Mekanizmasının Yetersizliği

DPT (2000, s. 97)'nin "8. Beş Yıllık Kalkınma Planı Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılmasını ve Mali Saydamlık Özel İhtisas Komisyonu Raporu"nda denetim kavramına şu şekilde bir tanımlama getirilmiştir;

Denetim; ekonomik faaliyet ve olaylarla ilgili olarak gerçekleşmiş sonuçları, önceden belirlenmiş amaçlar, kriterler ve standartlara göre tarafsız olarak analiz etmek ve ölçmek suretiyle kanıtlara dayanarak değerlendirmek, gelecekteki hataların önlenmesine yardımcı olmak, kişi ve kuruluşların gelişmesine, mali yönetim ve kontrol sistemlerinin geçerli, güvenilir ve tutarlı hale gelmesine, verimlilik, tutumluluk ve etkinliğin iyileştirilmesine rehberlik etmek ve elde edilen sonuç ve bulguları ilgililere duyurmak için uygulanan sistemli, planlı ve programlı bir süreçtir.

Yolsuzluğa neden olan siyasi sebepler arasında denetim mekanizmasının sağlıklı işlememesi de önem teşkil etmektedir. Hukuk sisteminin işlevselliğinin cezaların caydırıcılığıyla birlikte yolsuzlukları azaltıcı etkisini yukarıda belirtirken tüm bunların sağlıklı çalışabilmesi için denetim mekanizmasının sorunsuz şekilde işlemesinin gerekli olduğunu söylemekte yarar vardır. Nitekim Becker (1968), yaptığı analiz sonucunda diğer etkenler, kamu görevlilerin işlediği suç dolayısıyla alacağı ceza miktarı sabitken yakalanma olasılığının artması (denetim mekanizmasının işlevselliğine bağlı olarak) yolsuzluk eylemlerinde azaltıcı etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Benzer düşünceye dayanarak bir başka ampirik çalışma yapan Broadman ve Recanatini (2001), iyi kurulmuş bir piyasa kurumları sisteminin açık ve şeffaf kurallar, güçlü yaptırım mekanizmaları da dahil olmak üzere tam olarak işleyen kontrol ve denge mekanizmaları ve sağlam bir rekabet ortamı ile karakterize edilen bir sistemin işlevsel hale getirilmesi rant kollama fırsatlarını ve dolayısıyla yolsuzluk teşviklerini azalttığını ortaya koymuşlardır.

3.4. Yolsuzluğun İktisadi Açıdan Ele Alınması (Yolsuzluğun Etkileri)

Yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerine etkisine yönelik ortaya koyulan temel yaklaşım yatırımlar ve kamu harcamaları kanalı aracılığı ile olumsuz yönde etkilediği yönündedir. Yolsuzluk eylemlerini fazla olduğu ekonomilerde, yatırım yapma arzusunda olan sermaye sahipleri yatırım yapmak için izin alma sürecinde yapmak zorunda kaldığı yasa dışı transferler yatırım yapma iştahını kırmaktadır. Tüm bunlara ek olarak, yapılan bu yasa dışı transferler işlem maliyetlerinde de artışa neden olmakla birlikte hukuki olmayan bu sürecin ilerlemesiyle belirsizlik ortamına zemin hazırlamakta dolayısıyla da yatırımları azaltmaktadır (Eren & Künü, 2018, s. 1471). Öngörülebilir bir ekonomik sistem yatırımcı için (özel kesim) büyük önem teşkil etmektedir. Bu nedenle belirsizliğin oluşturduğu öngörülemez ekonomik yapı yatırımcılar için yapacakları yatırımın geri dönüşünü alma konusunda şüpheye itmektedir. Yatırımların ve girişimlerinin getirisinin olacağını öngörebildikleri durumda yatırımlar artmaktadır. Belirsizlik aynı zamanda istikrarsızlığı da beraberinde getirmektedir. Belirsizlik, öngörülemezlik ve istikrarsızlık yatırımların beklenen getirisi azaltacağından ekonomik büyüme performansını da olumsuz yönde etkilemektedir (Karagöz & Karagöz, 2010, s. 7). Mauro (1995a), 58 ülke verilerini kullanarak hazırladığı çalışmasında yolsuzluğun yatırımlar dolayısıyla ekonomik büyüme üzerinde negatif yönde etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Gerni vd. (2012), 23 geçiş ekonomisi üzerine yaptıkları ampirik çalışmalarında, yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu; ancak yolsuzluktan ekonomik büyüme doğru gerçekleşen nedenselliğin daha güçlü olduğu sonucuna varmışlardır. Bu doğrultuda bakıldığında ekonomik sistemin işleyişini düzensiz hale gelmekte, kara verme süreçleri dejenere olmaktadır. Bu nedenledir ki, rasyonellikten uzaklaşmakta ve ekonomik verimlilik önemli ölçüde azalmaktadır (Primorac & Smoljić, 2011, s. 178). Nitekim Rose-Ackerman (1999), yolsuzluğun üretim maliyetlerini arttırıcı yönde etkili olduğunu, Porta ve Vanucci (1999), yolsuzluğun doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını olumsuz etkilediğini, Mathur ve Singh (2013), yabancı yatırımcıların sermayelerini nereye koyacaklarına karar verirken siyasi özgürlüklerle beraber ekonomik özgürlüklere de önem verdiklerini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla daha demokratik ülkeler, ekonomik özgürlükler garanti altına alınmadığı takdirde daha az doğrudan yabancı yatırım (DYY) akışı alabildiklerini ortaya koymuşlardır. Bunun nedenini ise şu şekilde açıklamışlardır; demokratikleşme sürecini tam olarak

tamamlayamamış gelişmekte olan ÷lkelerde, rakip siyasi çıkarların hâkim olduğu ekonomik sistemlerde yatırımcıların arzu ettikleri ekonomik reformları gerçekleşmemiş olması onların yatırım yapma iştahını kırmaktadır. Türedi (2018)'de yaptığı çalışmasında benzer sonuçları elde etmiş; yolsuzluk ve ÷lke riskindeki dūřuř DYY girişlerini olumlu yönde etkilemektedir. ÷lke riskinin bir bileşeni olan finansal riskin DYY girişleri üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmazken, ekonomik ve politik risk seviyesindeki dūřuř DYY girişlerini hızlandırdığı sonucuna ulaşmıştır.

şeffaflığın dūřük olduğu ya da hiç olmadığı ÷lkelerde kamu hizmetlerinin sunulmasında yolsuzluk faaliyetlerinin gerçekleşmesi olağandır. Eėer yolsuzluk faaliyetlerinin yoğun olarak yaşandığı ÷lkelerde caydırıcı cezai yaptırım ya da hukuki sistem yeterince iyi işlemiyorsa kamu gücünün ve kaynaklarının kullanımında yolsuzluğun ortaya çıkması muhtemeldir (Bağdığen & Dökmen, 2006, s. 25).

Yolsuzluğun etkilediği bir diğer ekonomik değişken gelir dağılımıdır. Yolsuzluk gelir dağılımını ekonomik büyüme, vergi sistemi ve sosyal harcamalar gibi farklı kanatlardan etkilediği literatürde yapılan çalışmalar aracılığıyla ortaya koyulmuştur. Ravallion (1997, s. 53), yolsuzluğun ekonomik büyümeyi doğrudan azaltabileceği gibi gelir dağılımı eşitsizliğinin düzeyini yükselterek de dolaylı şekilde de azaltabileceğini ifade etmiştir. Yolsuzluk eylemleri vergi kaçakçılığına, zayıf vergi sistemi ve idaresine, varlıklı grupların (ıkar gruplarının) lehine vergi muafiyetine yol açarak vergiler üzerinden gelir dağılımı adaletsizliğine neden olmaktadır. Diğer yandan yolsuzluk, sosyal harcamaların gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaşmasının önüne geçerek hedeflenen gelir eşitliğini de engellemektedir. Yolsuzluk ile zengin nüfus gruplarına veya iyi bağlantılı bireylere yayılması/aktarılması kamu tarafından finanse edilen sosyal harcamaların gelir dağılımını düzeltici etkisini kırmaktadır (Durak & Akalin, 2022, s. 73). Yolsuzluk gelir dağılımı ilişkisini inceleyen çalışmaların birçoğunda yolsuzluğun gelir dağılımını adaletsiz hale getirdiği sonucuna ulaşılmıştır; Gupta vd. (1998), 56 ÷lke üzerine yaptıkları ampirik çalışmada, yolsuzluk artışı sonucunda gelir dağılımının bozulduğunu ve yoksulluğun arttığını tespit etmişlerdir. Yolsuzluk endeksinde 2.5 puanlık bir azalış (0-10 ölçeğinde) gelir dağılımı katsayısında 4 puanlık bir artışa sebep olduğunu ortaya koymuşlardır. Li vd. (2000), yaptıkları çalışmada yolsuzluğun arttığı toplumlarda üretken faaliyetlerden rant sağlama faaliyetlerine doğru bir geisin söz konusu olduğunu ve bunun gelir dağılımında farklılıkları belirgin şekilde azalttığını tespit etmişlerdir. Benzer korelasyonunu olup olmadığını tespit etmek amacıyla eştepe

ve Tatar (2018), işsizlik değişkeninin de dahil ederek el aldıkları çalışmada, yolsuzluk ve gelir eşitsizliği arasında pozitif ilişki olduğunu, yolsuzluk seviyesi arttıkça gelir eşitsizliğinin arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Aynı zamanda yolsuzluk ve işsizliği azaltmaya yönelik uygulanacak olan politikaların gelir dağılımında adaleti sağlayacağı sonucunu ortaya koymuşlardır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. GELİR DAĞILIMI

4.1. Gelir Dağılımının Tanımı ve Önemi

İnsanlık tarihinin her döneminde farklı koşullarda gelir dağılımı konusu önemini korumuştur. Özellikle de sanayi devriminden sonra oluşturulan yeni ekonomik düzende kapitalizmin oluşmaya başlamasıyla sermaye ve emek sahipleri arasında birçok yönden eşitsizliklerin ortaya çıkması ve emek sahibinin emeğinden başka bir şeyi olmaması gelir eşitsizlikleri ve gelir dağılımına olan ilgiyi artırma noktasında etkili olmuştur. İktisat bilimi, tarihteki bu süreç içerisinde gelir dağılımının sebepleri ve eşitsizliğin ortadan kaldırılmasına yönelik çeşitli teoriler üretmiştir. Ancak ortaya atılan teorilerin gelir dağılımı adaletsizliğinin çözümüne katkısının ya çok sınırlı ya da olmaması sebebiyle bu konu literatürde karamsarlığını korumuştur (Baş, 2009, s. 50). Uyanık (2015, s. 1-2)'ın ifadesine göre, sanayi devriminden sonra zaman içerisinde işçilerin gelir dağılımında adaleti sağlamaya yönelik çeşitli sosyal politika ve uygulamalar ortaya konulduğunu ve sanayileşme hamlelerinin ilk döneminde sosyal refahın bir nebze de olsa arttığı ve toplumun yaşam standartlarının yükseldiği görülmektedir. İkinci dünya savaşındaki sonraki dönemde yaşanan küresel ekonomik krizin izlerinin silinmesi ve toparlanmanın süratle ilerlemesi ülkelerin talep yönlü Keynesyen yaklaşımının benimsemesiyle sağlanmıştır. 1970'lerde yaşanan ekonomik krizle birlikte devletlerin sosyal devlet anlayışını yerine getiren kurumların işlevselliğinin düştüğüne dair çeşitli eleştiriler getirilmiştir. 1980'lerden itibaren iktisadi olarak Friedman ve İdeolojik olarak Hayek'in savunuculuğunu yaptığı neo-liberal iktisadi anlayış tüm dünya ekonomilerinde hâkim olmaya başlamıştır. Ancak 1990'lar itibariyle dünyada geniş çapta etki oluşturan gelir dağılımı adaletsizliği sorunu hem ülkeler arasında hem de ülkelerin kendi içinde ciddi sorunları beraberinde getirmiştir. Nitekim Birdsall (2007, s. 3), ekonomik gelişmişlik seviyesi düşük olan ülkelerde gelir dağılımındaki eşitsizlik ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini ve yüksek gelir eşitsizliği hükümetin sorumlu olduğu politik ve ekonomik kurumların gelişimini engellediğini ifade etmiştir. Ayrıca Birdsall, yüksek gelir eşitsizliği, etnik grup çeşitliliğinin fazla olduğu toplumlarda

sürdürülebilir, etkili ve toplu karar alma yetisini sekteye uğrattığını da ifade etmektedir. Gençler (2017, s. 19)'in ifadesine göre, gelir dağılımındaki adaletin sağlanması ülkelerin gelişmişlik seviyesine ulaşmasını sağlayacak en önemli unsurdur. Gelir dağılımındaki adaletin sağlanamaması ülkede yoksulluğa sebebiyet vereceğinden bireylerin mutsuz olması ve refah seviyelerinin düşmesi peşi sıra gelecek durumlardır. Bireylerin bu durumdan mutsuz olması toplumsal olarak o ülkenin mutsuz olması demektir. Gelir dağılımında adaletin sağlanamaması sadece ekonomik anlamda değil aynı zamanda sosyo-kültürel olarak da bir istikrarsızlığa sebep olacaktır. Bu sebeple gelir dağılımındaki adaletin sağlanması toplumsal açıdan da önemlidir. Gelir dağılımında adil olunması amacıyla çeşitli iktisat politikaları uygulanmakta ve optimal bir seviyeye getirilmesi amaçlanmaktadır. Gelir dağılımının optimal bir seviyeye getirilmesi için öncelikli şart gelir seviyesinin toplumun tüm kesimi için kabul edilebilir olması gerekmektedir. Toplumun tüm kesimlerince kabul gören bu seviyeye ulaşılmasıyla toplumsal refahın da sağlanması mümkün olmaktadır (Karaş, 2020, s. 173-220). Gelir dağılımında adaletin sağlanması yoksulluğun engellemesinde de önemli bir etkidir. Adil bir gelir dağılımının olmaması durumunda yoksulluk sorunu kaçınılmaz olmaktadır. Bu sebeple “gelir yoksulluğu”, “sosyal imkân yoksulluğu” ve “insani yoksulluk” gibi çeşitli kavramlar ortaya çıkmaktadır (Uyanık, 2015, s. 2). Sanayileşme ve modernleşme sürecinin ilerlemesiyle sermaye sahipleri ve emek sahipleri arasındaki gelir farkını giderek arttırmış, ekonomik artık değerini eşit olarak bölüşümünün sağlanamamasıyla bu yoksulluk daha da derinleşmiştir. Değişen dengeler zengin-fakir ayrımını belirginleştirmiş ve “şansa sahip olanlar” ve “şansa sahip olmayanlar” şeklinde iki ayrımı da beraberinde getirmiştir (Hekimler, 2012, s. 5). Toplumsal olarak oluşan sınıf ayrılıkları ve bu sınıflaşmanın meydana getireceği gelir eşitsizliği toplum içerisinde zamanla huzursuzluğa neden olduğundan toplumsal çatışma artmakta ve toplumsal istikrar bozulmaktadır. Yaşanan bu olumsuz ortam ekonomik büyümenin ve refahın yükselmesini olumsuz yönde etkilemektedir (Öztürk N. , 2009, s. 9).

Bölüşüm, bölüşüm ilişkileri ve gelir dağılımı kavramları iktisat literatüründe bazen birbiri yerine bazen de farklı anlamlarda çeşitli kuramsal bakış açısıyla kullanıldıklarından dolayı literatürde kavramsal bir sorun olduğu görülmektedir. Latince kökenli dillerde “distribution” olarak ifade edilen bu kavram Türkçe’ye “inkısam” olarak geçmiş ve ekonomi kitaplarında ilk olarak bu şekilde ifade edilmiştir. Sonrasında ise bölünme, parçalanma olarak ifade edilen bu “inkısam” terimi “dağılım” olarak

yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Tuncer, 1970, s. 4). Uluslararası literatüre bakıldığında ise, bölüşüm (distribution) ve gelir dağılımı (income distribution) kavramlarının farklı anlamlarda kullanılmadığı ve bu kavramlardan fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımının anlaşıldığı görülmektedir (Bannoc ve Baxter (1972, s. 120), Dobb (1973), Miller (1976, s. 589). Boratav (1976, s. 8-9), gelir dağılımını şu şekilde tanımlamaktadır;

Bir toplumda, ürünlerin veya gelirlerin paylaşılmasını düzenleyen mekanizmaya bölüşüm, ürünlerin veya gelirlerin bireyler veya sosyal gruplar arasında paylaşılma tarzını belirleyen sosyal ilişkilere, bölüşüm ilişkileri; bölüşüm ilişkilerinin sonucu olarak birey veya gruplara giden ürünlerden alınan payların ifadesine gelir dağılımı denmektedir.

Hatipoğlu (1976, s. 13) ise, gelir dağılımını; “ulusal gelirin, yaratılmasında rolü bulunan çeşitli üretim araçları arasında paylaşılması” şeklinde tanımlamıştır. Gelir dağılımı kavramı temel olarak, üretim faktörlerinin milli gelirden aldığı paydır (Alkin, 1983, s. 188). Milli gelir, bir ülkede bir yıllık süre içerisinde üretilen tüm mal ve hizmetlerin ulusal para cinsinden değeridir. Gelir dağılımı ise, belirli bir dönem içerisinde üretilen mal ve hizmetlerden elde edilen gelirin üretim faktörlerine sahip olan kişi ya da kişilere dağılımı olarak açıklanmaktadır. Gelir dağılımının hesaplanmasındaki amaç, elde edilen milli gelirin toplumu oluşturan bireyler arasında ve üretim faktörlerinin sahipleri arasında farklı dağılım türlerinin neden ve sonuçlarını açıklamaktır (Şahin H. , 2009, s. 621). Piyasada üretim faaliyeti sonucunda elde edilen gelir üretim faktörü sahiplerinin üretime yaptığı katkı düzeyinde çıktıdan pay almaktadır. Diğer bir ifadeyle, en çok üretim faktörüne (ya da kaynağa) sahip olan daha yüksek gelire sahip olmaktadır. Bu nedenle piyasa sisteminin bir gereği olarak elde edilen gelir eşitsiz olarak dağıtılmaktadır (Boyes & Melvin, 1996, s. 883).

Gelir dağılımının yalnızca ekonomik bir olgu olmamakla birlikte, toplumsal ve ekonomik politikaların zaman içindeki uyum sağlamanın bir sonucudur. Bu nedenle gelir dağılımını yalnızca üretim faktörlerinin sahipleri kapsamında ele almak konuya sınırlama getirmektedir. Ancak kamu mal ve hizmetlerin düzeyi, toplumsal ve geleneksel ilişkiler, işgücü kesiminin örgütlenme şekli ve düzeyi, siyasal katılma şekilleri, yatay ve dikey hareketlilik gelir dağılımını etkileyen diğer unsurlar arasında yer almaktadır. Gelir dağılımı konusunu iktisat literatüründe tartışmalı bir hal almasına neden olan bu toplumsal yöndür. Gelir dağılımı sorununu meydana getiren diğer bir unsur elde edilen gelirin yatırıma ya da tüketime ne kadar pay edileceğidir. Uygulanan

ekonomi politikalarının niteliği de buna göre belirlenmektedir (DPT, 2001, s. 3). Birçok ülkede gelir dağılımının hesaplanmasına yönelik türlü yöntemler uygulanmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmiş ülkeler üzerinde yapılan çalışmalara bakıldığında az gelişmiş ülkelerin gelir dağılımının gelişmiş ülkelere kıyasla daha bozuk olduğu görülmektedir. Bu bozukluğun temeli az gelişmiş ülkelerde sosyo-ekonomik yapının yeterli düzeyde olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu ülkelerde emek verimliliğinin sektörler arasındaki farkı daha belirgindir. Bu durum aynı sektör içerisinde dahi geçerli olabilmektedir. Az gelişmiş ülkelerde küçük ölçekli işletmelerin payı oldukça düşüktür. Bu nedenle ücretli ve maaşlı kesimin payı da buna bağlı olarak düşük olmaktadır. Tüm bunların yanında geleneksel ve düşük verimli tarımsal üretimin de ekonomik sistem içerisinde yer alması gelir dağılımını bozucu bir etki meydana getirmektedir (Uyanık, 2015, s. 9).

4.2. Gelir Dağılımının Türleri

Gelir dağılımı eşitsizliğinin hangi alanlarda yoğunlaştığının tespitinde ve ülkenin gelir dağılımı eşitsizliği konusunda uygulayacağı stratejilerin ve alacağı önlemlerin belirlenmesinde milli gelirin, bireyler, toplumsal gruplar, sektörler, üretim faktörleri ve bölgeler arasında nasıl dağıldığının incelenmesi önem teşkil etmektedir. Çalışmanın bu bölümünde analizlerde kullanılan gelir dağılımı türlerine kavramsal bir açıklık getirilecektir. Gelir dağılımının başlıca dört türü bulunmakla birlikte bunlar; fonksiyonel, kişisel, sektörel ve bölgesel gelir dağılımıdır.

4.2.1. Fonksiyonel (Faktörel) Gelir Dağılımı

Emek, sermaye ve toprak gibi üretim faktörlerinin toplam milli gelirden kendilerine düşen pay fonksiyonel gelir dağılımı olarak tanımlanmaktadır. Üretim faktörlerinin aldıkları bu pay ücret, kar ve rant cinsinden belirlenmektedir. Bir diğer deyiş ile üretim faktörlerinin milli gelire katkıda bulunurken ki fonksiyonuna göre elde edilen gelirin dağıtımının yapılmasıdır. Bu dağılım türü aynı zamanda toplumdaki sosyal tabakaya milli gelirin nasıl dağıtıldığını da ifade etmektedir (Kuştepeli & Halaç, 2004, s. 146). Fakat toplumun farklı kesimlerinin elde ettiği gelir birden fazla olması durumunda fonksiyonel gelir dağılımı bu duruma açıklamada yetersiz kalmaktadır

(Gençler, 2017, s. 26). Fonksiyonel gelir dağılımı, milli gelirin toplumun sosyal sınıflarına dağılımını açıklama da en uygun terim olmasına rağmen sosyal sınıflaşma fonksiyonel gelir dağılımının dörtlü sınıflandırılmasına girmesi için fazla karmaşık olması sebebiyle genel hatlarıyla bir fikir verebilmektedir (Pehlivan M. S., 2009, s. 24-25). Adil bir gelir dağılımına ilişkin çalışmalar ve analizler incelendiğinde bireylerin elde ettiği gelir, üretimden elde edilen hasıla ve kişisel gelir dağılımını görmek mümkündür. Kişisel gelir dağılımıyla fonksiyonel gelir dağılımı arasındaki farkı görmek amacıyla fonksiyonel gelir dağılımı ele alınmaktadır (Kabaş, 2014, s. 21). Günümüzde bireylerin elde ettikleri ücret ve karlar değişebilmektedir. Örneğin, mevcut koşullar dahilinde tarım işçisiyle toprak sahibinin elde ettiği gelir düzeyi farklı olabilmekte ya da bir holding sahibinin kendi firmasından maaş alması dolayısıyla işçi statüsünde gözükmesi fonksiyonel gelir dağılımının hesaplanmasını zorlaştırmaktadır. Eski döneme kıyasla sermaye sahipleri ile emek sahibi arasında belirgin bir gelir farkı varken fonksiyonel gelir dağılımı kolay bir şekilde hesaplanırken günümüzde bu mümkün olmamaktadır. Bu nedenle fonksiyonel gelir dağılımı geçerliliğini yitirmiştir (Acar, 2015, s. 45).

4.2.2. Kişisel (Bireysel) Gelir Dağılımı

Kişisel gelir dağılımı, bir ülkede toplam milli gelirin oluşturulmasında yardımcı olan birey, aile ve grupların milli gelirden kendilerine düşen pay, diğer bir ifadeyle milli gelirin dağılım payı olarak tanımlanmaktadır. Milli gelirin bireyler ve aileler arasında dağılımın nasıl olması gerektiği kişisel gelir dağılımının öncelikli konusunu oluşturmaktadır (DPT, 2001, s. 4). Milli gelire katkı sunan üretim faktörleri sahipleri arasında bir pay bölüşümü söz konusu olduğundan fonksiyonel gelir dağılımından bu noktada ayrılmaktadır. Yani üretim faktörüne sahip olan kişi ya da haneler kişisel geliri oluşturmaktadır. Kişisel gelir dağılımında birey ya da haneler birden fazla üretim faktöründen de gelir elde edebilmektedir. Örneğin, ücret geliri olan kişi aynı zamanda rant ile de gelir elde edebilmektedir. Bu sebeple fonksiyonel gelir dağılımına göre daha karmaşık bir sistem söz konusudur (Pınar, 2012, s. 281). Bu gelir dağılımı türünde bireyler eşit olduğu varsayılır ve sosyal statü farkı gözetilmez. Toplam milli gelirin ülke nüfus sayısına bölünerek bulunan milli gelir bu dağılıma ait olduğu kabul edilir. Kullanılan bir diğer ölçüt ise ülke nüfusu en düşük gelirden en yüksek gelire doğru beş

gruba bölünür ve her grubun ayrı ayrı milli gelir payları hesaplanır. Bir grubun toplam sahip olduğu milli gelir hesaplanır ve ülke geneli olan milli gelire bölünür. Çıkan oranlara göre gelir dağılımı kıyaslanır. Burada oluşturulan gruplardan en düşük %20'lik kısım ile en yüksek %20'lik kısım arasında gelir farkı çok fazlaysa gelir dağılımının bozuk olduğu tespit edilir (Kuştepeli & Halaç, 2004, s. 147). Bireylerin özellikle de tüketici kesiminin genellikle bir yıl boyunca elde ettikleri gelirin hesaplanmasıyla bireyler arasındaki gelir dağılımı dengesizliği tespit edilir. Bu dağılım türünde bireylerin gelirlerini nasıl, ne yaparak kazandığına dikkat edilmektedir (Doğan & Tek, 2007, s. 97). Bir ülkede gelir dağılımına ilişkin detaylı bir inceleme yapılmak istendiğinde mesleklere, sektörlere, bölgelere, yaşa, cinsiyete ve eğitim durumlarına göre de sınıflandırma yaparak kişisel gelir dağılımından da yararlanılmaktadır (Gençler, 2017, s. 26).

4.2.3. Sektörel Gelir Dağılımı

Bir ülkenin ekonomisinde sektörel bazda milli gelirin elde edilmesi sektörel gelir dağılımı olarak açıklanmaktadır. Sektörel gelir dağılımı, milli gelire hangi sektörün ne kadar katkı sağladığını göstermesinin yanında bu gelir dağılımı türünün hangi sektörün lehine olduğu konusunda da bilgi vermektedir (Karacan, 2017, s. 48). Tarım, sanayi, hizmet, ticaret, inşaat, tekstil, kimya gibi sektörlerin ülke ekonomisine ne kadar katkı sağladığı ve o ülkenin hangi sektörde daha güçlü olduğunu anlamak açısından önem arz etmektedir. Türkiye'de, cumhuriyetin ilk dönemlerinde tarım sektörü ile kalkınma politikası yürütülürken günümüzde ise tarım sektöründen çok diğer sektörlerin ön planda olduğu görülmektedir. Ek olarak, 20. Yüzyılın ilk yarısından tarımdan sanayiye, ikinci yarısında ise sanayiden hizmet sektörüne bir geçiş söz konusudur (Gençler, 2017). Sektörlerin toplam milli gelirden aldıkları paylar ülkenin gelişmişlik seviyesi hakkında bilgi vermektedir (Altınışik & Peker, 2008, s. 103). Gelişmiş ülkelerde sanayi ve hizmet sektörünün milli gelir içerisindeki payı daha fazla iken, gelişmemiş ülkelerde ise daha azdır. Gelişmemiş ülke ekonomilerinde tarım sektörünün oranı sanayi ve hizmet sektörüne göre daha fazladır (Işık, 2006, s. 123). Türk (1992, s. 291)'ün ifadesine göre, sektörel gelir dağılımı aynı zamanda toplam milli gelirin kamu ve özel sektör arasında nasıl pay edildiği hakkında da bilgi vermekte olup, devletin ekonomiye ne ölçüde müdahale ettiği ve ekonomik yapının durumunu da göstermektedir.

4.2.4. Bölgesel (Coğrafi) Gelir Dağılımı

Bir ülkenin elde ettiği milli geliri o ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan bireylere eşit olarak dağıtılması bölgesel gelir dağılımı olarak tanımlanmaktadır (Aktan & Vural, 2002, s. 3). Milli gelirin dağılımı bölgesel olarak farklılık göstermektedir. Ülkenin en gelişmiş bölgesi milli gelirden en fazla payı alırken az gelişmiş diğer bölgeler gelişmişlik seviyelerine göre daha az pay alırlar (Karacan, 2017, s. 46-47). Bölgesel gelir dağılımı yalnızca gelişmekte ve gelişmemiş olan ülkeler için değil aynı zamanda gelişmiş ülkeler içinde önem arz etmektedir. Örneğin, ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Norveç gibi ülkeler gelişmiş olan bölgelerine kıyasla gelişmemiş olan bölgelerinin kalkınmasını sağlamak amacıyla çeşitli bölgesel kalkınma planları yapmakta ve çeşitli ekonomi politikaları uygulamaktadırlar (Gençler, 2017, s. 27). Bölgenin gelişmesini ve kalkınmasının durumu hakkında bilgi verdiğinden politikacılar için bölgesel gelir dağılımı önem arz etmektedir. Gelir dağılımının düşük olduğu bölgeler için gerekli çalışmaların yapılmasına yardımcı olmaktadır (Kuştepe & Halaç, 2004, s. 147). Toplam milli gelir hiçbir ülkede bölgesel olarak eşit dağılmamıştır. Genellikle gelişmiş ülke ekonomilerinde bölgeler arası gelir dağılımı dengesizliği az, gelişmemiş ülkelerde ise, fazladır (Kaya A. , 2009, s. 56). Bir ülkede bölgeler arasında etnik, kültürel ve dinsel farklılar söz konusuysa bölgeler arasındaki gelir dağılımında adaletin sağlanması herhangi bir çatışma ya da ayaklanma çıkmasını engelleyerek ülkede oluşabilecek istikrarsızlığın önüne geçmiş olacaktır (Üzümcü, 2014, s. 138).

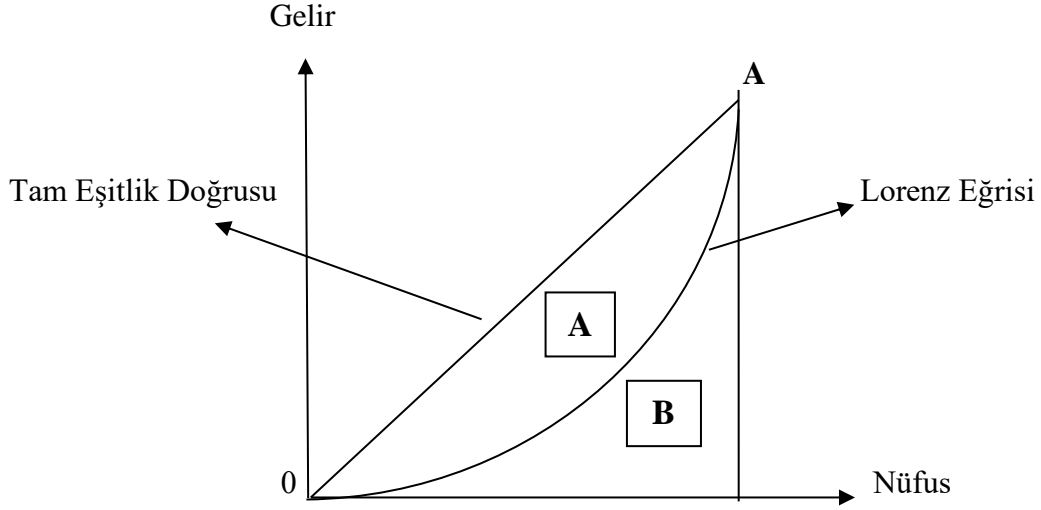
4.3. Gelir Dağılımını Ölçme Yöntemleri

Gelir dağılımının bir ülkede süreç içerisinde meydana gelen değişimleri, adil dağılıp dağılmadığını, alt ve üst gruplar arasında fark olup olmadığını belirlemek için objektif bir şekilde hesaplanması gerekmektedir. Ülkelerin gelir dağılımlarının ölçümlerinin yapıldığı ampirik çalışmalarda pek çok farklı sonucun çıktığı görülmektedir. Bunun sebebi kullanılan ölçüm yöntemlerinde farklılıkların olmasıdır. Gelir dağılımı başlığının bu bölümünde ampirik çalışmalarda kullanılan bu ölçüm yöntemlerinden kısaca söz edilecektir. Gelir dağılımı hesaplanırken kullanılan ölçüm

yöntemleri şunlardır; Gini katsayısı ve Lorenz eğrisi, Kuznets katsayısı, Değişim aralığı, Yüzdeler dilimleme yöntemi, Atkinson endeksi ve Pareto optimumu.

4.3.1. Gini Katsayısı ve Lorenz Eğrisi

Bir ekonomide kişisel gelir dağılımının eşitsizlik seviyesini saptanmasında uygulanan en popüler hesaplama yöntemi Gini katsayısıdır (Baş, 2009, s. 55). Bunun sebebi 1914 yılında İtalyan bilim adamı Carrado Gini tarafından geliştirilen denklemin basit oluşu ve tek bir katsayı ile ifade edilebilir olmasıdır (Şenses, 2017, s. 229). Lorenz eğrisi, Gini katsayısını temel alan bir grafik ile en yaygın gelir dağılım ölçüm yöntemlerinden biridir (Elveren, 2013, s. 37). Öyle ki, Gini katsayısı, 1905 yılında Max Lorenz tarafından geliştirilen Lorenz eğrisiyle Fiyat ve Nüfus eksenlerine 45 derecelik açıyla çizilmiş olan tam eşitlik eğrisinin arasında kalan kısmın tam eşitlik eğrisinin altında kalan üçgen şeklindeki kısma oranı şeklinde hesaplanmaktadır. Bu pozisyonda Lorenz eğrisi aşağıya doğru bel vermiş şekilde konumlanmıştır. Gini endeksi ya da katsayısı, bir nüfusta mevcut kaynakların (gelirin) toplumda nasıl eşit bir şekilde dağıtılması gerektiğini gösteren tek bir sayıdır. Bu endeks sayesinde toplumların zenginlik durumu ve hatta maaşlarının (gelirlerinin) analizleri bile yapılabilmektedir (Farris, 2010, s. 851; Özdemir Ç. , 2017, s. 96). Gini katsayısı 0 ile 1 arasında bir değer alır. Katsayının 1'e yaklaşması gelir eşitsizliğinin arttığını bir başka deyişle gelir dağılımının bozulduğunu, 0'a yaklaşması ise gelir eşitsizliğinin azaldığını yani gelir dağılımının düzeldiğini göstermektedir. Gini katsayısının 0 olması toplumdaki herkesin eşit gelire sahip olduğu anlamına gelmektedir. Katsayının 1 olması durumunda ise, tüm gelirlerin tek bir kişi veya tek bir grup tarafından alındığını göstermektedir (Bozdağ & Bozdağ, 2013, s. 68-69; Özdemir Ç. , 2017, s. 97; Doğan & Tek, 2007, s. 99). Diğer bir deyişle, Lorenz eğrisi ile tam eşitlik doğrusu arasındaki pelikan gagasına benzeyen mesafenin giderek artması gelir adaletinin bozulduğunu, fark küçüldükçe de gelir adaletinin sağlandığını göstermektedir (Peçe vd., 2016, s. 138; Dinler, 2015, s. 308).

Şekil 6: Gini katsayısı ve lorenz eğrisi

Gini Katsayısının Geometrik İfadesi Şu Şekildedir;

$$\text{Gini Katsayısı (G)} = \frac{\text{tam eşitlik doğrusuyla Lorenz eğrisi arasındaki alan}}{\text{tam eşitlik doğrusunun altındaki üçgen şeklindeki alan}}$$

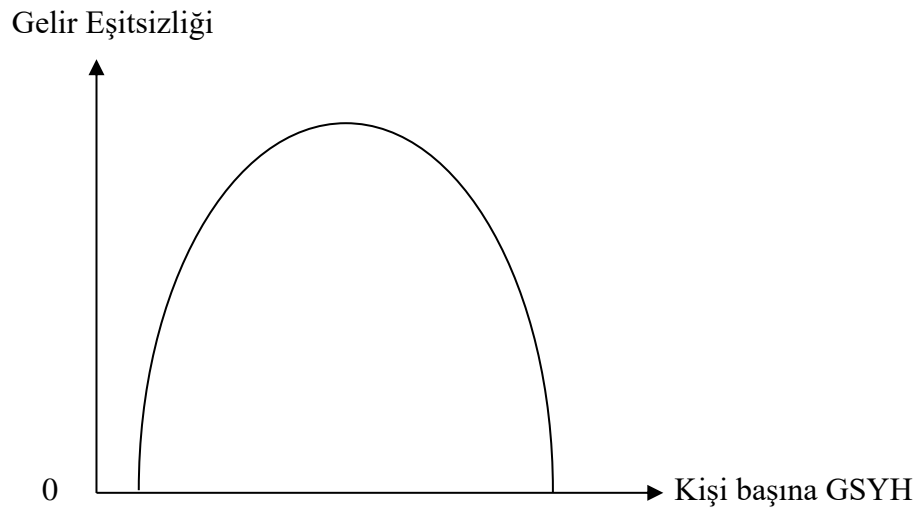
$$\text{Gini Katsayısı (G)} = \frac{A}{A+B}$$

Basit bir örnekle Gini katsayısının 0 ile 1 arasında bir değer almasının ne anlama geldiğini açıklamak gerekirse; yukarıdaki şekilde A alanına 3 birim ve B alanını 6 birim kabul edildiğinde yukarıdaki geometrik ifadesine göre;

Gini Katsayısı (G) = $\frac{A}{A+B}$ formülünden sonuç $\frac{3}{3+6} = 0,33$ olur. Ancak tam tersi olacak şekilde A alanını 6 birim ve B alanını 3 birim olacak şekilde düşünüldüğünde bu durumda sonuç $\frac{6}{6+3} = 0,66$ olur. Bu durumda eğri aşağıya doğru daha fazla bel vermiş olacaktır. Gini katsayısının 1'e yakın olması gelir dağılımının adaletsiz olduğu sonucunu verdiği göz önüne alındığında A alanının 6 birim ve B alanının 3 birim olduğu durumda çıkan 0,66 sonucunda gelir dağılımı adaletsizliğinin arttığı söylenebilir. Fakat A alanının 3 birim ve B alanının 6 birim olduğu düşünüldüğünde çıkan 0,33 sonucu 0'a yaklaştığından gelir dağılımının adaletli dağıldığı sonucunu vermektedir.

4.3.2. Kuznets Katsayısı

Simon Kuznets'in (1955, s. 1-28) yılında "Ekonomik Kalkınma ve Gelir Eşitsizliği"¹⁴ adlı çalışmasında ekonomik kalkınmanın ilk aşamada gelir eşitsizliğiyle birlikte artacağını fakat ekonomik kalkınma devam ettikçe gelir eşitsizliğinin bir süreden sonra artma eğiliminin duracağını ve azalma eğilime gireceğini ifade etmiştir. Kuznets'in ele aldığı bu çalışma daha sonra "Kuznets Hipotezi", "Kuznets Eğrisi" veya "Ters U Eğrisi" adı verilmiştir. Kuznets'in yaptığı bu çalışmanın sonucuna göre ekonomik büyüme göstergesi olarak ifade edilen kişi başına GSYH oranı gelir eşitliği karşısında ters U şeklini almaktadır. Kuznets'e göre, tarım sektöründe çalışan bireylerin gelirleri sanayi sektöründen çalışan bireylerden daha düşüktür. Fakat tarım sektöründe gelir daha adil bir dağılım göstermiştir. Kuznets, bu çalışmasında sanayi sektörüne geçişin geliri arttırdığı ancak gelir dağılımında eşitsizliği de beraberinde getirdiğini ortaya koymuştur. Brussola (2011, s. 15)'ya göre, Kuznets'in "Ters U" hipotezinin altında yatan temel sorun tarım ve sanayi sektörü arasında gelir farklılıklarının olmasıdır. Böyle bir durumda emek sahipleri bir sektörden diğer sektöre geçiş yapmaktadır. Geçiş yapılması demek sanayi sektörünün gelişmiş olduğu bölgelere tarım sektöründe çalışan emek sahiplerinin daha fazla gelir elde etme arzusuyla sanayi sektöründe çalışmak için göç etmesidir. Ancak gerçekleşen bu göçle beraber şehirleşme de eşzamanlı olarak sağlanırsa ekonomik refaha ulaşılabacaktır.

Şekil 7: Kuznets'in Ters U Eğrisi.

¹⁴ Detaylı bkz. (Kuznets, 1955, s. 1-28).

Kuznets'in bu hipotezi formül olarak şu şekilde gösterilmektedir;

$$K = Y_i \left[\left(\frac{X_i}{Y_i} \right) - 1 \right]$$

X_i : i. sektörün üretimdeki payı

Y_i : i. sektörün istihdamdaki payı

Kuznet'in bu formülüne örnek olarak; bir ülkede tarım sektörünün toplam hasılanın %35'ini ürettiğini ve toplam işgücünün %15'ine istihdam sağladığını düşünülürse aradaki fark %20 olacaktır. Bu fark aslında tarım sektöründeki işbaşına ürünün toplam işgücündeki tarım payı ile oranlandığında ülke ortalamasının farkına eşittir. Formülize edildiğinde; $K = 0,15 \times \left[\left(\frac{0,35}{0,15} \right) - 1 \right] = 0,20$ olacaktır. Özdemir (2017, s. 96)'e göre, Kuznets katsayısı aslında sektörel sınıflandırılma yapılması dolayısıyla Gini katsayısı gibi Lorenz eğrisi temellidir. İki sektörlü (tarım-sanayi) bir ülke ekonomisi için düşünüldüğünde oluşan bu Kuznets katsayısı 0-1 arasında bir değere sahiptir. Bu ifadeye göre sektörel ortalama ülke ortalamasına eşitse Kuznets katsayısı 0'a eşit olur. Aksine toplam üretim miktarı tek bir sektör tarafından karşılanıyorsa ve sektörün toplam istihdam içindeki payı göz ardı edilecek derecede az ise katsayı değeri 1 olur.

Kuznets, bir ülkede toplam üretim miktarının sektörel yüzde dağılımlarıyla aktif işgücünün yüzde dağılımına bağlı olarak sektörel dengesizlikleri belirleyen bir ölçüt geliştirmiştir. Sektörel üretim ve sektörel işgücün arasındaki farkın mutlak değerinin sektör işgücü içindeki payı ağırlıklandırılarak yapılan toplama işlemi, sektörel ortalama ücretler arasındaki eşitsizliğin ölçütünü vermektedir (Özdemir Ç. , 2017, s. 95).

4.3.3. Değişim Aralığı

Değişim aralığı hesaplanırken öncelikle gelir düzeyinin en alt ve en üst seviyesi belirlenir. Bu aşama değişim aralığını belirlemek için gelir dağılımının ölçümünde yapılan ilk aşama olarak bilinmektedir. Gelirin en üst ve en alt seviyeleri diğer bir ifadeyle gelirin taban ve tavan seviyesi arasındaki dağılımlar sırasıyla belirlenir (DPT, 2001, s. 5; Özdemir Ç. , 2017, s. 83). Değişim aralığı, tavan ve taban gelir düzeylerinin farkının ortalama gelire oranı şeklinde hesaplanır ve formülize edilmiş hali şu şekildedir (Aktan & Vural, 2002);

$$\text{Aralık (A)} = \frac{\text{Max}Y_i - \text{Min}Y_i}{Y}$$

A: Değişim aralığı

Y: Ortalama gelir

Max Y_i : En yüksek hane geliri

Min Y_i : En düşük hane geliri

Eğer tüm gelirler eşit dağılmışsa $A=0$, tüm geliri bir kişi almışsa $A= n$ olur. A genellikle 0 ve n arasında bir değer almakta olup, iki uç nokta arasındaki dağılım hakkında bilgi vermez. Akalın (1986, s. 252)'in ifadesine göre, değişim aralığı iki düzey arasındaki farkın ortalama gelire oranını alırken aradaki değerleri göz ardı etmesinden dolayı eleştirilmekte ve geçerliliği sorgulanmaktadır.

4.3.4. Yüzdeler Dilimleme Yöntemi

Bu ölçüm yöntemi genellikle bireysel gelir dağılımını ölçmede kullanılmaktadır. Bu yöntem sayesinde gelir dağılımının zaman içindeki değişimi ayrıntılı olarak takip edilebilmekte ve ülkeler arası kıyaslama kolaylıkla yapılabilmektedir. Çoğunlukla uluslararası bir kıyaslama yapılacaksa bu yöntem tercih edilmektedir. Yüzdeler dilimleme yönteminde toplam milli gelirden hane halklarının veya bireylerin belirli bir yüzdeler dilimlere ayrılarak gelirden aldıkları payın hesaplanmasıdır. Hane halkları eşit yüzdeler dilimlere ayrılır (%20, %10 veya %5 gibi) en düşük geliri alandan en yüksek geliri alana doğru bir pay sıralaması yapılır bu şekilde gelirin adil dağılıp dağılmadığı tespit edilir (Çalışkan, 2010, s. 97). Yüzde paylarının analizini yapılmadan önce haneler toplam kullanılabilir gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanır ve haneler o kadar sayıda gruba ayrılır. Her yüzdeler gruba düşen gelir toplam gelire oranlanır ve hanelerin ait olduğu yüzdeler gruba ilişkin paylar belirlenmiş olur. Yüzde paylar analizinde gelirin adil dağılması için her yüzdeler grubun gelirden aldığı pay ile toplam nüfustan aldığı pay eşit olmalıdır. Uluslararası karşılaştırma yapılırken gelir sahiplerini gelir düzeylerine göre 5 eşit (%20'lik) gruba bölerek her bir grubun toplam gelir içindeki payı analiz edilir (DPT, 2001, s. 7). Lorenz eğrisi ve ondan elde edilen gini katsayısı toplam nüfusun gelir dağılımı ortalamasını verirken yüzdeler dilimleme yöntemi en alt ve en üst gelir grubu arasındaki farkı ve gelir seviyesindeki uçurumu gösterir (Çelik A. , 2004, s. 63). TÜİK (Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2022)'de kullandığı oran %20'lik

dilimdir. TÜİK'in bu araştırmasında bireyler hane halkı kullanılabilir gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru %20'lik dilimlere ayrılarak dizilirler. Son %20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay ile ilk %20'lik grubun aldığı pay birbirine oranlanır ve gruplar arasındaki farkın kaç kat olduğu hesaplanır. Örneğin Türkiye'nin 2021 yılı eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert gelirine göre sıralı yüzde 20'lik gruplar itibarıyla yıllık eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert gelirinin dağılımı aşağıdaki gibidir;

4.3.5. Atkinson Endeksi

Gini katsayısı ve diğer gelir dağılımı ölçüm yöntemleri eşitsizliklere verecek ağırlıklar konusunda çeşitli değer yargılar ortaya koymaktadır. Birbirinden farklı ağırlıkları olan bu gelir dağılım türleri kıyaslandığında ve belirli bir sıraya konulmak istendiğinde bu mümkün olmamaktadır. Bu nedenle İngiliz ekonomist A.B. Atkinson¹⁵ çeşitli eşitsizlik ölçümlerine toplumsal refah fonksiyonuna göre tekrar bir düzenleme yapmak istemiştir (DPT, 2001, s. 8). Atkinson tarafından geliştirilen ve toplumsal refah fonksiyonuna dayalı olan bu endeks gelir dağılımının eşit dağıtılmaması sonucunda oluşan refah kaybının düzeyini vermektedir (Gürel vd., 2000, s. 181; Pederson, 2004, s. 34). Aynı fayda düzeyinin eşit dağılım durumuna göre ortaya çıkan mevcut refah kaybıyla bütünleşik halde hesaplandığında çok duyarlı bir yoksulluk endeksini vermektedir (Çiftçi, 2010, s. 1388). Bir bireyin x miktar gelirden elde ettiği fayda $U(y)$ olarak alındığından toplumsal refah fonksiyonu aşağıdaki gibidir (Kaplow, 2005, s. 2-3);

$$W \equiv \int_0^y U(y)f(y) dy$$

Atkinson endeksi, bu toplumsal refah fonksiyonu temel alınarak oluşturulmuştur. Atkinson endeksinin teorik başlangıç noktası olarak kabul edilen toplumsal refah fonksiyonu her bir bireyin refah fonksiyonunun toplamından oluşmaktadır (Kaplow, 2005, s. 2-3). Bireylerin refah düzeylerin toplanabilir olması onların aynı zamanda karşılaştırılabilir olduğunu da ortaya koymaktadır. Toplumsal refah fonksiyonu simetrik ve içbükey bir yapıdadır (Cowell, 1995, s. 36-37). Toplumsal refah fonksiyonu gelire göre azalan marjinal fayda kuramına göre hareket etmektedir. Bu nedenle eşitsizliği az

---

¹⁵ Detaylı bkz. (Atkinson, 1970).

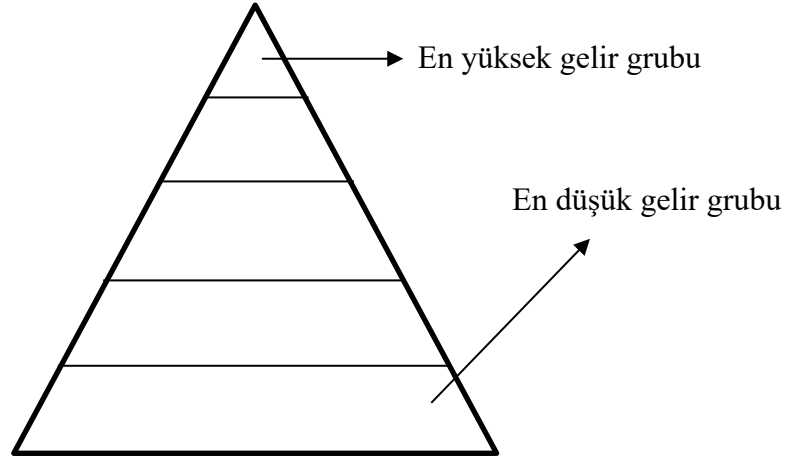
olan dağılım tercih edilmektedir (Lambert, 1993, s. 97). Atkinson (1970, s. 257)'un çalışmasında yer verdiği endeksin hesaplanma formülü şu şekildedir;

$$I = 1 - \left[\sum_i \left(\frac{y_i}{\mu} \right)^{1-\epsilon} f(y_i) \right]^{\frac{1}{1-\epsilon}}$$

Yukarıdaki formülde Atkinson (1970, s. 257), açıkça eşitsizlikten kaçınma derecesinin veya farklı gelir düzeylerindeki transferlere göreli duyarlılığın bir ölçüsü olan ϵ 'yi sınırlandırmıştır. ϵ yükseldikçe, dağılımın alt ucundaki aktarımlara daha fazla, üst ucundaki aktarımlara daha az ağırlık verilmektedir. Bu sınırlayıcı durum, ϵ 'nin yalnızca en düşük gelir grubuna yapılan transferleri hesaba katan (ve bu nedenle kesinlikle içbükey olmayan) işlevi vermesidir. Formülün diğer ucuna bakıldığında, dağılımları yalnızca toplam gelire göre sıralayan doğrusal fayda fonksiyonunu veren $\epsilon=0$ bulunmaktadır. Bu nedenle bir topluma ait Atkinson indeksi yorumlanırken ϵ 'nin değeri önemli ölçüde etkilidir. ϵ 'de artış olması toplumun gelir eşitsizliğine olan duyarlılığı da artıyor demektir. Özetle bu parametre toplumun fayda fonksiyonu özelinde gelir eşitsizliğine olan duyarlılığını ölçmektedir. Diğer bir ifadeyle toplumun gelir eşitsizliğinden kaçınıp kaçınmadığına bakılmaktadır. Eşitsizlikten kaçınma derecesi olan ϵ 'nin veri kabul edildiği toplumlarda Atkinson indeksi büyük olan toplumların (farklı ülkeler ya da aynı ülkenin yıllar itibariyle durumu) gelir dağılımı eşitsizliği artmaktadır (Gürel vd., 2000, s. 181). Diğer bir ifadeyle, Atkinson'un geliştirdiği bu endeks toplumun gelir eşitsizliğine karşı duyarlılığını ölçmeye çalışmaktadır. Duyarlılık 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. Yapılan ölçüm sonucunda endeks değeri eğer 0 olursa toplum gelir eşitsizliğine kayıtsız kaldığı (umursamaz olduğu) anlamına gelmektedir. Ancak 1 olması durumunda (bazen bu oran sonsuz (∞) da olabilir) ise, toplumun gelir dağılımında meydana gelen eşitsizliğe büyük ölçüde tepki verdiği anlamına gelmektedir ve toplumda düşük gelire sahip bireylerde bu tepki daha yoğun yaşanmaktadır (Cowell & Champernowne, 1998, s. 107; Özdemir Ç. , 2017, s. 104).

4.3.6. Pareto Optimumu

İtalyan ekonomist ve sosyolog Vilfredo Pareto 1957 yılında yayımladığı “cours d’ economie politique” adlı çalışmasında İtalya’daki özel mülkün %80’ine nüfusun %20’sinin sahip olduğunu ortaya koymuş ve daha sonra İtalya’daki servet dağılımındaki adaletsizliği ortaya koymak amacıyla matematiksel bir formül geliştirmiştir (Dunford vd., 2014, s. 141). Pareto, gelir dağılımı üzerine istatistiksel olarak birçok çalışma üretmiştir. Yaptığı bu çalışmalar sonucunda bölüşüm yasasına ulaşmıştır. Bu kurama göre, milli gelirin hane halkının toplumsal sınıfına bakılmaksızın hemen her toplumda gelirin bölüşümü piramit şeklinde bir dağılım sergilemektedir. Piramidin en üst sivri kısmında milli gelirden en yüksek paya sahip haneler bulunmaktadır. Piramidin en alt seviyesi olan taban kısmına inildikçe gelir seviyesinin düştüğü ve düşük gelire sahip nüfusun çoğunluğunun burada yer aldığı görülmektedir. Bütün dönemlerde ve tüm ülke ekonomilerinde piramidin en üst kısmında yer alan yüksek gelir varlığını korumuş ve piramidin sivri kısmını oluşturan kısım aynı kalmıştır. (Altınışık & Peker, 2008, s. 104; Öztürk & Göktolga, 2010, s. 13).

Kaynak: Pareto'nun optimum kuramına göre yazar tarafından tasarlanmıştır.

Şekil 8: Pareto'nun gelir dağılımı piramidi

Pareto optimumunda gelir dağılımının optimumu seviyede yapılabilmesi ve etkin bir dağılımın olabilmesi için kaynak dağılımının tam dengede sağlanmış olması gerekmektedir. Etkin ve homojen kaynak dağılımı sonrasında Pareto'nun ifade ettiği optimum seviye gerçekleşir. Ancak bu yapılırken toplumda bir bireyin durumunu kötüleştirmeden diğerinin iyileştirilmesi sağlanmalıdır (Özdemir Ç. , 2017, s. 100).

Pareto'nun istatistiksel çalışmaları sonucunda ulaştığı yasanın matematiksel formülü şu şekildedir (Dunford vd., 2014, s. 141);

$$N = \frac{A}{x^\alpha}$$

N : Bir x gelir sınırından daha fazla servete sahip insanların sayısı.

A : Sabit sayı

α : Sabit sayı

Diğer bir deyişle, belirli bir miktarın üzerinde geliri olanların sayısının logaritması, bu gelirlerin logaritmasına karşı çizilirse, ortaya çıkan grafik düz bir çizgi olacaktır. Eğimi, Pareto indeksi olarak da bilinen α olacaktır. Yukarıdaki ifadenin daha genel bir açıklaması Pareto dağılımı ile verilmektedir;

$$\log(N) = \log(A) - \alpha \log(x)$$

Pareto, gelir dağılımına yönelik uyguladığı bu ampirik yöntem ile ülkelerin farklı dönemlerde birbirleriyle aynı sonuçları verdiği sonucuna ulaşmış ve bunu doğal bir kanun olarak ifade etmiştir. Diğer bir ifadeyle yukarıda ifade edilen piramitte en üstte yer alan sivri kısmın hep aynı şekilde çok dar bir alana sahip olduğu ve taban kısmına inildikçe giderek genişlediğini savunmuştur.

Pareto'nun kanununu ortaya çıkartan yukarıda formülde yer alan α katsayısı, belirli bir gelir düzeyine sahip bireylerle bu gelir düzeyi veya daha fazlasını elde eden bireylerin sayısı arasında belirli bir ilişki olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu ölçüte göre bireylerin gelir düzeyi yükseldikçe üst gelir katmanına yükselme olasılığının nasıl arttığı yaklaşık olarak bir değer ile gösterilmektedir (Öztürk & Göktolga, 2010, s. 13). Davis (1963, s. 402)'in ifadesine göre Pareto katsayısı α 'nın değerinin çeşitli ülkeler için bulunan sonuçlarına göre yaklaşık 1,5 olduğu bilinmektedir.

4.4. Gelir Dağılımını Etkileyen Unsurlar

Gelir dağılımı bir ülkenin belirli bir yılda ürettiği toplam mal ve hizmetlerin milli gelir cinsinden değeri olduğundan üretimle yakın ilişkilidir. Bu bağlam üretimin gerçekleşmesi için üretim faktörlerinin bir araya gelmesi gerekmektedir. Üretim faktörlerinin üretime etkisinden dolayı gelir dağılımına da otomatik olarak etki etmektedir (Karacan, 2017, s. 52). Bu bağlamda üretim faktörlerini ve dolayısıyla da

gelir dağılımını pek çok faktörden etkilenmektedir. Ancak gelir dağılımını etkileyen pek çok unsur olduğundan sadece önemli olanlarına değinilecektir. Gelir dağılımını etkileyen başlıca unsurlar ekonomik (ekonomik büyüme, enflasyon, işsizlik, faiz, vergi, kamu harcamaları, dış ticaret), sosyo-kültürel, demografik ve teknolojik olmak üzere dört başlıkta incelenecektir. Ekonomik unsurlar, ekonomik büyüme, enflasyon, işsizlik, faiz, vergi, kamu harcamaları ve dış ticaret olarak sekiz alt başlıkta incelenecektir.

4.4.1. Ekonomik Unsurlar

Bu bölümde gelir dağılımını etkileyen ekonomik unsurlar olan; ekonomik büyüme, enflasyon, işsizlik, faiz, vergi, kamu harcamaları, dış ticaret ele alınacaktır.

4.4.1.1. Ekonomik Büyümenin Gelir Dağılımına Etkisi

Ekonomik büyüme unsuru literatürde kalkınma ve gelir dağılımını ile ilişkisi bakımından birçok çalışma ve görüş bulunmaktadır. Toplumun refahının sağlanabilmesi için ekonomik büyümenin yükselmesi tek başına yeterli olmadığı görülmektedir. Ekonomik büyümenin gerçekleştiği ekonomilerde de gelir dağılımında adaletsizlikler görülebilmektedir (Çakmak & Tosun, 2017, s. 34). İktisat ekollerinin birçoğu ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi her ne kadar açıklamaya çalışmış olsa da konuyla ilgili alakalı ilk sistematik çalışma 1955 yılında Simon Kuznets tarafından yapılmıştır. Kuznets'in (1955, s. 7) yılında yazdığı "Economic Growth and Income Inequality" adlı eserinde ekonomik büyüme arttıkça gelir dağılımındaki eşitsizlik de artacak fakat ekonomik büyüme artmaya devam ettiği sürece gelir dağılımındaki eşitsizlik azalacağını ifade etmiştir. Kuznets, ekonomik büyüme ile gelir dağılımındaki eşitlik arasında ilk olarak doğrusal bir ilişki belirli bir seviyeden sonra ters yönlü ilişki olduğu savunmaktadır. Yüksek ekonomik büyüme oranlarının gerçekleştiği ülkelerde artan suç ve çevresel sorunlar ciddi sıkıntılara sebep olmakta ve refah seviyelerinde düşüşler görülebilmektedir. Ancak orta gelir grubunda olan ya da gelişmemiş ülkelerde düşük ekonomik büyüme performansı olmasının yanında refah seviyelerinin yükselmesi Kuznets'in bu teorisini destekler niteliktedir. Bu sayede ülke ekonomileri yalnızca yüksek gelir düzeyinin ya da yüksek büyüme oranlarının yoksulluktan kurtulma veya yüksek yaşam kalitesi anlamına gelmediğini görmüştür (Gürses, 2009, s. 341).

Kuznets'in teorisinden sonra ekonomistlerin yapmış olduğu çalışmalar, ekonomik büyüme, politik istikrar/istikrarsızlık ve gelir eşitsizliği üzerine yoğunlaşmıştır. Gelir dağılımında eşitsizliğin olması ekonomik büyümenin sağlanması için ön koşul olarak ifade edilmektedir. Ancak elde edilen ampirik bulgular, bunun aksi görüşünü ortaya koymaktadır. Gelir dağılımındaki eşitsizlik ile büyüme arasında negatif yönlü güçlü bir korelasyon vardır ve istatikselsel olarak anlamlı olan gelir dağılımında eşitsizlik ile büyüme arasındaki ilişki boyut bakımından ise oldukça küçüktür (Şengür & Taban, 2016, s. 57). Bu bağlam çerçevesinde bakıldığında ekonomik büyüme her ne kadar sağlanmış olsa da elde edilen gelir (kişisel gelir dağılımı), sektörler (sektörel gelir dağılımı), bölgeler (bölgesel gelir dağılımı) ve üretim faktörleri (fonksiyonel gelir dağılımı) arasında adil dağılım söz konusu olmazsa sağlanan üretim artışı refah düzeyinde bir artışı tetiklemeyecektir (Takım vd., 2020, s. 229). Nitekim Nel (2003, s. 632-633), Sahra-altı Afrika ülkeleri üzerine yaptığı gelir eşitsizliğinin ekonomik büyüme üzerine etkisi ve politik istikrarsızlığın gelir eşitsizliğine neden olduğu varsayımlarına yönelik yaptığı çalışmada gelir eşitsizliğinin ekonomik büyüme üzerinde negatif bir korelasyon içinde olduğunu ortaya koymuştur. Nel ayrıca, bir ülkede gelir eşitsizliğinin aşırı yükselmesi politika yapıcılarının eşitsizlik üzerine beklentilerini daha da yükseltmekte ve kamu harcamaları yönünde ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki oluşturabileceğini ifade etmiştir. Bu anlamda gelir eşitsizliğinin yükselmesi ekonomik büyüme bağlamında önemlidir. Panizza, (2002) yılında yaptığı çalışmada Nel'in çalışmasına benzer bir sonuç ortaya koymuş ve ekonomik büyüme ile gelir eşitsizliği arasında negatif bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Tokatlıoğlu ve Atan (2007)'ın Kuznets eğrisinin Türkiye için gerçekliliğini inceledikleri çalışmalarında ise, gelir dağılımı eşitsizliği ile ekonomik büyüme arasında önce ters yönlü bir ilişki olduğunu ve bu ilişkinin doğrusal olduğunu ortaya koymuşlardır.

Gelir dağılımındaki adaletsizlik, ekonomik ve siyasal kurumların oluşumunu engellemekte, dolayısıyla ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilmekte ve yatırım yapılabilirlik seviyesini düşmektedir. Birey, bu gelir dağılımındaki adaletsizlikten dolayı ekonomik ve sosyal istikrarsızlık durumuna düşecektir. Meydana gelen ekonomik ve sosyal istikrarsızlık toplumun geneline yansıtacağından ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Küresel anlamda büyümenin sağlanabilmesi için uluslararası piyasaların birbirleriyle olan etkileşimleri ve ülkenin dışa açık olma politikası büyük önem arz etmektedir. Gelir dağılımında adaletin sağlanamadığı

durumda uluslararası piyasaların etkileşimi zayıflar. Aynı zamanda fırsat eşitliğinin ve gelir dağılımının optimum şekilde sağlanamaması durumunda siyasi hükümet istediği desteği de halktan bulamayabilir (Derviş, 2007, s. 6).

4.4.1.2. Enflasyonun Gelir Dağılımına Etkisi

Ülkelerin uyguladıkları ekonomi politikalarının birincil hedefi fiyat istikrarını korumak ve işsizliği önlemektir. Fiyatlar genel seviyesinin yükselmesi olarak ifade edilen enflasyonun baş göstermesiyle ülkenin yerli para birimi sahip olduğu bazı önemli özellikleri yitirmektedir. Bu nedenle ülkeler fiyat istikrarını korumaya ve buna bağlı olarak oluşabilecek gelir kayıplarının önüne geçmeye çalışmaktadır (Paya, 2007, s. 422). Bir ülke için refah seviyesinin ve kalkınma düzeyinin yükselmesi büyük önem arz etmektedir fakat bunu sağlamak için fiyatlar genel seviyesinin kontrol altında tutulması, gelir bölüşümündeki adalet sağlanırken bireylerin elde ettiği gelirin alım gücünün korunması da gerekmektedir (Kalkay, 2021, s. 1201). Bir ülke ekonomisinde fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen artış piyasadaki tüm mal ve hizmet sektörünü etkilemektedir. Böyle bir durumda bireylerin gelirlerinde enflasyon oranı düzeyinde bir artış söz konusu olmazsa enflasyonun alım gücünü düşürücü etkisi devam etmektedir. Enflasyondaki artış toplumun belli bir kesimini önemli ölçüde etkilemektedir. İşçi, memur ve emekliler gibi gelirlerinin yılda bir ya da altı ayda bir artış olduğu bir kesim satın alma gücündeki bu kayba karşı koyamaz hale gelmektedir. Bu durumda bordroya bağlı çalışanlar olarak adlandırılan bu kesimden kar geliri elde eden kesime doğru bir gelir transferi yaşanmaktadır. Bir diğer ifadeyle yeniden gelir dağılımı söz konusu olmaktadır. Fiyatlar genel seviyesinde artışların olduğu dönemde zengin kesim daha zengin olurken, düşük gelir gurupları gittikçe fakirleşir. Bu duruma bağlı olarak süreç içerisinde toplumda orta sınıf kaybolmaktadır. Enflasyon ve gelir dağılımı arasında doğrudan bir ilişki olduğunu söylemek mümkün olmamakla birlikte enflasyonun yol açtığı neticeler göz önüne alındığında gelir dağılımını dezenformasyona uğrattığını ortaya koyan çalışmalar (Dinler, 2015, s. 486; Dişbudak & Süslü, 2007, s. 5; Karacan, 2017, s. 53) da mevcuttur

Enflasyonun gelir dağılımı üzerindeki etkisi fiyat politikaları üzerinden de şekillenmektedir. Fiyat politikaları, üretim faktörlerinin (fonksiyonel gelir dağılımı) ve sektörlerin (sektörel gelir dağılımı) milli gelirden aldıkları pay üzerinde etkili olmakta

ve genellikle tarım ürünlerinin fiyatlandırılması yanında piyasada özel olarak üretilen bazı malların fiyatlarına doğrudan müdahale edilmesi şeklinde de uygulanmaktadır (Özgüler, 2017, s. 64). Tarımsal destekleme politikaları, girdilerin ve nihai ürünün fiyatlandırılmasıyla uygulanmaktadır. Burada önemli olan ve dikkat edilmesi gereken unsur uygulanacak olan fiyatların üreticiyi üretime teşvik edecek düzeyde yüksek, alt gelir grubundaki tüketicileri de koruyacak bir fiyatlandırma sisteminin oluşturulmasıdır. Aksi durumda tarımsal üretimin artırılması amacıyla tarımsal ürünlerde yüksek fiyatların uygulanması alt gelir grubundaki tüketicilerin reel gelirlerini düşürecektir. Bu duruma düşük gelir grubunda olan tüketici temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanacak ve kişisel gelir dağılımında bozulmalar meydana gelecektir. Bu nedenle temel ihtiyaç maddelerine düşük gelir grubundaki bireyleri koruyacak düzeyde bir fiyatlandırma politikası uygulanmalıdır (DPT, 2001, s. 75).

4.4.1.3. İşsizliğin Gelir Dağılımına Etkisi

Ücret, emeğin hem bedensel hem zihinsel olarak üretim sürecine katılmasıyla karşılığında değeri nispetinde verilen bedeldir. Ücret, emek arz ve talebi arasındaki karşılıklı etkileşim sonucu parasal bir değer olarak belirlenmektedir. Girişimcinin, üretim faktörleri sonucunda üretilen malın satışından bağımsız olarak emek sahibine miktarı önceden belirlenen bedeli ödemesi ve emek sahibinin gelir elde etmesidir (Zaim, 1986, s. 184). Emeğin yapacağı iş üzerinden kendisine biçilen fiyat olan ücret işsizliğin azalmasıyla toplumun genelini gelir dağılımı çerçevesinde etkisi büyüktür. Dünyada gelişmemiş ekonomilerde gelişmiş ekonomilere kıyasla sermayenin az olması emeğin alacağı ücrette bu noktada düşük olmaktadır (Tanrıverdi, 2007, s. 17). Gelir dağılımındaki eşitsizliğin çözülebilmesi için yapılması gerekenler arasında işsizliğin azaltılması büyük önem arz etmektedir. Bu sayede işsiz olan birey ya da bireyler belirli bir ücret elde etme imkânı bulacak ve milli gelirden pay sahibi olabileceklerdir. Böylece işsiz olan bireylerin gelir dağılımı sorununda iyileşme sağlanmış olacaktır. Aksi durumda işsizliğin artması emek piyasasında emek arzının artmasından dolayı ücretlerde düşüş meydana gelecek ve bireylerin elde edecekleri gelir seviyesi düşecektir bu durumdan dolayı gelir dağılımında eşitsizlik seviyesi giderek artacaktır. İşsizlik ve gelir dağılımını olumsuz yönde etkileyen unsurlara bakıldığında büyük benzerlikler görülmektedir. Dolayısıyla da her iki sorunun çözümleri de benzer nitelik taşımaktadır

(Tiryaki, 2013, s. 386). İstihdama dahil edilmeyen ve işsiz kalan her birey üretim faktörüne dahil edilmediğinde elde edecekleri gelirden de yoksun kalmaktadır. Tüm bu nedenlerden dolayı işsizliğin artması gelir dağılımında eşitsizliği arttıran bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Eğitim gibi çeşitli uygulamalar ile işsizlik azaltılarak gelir dağılımında adaletin sağlanması gerekmektedir (Çalışkan, 2010, s. 95-96).

Gelir dağılımında eşitsizliği düşürmek ve optimum seviyeye ulaşma ayrıca yoksullukla da mücadele adına son derecede önemlidir. Hanede çalışabilecek yaşta ve güçte olan bireylerin iş bulmasını sağlamak her ne kadar yoksulluktan kurtarma garantisi taşımasa da azaltılmasına yardımcı olacaktır. Vasıflı olan bireylerin yapabilecekleri işlerde çalışması, vasıfsız olan bireylerin ise kendi şartlarına uygun çeşitli eğitim ve mesleki programlar ile eğitilmesi gelir dağılımında adaletsizlik ve yoksullukla mücadele kapsamında çözüme kavuşturucu bir hamle olacaktır (Yıldırım K. , 2001, s. 483). Bu noktada eğitim oldukça önemlidir. Toplumun oluşturan her bireyin (emeğin) eğitim seviyelerinin artması yüksek bir vasıf düzeyini de beraberinde getirecek, böylece istihdam edilme olasılığı artacaktır. Eğitimin toplumun geneline yayılmasıyla sosyal hayattan dışlanma olgusu ortan kalkmış olacak, orta gelir grubundaki emek sahiplerinin gelir seviyesinin artması gelir dağılımında eşitsizliğin düşmesine yardımcı olacaktır (Uyanık, 2015, s. 17).

İşsizliğin gelir dağılımında adaletsizliği arttırdığı gibi gelir dağılımındaki bozulmalarda işsizliği arttırabilmektedir. Gelir dağılımında eşitsizliğin yüksek olduğu ekonomilerde milli gelirin büyük bir kısmı en üst gelir grubuna aittir. Bu en yüksek gelir grubuna sahip bireyler elde ettikleri gelirleri tüketimden çok tasarruf ettiklerinden dolayı yatırım ve ihracat odaklı ekonomi mümkün olmamaktadır. Bu nedenle ekonomideki arz talep dengesinin sağlanamaması işsizliği arttırıcı, ekonomik büyümeyi düşürücü etki yapmaktadır. Oluşan bu durumda üretim faktörlerinin devre dışı kalmasıyla emek arzı artmaktadır. Artan işsizlik sonucunda adil gelir dağılımı mümkün olmamaktadır (Stiglitz, 2013, s. 147).

4.4.1.4. Faizin Gelir Dağılımına Etkisi

Devletler finansman ihtiyacı duyduklarında borçlanma faiz oranlarını arttırmaktadır ve bu sayede gerekli olan finansman kaynağını elde edebilmektedir. Faizlerin yükselmesiyle faiz dışı fazla düşecek ve bütçe açıkları daha da artacaktır. Bütçe

açıklarının giderek artması borç yükünün artmasına neden olduğundan faizlerin daha da yükselmesine neden olacaktır. Bu durumda devlet bütçe açıklarının finanse etmek için artan faiz borcu yükünü vergiler ile hafifletme yoluna gidecektir. Bütçe açıklarına reel bir kaynak görevinde olan dolaylı vergilerin oranı artacaktır. Vergi oranlarındaki bu yükseliş gelir dağılımı adaletsizliğinin önünü açmaktadır. Genellikle ekonomik kriz dönemlerinde başvurulmuş bu durum neticesinde artan faiz oranları üst ve alt gelir grubundaki bireylerin arasındaki farkı giderek açmakta ve gelir dağılımı eşitsizliği yükselmektedir. Devletin yüklendiği borçlanma faizi bir zamanda sonra diğer faiz kalemlerine de etki edecek, kredi faizi, tüketici faizleri ve yatırım faizlerinin de yükselmesine neden olacaktır. Artan faiz oranları üretimi ve yatırımları düşürücü etki sebebiyle gelir dağılımı bozulmaktadır (Ceyhan & Peçe, 2020, s. 36).

Yüksek enflasyonun olduğu bir ekonomide reel faiz oranlarının da yükselmesi ülkedeki en yüksek gelire sahip olan kesimin artan faiz oranından faydalanarak gelirlerini daha da arttırdığı, en düşük gelir grubu ise zengin kesimin elde ettiği bu kazancı üretime değil de tasarrufa aktarması sonucu hiçbir şekilde pay sahibi olamadığı görülmektedir (Karacan, 2017, s. 53). Reel faizlerin yanında mevduat faizleri de gelir dağılımını bozucu etki yapmaktadır. Kamu iç borçlanması sonucunda artan mevduat ve kredi faizleri firmaların yatırım yapılabilirliğini düşürmekte ve ürünlere maliyet olarak yansıtılmaktadır. Faizlerin firmalar üzerinde oluşturduğu bu maliyet enflasyonu baskısı, fiyat artışı olarak piyasaya yansıtacağından hane halklarının reel gelirinde düşüşe neden olmaktadır (Doğan & Uzunhasanoğulları, 2007, s. 21). Dağdemir (2018), tarafından yapılan Türkiye'nin de yer aldığı 56 ülke için yapılan ampirik çalışmada reel faizin ilk dört gelir grubunun gelir paylarını azalttığı ve en yüksek gelir grubunun gelir payını ise arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

4.4.1.5. Vergilerin Gelir Dağılımına Etkisi

Vergiler, devletin ya da devletten vergilendirme izni alan tüzel kurumların toplumu oluşturan bireylerden karşılıksız ya da zorla aldığı nakdi değerdir (Pehlivan O. , 2016, s. 88). Gücü elinde bulunduran devletin toplumdan aldığı bu vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkisi uzun zamandan beri literatürde tartışma konusu olmuştur. Özellikle de kamu harcamaları, ekonomi politikaları ve gelir dağılımında adaletin sağlanması noktasında önemli bir maliye politikası aracı olarak görülmüştür (Kanca &

Bayrak, 2019, s. 1496). Vergilerin sosyal amacı, kamu harcamaları aracılığı ile yeterli düzeye getirilemeyen gelir dağılımının güçsüz olanların lehine bir düzenleme görevi üstlenmektir. Diğer bir ifadeyle, politik düzeyde adil bir gelir dağılımının sağlanması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda bakıldığında vergilerin türü (dolaylı-dolaysız), vergi denetim mekanizmasının işlevselliği, vergilerin oranları ve vergilerin yansıtılma olanakları gelir dağılımı üzerinde önemli ölçüde etkili olmaktadır (Yüce, 2002, s. 11-13). Dolaysız vergiler, kişilerin gelir ve servetleri göz önünde bulundurularak doğrudan alınan vergilerdir. Bu vergi türünde mükellef önceden belirlenmekte ve ödeme gücü dikkate alınmaktadır. Dolaylı vergiler ise, dolaysız vergilerin aksine ekonomideki aktörlerin serveti ve gelirleri üzerinden değil harcamaları üzerinden alınan vergi türüdür. Piyasada bulunan mal ve hizmetlere yansıtılan bu vergiler ödeme esnasında hissedilmediğinden dolayı dolaylı vergiler olarak isimlendirilmektedir. Dolaylı vergilerde dolaysız vergilerdeki gibi bireyin geliri ve servetine bakılmamaktadır (Noyan & Avşarlıgil, 2017, s. 51-52; Çelik Ş. Ç., 2022, s. 5). Dolaylı vergiler harcamalar aracılığı ile alınmaktadır. Mal ve hizmetlere yapılan harcamalardan alınan bu vergi oranlarının yükselmesi durumunda marjinal tüketim eğilimi yüksek olan düşük gelire sahip bireylerin elde ettikleri gelirlerinden vergilere ayrılan pay artmakta, reel alım gücü düşmektedir. Bu durum söz konusu kesim aleyhine bir gelir dağılımına sebep olmaktadır (Demirgil B. , 2018, s. 120-121). Temel ihtiyaç maddelerinden oluşan ve yaygın olarak kullanılan mallara düşük, lüks tüketime sahip mallara ise yüksek oranda vergilendirilme yapılarak mal sınıfına göre vergilendirilmeler yapılabilmektedir (Özbilen, 1998, s. 388). Devletin toplam vergi gelirleri içerisinde dolaysız vergilerin payının yüksek olması yüksek gelire sahip kesimden düşük gelir kesimine yönelik transfer özelliği olduğunu ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin azaldığını ortaya koymaktadır. Aksi durumda toplam vergi gelirleri içerisinde dolaylı vergilerin payının yüksek olması ise, gelir dağılımı eşitsizliğini arttırıcı etkisi olmaktadır (Demirgil B. , 2018, s. 121). Devlet elde edilen gelirin adil bir şekilde dağıtılmasını amaçladığından ortalama gelir üzerindeki gelir seviyesine vergilendirmeye tabii tutar ve ortalamanın üstündeki fazla gelirden alınan bu vergiler düşük gelir grubuna diğer bir ifadeyle ortalama gelirin altında olan kesime aktarım yapılıır (Ersezer, 2006, s. 260). Kısaca maliye politikası aracı olan vergiler, adil gelir dağılımının sağlanmasına yönelik bir farklılık oluşturmaktadır. Bu farklılık artan oranlı vergiler ile uygulanmaktadır. Yüksek gelir kesimine uygulanan yüksek oranlı vergiler düşük gelir kesimi lehine gelirin yeniden dağılımını sağlamaktadır (Aksu, 1993,

s. 52-53). Ancak yüksek gelir kesiminden alınan bu vergiler düşük gelir kesimine kamu harcaması, nakit ödemesi, mal ve hizmet olarak transferinin sağlanmasıyla gelirin adil olarak dağılımı sağlanmış olacaktır (Tuncer, 1970, s. 59-61).

4.4.1.6. Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkisi

Bir ekonomide aktif olarak yer alan bireyler yaşamları boyunca sahip oldukları emek ve servet faktörüyle üretim sürecine dahil olmayabilmektedir. Hastalık, sakatlık, yaşlılık ve işsizlik gibi birçok neden dolayı gelirlerini kaybedebilmektedir. Bu noktada devlet devreye girmekte ve mevcut koşulları altında gelirlerini tamamen kaybeden veya kısmen gelir elde eden bireylere geliri yeniden dağıtmakla sorumlu olmaktadır. Teknik olarak bakıldığında yeniden gelir dağılımının sağlanabilmesi için kamu gelirleri ve kamu harcamalarının aksamadan bir devinim halinde olması gerekmektedir (Turhan, 1974, s. 265-266). Yukarıda da bahsedildiği üzere devlet elde ettiği vergi gelirlerini kamu harcamaları yoluyla gelir dağılımını daha adil bir düzeye çıkarma yetkisine ve gücüne sahiptir. Bu tahsis yöntemiyle devlet alt gelir grubundaki bireylerin lehine olacak şekilde bir gelir dağılımı sağlamaktadır. Nordas (2000, s. 11)'ın ifadesine göre, gelir dağılımı adaletinin sağlanmasında kamu kesimine önemli bir görev düşmektedir. Bu görev, elde edilen kamu gelirlerinin alt gelir grubundaki bireylere tahsis edilmesidir. Tahsis sistemi kaynak dağılımını etkilediğinden doğal olarak kaynak dağılımından elde edilen gelirleri de etkilemektedir. Bu noktada kamu kesiminin ekonomiye müdahale etmesindeki amaç sosyal devlet anlayışı gereği gelir dağılımı adaletini sağlamaktır. Böylece kamu kesimi (devlet) piyasada oluşacak gelir deformasyonunun önüne geçecek ve fırsat eşitliği ortamı sunacaktır. Yukarıda bahsedilen bazı olumsuz nedenlerden dolayı üretim faktörü olarak ekonomideki yerini kaybeden bireylerin sosyal maliyetinin de tespit edilmesi ve bu kesime ayrı bir ödenek ayrılması da kamu kesiminin üzerine düşen önemli görevleri arasında yer almaktadır. Sosyal maliyet sorunun doğması ile kamu kesiminin piyasaya müdahalesini haklı kılan bir sebep olarak görülmektedir.

Kamu kesiminin elde ettiği gelirler, adil gelir dağılımını sağlayacak şekilde düzenlenmeli, bu bağlamda kamu gelirlerini düşüren ve dolaylı olarak gelir dağılımının bozulmasına neden iç ve dış borç faiz ödemeleri olabildiğince azaltılmalıdır. Kamu harcamalarının gelir dağılımını düzeltici etkisi harcamaların hangi ölçüde ve hangi yönde olacağı da önemlidir. Yapılacak kamu harcamalarında alt gelir grubundaki

bireylerin daha fazla yararlanabileceği düzeyde olmalıdır. Aksi halde yapılacak kamu harcamalarında üst gelir grubu daha fazla yararlanması durumunda gelir dağılımı bozulacaktır (Uysal Y. , 2007, s. 280-281). Sağlık hizmetlerine yönelik yapılan harcamaların yükselmesi sektörlerde çalışan istihdamın sağlıklı olmasını mevcut emeğin verimli bir şekilde çalışabilmesini sağlamaktadır. Bu sayede sağlıklı bir birey geleceğe yönelik elde edeceği gelirlerini yönlendirebilmekte ve daha verimli bir yaşam sürerek refah seviyesini yükseltebilmektedir (Akbulut, 2020, s. 138). Lusting (2015, s. 15)'e göre, sağlık deyince akla sadece hastalık olmaması değil aynı zamanda bireylerin yetenekleri arttırabilecekleri gerekli güce sahip olmaları olarak görülmelidir. Sağlıklı bir birey ileriye dönük gelirlerini arttırabilme imkânı bulabilmekte ve refah seviyesini yükseltebilmektedir. Sağlık harcamalarının artması, eğitim gören genç ve çocuk kesiminin düzenli bir şekilde okullarına devam etmeleri ve kesintisiz olarak eğitimlerini sürdürmelerini sağlamakta ve bu sayede kalifiyeli bir istihdam potansiyelinin korunmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca Uyanık (2015, s. 20), eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasının da önemli olduğunu, bireylerin eşit şartlarda eğitim imkanlarından faydalanması gerektiğini ifade etmektedir. Bu amaç doğrultusunda devlet alt gelir grubundaki bireylere bedelsiz olarak bu eğitim hizmetinden faydalanmasını sağlar. Nitekim Goni vd. (2011) Latin Amerika ve Batı Avrupa ülkelerinin ve Bargain ve Callen (2007)'ın 21 ülke üzerine yaptığı kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkileri incelediği çalışmalarında kamu harcamalarındaki artışın gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltıcı etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır.

4.4.1.7. Dış Ticaretin Gelir Dağılımına Etkisi

Gelir dağılımı etkileyen önemli diğer bir faktör ise dış ticaret politikalarıdır. Gelir dağılımı ve dış ticaret arasındaki ilişki Hecksher-Ohlin Yaklaşımını temel alarak Stolper ve Samuelson tarafından geliştirilen “Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı Teorisi” ile açıklanmaktadır. Dış ticaret teorisinin faktör fiyatlarının eşitlenmesi yönünde bir bakış getirilerek yapılan bu teoride tam istihdam koşulları altında bir faktörün arzı arttığında bu faktörü yoğun olarak kullanan malın üretimi genişler; arzı sabit kalan faktörü yoğun kullanan malın üretimi ise daralır. Stolper ve Samuelson'un (1941) yılında ortaya koyduğu bu çalışmaya göre, ülkelerin uluslararası ticaretteki seyrini açıklamada ülkeler arasındaki çeşitli üretici faktörlerin oranlarındaki farklılıklar

büyük önem arz etmektedir. Ülke, nispeten bol üretim faktörleriyle üretilen malları ihraç edecek ve üretiminde nispeten kıt faktörlerinin önemli olduğu ürünleri ithal edecektir. Bol faktörlerin baskın olduğu malların artan üretimine doğru kaymanın bir sonucu olarak, iki veya daha fazla ticaret yapan ülke arasında faktör fiyatlarının eşitlenmesine yönelik zorunlu eğilim olacaktır. Serbest ticaret anlaşmalarına bağlı olarak kıt olan faktörlere giden reel milli gelirdeki payın düşmesi gerekmektedir. Bir faktörün toplam getirisi fiyatının kullanılan miktara eşit olması nedeniyle ve ticareten önce ve sonra tam istihdam varsayıldığı için birim başına oranlarla orantılıdır. Serbest ticaret hadleriyle oluşturulan gelir dağılımıyla üretilen malın üretim faktörünün fiyatını yükseltecektir. Dolayısıyla fiyatı yükselen malın üretim faktörü sahiplerinin gelirini arttıracaktır. Diğer bir deyişle serbest ticaret tarifeleriyle malın üretim faktörleri lehine bir gelir dağılımı söz konusu olmaktadır. Karluk (2004, s. 577), dış ticaret politikalarının içe dönük ve dışa dönük olmak üzere iki şekilde açıklamaktadır. İkisi arasındaki temel unsur sübvansiyonlar ve teşviklerdir. İçe dönük dış ticaret politikasında iç pazara ve dış pazara yönelik üretim arasında bir tercih söz konusu olmakta ve ülke içerisinde üretim teşvik edilmektedir. Ancak dışa açık dış ticaret politikasında ülke içi ve ülke dışı olarak bir ayırım söz konusu değildir. Karluk'un ortaya koyduğu dış ticaret yönelik görüşler, Stolper-Samuelson gelir dağılımı teorisinde yer alan serbest ticarete dayalı dış ticarete üretim faktörleri lehine bir dış ticaret politikası uygulamasını destekler nitelikte olmakla beraber dış ticaretin fonksiyonel ve sektörel gelir dağılımı üzerinde etkili olduğunu ifade etmektedir.

Literatürde bakıldığında yapılan birçok çalışmada dış ticaretin gelir dağılımı üzerinde olumlu etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin; Castro (2011)'nin 93 ülkeye üzerine yaptığı çalışmasında makroekonomik denge ve politik istikrarın var olduğu koşullar altında dış ticaretin gelir dağılımı eşitsizliğini azalttığını ortaya koymuştur. Ayrıca Castro, bu çalışmasında sektörel bazda yaptığı analizde birincil sektörü esas alan ihracat odaklı büyüme teorilerinin gelir dağılımına olumlu etkisi olduğunu, politik istikrarsızlığın olduğu ülkelerde imalat sanayinde ihracat odaklı bir dış ticaret politikasının gelir dağılımında eşitsizliği düşürdüğü sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde Değer (2006), 68 az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerine yaptığı çalışmasında ülkelerin dışa açıklık derecesindeki her %1'lik artışın, Gini katsayısını %0,12 oranında azalttığını ortaya koymuştur.

4.4.2. Sosyo-Kültürel Unsurlar

Gelir dağılımı üzerinde yalnızca ekonomik faktörler değil bunun yanı sıra sosyal ve kültürel unsurlar da etkili olmaktadır. Özellikle bir toplumun tarihi, kültürü, toplumsal yapısı, gelenek ve görenekleri, toplumsal dayanışma yapısı gibi unsurlar toplumun sınıfsallaşması ve belirli bir kesimin zenginleşmesine neden olabilirken diğer yandan fakir kesimin gelirinin iyileştirilmesi için imkân verebilmektedir.

Ekonomik faaliyetler ve ilişkiler sosyo-kültürel bağlamda meydana gelen toplumsal ilişkiler aracılığı ile oluşturulur. Oluşturulan bu bölüşüm ilişkisi sosyo-kültürel yapının temelini oluşturmakta ve bu sayede toplumsal örgütlenme koşulu ve toplumsal örgütlenme kültürü sağlanmaktadır. Demokraside örgütlenme koşulu toplumda, farklı kesim ve gruplar arasındaki çıkar çatışmalarını belli bir noktada uzlaşmanın sağlanması için önemli bir öğedir. Bu bağlamda bakıldığında toplumdaki kesimlerin örgütlenme düzeylerinin yüksek olması adil gelir dağılımının sağlanmasında etkili olmaktadır. Aynı şekilde işverenlerin örgütlenme düzeyi yüksek olurken işçi ve işçi temsilcilerinin örgütlenme düzeylerinin düşük olması gelir dağılımının işverenler lehine yeniden dağılımına sebep olacaktır. Bu nedenle ekonomik çıkar gruplarının tümünün örgütlenme ve demokrasi kültürünü geliştirmesi gelir dağılımında adaletin sağlanması için önemli olmaktadır. Aksi halde örgütlenme düzeyi düşük olan kesim meclise temsilci göndermesi mümkün olmayacak ve parlamentoda oluşturulan yasal ve kurumsal düzenlemeler belirli bir kesime hizmet edecek şekilde düzenlenmesinin önünü açacaktır. Sos-kültürel açıdan toplumun örgütlenme ve demokratikleşme seviyesini yükseltmesi gerekmektedir (DPT, 2001, s. 73).

Türkiye’de özellikle 1960’lardan sonra sosyal ve siyasal özgürlüklerin hukuk tabanında geniş yer bulması çoğulcu bir demokrasi kültürünün oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemde vatandaşların aktif olarak siyasal ve sosyal örgütlenmeler içerisinde yer almasıyla birlikte 1970 yılında Türkiye’deki dernek sayısı 42.170’e ulaşmış (İnsel, 2003b, s. 108-109), toplam istihdamın %70’lik kısmı sendikalı olmuştur (Mahiroğulları, 2001, s. 161-162; Koç Y. , 2010, s. 57-58). 1980 yılına gelindiğinde askeri darbe sonrasında cuntanın oluşturduğu anayasa ile yeni bir hükümet kurulmuş, oluşan yeni hükümetin toplumun sosyal ve ekonomik taleplerini karşılaması mümkün olmamıştır. Oluşturulan yeni anayasa ile (1982 Anayasası) sendikalaşmanın önü kesilmiş ve Türkiye’deki tüm dernek ve sendikalara siyasal olarak kapatılma kararı verilmiştir.

Toplu sözleşme ve grev hakkı sınırlandırılmış ve sendikali işçi sayısında büyük oranda azalmalar görülmüştür (İnsel, 2003b, s. 108-109). Yaşanan bu gelişmeler neticesinde politik güç tamamen devlet kontrolüne girmiştir. Devletteki bu ranttan pay sahibi olabilmek için siyasete girişimler başlamıştır. Çıkar ilişkisine dayalı bu politik ve siyasal yapı sonucunda toplumsal yozlaşma (yolsuzluk) meydana gelmiştir. Diğer bir ifadeyle, siyaset kurumu olan devlet toplumun geniş kesimlerini temsil etme gücünü ve toplumsal sorunları çözme yetisini kaybetmeye başlamıştır. Dolayısıyla yukarıda bahsedilen bölüşüm unsuru mevcut toplumsal yapı içerisinde bir sorun olarak kendini göstermiştir (Kahraman, 2000, s. 331).

Siyasal düzlemin haricinde toplumdaki bölüşüm sistemiyle de ilişkili olarak sosyo-kültürel etkiler incelenebilmektedir. Bakıldığında Türkiye gibi Anadolu'da binlerce yıllık bir tarihi geçmişe sahip olan ve bu sayede sınıf kavramını dışlayan, zengin kesimin oluşumunu engelleyen toplumlarda dengeli ve dayanışmacı bir yapı görülmektedir (Türkdoğan, 1996, s. 7). Bu yapı sayesinde akrabalık ilişkileri kuvvetlenmiştir. Bu sayede toplumu oluşturan en küçük birim olan aile içerisinde eşit ve iyileştirici bir adalet sistemi oluşmuştur. Dolayısıyla da birbirleriyle ilişki içerisinde olan insanlar arasında dayanışma kültürü ön plana çıkmakta, gelir dağılımında adaletin sağlanmasıyla da yoksulluğun önüne geçilmektedir. Özellikle de Türkiye'de geleneksel yardımlaşma dernekleri gelir dağılımında adaletin sağlanması noktasında önemli bir görev üstlenmektedir (DPT, 2001, s. 73). Müslümanlık ve Hristiyanlık gibi dini toplumlarda camii, kilise ve çeşitli dini kurumların bulunması gelir dağılımında eşitsizliği azaltan bir diğer unsurdur. Bakıldığında İslamiyet'te birey odaklı bir sosyal yardımlaşma söz konusudur. Bu sosyal yardımlaşma ibadet ve bireysel faaliyet olarak ele alınmıştır. Zekât, fitre ve sadaka gibi uygulamalar bireysel boyutta uygulanan ve yoksula, kimsesize, öksüze, yetime kısacası ihtiyaç sahibi tüm bireylere uygulanan bireysel türde sosyal yardımlaşma çeşitleri olarak görülmüştür. Var olan bu yardımlaşma sistemi toplumda eşitlik, adalet ve sosyal dayanışma temelleri üzerine inşa edilmiştir (Kılıç & Çetinkaya, 2012, s. 95-96).

4.4.3. Demografik Unsurlar

Demografik yapıdaki değişmeler de gelir dağılımını etkileyen önemli bir değişken olarak kabul edilmektedir. Demografik unsurlar gelir dağılımını iki şekilde etkilemektedir; birincisi, nüfus artışı ikincisi ise, göç veya kentleşmedir.

4.4.3.1. Nüfus Artışı

Alt gelir grubuna ait bireylerin toplam gelirden daha az pay almasındaki en önemli nedenlerden biri nüfus artışıdır. Nüfus artış hızının yüksek olduğu ülkelerde toplam milli gelirden kişi başına düşen gelirdeki pay oranında azalma olmaktadır. Çocuk ve genç nüfusun aşırı nüfus artışına bağlı olarak yükselmesi gelecekte işsizlik bağlamında potansiyel bir sorun olarak görülmektedir. Bu nedenle nüfus artış hızının ülkenin ekonomik ve sosyal koşullarına bağlı şekilde kontrol altında tutulması hem genç nüfusunda gelecekte istihdam sorunu yaşamamasını hem de çalışan nüfusun toplam gelirden daha fazla pay almasını sağlayacaktır (DPT, 2001, s. 57-58). Bakıldığında ülkelerin gelişmişlik seviyesi yükseldikçe nüfus artış hızı düşmektedir. Bunun nedeni ülkenin beşerî sermayesinde artış olmasıdır. Beşerî sermayeye olan yatırımların artması bireylerin eğitim seviyelerini yükseltmekte ve eğitim düzeyi yüksek olan bireyler daha az çocuk sahibi olma eğilimindedir. Bakıldığında beşerî sermayesi yüksek olan gelişmişlik seviyesi yüksek olan ülkelerin aile yapısı düşük nüfuslu olmaktadır. Diğer yönden bakıldığında da beşerî sermayenin yükselmesiyle oluşan nüfus artış hızındaki düşüş ülkenin işsizlik oranını da düşüreceğinde gelir dağılımını dengeleyici bir rol üstlenmektedir (Karacan, 2017, s. 52). Selim vd.'nin ifadesine göre, nüfus artış hızının düşmesiyle hane halklarının büyüklüğünde oluşan azalma neticesinde hane içindeki bireylerin gelirlerinde süreç içerisinde artış olmakta ve gelir dağılımdaki eşitsizliğin düştüğü görülmektedir (Selim vd., 2014, s. 86-87). Nitekim Kelley (1988, s. 1719-1720), nüfus artışının yüksek olmasının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelediği çalışmasında nüfus artış hızının yüksek olmasının kaynakların hızla tükenmesine yol açarken aynı zamanda hane içindeki çocuklara ayrılan sağlık, eğitim, beslenme harcamalarının paylarındaki düşüşe yol açtığını ortaya koymuştur. Ayrıca Kelley, ebeveynlerin çocuklarının kendilerine bağımlılık süreçleri boyunca birçok fedakarlığı yapma eğiliminde olduklarını ancak çocuk sayının yükselmesiyle ekonomik faktörlerin göz önüne alınarak aile boyutunda bir planlama yürüttüklerini de ifade etmektedir.

Büyük nüfusa sahip bir ailenin en yüksek fayda düzeyinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda bakıldığında hem nitel hem nicel olarak nüfus artışının gelir dağılımında eşitsizliği arttırdığı vurgulanmaktadır. Benzer şekilde Galor ve Weil (1999, s. 152-153), nüfus, teknolojik değişiklikler, beşeri sermaye ve yaşam standartları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında gelişmekte olan ülkelerde kişi başına düşen gelirin yükselmesinin nüfusu arttırıcı bir etkiyi yaptığını, bunun nedeninin ise, artan gelirle birlikte yaşam standartlarının yükselmesiyle doğum oranlarının artışı ölüm oranlarının ise düşmesi olarak ifade etmektedir. Galor ve Weil ayrıca artan nüfus artış hızının toprak oranını azalttığı ve emek piyasasındaki arzın artmasıyla da ücretlerin düştüğünü de ifade etmektedir. Tüm bunların yanında Kelley ile benzer bir sonucu ortaya koyan Galor ve Weil, kişi başına düşen gelirden meydana gelen artışın ailelerin çocuklarına daha fazla kaynak ayırdığını bu sayede ailelerin beşerî sermayeye olan yatırımlarının arttığını ifade etmiştir.

4.4.3.2. Göç (Kentleşme)

Göç, demografik unsurlar bağlamında bakıldığında gelir dağılımını etkileyen bir diğer önemli unsurdur. Bütün ülkelerde iç göç olgusunun ana nedenleri çoğunlukla ekonomik, sosyal, kültürel, coğrafik, demografik ve siyasi nedenler olmaktadır. Nitekim Türkiye’de göçe maruz kalan bireylerin büyük çoğunluğunun ekonomik nedenlerden dolayı olduğu görülmektedir. Bu nedenle gerek bölgesel gerekse bireylerin gelir dağılımındaki farklılıklar bireysel ya da kitlesel göçlere sebep olabilmektedir. Türkiye’de iç göç çerçevesinde bakıldığında net göç alan Marmara ve Ege bölgesinde birçok kültürel, sosyal ve ekonomik problemler baş göstermektedir. İç göçün meydana getirdiği bu tür problemler her geçen gün artmakta ve bu göç hareketinin önüne geçilmesi yönünde ciddi bir uygulama olmadığı görülmektedir. Bu nedenle bölgesel gelir dağılımında bu düzensiz göç hareketleri sebebiyle yıllar itibariyle bozulmalar meydana gelmektedir (Yamak & Yamak, 1999, s. 17). Kırsal kesimde tarımsal üretimden elde edilen gelirin düşük olması ve toprak mülkiyetinde düzenin olmaması, tarımda makineleşmeyle birlikte yüksek doğum oranlarına ek olarak artan işgücü ve sosyal altyapının yetersiz olması kentlere olan göçü hızlandırmaktadır. Tüm bunların yanında kentsel bölgelerde istihdam, eğitim ve sağlık imkanlarının gelişmiş ve ulaşılabilirliğinin kolay olması kente olan bu iç göçü daha cazip hale getirmektedir

(Demir vd., 3013, s. 99). Köyden kente göç olarak nitelendirilen bu iç göç hareketleri özellikle sanayileşme oranı yüksek olan kentlere doğru sanayileşmenin getirdiği işgücü talebini karşılamak adına ve bireylerin gelirlerini arttırmaları noktasında etkili olmaktadır. Köyden kente göçlerin artması beraberinde kentlerde işsizlik, barınma (Güreşçi, 2012, s. 42). Sanayileşme ile oluşan kentleşme hareketi bu bölgenin ülkenin diğer bölgelerine göre daha gelişmiş bir düzeye getirmektedir. Diğer bir ifadeyle sanayileşmenin olduğu kentlerde diğer bölgelere kıyasla monopol bir sektör oluşacağından bölgesel kalkınma da dengesizler oluşacaktır. Her ne kadar zamanla sanayileşmenin olduğu bölgede üretim için gerekli olan hammadde kırsal kesimden karşılanırsa da toplam üretimden elde edilen kişi başına milli hasıla da kırsal kesimin payı çok düşük olmakla beraber gelir dağılımında bozulmalar meydana getirmektedir. Kırsal kesimde oluşan nispi bir gerileme bölgesel kalkınma ve bölgesel gelir dağılımında sosyo-ekonomik uçurumların oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Kızıltan & Ersungur, 2007, s. 272).

4.4.4. Teknolojik Unsurlar

David Ricardo, üretim faaliyetleri sonucunda elde edilen gelirin üretime katılan faktör sahipleri arasında nasıl bir dağılım göstereceğine ilişkin teorik incelemeler yaparken azalan verimler kanunu ve serbest piyasa koşullarının işlediği varsayımı altında bir inceleme yapmıştır. Yaptığı çalışma sonucunda Ricardo, elde edilen gelirin sermaye sahipleri arasında bir dağılımın söz konusu olduğunu ortaya koymuştur. Ancak üretimde yer alan emek sahiplerinin toplam milli gelirden elde edecekleri paya ilişkin herhangi bir ifade ortaya koymamıştır. Sadece emek sahiplerinin elde ettiği gelirin onların geçimlerini sağlayabilecek düzeyde olduğunu kabul etmiştir. Ricardo'nun ortaya koyduğu bu görüşü takip eden diğer Adam Smith gibi klasik ekol mensupları, teknolojik gelişmelerin emeğin verimini arttıracaklarını, verimlilik ve emek talebindeki artışla birlikte reel ücret seviyesinin yükseleceğini ve bu sayede faktör sahipleri arasında gelir eşitsizliğinin de giderek azalacağını ifade etmişlerdir. Ancak klasiklerin ortaya koyduğu bu görüş sanayileşmeye geçişte iş bölümünde sürecin ilk aşamasında mümkün olduğunu ve emeğin verimliliğinde sonraki süreçte etkisinin devamlılığı ya da verimliliğin düşeceğine dair herhangi bir görüş ortaya koymamışlardır (Brugger & Gehrke, 2018, s. 667-668). Nitekim Lehman (2004) da teknolojik gelişmelerdeki ilerlemeyle birlikte

eğitimli ve emek g¼c¼ y¼ksek olan nitelikli (vasıflı) emeğe olan talebi arttırmakta ve bu noktada emek arzının yetersiz olması sebebiyle ücret d¼zeyinin yükselmesine neden olduğunu ifade etmektedir. Bu durum eğitimi ve vasıflı emek için gelirlerini arttırıcı bir etki oluşturmasının yanında niteliksiz (vasıfsız) emeğin emek piyasasında daha az rağbet görmesine neden olmakta dolayısıyla emek piyasasında nitelikli emek niteliksiz emeğe tercih edilmesiyle sonuçlanmaktadır. Akıncı vd. (2022, s. 1801)'nin ifadesine göre, teknolojiye ilerlemelerin niteliksiz emeğin talebini d¼ř¼rd¼ę¼n¼ ve bu nedenle niteliksiz emek sahiplerinin toplam milli gelirden aldığı pay azalmaktadır. S¼recin devamında da emek piyasasındaki gelirin nitelikli emek sahipleri lehine bir dağılım gösterdiği g¼r¼lmektedir. Post-Keynesyen ekol¼ne bakıldığında, teknolojik gelişmelerin üretimdeki artışla birlikte kar oranlarının getirisiyle ekonomik b¼y¼me üzerinde negatif y¼nl¼ bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Buna ek olarak, s¼z konusu s¼recin fonksiyonel gelir dağılımını emek sahipleri aleyhine bozulacağının altını çizmişlerdir. Emek sahiplerinin sermaye sahiplerine göre marjinal t¼keticim eğilimi çok daha y¼ksektir bu nedenle sermaye sahiplerinin kar oranlarındaki artış toplam milli gelirden aldıkları pay oranlarını d¼ř¼r¼c¼ etki yapmasıyla toplam talep miktarında d¼ř¼ř olacağını da ortaya koymuşlardır. Bu bilgiler ışığında gelir dağılımı bağlamında uzun d¼nemli bir ekonomik b¼y¼menin s¼rd¼r¼lemeyeceęi g¼r¼lmektedir (Goda, 2017, s. 160).

4.5. Gelir Dağılımının Teorik Altyapısı

İktisadi analizlerin tarihte ilk defa ortaya koyulduğu ilk g¼nden itibaren üretimden elde edilen gelirin üretim faaliyetine katılan bireyler arasında (emek sahipleri ve sermaye sahipleri) nasıl bir b¼l¼ř¼m¼n olacağına y¼nelik çeşitli teoriler ve modeller ortaya atılmıştır. Ortaya çıkan t¼m bu teoriler, üretim fakt¼rlerinin üretimden doğan değer artışının kendi aralarında b¼l¼ř¼m¼ne ilişkin olmuştur. Aksu (1993, s. 2)'nin ifadesine göre, özellikle de sanayileşme ve sonrasında devam eden s¼reçte emek sahipleri ve sermaye sahipleri arasındaki bu b¼l¼ř¼m¼n sorununun sosyal ve ekonomik tartışmaların odağı haline gelmiştir. İktisadi d¼ř¼ncelerin tarihine bakıldığında bir¼ok ekol¼n gelir dağılımı üzerinde teorileri ve modellemeleri olduğun g¼r¼lmektedir. Bu ekoller sırasıyla; Fizyokratlar, Klasik Okul, Marksist Okul, Neoklasik Okul, Keynesyen ve Neokeynesyen'dir.

4.5.1. Fizyokratlara Göre Gelir Dağılımı

Gelir dağılımı üzerine ilk doktrini ortaya koyan iktisadi ekol merkantilizme tepki olarak ortaya çıkan fizyokratlardır. Merkantilizmin zenginliğin kaynağını sermaye ve değerli maden olarak tarif etmesine karşın fizyokratlar zenginliğin kaynağını tabiat olarak görmüş ve tarımsal üretim ile ancak refaha ulaşılabileceğini ifade etmişlerdir. Diğer bir ifadeyle fizyokratlara göre tek üretken sektör tarımdır. Fizyokratların bu tahlilinde servetin ancak tarımsal üretimle elde edilebileceği düşüncesi hakimdir. Fizyokratların en önemli temsilcisi ve aynı zamanda bir tıp doktoru olan François Quesnay (1759, s. 1), “Ekonomik Tablo” eserinde tabiata dayalı bu modelde net gelirin nasıl bölüşülmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Quesnay bu eserde ilk gelir akım şemasını oluşturmuştur (Alkin, 1992, s. 167). Aynı zamanda Quesnay bu çalışmada, artık olarak ifade ettiği net hasılanın toprak sahipleri, çiftçiler, ticaret ve sanayi gibi diğer kısır meslek sahipleri olmak üzere üç sınıflı bir yapıda arasında nasıl bölüşüldüğünü incelemiştir. Bu bölüşümün ve hasılanın tekrar kazanılması bağlamında teoriye bakıldığında paranın bir yıl içerisinde çevresel bir akımla sirkülasyon oluşturması önem arz etmektedir. Üretim sonunda üretici kesim elde ettikleri tüm hasılanın (ve para stokunun) tamamını elinde bulundurur. Elde edilen gelir üretim sonunda tüm sınıfa dağıtılır ve yıl sonunda (çevresel akım sonunda) üretimde yer alan tüm sınıf başladığı yere geri döner. Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken nokta kısır sınıfların elde ettikleri gelirden mal ve hizmetlere olan harcamalarını arttırsa net hasıla düşmektedir (Kazgan, 2016, s. 65-66). Aktan ve Eker (1997, s. 38-39)’in ifadesine göre fizyokratlar, Quesnay’ın elde ettiği tablodaki teoriden salt bir ekonomi politikası ortaya koymaları gerektiğini düşünmüşlerdir. Tarım sektörünün üretken olduğunu ve net hasılanın tarımsal üretimden elde edilen gelirin bölüşümü üzerinden bir gelir dağılımı söz konusu olacağından vergilerin yalnızca tarım sektöründen yani toprak sahiplerin alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bunun mümkün olması için de küçük köylü tarımının büyük ölçekte bir organizasyona dönüştürülerek kapitalist bir tarımsal üretim oluşturulması gerektiğini ve toprak sahiplerinin vergiye bağlanmasının bu şekilde düzene koyulacağını ifade etmişlerdir. Ayrıca toprak sahiplerinden alınacak bu verginin toplam tarımsal üretimden elde edilen gelirin yalnızca %30’undan alınması gerektiğini düşünmüşlerdir.

Tablo 16: Fizyokratların Çevresel Akım Net Hasıla Bölüşümü

Sektörler	A	B	C	Yıllık Üretim
A. Çiftçiler	2	1	2	5
B. Toprak Sahipleri	2	0	0	2
C. Zanaatkarlar	1	1	0	2
Satın alma Toplamı	5	2	2	9

Kaynak: (Özgüler, 2014, s. 231).

Tablo 16, fizyokratların çevresel akım net hasıla bölüşüm miktarlarını göstermektedir. Tablodaki satırlar her bir kesimin diğer kesimlerden aldığı ürün tutarlarını gösterirken, sütunlar ise farklı kesimlerin kendi üretimleri sonucu elde ettikleri ürünleri hangi kesimlere sattığını göstermektedir. Tabloya göre, üreticilerin elde ettikleri 5 dolarlık üretimlerinin, 2 dolarlık kısımlarını tohumluk yapmak veya gıda gereksinimde kullanmak amacıyla kendilerine ayırmışlardır. Geriye kalan 3 dolarlık üretimin 2 dolarlık kısmını toprak sahiplerine satmışlarken, 1 dolarlık kısımlarını ise hammadde veya gıda maddesi olarak zanaatkârlara satmışlardır (diğer bir ifadeyle tekrar üretim yapabilmek için hammadde satın almışlardır). Toprak sahipleri ise, topraklarını 2 dolara kiraya vererek kira geliri elde etmişlerdir. Bu rant gelirlerinin yarısını çiftçi kesimi için gıda maddesi alımında kullanmışlar, kalan yarısını ise gıda ihtiyaçları dışındaki gereksinimlerine (zanaatkarlara) kullanmışlardır. Bu gelirin akım teorisinde anlaşılacağı üzere paranın merkantilistler gibi yalnızca mübadele aracı olarak değil toplam iktisadi faaliyetler üzerinde de etkili bir araç olduğu görülmektedir.

4.5.2. Klasik Okula Göre Gelir Dağılımı

Klasik okul ya da diğer bir ifadeyle klasik iktisat anlayışı, fizyokratların “*laissez-faire*” düşüncesini devam ettirirken bir yandan da liberalizmi Neo-klasiklere aktarıma yardımcı olmuş kapital sistemin başlangıcı niteliğinde bir ideolojidir. Liberal bir anlayışla kapitalist sistemin kurulması klasik okul sayesinde olmuştur. Kapitalist sisteme karşı bir görüşe sahip olan Karl Marx’ı da bir nebze etkilemiş ve sonrasında İngiliz sosyalistlerin de düşüncesine kaynaklık edecek kadar etkili ve detaylı bir iktisadi anlayışı oluşturmuştur. Klasik okul, her ne kadar iktisadi liberal bir görüşle temellendirilmiş olsa da bazı noktalarda da liberalizme karşı bir okul olma özelliğini de

sürdürmüştür (Kazgan, 2016, s. 69). Tarihsel olarak bakıldığında Klasik okulun başlangıcı Adam Smith'in 1776 yılında "Ulusların Zenginliği" adlı eserini ortaya koyması olmuştur. Fizyokratların "tabii düzen" anlayışının temeli niteliğinde yazılan bu eser iktisadın politik anlamda bir kimlik kazanmasını sağlamıştır (Özgüven, 2005, s. 81). Klasik okul içerisinde bölüşüm teorisi bağlamında gelir dağılımı teorisini ilk açıklayan Adam Smith ve John Stuart Mill olmuştur. Ancak konuyu bir bütün olarak ele alan ve detaylı açıklayan David Ricardo'dur. Bu nedenle Klasik okulda gelir dağılımı teorisinde David Ricardo'nun teorileri ve görüşleri baskındır.

Klasik iktisatçılar, gelir dağılımı teorisini açıklarken üretimi oluşturan ana unsurları tanımlayarak bu unsurların emek, sermaye, doğal kaynakların sırasıyla gelirleri olan ücretler, kârlar ve kira olarak belirtmiştir (Sandmo, 2015, s. 6-7). Ayrıca bölüşüm konusunu toplam gelirin dağılımını fonksiyonel gelir dağılımı türü çerçevesinde ele almışlardır (Uyanık, 2017, s. 41). Klasiklere göre ücret, emeğin yaşamını idame ettirebilmesini ve sürdürülebilir olmasını sağlayacak düzeye yakın olması gerekmektedir. Emek piyasasında ücretlerin arasında farklılıkların oluşması ise, farklı işlerdeki reel çekiciliklerin eşitlenmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla ortalama ücret yaşam düzeyinin üstüne yükselir ve işçilerin çoğalmasını sağlar. Ancak diğer yandan nüfusun artış hızının sınırsızca büyümesi ücret fonunun yükünü arttıracığından uzun dönemde ortalama ücret oranlarını tekrar yaşam düzeyi seviyesine düşürecektir (Ekelund & Hebert, 1997, s. 112).

Klasik okula mensup iktisatçıların her biri gelir dağılımı teorisini kendi bakış açısıyla yorumlamışlardır. Smith (1997, s. 50-53), değişim değerini ilk olarak üretim faktörü olan emeğe bağlamış fakat daha sonra sermaye ve doğal kaynak faktörlerini de dikkate alarak üretim maliyeti yönünden açıklamıştır. Toprak mülkiyetinin söz konusu olmadığı ve dolayısıyla da sermaye birikiminin olmadığı ilkel toplumlarda malların birbirleriyle mübadelesinde geçerli tek kuralın nesnelere üretilirken kullanılan emek miktarıdır. Mallar üretime giren emek miktarı oranında mübadele yapılır. Burada emeğin değeri malın nispi fiyatını belirler. Bunun nedeni ise, üretilen malın tamamen emeğin değeri ölçüsünde emek sahibine ait olmasıdır. Smith, bu durumu "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde şu şekilde örneklendirmektedir;

Kapital birikmeden ve toprak mülkiyetine geçmeden önceki toplumların ilkel ve vahşi aşamasında, değişik malları sağlamak için gerekli işgücü miktarı arasındaki oran, bunların mübadele değerini belirleyecek tek şart olarak görülür. Eğer örneğin, bir avcı toplumunda genellikle bir kunduz öldürmek için geyik öldürmeye kıyasla iki kat emek gerekiyorsa, bir

kunduzun iki geyikle mübadele edilmesi veya iki geyik ederince olması tabiidir. İkin günlük veya iki saatlik emeğin ürününün, genellikle bir günlük veya bir saatlik ürününün iki katı değeri olması tabiidir. Bu şartlarda emeğin bütün ürünü emeğe aittir. Bir malı elde etmek veya üretmek için kullanılan emek miktarı, bu malın satın alınabileceği veya mübadele edilebileceği emek miktarını ayarlayan tek şarttır.

Smith'e göre ulusların zenginleşmesinin sağlayacak yegâne faktörün sermaye olduğunu savunmaktadır. Toprak ve emeğin yıllık hasılasının değeri emek sayısının artışına bağlı olduğundan zenginleşmenin emeğin sayısı ile orantılı olduğunu ifade etmektedir. Emeği sayısında sınır olması ve artması için gerekli koşulların sağlanamaması durumunda teknoloji ve üretimde kullanılan makinelerin (sanayinin) sayısının artırılmasıyla servetin artması mümkün olacaktır (Talas, 1980, s. 33). Smith, bir milletin bir yıl içinde yaptığı üretimden elde ettiği ürünün bölüşümünü işçilerin ücret, sermaye sahiplerinin kar ve toprak sahiplerinin de rant şeklinde üç gelir kategorisi altında yaptığını ve bu şekilde elde ettikleri gelirden paylarını aldıklarını belirtmektedir. Teker teker incelenecek olursa, bir malın fiyatı ya da değişim değeri o malı bir araya getiren faktörlerin üçünden oluşuyorsa, her ülkenin bir yılda ürettiği toplam emeğinin ürününü oluşturan tüm faktörlerde hepsinin değeri ele alındığında yine üçe bölüştürülmektedir. Ülkede yaşayan her bir birey arasında bulunduğu değere göre, emek sahibiyse ücret olarak, sermaye sahibiyse kar olarak ya da toprak sahibiyse kira (rant) olarak bölüşüm yapılır. Bakıldığında ücretler, kar ve rant tüm mübadele değerinin toplamını oluşturduğu anlaşılmaktadır (Uyanık, 2017, s. 40; Öztürk N. , 2010, s. 3).

Klasik okula mensup gelir dağılımı üzerine önemli çalışmaları bulunan bir diğer teorisyen ise, David Ricardo'dur (Lydall, 1979, s. 14). Ricardo, klasik gelir dağılımını detaylı bir şekilde ortaya koymuş, 19.yüzyılda sanayi devrimi sonrasında tasarrufların artıp, üretimin teknik ve makineye dayalı olduğu, tarımsal üretimin düşük olması sonucu ücretlerin en düşük geçimlik seviyeye indiği ve tarımdaki istihdamın hemen hemen tümünün aktif olarak üretimde yer aldığı bir İngiltere'yi modellemiştir. Ricardo'nun ortaya koyduğu bu model Klasik iktisadın temellerinin atılması, gelişmesi ve şekillenmesinde son derece etkili olmuştur (Ersoy, 1990, s. 178). Ricardo'nun ortaya koyduğu bu model iki ayrı prensibe göre şekillenmektedir. Bu prensiplerin biri "marjinal prensip" diğeri ise, "fazlalık veya artık prensibi" olarak isimlendirilmektedir. Marjinal prensip, rant payını açıklamaya yöneliktir. Artık prensibi ise, toplamın ücretler ve kâr arasındaki dağılımını tanımlar (Kaldor, 1956, s. 84). Pasinetti (1979, s. 4), toplam

üretimin rant, kira ve ücretler olarak bölüşümü yapılan üç sınıfa ve birçok teknik ve demografik faktörlerin bu bölüşümde etkili olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Pasinetti'ye göre, Ricardo'nun oluşturduğu modelde rant, kira ve ücretler doğal fiyatlardan oluşmaktadır. Ricardo (1997/2013, s. 43-46), rant kavramını toprağın özgün ve sınırsız özelliklerinin kullanılması karşılığında toprak sahibine ödenen bedel olarak tanımlamakta diğer bir ifadeyle çiftçinin toprak sahibine yıllık olarak ödediği her bedeli kapsayacak biçimde kullanıldığını belirtmektedir. Ricardo, toprakların sınırsız nicelik ve aynı nitelikte olmaması, dolayısıyla nüfusun artmasına bağlı olarak düşük elverişli veya düşük nitelikte olan toprakların ekime açılmasının toprağın bir değerinin oluşması yönünde etkili olduğunu ifade etmektedir. İkinci sınıf olarak ifade edilen bu elverişsiz toprakların ekime açılmasıyla toplum birinci sınıf toprak için rant ödemektedir. Ancak bu rantın değeri iki toprak arasındaki nitelik farkına bağlı olarak belirlenmektedir. Ricardo, gelir dağılımı teorisinde yalnızca bireysel dağılımın olmadığı bununla beraber ekonomik sistem içerisinde üretim faktörleri arasındaki dağılımı da incelediğinden ekonomik modelin sistemsel analizini yapmaktadır. Bu sayede Ricardo, günümüzde makroekonomik model olarak isimlendiren modelde gelir dağılım paylarının nasıl olması gerektiğine dair ilkelerin de aynı zamanda kurucusu olarak kabul edilmiştir (Kaldor, 1956, s. 84). Ricardo'nun bu teorisinde ekonomik sistem iki sektörden oluşmaktadır. Bunlardan biri sanayi diğeri ise tarımdır. Tarım sektörünün önemi diğerden çok farklıdır. Bunun nedeni tarımsal faaliyetlerin ekonominin gelişmesinde önemli bir rol üstlenmesidir. Teoriye detaylı olarak bakıldığında üç ana varsayıma dayanmaktadır. Bunların ilki, yukarıda da üzerinde durulduğu üzere, tarım yapılacak toprağın sınırsız olmaması ve kalitelerinin birbirinden farklı olması azalan verimler yasasının bir gereği olarak ifade edilmesidir. İkincisi, Malthus'un ortaya koyduğu nüfus yaklaşımına bağlı olarak ücretlerin asgari geçim düzeyinin üzerinde olması halinde nüfus hızla artması aksi durumda ücretlerin geçimlik düzeyin altına düşmesi durumunda ise nüfusun azalmasıdır. Son varsayım ise, ekonomik kalkınmanın ve büyümenin itici gücü olan sermayenin kar haddinin asgari kar haddinin üzerinde olmasıdır (Patterson, 1976, s. 452). Nüfus artışıyla birlikte tarımsal üretimin artmasıyla artan ranta bağlı olarak kar haddi düşmektedir. Ricardo bu durumu çalışmasında şu şekilde ifade etmektedir; *“Kârların doğal eğilimi düşme doğrultusundadır; çünkü toplum ve servet büyüdükçe, gereksinim duyulan daha fazla miktarda gıda, giderek daha fazla miktarda emek kullanılarak sağlanır.”* (Ricardo, 1997, s. 108). Ricardo'nun ifade ettiği biriktirme

dürtüsü kârdaki her azalmayla birlikte düşmektedir. Bu durum daha sonraki dönem için birikimin durduğu noktaya ulaştığında daha fazla işçi üretime dahil olamaz ve akım bu noktada son bulur (Clark J. M., 1951, s. 60). Ricardo'nun gelir dağılımı modelindeki temel kavram sınıflar ve iktisadi artıktır (kar). Bundan dolayı da fiyatların oluşumuna hep bölüşüm yönlü bakmıştır. Marjinal toprakların (ikinci sınıf toprakların) tarıma açılmasıyla, emeğin verimi düşmekte, toplumsal olarak verilmiş ücret sabitken bu, ekonomideki genel kar haddini düşürmekte ve dolayısıyla rantın yükselmesine neden olmaktadır. Ricardo'nun emeği sınıfsal olarak ele alması, fiyatları ve gelirin bölüşümünün toprağın azalan verimi dolayısıyla sınıfsal çatışmalara dönmesini konu edinmesi kendisindeki sonraki iktisatçılara da ilham kaynağı olmuştur (Öztürk N. , 2010, s. 5).

Adam Smith'in görüşleri itibariyle Klasik okul, kapital stokuna bağlı olarak değişen ve belirlenen ücret fonunun yıllık olarak belirlenmesiyle nüfus değişkeni de dahil edilerek ücretlerin belirlendiğini savunmuştur. J. S. Mill ise bu görüşleri daha da ileriye taşıyarak emek talebindeki artışın olabilmesi için kapitalin belirlediği ücret fonunun da artması gerektiğini ortaya koymuştur. Diğer bir ifadeyle ücretler, kapital/işgücü oranı fonksiyonuna bağlıdır ve işgücünün veri olması durumunda kapitalin sermayesindeki artış ücret fonunu arttıracığından ücretlerin de artmasını sağlayacaktır. Mill 'in ortaya koyduğu "*emek talebi ve ücret teorisi*" ana hatlarıyla şu şekilde özetlenebilir; Toplam milli gelirden işçi (emek sahibi), kapitalist (sermaye sahibi), mal sahipleri (toprak sahipleri) olmak üzere üç sınıf pay sahibi olmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre Mill geliri ücret, kar ve rant olarak üç başlık altında ele almaktadır. Üretim faaliyetleri sonunda elde edilen gelirin dağıtılmasında kar ve rant sahipleri avantajlı görülürken, ücretliler için durum böyle değildir (Uyanık, 2017, s. 43). Kapitalistler üretim süreci boyunca emek sahiplerinin çeşitli üretimde kullanılacak makine ve aletler ile donatırlar. Üretim faktörüne dahil edilen bu makine ve aletler sabit sermayeyi oluşturmaktadır. Üretim süreci boyunca emek sahiplerinin tüketeceği gıda maddeleri, giysi ve diğer tüketim malları ücretlerin mal karşılığının bir kısmıdır ve ücret stokunda da yer almaktadır. Tüketim mallarından oluşan bu ücretler de kapital stokun büyüklüğüne bağlıdır. Artan sermaye stokuyla birlikte bu malların tüketimine eş değer ücretler de artmaktadır. Bu malların oluşturduğu ücrete "ücret fonu" denilmektedir. Ücret haddi ise, kapitalin toplam sermayesinin işgücü sayısına bölünmesiyle bulunmaktadır. Mill'in ifade ettiği bu modelde önemli olan üretilen yeni ürünün toplam

değerinin ücret fonunu ve kapitalin karını karşılayabilecek düzeyde olması gerektiğidir (Kazgan, 2016, s. 88). Mill (1848, s. 9), gelirin bölüşüm sorununu faktör paylarının kurumsal yapı tarafından belirlendiğini göz önünde bulundurarak malların değişim değerinden önce incelemiştir. Mill, ücreti fonu teorisiyle başladığı bu görüşü daha sonra değiştirmiştir. Mill'in teorisine göre kar iki unsura bağlıdır. Bunlar; üretim miktarı ve ücretlerdir. Mill, karı kısmanın ve sakınmanın bir karşılığının olduğunu ifade etmiştir. Diğer bir ifadeyle, net kar ve faiz olarak açıklamaktadır. Brüt kar kapitalin katlanmak zorunda olduğu maliyetleri, riski ve yönetim karşılığını da içermektedir. Kar oranı ücretlerin oranına daha yerinde bir ifadeyle emek maliyetine dayanmaktadır. Ricardo'nun ifade ettiği tarımsal üretim için kullanılan arazilerin sınırlı olması durumu üretim miktarını da sınırlamakta bu durumda ücretler ve rantlar kâr payına baskı yapmaktadır. Üretim miktarının düşüşe geçmesiyle sermaye birikimi ve nüfus artış hızı düşecektir. Eğer insanlar doğa üzerindeki gücünü arttırmazsa bu olumsuz eğilimler devamlılığını sürdürecektir ve süreç durgunlukla son bulacaktır.

4.5.3. Marksist Okula Göre Gelir Dağılımı

Fizyokratlar ve Klasik okula mensup iktisatçılar büyüme teorilerinin tabii düzenin kurallarına göre şekilleneceğini benimsemiş olmalarına karşın Karl Marks'ın düzen anlayışı onlardan çok farklıdır. Marksist anlayışa bakıldığında, her iktisadi görüş bulunduğu dönemin şartlarına göre şekillendirilerek bir düzene tabii tutulduğu görüşü hakimdir. Dolayısıyla her dönemde kabul edilebilecek evrensel bir iktisadi düzen kurulması mümkün değildir. Klasiklerin ve Fizyokratların oluşturduğu tabii düzen anlayışı temelde kapitalizm anlayışı ile oluşturulmuştur. Tarih boyunca oluşturulan tüm ekonomik sistemler değişmeye devam etmiş ve ortaya çıkan her yeni ekonomik sistem kendi yasalarıyla birlikte oluşum göstermiştir (İşgüden, 1982, s. 239). Ricardo ve Smith'in gelir dağılımı teorilerinde fonksiyonel gelir dağılımı özelinde bir görüşün ileri sürülmesi Marks'ın da ana ilgi odağı olmuştur. Marks da geçimlik ücret teorisini benimsemiş ancak Ricardo ve Smith'ten farklı olarak işsizlik değişkenini de modeline eklemiştir. Klasik okula mensup iktisatçılar sermaye yoğun teknoloji ile işçilerin üretkenliği artar ve ücretler yükselirken, diğer tarafta yeni teknoloji endüstriyel yoğunluğu artırır ve bu etki kar stokunda meydana gelen baskı neticesinde emek talebini ve ücretleri aşağı doğru iter. Artan nüfus bağlamında ise bu etkilerin net sonucu

istihdamın artmasına rağmen endüstriyel işsiz ordusunun da hem mutlak hem göreceli olarak artması olacaktır. Klasiklerin işsizliğin teknolojik gelişmelere bağlı olarak kalıcı bir etki oluşturmayacağını ileri süren bu görüşe karşın Marks, kapitalist sistemde işsizliğin kalıcı bir olgu olduğunu ve gelir ve servet dağılımının anlamının anahtarı olduğunu savunmaktadır. Diğer yandan Marks, sermayenin bir fonksiyonu olan karın sermaye arttıkça yükseleceğini ifade etmektedir. Sanayileşmeyle artan sermaye gelirlerinin monopolünün hâkim olmasıyla artacağına inanmıştır (Akalin G. , 1981, s. 242). Marks, Klasik iktisadi anlayışın ekonomi politiği anlayışındaki analitik yönetimi eleştirmiş, bölüşüm ilişkisini üretim unsurları arasındaki ilişkilerle oluşturulması gerektiğini savunmuştur. Klasik okul, bölüşüm teorisini kendilerine göre açıklarken toplumu toprak sahipleri, emek sahipleri ve sermaye sahipleri olarak üç sınıfa ayırmış ancak Marks, bu ayırmda toprak sahiplerinin sınıflandırmanın dışında tutmuştur. Marks'a göre toplum yalnızca sermaye sahipleri ve kapitalistlerden oluşmuştur. Bunun nedenini ise kapitalist sınıfın genişlemesi sonucu toprak sahiplerinin toplumdaki yerinin zayıflamasına bağlamaktadır. Bu bağlamda bakıldığında Marksist anlayışta temel bölüşüm teorisi ücret ve kar olmak üzere iki kategoriden oluşmaktadır. Bölüşüm sorunun sınıfsal olarak ele alan Marks temelde hareket noktası ise "artık değer" oranı olmuştur. Bu oran iki sınıfın gelirden aldıkları pay ilişkilerinin göstermektedir. Marks, bölüşümü kendi bakış açısından açıklarken, değerden hareketle artık değere, artık değere dayanarak kara ulaşmakta ve genel bir kar oranının nasıl meydana geldiğini gösterdikten sonra değerlerle fiyatlar arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğunu açıklamaktadır (Öztürk N. , 2010, s. 10).

Marks'ın gelir dağılımı teorisi genel hatlarıyla bakıldığında Ricardo'nun artık değer (artık prensibi) anlayışına dayandığı görülmektedir. Ancak bu iki teorisi arasında belli başlı bazı farklar bulunmaktadır (Aktan & Vural, 2002, s. 126);

- Marks, Ricardo'nun azalan verimler ilkesinin reddettiği için ve toplumsal sınıfi yalnızca iki sınıfa indirgediği için (emek sahibi ve sermaye sahibi) rant ve kar arasında bir ayırım yapmamıştır.
- Marks, emeğin arz fiyatının (emek değerinin) bütün mallar cinsinden eşit olduğunu savunmaktadır.
- Marks'a göre ücretlerin geçimlik düzeyde olmasının nedenini emek arzının emek talebini aşmasıdır.

- Marks, sermaye birikiminden doğan kar hadlerinin yükseliş nedenini Ricardo'nun ifade ettiği gibi yüksek kar hadlerinin çekiciliği değil, sermaye sahipleri arasında doğan rekabetin artması olduğunu ifade etmektedir.

Marks, oluşan artık değerın kaynağının emek olduğunu ifade etmekte ve emek sahibi tarafından üretilen ürünün satışından elde edilen gelirin yalnızca bir kısmı ücret şeklinde emek sahibine ödenmekte geriye kalan kısmı sermaye sahibinde kalmaktadır. Sermaye sahiplerine düşen bu kısım artık-değerı oluşturmaktadır. Artık-değer sayesinde sermaye birikimi oluşmakta ve kar hadleri belirlenmektedir (Akalin G. , 1981, s. 242). Marks, ortaya koyduğu artı-değer teorisiyle rekabetin serbest olduğu bir kapitalist sistemde mübadele çerçevesinde oluşturan iktisadi kanunların emek sahiplerinin emeğinin nasıl sömürüldüğünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Kapitalizm, köylü ve zanaatkarı sahip olduğu sabit sermayeden yoksun kılar ve onların ellerinde yalnızca emeklerini bırakır. Emeğinden başka satacak bir şeyi olmayan emek sahibi ürettiği değeri değil mal olunan değeri elde eder. Diğer bir ifadeyle harcadığı işgücü faaliyetinden geriye kalan değeri emek sahibine kalır. Eğer üretilen ürün üzerinden bir değer ortaya çıkarsa bu sermaye sahibine kalır aksi durumda birinci durum lehine (mal olduğu değeri) olursa oluşan bu artı-değer emek sahibine kalır (Kazgan, 2016, s. 310). Kapitalistler kar hadlerinin arttırmak amacıyla daha fazla artık değere el koymak istemeleri ve kapitalistler arasındaki rekabetin artması neticesinde Marks'ın da çalışmasında yedek sanayi ordusu olarak isimlendirdiği, giderek artan bir seyirde nisbi artı-nüfus üretimi ortaya çıkmaktadır. Bu artı-nüfus sonucunda artan emek arzı sonrasında ücretlerde düşüş gerçekleşir. Marks'a göre, kapitalizmin varlığı yedek sanayi ordusuna bağlıdır ve bu durumu çalışmasında şu şekilde ifade etmektedir (Marx, 2000, s. 649);

Emekçi artı-nüfus, birikimin ya da kapitalist sisteme dayanan zenginliğin gelişmesinin zorunlu bir ürünü olduğu gibi, tersi olarak da bu artı nüfus, kapitalist birikimin kaldırıcı ve hatta bu üretim biçiminin varlık koşulu halinin de alır. Bu artı-nüfus, her an el altında bulunan yedek bir sanayi ordusu oluşturur. Bu ordu, tıpkı bütün masrafları sermaye tarafından karşılanarak beslenen bir ordu gibi tümüyle sermayeye aittir.

Marks'a göre, artı-değerın oluşması kapitalin sermaye oranına bağlıdır. Burada önemli olan nokta kapitalin emek sahibinin emek gücünü kullanabilmesi için ek olarak sabit sermaye de gereklidir. Dolayısıyla kapitalist açısından değişken ve sabit sermaye kapitalin artı-değer ortaya koyabilmesi adına gereklidir. Artı-değerın ücrete oranı artı-

değer haddi veya emeğin sömürülme haddi olarak tanımlanmaktadır. Bu oran aynı zamanda ücret ve karın göreceli olarak değişimlerini de göstermektedir. Bu oranda bir yükseliş olması emeğin sömürü haddinin yükselmesi diğer bir ifadeyle ücretlere göre kâr payında artış olması demektir. Daha açık bir ifadeyle, kapitalin gelirden aldığı payın yükselmesiyle kar eden bu kesimin gelir dağılımında iyileşme yaşamasıdır. Yani emeğin gelir dağılımının bozulması şeklinde de ifade edilebilir. P'nin kar haddini gösterdiği varsayıldığında (Kazgan, 2016, s. 311);

$$P = \frac{s}{c + v} = \frac{\frac{s}{v}}{1 + \frac{c}{v}}$$

$\frac{c}{v}$: Sermayenin organik bileşimi

$$P = \frac{s}{c+v} : \text{Kar haddi}$$

Yukarıdaki eşitlikte kar haddinin sömürme haddiyle doğru orantılı ancak kapitalin organik bileşimiyle ters orantılı olduğu görülmektedir. c/v veriyken, s/v ne kadar artarsa kar haddi de o kadar yükselecektir veya s/v veriyken, c/v ne kadar artarsa ters orantılı şekilde kar haddi de o kadar düşecektir.

Marks, sermayenin kişisel olarak düşünülmemesi gerektiğini ve topluma mal edilen bir güç olması gerektiğini ifade etmektedir. Sermaye, toplumun ortak iş birliği ile harekete geçirilebilir. Bunun olması için de ortak bir etkinliğin olması gerekmektedir (Marx & Engels, 2000, s. 21). Marksist iktisadi anlayışın gelir dağılımı teorisi tarih boyunca süre gelen üretim ilişkisine bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Toplumu oluşturan iki sınıf arasındaki çıkar ilişkileri zıt bir kutup meydana getirdiğinden çakışık bir durum söz konusudur. Bunun nedeni kapitalistlerin üretimdeki genel eğilimi yüksek kar haddi ve düşük ücret eğilimi olmasından kaynaklanmaktadır. Ücretlerin ortalama seviyesi yüksek olmamalı tam aksine düşük tutularak sermayenin karı artırılması gerektiği savunulmaktadır. Bu durumda işçiler daha fazla üretim yaptıklarında orantılı şekilde fakirleşmeye doğru gitmektedir. Bu durumun çözülmesi için Marks, mevcut iktisadi sistemin değiştirilmesi ve güncel iktisadi kanunlar oluşturulması gerektiğini ortaya koymaktadır (Marx & Engels, 1992, s. 127; Aksu, 1993, s. 11).

4.5.4. Neoklasik Okula Göre Gelir Dağılımı

Neoklasik okul, dar bir ifadeyle, 1870’li yıllardan başlayıp 1920’lere kadar ki geçen yarım yüzyıllık süre içerisinde Klasik okulun “artık değer” olarak ifade ettiği değer teorisinde bir takım köklü değişikliklere imza atmış, geçimlik ücret düzeyinin tabii ücret görüşünden marjinal verime bağlı olarak etki gösteren bir ücret anlayışını savunan, liberal görüşe mensup iktisatçıların görüşlerinin ağırlıkta olduğu bir iktisadi ekol olarak ortaya çıkmıştır. 1929 büyük buhran döneminin de içine alan bu yarım yüzyıllık sürede küresel ölçekte hâkim bir iktisadi ideoloji olarak kendini göstermiştir. 1980’li yıllar itibariyle de yeni teoriler ile dünyanın çok geniş bir bölümüne yayılım gösterdiği görülmektedir (Kazgan, 2016, s. 114). Neoklasik iktisadi anlayışın ortaya çıkışı, küresel olarak yaşanan büyük ekonomik ve sosyal sıkıntıların yaşandığı ve bu nedenle de klasik iktisadi teorilerin tartışıldığı bir döneme uzanmaktadır. Ortaya çıkan bu yeni düşünce Klasik düşünceye alternatif bir teori olacak kadar güçlü bir duruşu ifade eden Marks’ın düşüncelerine karşı kapitalist düzenin yeniden düzenlenmesini ve kapitalist düzen içerisinde alternatif yeni bir sistemin oluşturulabileceği fikrinden ileri gelmektedir (Howard, 1979, s. 91). Klasik okulun temelini oluşturan “laissez-faire” ilkesi ortaya çıkan ekonomik sorunlar ve devlet müdahalesinin artması 19. yüzyıl sonuna gelindiğinde kapitalizme yöneltilen tüm bu şiddetli eleştiriler, toplumsal düzen konusunda tarafsız kalmayı imkânsız duruma getirmiştir (Guerrien, 1999, s. 9). Neoklasikler, klasiklerin ortaya koyduğu makroekonomik görüşleri korumanın yanında piyasada aktif rol oynayan üretici ve tüketici gibi ufak çaplı karar birimlerinin davranışlarını da kapsayan mikroekonomik bağlamdaki görüşleriyle de ön plana çıkmışlardır. Neoklasiklerin ortaya koyduğu bu yeni görüşte, nesnel reel maliyet 1870’li yıllardan itibaren yerini subjektif reel maliyete bırakmıştır. Aynı zamanda oluşan bu yeni teoriyle birlikte bireysel fayda ön planda tutulmuş ve değer belirlenme aracı olarak emek-zaman, subjektif-zaman olarak değişmiştir (Atik, 2009, s. 3). Neoklasik iktisadi anlayış bireyi temel almaktadır. Bu kapsamda, bireyler tercih ve kararlarının bir sonucu olarak fiyat mekanizmasında denge sağlanması amaçlanmaktadır. Bu amaçla, sabit bir gelir düzeyinde bireylerin faaliyetlerinin en şekilde işleyebilmesi için fiyat mekanizması aracılığı ile bireyin alım gücüne arttırılması sağlanmaktadır (Guerrien, 1999, s. 161). Bakıldığında Neoklasik iktisadi modelde birey iki temel ekonomik olgu üzerinden hareket etmektedir. Bunlar tüketim faaliyeti kapsamında tüketici, üretim faaliyeti

kapsamında üreticidir (Öztürk N. , 2010, s. 14). Neo-klasik gelir dağılımı teorilerinde üç temel varsayım bulunmaktadır (Tosun, 2016, s. 18);

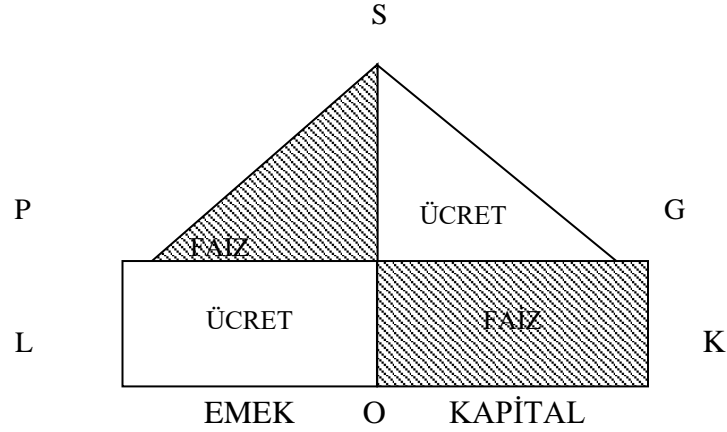
- **Kurumsal Varsayım:** Mal ve faktör piyasalarında tam rekabet koşulları geçerlidir.
- **Davranışsal Varsayım:** Piyasada aktif rol oynayan firmalar yatırım tercihlerini ve üretim faktörlerini belirlerken tercihlerini kar maksimizasyonu koşuluna bağlı olarak yapmaktadır. Bununla beraber tüketicilerin sağlayacağı faydayı ve üreticilerin kar maksimizasyonunu buluşturan denge mekanizmasının fiyat mekanizması olduğu kabul edilmektedir. Bu sayede bölüşüm faaliyeti de gerçekleştirilebilmektedir.
- **Teknolojik Varsayım:** Bu varsayıma göre üretim faktörleri arasında tam ikame, ölçeğe göre sabit getiri ve homojenlik söz konusudur. Üretim faktörlerinin birbirleriyle ikame edilebilmesi faktörlerin her birinin marjinal verimliliklerinin belirlenmesi noktasında önem arz etmektedir. İkamenin sağlanabilmesi için faktörlerin bölünebilir ve homojen olması gerekmektedir.

Marks'ın, Klasik iktisadı kendi silahı olan “emek-değer” teorisiyle vurmasının ardından Neoklasik iktisatçılar Klasik iktisadın bu teorisini güçlendirerek “fayda-değer” teorisi üzerinden ikame bir teori ortaya koymuşlardır. Bu teoriye göre, malın değeri emek faktörünün yanında artık maldan elde edilen fayda üzerinden bir değer biçilmiştir (Yıldırım & Erdoğan, 2014, s. 21). Neoklasik iktisadi anlayışa mensup olan John Bates Clark (1899, s. 3), tam rekabet koşulları altında her üretim faktörünün kendi marjinal verimliliklerine göre gelirden pay alması gerektiğini savunmuştur. Clark, marjinal verimlilik kavramını ortaya koymakla kalmamış, kendi yaşadığı dönem içerisinde bölüşüm sorununa detaylı bir açıklık getirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Clark, marjinal verimlilik ilkesinin en adil bölüşüm sistemi olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, Clark, bölüşümün doğal bir kanunu olduğunu savunmanın yanında bu kanunların her üretim faktörüne ürettiği ürünü verdiğini savunmuştur. Bu doğal kanunlar sürdüğü müddetçe emek ve sermaye kendilerinin ayrıca ürettiklerini almaktadır. Üretim faktörleri arasındaki rekabetin var olması, birim başına üretilen üründen elde edilen getiriye her üretim faktörünün marjinal verimliliğine eşitlemektedir. Diğer bir ifadeyle, ücret haddi emeğin, faiz de sermayenin marjinal verimliliğine eşitlenmektedir. Savaş (1997, s. 569)'a göre, Clark, toprak ve sermayeyi tek bir üretim faktörü olarak ele almasından

dolayı rant ve faizi tek bir getiri olarak birleştirmiştir. Ricardo'nun toprak rantını açıklarken kullandığı faiz ve ücreti Clark kendi modelinde faiz ve ücret gelirlerinin birleşik getiri bağlamında kullanmıştır. Clark'a göre bunun nedeni karın tam rekabet koşullarında statik bir konumda bulunmayışından dolayıdır. Tam rekabet koşullarında firmalar, aralarındaki rekabet düzeyini arttırırken ürün fiyatlarını düşüreceklerdir. Fakat diğer yandan faktör fiyatları yükselmeye devam edecektir. Bu durumda da firmaların karı ortadan kalkmış olacaktır. Tam rekabet koşullarının var olduğu böyle bir ekonomik yapıda üreticiler yalnızca kendi emeklerinin ücretini alacaklar ve ürünler kar olmaksızın maliyet fiyatından satılacaktır. Clark'ın bu modelde ortaya koyduğu bazı varsayımlar şunlardır (Kazgan, 2016, s. 147);

- Ekonomik yapı içerisinde iki üretim faktörü mevcuttur. Bunlar emek ve sermayedir. Emek ve sermaye veri kabul edilmiştir.
- Sermaye birikimi ve teknolojik gelişme yoktur.
- Nüfus artışı yoktur.
- Tüketicilerin zevk ve tercihlerinde değişim söz konusu değildir.

Yukarıda bahsedildiği üzere, ücret haddi emeğin marjinal verimine eşitken faiz de sermayenin marjinal verimine eşittir. Toplam ürün (çıktı), aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi emek ve kapital arasında marjinal verimliliklerine ve girdide kullanılan miktara göre bölüşülmektedir. Ekonomik sistemin iki faktörden oluştuğu bir ekonomik sistemi gösteren aşağıdaki şekil 6 şu şekilde özetlenebilir; Şeklin sağ tarafı, emek miktarı sabit iken, sermayenin marjinal verim eğrisini (SM), sol tarafı ise, sermaye miktarı sabit iken, emeğin marjinal verim eğrisini (SP) göstermektedir. Toplam gelir, OLPS veya OKSM'ye eşittir. Şeklin her iki tarafına bakıldığında sağ ve sol tarafında taralı alanlar birbirine eşit ve kapitalin payını göstermektedir. Şeklin her iki tarafında yer alan beyaz alanlarda benzer şekilde birbirine eşittir ve emeğin payını göstermektedir. Clark'ın teorisinde ifade ettiği üzere üretim faaliyeti sonucunda elde edilen gelirin yalnızca iki faktör arasında artık bırakmaksızın bölüştüğünü ve böylece üretim faaliyetine katılan bu iki üretim faktörü üretime sağladığı katkı kadar pay aldığını ayrıca ifade etmiştir. Bu noktada bölüşülen gelir üretime katkı yapan faktörün yarattığı değer ölçüsünde adil ve haklı bir bölüşüm olduğu Clark tarafından ortaya koyulmuştur.

Kaynak: (Kazgan, 2016, s. 147).

Şekil 9: Gelirin Emek Ve Kapital Arasındaki Bölüşümü

Neoklasik iktisat okuluna mensup bir diğer iktisatçı olan Wicksteed, çıktı sonucunda elde edilen faktör gelirlerinin bölüşümünü Clark gibi marjinal verimlilik ilkesine dayandırmıştır. Emek ve sermaye miktarı sabit olduğunda toprak miktarının artırılması durumunda sermayenin ve emeğin üretimden alacağı gelir payının hesaplanmasının mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda Wicksteed, sermaye ve emeğin gelirlerinin tam rekabet koşulları altında parasal birimle ölçülebileceğini ortaya koymuştur. Bu durumda faktörlerden birinin sabit olmasıyla üretim faaliyeti sürecinde azalan verimler yasaının işlemlerini mümkün hale getirmektedir (Uyanık, 2017, s. 46-47). Akyüz (1980, s. 141-146)'ün ifadesine göre, üretim fonksiyonunun homojen olduğu, faktörlerin her birinin marjinal verimliliklerinin eşit bir fiyatla değerlendirilmesiyle faktörler gelirlerinin tamamı toplam hasılaya eşit olmuş olur. Bu fonksiyon çeşidi “Euler Teoremi” olarak isimlendirilen bir model ile açıklanmıştır. Bu modele göre, sabit getiri varsayımına bağlı olan faktörlerden elde edilen toplam hasıla tam rekabet koşullarında her bir girdinin marjinal verimliliğe aktarılmasıyla, diğer bir ifadeyle sabit getirili faktörlerin toplam hasılası yine bu faktörlere ödenirse toplam ürün sıfıra eşitlenmiş olur ve kar unsuru ortadan kalkar. Neoklasik iktisadi anlayışın bir diğer temsilcisi olan Wicksell ise, sermayenin marjinal ürününün kar oranından daha düşük bir seviyede olduğunu savunmuş ve hiçbir zaman eşit olamayacağını ifade etmiştir. Bunun nedenini ise sermayedeki değişim oranının fiyatlardaki değişmeyi tetiklemesidir. Literatürde sermayenin marjinal ürünü ile kar oranı arasındaki bu farkı açıklayan yöntem “Wicksell Etkisi” olarak isimlendirilmiştir (Ulutürk & Ersezer, 2005, s. 95).

4.5.5. Keynesyen'e Göre Gelir Dağılımı

Klasik iktisat ve nispeten Neoklasik iktisat ekonomideki dalgalanmaların geçici olduğunu ve genelde ekonominin tam istihdam varsayımı koşullarında kalacağını savunmakla birlikte devletin ekonomiye müdahale etmesine gerek olmadığını savunmuştur. Ancak 1929 yılında yaşanan büyük buhran ile bu görüşün geçerliliği tartışılır duruma gelmiştir. Büyük buhran küresel ekonomik sistemde bir dönüm noktası olmuş ve Keynesyen iktisat ekolünün ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Keynesyen iktisat ekolü temelde John Maynard Keynes'in Makroekonomik argümanlarına dayanmaktadır. Keynes, ampirik analizleri sonucunda serbest piyasa ekonomisinin tam istihdam koşullarında devamlılığının söz konusu olmayacağını ortaya koymuştur. Büyük buhranın etkisiyle yazdığı "Genel Teori" adlı eserinde geleneksel iktisadi anlayışların (Ortodoks) büyük buhran neticesinde ne ölçüde etkisiz kaldığının bir durum değerlendirmesi niteliğinde tespitini gözler önüne sermiştir (Fisunoğlu & Tan, 2009, s. 32). Keynes, temelde tasarruf-yatırım-gelir üçlüsü ile ilgilenmiş ve teorisini bu yönde geliştirmiştir. Bu bağlamda Keynes'in ortaya koyduğu teoride fiyat mekanizması yerine gelir mekanizması ele alınmıştır (İnam, 2019, s. 26). Keynes kapitalist ekonominin temel sorunu olarak gördüğü tam istihdam ve gelir dağılımını her ne kadar ele almış olsa da efektif talep ve çarpan etkisi yöntemiyle tam istihdam sorununa açıklık getirmeye çalışmıştır. Ancak doğrudan gelir dağılımına yönelik herhangi bir teori ortaya koymamıştır (Uyanık, 2017, s. 51). Meltzer (1988, s. 121)'e göre, Keynes'in teorisinde asıl vurgulamak istediği klasikler özelinde ele aldığı tam istihdam değil, tam istihdamın geçici, kısa dönemli ve rastlantı sonucu meydana gelen bir durum olduğudur. Gelirin elde edilmesi iki şekilde gerçekleşmektedir. Tüketim malları üretimiyle kazanılan gelir ve yatırım malları üretimiyle kazanılan gelir. Harcama ise iki şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi, tüketim mallarına olan harcamalar. İkincisi ise, yatırımlara yapılan harcamalardır. Keynes, gelirin elde edilmesi noktasında tüketim ve yatırım mallarına yapılan harcamalar ve tasarrufların sonucunda elde edilen tasarruf gelirleri olarak geliri iki şekilde ifade etmektedir (Alkin, 1981, s. 29). Keynes, ücretlerin azalma yönünde bir eğilim göstermeyeceğini bu sebeple de tam istihdam koşullarının mümkün olmayacağını ifade etmektedir. Buna ek olarak Keynes, eğer tam istihdam seviyesine ulaşılmak isteniyorsa devletin piyasaya tam müdahalesinin gerekli olduğunu vurgulamaktadır (Savaş V. F., 2013, s. 191-192). Turhan (1993, s. 35)'in ifadesine göre, Keynes'in devlet

müdahalesini gerekli görmesi tüketimin artması ve vergiler üzerinden gelir dağılımındaki çarpıklığın giderilebileceğini görüşüne dayanmaktadır. Keynes, geliri yeniden dağıtılmasını sağlayacak bu vergileme sistemiyle yüksek gelir kesiminin gelirini azaltıp düşük gelire sahip kesimin gelir düzeyini arttırarak tüketim eğilimini ve efektif talebi arttırmayı hedeflemektedir. Keynes'e göre, istihdam kısa dönem üretim hacmine bağlıdır. Üretim hacmi ise efektif taleple oluşmaktadır. Efektif talep satın alma gücüne bağlı olarak değişen talep düzeyidir. Toplam harcama ve toplam satış farklı kavramlar ancak aynı durumu ifade etmektedir. Burada dikkat edilen husus toplam satışların toplam üretime eşit olmasıdır. Keynes, buradaki amacı efektif talebi etkileyen faktörlerin harcamaları ve yatırımı dolayısıyla da geliri belirlediğini ortaya koymaktadır (Fisunoğlu & Tan, 2009, s. 36). Ataman (1996, s. 54), Keynes'in analizinde bölüşümü açıklayan iki temel varsayımı olduğunu ifade etmektedir. Birincisi, ücretlerin parasal olarak belirlenmesi ve kısa dönemde bu parasal ücretlerin sabit olması. İkincisi ise, yatırımların tasarruflardan bağımsız olmasıdır. Yatırımların tasarruflardan bağımsız kabul edilmesinin yanında tasarrufların yatırımlara bağlı olması da burada önem arz etmektedir. Şöyle ki; yatırım tasarruf eşitliği üretimin artmasına bağlıdır. Artan üretimle birlikte gelirin bir fonksiyonu olan yatırımların artması geliri tekrar arttırıcı bir unsur olarak tasarrufu da etkilemektedir. Gelir seviyesi yüksek olan kesimin marjinal tasarruf eğilimi yüksek, marjinal tüketim eğilimleri düşüktür. Gelir seviyesi düşük olan kesimin ise tam tersi şekilde marjinal tüketim eğilimleri yüksek, marjinal tasarruf eğilimleri düşüktür. Geliri düşük olduğu durumda birey ihtiyaçlarını karşılama güdüsüyle hareket edeceğinden tasarrufa ayıracak geliri kalmayacaktır. Ayrıca düşük gelire sahip kesimin tüketim seviyesi gelirlerine oranla yüksek seyretmektedir. Dolayısıyla gelirin düşük olması ya da gelir seviyesinin düşmesi toplam talebi azaltmasına bağlı olarak üretim ve istihdamı da negatif yönde etkileyerek daralmasına neden olacaktır (Güder, 2019, s. 27). Üretim miktarında meydana gelen artış yatırım-tasarruf eşitliğinin sağlanması noktasında etkilidir. Eksik istihdam koşullarında üretimin arttırılması mümkündür. Üretim miktarında meydana gelecek artış gelir ve istihdam düzeyini de arttırmaktadır. Diğer bir ifadeyle, kısa dönemde eksik istihdam koşulunda Keynes'in teorisinde yatırımlar tasarruflardan bağımsızdır ve milli gelir çoğaltan aracılığıyla yatırımların etkisi altına girmektedir. Otonom yatırımlardaki artış eksik istihdam durumunda denge gelir düzeyini arttıracığından yatırım-tasarruf eşitliği de böylelikle sağlanmış olacaktır. Ancak toplam gelirin ücret ve kara dağıtılması noktasında bir etkisi söz konusu

olmamaktadır. Yatırım-tasarruf eşitliğinin milli gelirin çoğaltan etkisiyle sağlanmasıyla gelir dağılımına herhangi bir etkisi olmamaktadır (Ataman, 1996, s. 55). Özetle, Keynesyen iktisat ekolü, esas olarak eksik istihdam koşullarında ampirik olarak analiz ettiği “Genel Teori” adlı eserinde kısa dönemde oluşacak gelir dağılımı değişiminden daha çok gelir ve istihdam düzeyi ile ilgilenmiştir. Liberal iktisadi anlayıştan farklı olarak gerekli durumda (tam istihdama ulaşılması isteniyorsa) devletin müdahalesinin olabileceğini ifade etmiştir. Buradan anlaşılan şudur ki, Keynesyen teori doğrudan gelir dağılımı ilgili bir teori ortaya koymasa da devletin uygulayacağı ekonomi politikaları ile gelir dağılımının iyileştirilebileceğini savunmaktadır (Ulutürk & Ersezer, 2005, s. 98).

4.5.6. Neo-Keynesyen Okula Göre Gelir Dağılımı

Keynes’in doğrudan gelir dağılımı üzerine herhangi bir teori geliştirmediğini gören yeni (neo) Keynesçiler, etkin bir gelir dağılımı teorisi ortaya koymak adına kapitalist (sermaye sahibi) ve işçi sınıfı (emek sahibi) olarak ikiye bölünmüş olan piyasa olgusunu “Fiyat Uyumu” çerçevesinde daha nitelikli ve detaylı incelemişlerdir. Neo-Keynesçi bölüşüm teorisi olarak da ifade edilen bu teori fiyat uyumu sistemi üzerine temellenmiştir. Bu teoride Keynes’in de ortaya koyduğu parasal ücretlerin sabitliği ve yatırımların tasarruflardan bağımsızlığı varsayımları üzerinden hareket edilmektedir. Ücret-fiyat ikilisi üzerinden bu teoriyi geliştiren Neo-Keynesçiler, enflasyonist sürecin nedenlerini de beraberinde ortaya koymaktadır.

Keynes’in varsayımlarını temel alarak gelir dağılımı teorisi üzerine yoğunlaşan bu ekolün temsilcileri başta Kaldor olmak üzere Pasinetti, Robinson ve Kalecki’dir.

4.5.6.1. Kaldor Modeli

Yatırımların toplam gelire göre oranında meydana gelebilecek bir değişikliğin, kar ve ücretin toplam gelir içindeki payında ne gibi bir değişikliğe sebep olacağını ortaya koymayı amaçlayan Kaldor, toplumu maaşlı-ücretli ve girişimciler-mülk sahipleri olarak iki kısma ayırmaktadır (Aktan & Vural, 2002, s. 128). Ekonomide tasarruflar, ücretlerden ayrılan tasarruflar ve karlardan ayrılan tasarrufların toplamına eşittir. Yatırımlar tasarruflara eşit olduğunda ise gelir dengesi sağlanmaktadır. Milli gelir ücret ve karların toplamından oluşmaktadır. Bu bilgiler ışığında bakıldığında Kaldor modeli

iki varsayıma dayandırılmıştır; Birincisi, ekonomide tam istihdam koşulları hakimdir. İkincisi ise, toplumdaki her gelir grubunun tasarruf eğilimi sabittir ancak düzeyleri birbirinden farklıdır. Bu varsayımlardan hareketle tasarruf yatırım eşitliği fiyat dengesinin ve gelir dağılımının değişmesiyle mümkün olmaktadır. Ekonomi dengedeysen tasarruflar ve yatırımlar birbirine eşit olduğuna göre gelir dağılımı yatırım kararları etkileyen en temel öğedir. Bunun sebebi yatırım oranlarındaki artış gelir düzeyini de arttırmaktadır (Uyanık, 2017, s. 53). Hill (2001, s. 483), firmaların yatırım hacminin yükselmesi ya da azalması parasal ücretlerdeki değişime bağlı olarak tüketim mallarının fiyatını da yükseltecek veya düşüreceğini ifade etmektedir. Hill ayrıca, yatırım arttırılırsa tüketici fiyatları yükselecek, reel ücretler ve tüketim azalırken kar ve tasarruf artacağını, tam tersi şekilde yatırım harcamaları azaltılırsa fiyatlar ve karlar düşecek, reel ücretler ve tüketim artacak ve böylece toplam tasarruf toplam yatırım düzeyine ineceğini de ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, tam istihdamın olduğu bir ekonomide yatırımların (toplam harcamaların) artması fiyatlar genel düzeyini (enflasyon) yükseltecektir. Artan fiyatlar karşısından parasal ücretlerin düzeyi ise fiyatlar genel düzeyinin altında kalacaktır. Dolayısıyla ücretlilerin (emek sahiplerinin) reel ücret düzeyi düşecek ve gelir dağılımı ücretlilerin aleyhine değişmiş olacaktır. Toplumun diğer kesimi olan kar sahiplerinin (kapitalistler) karları artacak bu doğrultuda da reel gelirleri yükselecektir (Akyüz Y. , 1980, s. 228-229). Uyanık (2017, s. 53)'a göre, Kaldor'un ortaya koyduğu bu gelir dağılımı teorisi, makroekonomik gelir dağılımı teorisi olarak kabul edilmesine, istihdam koşullarında kapasitenin artmasıyla ücret dışı gelirlerin artacağını ifade etmesine rağmen tam istihdam durumunda reel gelirdeki değişimlerin gelir dağılımı üzerine nasıl bir etki yaratacağını belirtmemiştir. Bu nedenle Kaldor'un teorisi eleştirilere maruz kalmıştır.

4.5.6.2. Pasinetti Modeli

Pasinetti modeli Kaldor modeli ile genellikle benzer varsayımlar üzerine oluşturulmuş olsa da bazı farklılıkları da barındırmaktadır. Bu modelde de Kaldor modelindeki gibi dengeleme görevini fiyat uyumu üstlenmiştir (Ataman, 1996, s. 57). Kaldor modelinde hem emek sahipleri hem de sermaye sahipleri tasarruf yapabilmektedir. Ancak Kaldor'un modelindeki eksik olan kısım emek sahiplerinin yaptığı tasarrufların gelire dönecek şekilde ele almasıdır. Pasinetti ise, bu noktadan

hareketle emek sahiplerinin elde ettikleri tasarrufları sermaye sahiplerine aktardıklarını ancak karşılıksız olarak aktarılmadığını vurgulamaktadır. Diğer bir deyişle, emek sahipleri tasarruflarını vermeleri karşılığında ya faiz geliri elde edecekler ya da sermaye sahiplerinin ortak karına ortak olacaklardır (Akyüz Y. , 1980, s. 651). Pasinetti modelinin Kaldor modeli ile ortak varsayımı, yatırım kararlarının tasarruf kararlarından bağımsız olmasıdır. Bunun nedeni yatırım kararlarının uzun dönemli olması ve bekleyişe bağlı olmasıdır. Bu söylemin ortak sonucu: yatırımlarda meydana gelen artışlar işsizliğin olduğu bir durumda istihdam ve gelir düzeyini artırır. Tam istihdama ulaşıldığında ise, gelir dağılımı iyileşmiş olur ve efektif talebin bir fonksiyonu haline alır. Diğer bir ifadeyle yatırımlar, gerçek ücretlerin değişmesinin, istihdamın artmasının ve gelir düzeyinin yükselmesinin kaynağını oluşturmaktadır (Uyanık, 2017, s. 54; Ataman, 1996, s. 57).

4.5.6.3. Robinson Modeli

Robinson modelini oluştururken Kaldor ve Pasinetti'nin modellerini kendisine temel almıştır. Robinson, sermaye birikimi, teknolojik gelişme ve sermaye ve bölüşüm teorilerini aynı küme sınırları içerisinde incelemiş, buna ek olarak kısa ve uzun dönem dengesine, bölüşüm, birikim ve teknolojik gelişme sorunlarına açıklama getirmiştir. (Akyüz Y. , 1980, s. 659). Robinson modelinin iki temel varsayımı vardır. Birincisi, ücret pazarlığının parasal ücretler üzerinden yapılması. İkincisi ise, Kaldor ve Pasinetti modellerinde olduğu gibi yatırım kararlarının tasarruf kararlarından bağımsız olmasıdır (Uyanık, 2017, s. 55). Park (1998, s. 281)'a göre, daha yüksek kârlar, yatırım faaliyetine bağlı daha yüksek düzeyde risk barındırır ve ayrıca daha fazla yatırım için ayrılmış daha büyük bir dahili fon havuzu sağlar. Yatırım kararlarının belirlenmesine ilişkin bu görüş, Robinson tarafından şu bir şekilde ifade edilmiştir: "*Karlar için büyüme yerine, büyüme için karlar istenmektedir*". Modelde uzun dönem gelir dağılımının şekillenmesinde politik ve ekonomik güçlerin etkisinin yadsınamaz düzeyde olduğu görülmektedir. Robinson, mal piyasasındaki serbest ve eksik rekabet koşullarında işgücü piyasasında talep fazlası olduğunda ve gerçek ücretlerin asgari düzeyin altına düştüğü durumda parasal ücretlerin düzeyinin artabileceğini ifade etmektedir (Yücel D. , 2011, s. 35). Ataman (1996, s. 58)'ın ifadesine göre, Robinson, diğer Neo-Keynesçiler gibi toplumsal sınıfların tasarruf fonksiyonlarını temel almaktadır. Bu bağlamda Robinson, sermaye

sahiplerinin tasarruflarını ele alırken firma ve kişisel tasarruflar olarak incelemiştir. Bu sayede kardan elde edilen tasarruf ile temettü arasındaki farkı gözler önüne sermiştir. Üretim dönemi sonunda dağıtılan toplam kar bir sonraki dönemde de kullanılma imkânı bulmaktadır. Bu iki dönem sonunda oluşacak fiyat değişimleri gerçek kar değerini etki edeceğinden gelir dağılımı da değişmektedir.

4.5.6.4. Kalecki Modeli

Kalecki'nin geliştirdiği bölüşüm ve fiyat teorisi nihai mallarla ilgilidir. Teorinin temeli malların fiyatlandırılmasına dayanmaktadır (Uyanık, 2017, s. 54). Nihai ürünlerin üretimi, mevcut üretim kapasitesi rezervlerinin bir sonucu olarak esnektir. Talep arttığında, fiyatlar sabit kalma eğilimindeyken, esas olarak üretim hacmindeki artışla denge sağlanmış olur. Meydana gelen fiyat değişimleri, esas olarak üretim maliyetlerindeki değişikliklerden kaynaklanır. Ancak hammaddelerde durum farklıdır. Arzın kısa dönemlerde esnek olmaması durumunda, talepteki bir artış durumunda stokların azalmasına ve bunun sonucunda fiyatların artmasına neden olur. Birincil talep artışı, bu da stokların artmasına neden olur fiyatlara sıklıkla ikincil spekülasyon talep eşlik eder. Bu da kısa vadede üretimin talebi karşılama için daha da zorlaştırmaktadır (Asimakopulos, 1975, s. 315). Kalecki, arz-talep mekanizması ve marjinal maliyet = marjinal gelir eşitliği yoluyla elde edilen kar maksimizasyonu yönteminin ortaya koyduğu fiyatlandırma sistemine alternatif olması amacıyla eksik rekabet koşullarında ortalama maliyet artı kar fiyatlandırması yöntemini ortaya koymuştur. Bu yöntem, maliyet ve monopolleşme düzeyine bağlı bir fiyatlandırma şeklidir. Monopolleşme derecesi ön planda tutulduğundan tam rekabet koşullarındaki gibi marjinal maliyet = marjinal gelir eşitliğine dayanan bir fiyatlandırma söz konusu değildir. Tam tersine eksik rekabet koşullarında kısa dönem değişken maliyetler ve piyasadaki rekabet edilen diğer firmaların fiyatlandırma düzeyi dikkate alınmaktadır (Ataman, 1996, s. 56). Piyasada eğer firmanın monopolleşme gücü yüksekse eklenir artan maliyetler tamamen fiyatlara. Firmanın bu maliyetleri yansıtması sonucu kâr marjını sabitler böylece gerçek ücret düzeyi azalır. Buna bağlı olarak gelir dağılımı emek sahibi aleyhine yeniden dağıtılmış olur (Asimakopulos, 1975, s. 329-330). Modelden de anlaşılacağı üzere, monopolleşmeye bağlı olarak değişen fiyat hareketleri kar ve tasarruflar yoluyla yatırım-tasarruf eşitliğini sağlamaktadır (Akyüz Y. , 1980, s. 242-243).

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ VE YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye ekonomisinde politik istikrarsızlık ile yolsuzluk ve gelir dağılımı ilişkisi ampirik olarak incelenecektir. İlk olarak konu doğrultusunda önceden yapılmış bazı çalışmaları kapsayan literatür taraması yapılacaktır. Daha sonra veri seti ve ekonometrik model açıklandıktan sonra uygun zaman serisi analizleri kullanılarak ekonometrik analiz yapılacaktır. Son olarak çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda Türkiye ekonomisi için politik istikrarsızlık bağlamında genel değerlendirme yapılarak uygun politika önerileri ifade edilecektir.

5.1. Literatür

İlgili yazında politik istikrarsızlık merkezli yerli ve yabancı pek çalışma yer almaktadır. Şöyle ki, politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme, kamu harcamaları, doğrudan yabancı yatırımcılar, bütçe dengesi, enflasyon gibi birçok makroekonomik değişkeni inceleyen çalışmalar mevcutken gelir dağılımına yönelik inceleyen çalışma tek çalışma teorisinin temeli niteliğinde Alesina ve Perotti (1996a) tarafından yapılmıştır. 1960 -1985 yılları arasında 72 ülkeden oluşan örnekleme sahip bu çalışmanın sonucuna göre, gelir dağılımındaki eşitsizlik sosyal hoşnutsuzluğu körükleyerek sosyopolitik istikrarsızlığı arttırmaktadır. Ayrıca çalışmanın sonuçları arasında Güney Doğu Asya'daki bazı ülkelerin İkinci Dünya Savaşı sonrasında çok yüksek büyüme oranlarına sahip olmasında Savaş sonrasında bu ülkelerde gelir ve servet eşitsizliğini azaltan toprak reformları yapılmasına bağlanmıştır. Bu reformun bir sonucu olarak, bu ülkeler örneğin Latin Amerika ülkelerine kıyasla siyasi açıdan nispeten istikrarlı olduğu vurgulanmıştır. Dolayısıyla yatırım büyümenin birincil motoru kabul edildiğinden, bu çalışmada gelir eşitsizliği ve büyüme arasındaki ters ilişki olduğu ortaya koyulan bir diğer sonuçtur.

Alesina ve Rodric (1991), hazırladıkları çalışmada ampirik bölümde de ortaya koyduğumuz teorisinin temeli niteliğinde bir inceleme yapmışlardır. Dağıtımsal çatışmaların olduğu basit bir içsel büyüme modelinde politik çatışma ve ekonomik

büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Kurdukları modelde hem işçi sınıfını hem de kapital sınıfı ele almışlardır. İki grubun siyasi etkisi ile vergilendirme düzeyi, kamu yatırımları, gelirin yeniden dağılımı ve büyüme arasındaki ilişkiye dair çeşitli sonuçlar ortaya koymuşlardır. Çalışmanın sonucuna göre, büyümeyi maksimize eden politikaların sadece kapitalistleri önemseyen bir hükümet için optimal olduğunu tespit etmişler, gelir eşitsizliğinin demokratik ülkelerde büyümeyi azalttığını, diktatörlüklerde ise bu etkinin ortadan kalktığını veya daha zayıf olduğunu sonucuna varmışlardır.

Alesina vd. (1996c), hazırladıkları çalışmada 1950-1982 dönemi için 113 ülkeden oluşan bir örneklemede politik istikrarsızlık ve kişi başına düşen GSYİH büyümesi arasındaki ilişkiyi OLS tahmincisi kullanarak ele almışlardır. Çalışmanın ampirik sonuçlarına göre, hükümetin çökme eğiliminin yüksek olduğu dönemlerde ekonomik büyümenin daha düşük olduğu sonucuna varmışlardır. Ayrıca, ekonomik kalkınmanın gelir dağılımını etkilemesinin kaçınılmaz olduğunu ve siyasi huzursuzluk da eşitsizlikten etkilenebileceğini vurgulamışlardır. Dolayısıyla, üç değişken, büyüme, siyasi istikrarsızlık ve gelir dağılımı birlikte içsel olduğunu ifade etmişlerdir.

Akçay (2000), gelişmiş ve gelişmekte olan 78 ülkede yolsuzluk, ekonomik özgürlükler ve siyasal özgürlükler (demokrasi) arasındaki ilişkiyi ampirik olarak analiz etmiştir. Çalışmada üç hipotez ileri sürülmüş ve test edilmiştir. Ampirik test sonuçlarına göre ekonomik özgürlükler ve siyasal özgürlükler düzeyi azalırken yolsuzluklar artmaktadır.

Treisman (2000), yatay kesit analizi kullanarak 1996-1998 dönemi için 45 ülkeyi ele aldığı çalışmasında Protestan geleneğe sahip, İngiliz hukuksal yapısı ile tarihsel köklere haiz, ekonomik bakımdan gelişmiş ve ithalat kabiliyeti yüksek olan ülkelerde yolsuzlukların daha az olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte, federal eyaletlerin hüküm sürdüğü ülkelerde yoğun politik istikrarsızlıktan dolayı yolsuzlukların baskın olduğunu ortaya koymuştur.

Feng (2001), Politik özgürlük, politik istikrarsızlık ve politik belirsizliğin özel yatırımlar üzerine etkisini 1978-1988 dönemi için 42 gelişmekte olan ülkeyi OLS tahmincisi kullanarak incelemiştir. Çalışmanın sonucuna göre, bir ülkenin politik kapasitesiyle politik kapasitenin düşebilir bir pozisyonda olması arasında önemli bir korelasyon olduğunu belirtmektedir. Politik kapasitesini en çok değiştiren hükümet en yüksek yönetme kabiliyetine sahip olan hükümettir. Çalışmanın bulguları arasında

yüksek politik kapasite, politika ayarlaması ve politik deneyler için önemli bir alan olduğunu gösterdiği için politik kapasitenin değişkenliği veya değişim düzeyi piyasa için belirsizlik yaratarak ve özel yatırımların azalmasına neden olacağı yer almaktadır.

Fredrigsson ve Svensson (2003), ortaya koydukları çalışmalarında politik istikrarsızlık ile yolsuzluk arasındaki ilişkiyi 63 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için ampirik olarak analiz etmişlerdir. Analiz bulgularına göre, yüksek yolsuzluk seviyesine sahip ülkeler için, artan istikrarsızlığın çevresel düzenlemelerin sıklığı üzerindeki marjinal etkisi önemli ölçüde pozitif iken, düşük yolsuzluk seviyesine sahip ülkeler için tersi geçerlidir. Yolsuzluk, politik istikrarsızlık ortadan kalktığında yolsuzlukla mücadelenin derecesi yükseleceğinden politik istikrarsızlıkla güçlü bir ilişki içinde olduğu çalışmada ortaya koyulan sonuçlar arasındadır.

Darby vd. (2004), inceledikleri çalışmada 1963-1996 dönemi için panel veri regresyon analiziyle OECD ülkelerinde (demokratik ülkelerde) hükümetin kamu harcamaları üzerinden politik belirsizliğin ekonomik büyümeye olan etkisini ampirik olarak ortaya koymuşlardır. Araştırma sonucuna göre, yeniden seçime ilişkin politik belirsizliğin varlığının, görevdeki hükümetlerin kamu yatırım miktarını azaltma eğiliminde olduğunu ve kamu yatırımdan kamu tüketimine geçişin temelini oluşturduğunu, dolayısıyla büyümeyi azalttığı sonucuna varmışlardır. Diğer bir ifadeyle politik belirsizliğin kamunun yatırımlarını azaltma eğiliminde olduğunu ve partizan kararların etkisini ampirik olarak ortaya koymuşlardır.

Jong-A-Pin (2009), hazırladığı çalışmada 1974-2003 dönemi boyunca yaklaşık 90 ülkeden oluşan bir panelde 5 yıllık ortalamalar ve hem eşzamanlı bir ilişki hem de siyasi rejimin istikrarsızlığından ekonomik büyümeye uzanan bir Granger nedensellik ilişkisini incelemiştir. Analiz sonucuna göre, ekonomik büyüme ile politik istikrarsızlık arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu ve ekonomik büyümenin politik istikrarsızlık üzerinde nedensel bir etkisi olduğu sonucuna varmıştır.

Şanlısoy ve Kök (2010a), hazırladıkları çalışmalarında politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerine etkisini 1987-2006 döneminde Türkiye eşbütünleşme testi kullanarak için analiz etmişlerdir. Analiz bulgularına göre, politik istikrarsızlıkla ekonomik büyüme arasındaki ters yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Bayar (2010), yaptığı çalışmada Türkiye’de yolsuzluğa neden olan bazı sebeplerini tespit etmek amacıyla 1975-2008 dönemi için bir regresyon analizi yapmış

ve analiz sonucuna göre Türkiye'nin ekonomik açıdan dışa açılmasıyla yolsuzluk vakalarının arttığını tespit etmiştir. Ayrıca enflasyondaki artış ve işsizlikteki artış da yolsuzluğu artıran faktörlerin arasında yer aldığını ortaya koymuştur. Diğer taraftan, devletin ekonomideki ağırlığının ve devletin personel harcamalarının yolsuzluk üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı da analizde tespit edilen bir diğer sonuçtur.

Karagöz ve Karagöz (2010), inceledikleri çalışmada 1980-2005 dönemi için Türkiye örneğinde yolsuzluk, ekonomik büyüme ve kamu harcamaları arasındaki ilişki ekonometrik yöntemler kullanılarak araştırmışlardır. Analiz bulgularına göre, ekonomik büyüme ile yolsuzluk arasında, büyümeden yolsuzluğa doğru bir nedensellik olduğunu, kamu harcamaları ile yolsuzluk arasında ise bir nedenselliğin bulunmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Demirgil (2011), politik istikrarsızlık, belirsizlik ve makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında Türkiye'nin 1970-2006 yılları arasındaki döneme ilişkin durumu analiz etmiştir. GARCH ve EGARCH modellerinden elde ettiği bulgulara göre, politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerine negatif, enflasyon üzerine negatif etkisi olduğu sonucuna varmıştır. Bunlara ilave olarak döviz kurları üzerinde etkisinin çok güçlü olmadığı sonucunu ortaya koymuştur.

Aisen ve Veiga (2013), yaptıkları çalışmada politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ampirik olarak incelemişlerdir. Doğrusal dinamik panel veri kullanarak 169 ülkel örnek ile 1960-2004 dönemi için GMM tahmincisi kullanarak inceledikleri çalışmalarında politik istikrarsızlığın fiziksel ve beşeri sermaye birikiminin olumsuz yönde etkileyerek büyümeye olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır. Bunun yanında ekonomik özgürlüğün ve etnik homojenliğin de ekonomik büyümeye faydası olduğu sonucuna varmışlardır.

Cangir ve Turan (2014), hazırladıkları çalışmada politik istikrarsızlığın bütçe dengesi üzerindeki etkisini Türkiye bağlamında 1955-2012 dönemi verileriyle, EKK ve GMM tahmin yöntemleri kullanılarak analiz etmişlerdir. Analiz sonucuna göre, hükümet istikrarsızlığının bütçe dengesi üzerinde negatif yönde anlamlı ve önemli bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Erkal vd. (2015), politik istikrarsızlık ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla 1995-2013 dönemini kapsayan ve 173 ülkeden oluşan örneklem ile bir panel veri analizi yapmışlardır. Pedroni, Kao ve Johansen-Fisher panel eş-bütünleşme

testi kullanarak yaptıkları analizin bulgularına göre, politik istikrarsızlık ve yolsuzluk arasında uzun dönemli ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca Granger nedensellik analizi bulguları ise politik istikrarsızlığın, yolsuzluğun nedeni olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer bir ifadeyle, politik istikrarsızlıktaki artışın yolsuzluğu arttırdığı sonucuna varılmıştır.

Balan (2016), incelediği çalışmada Türkiye için 1986-2013 dönemini kapsayan yıllık veriler ile politik istikrar ve devletin nihai tüketim harcamaları ilişkisini VAR analizi kapsamında incelemiştir. Çalışmanın sonucuna göre, Türkiye ekonomisinde politik istikrarın ve devlet harcamalarının birbirlerinin Granger-cause nedeni olmadıklarını, ancak politik istikrarın devlet harcamalarında meydana gelen değişimin %8'ini; devlet harcamalarının da politik istikrarda meydana gelen değişimin %13'ünü açıklamaktadır.

Kalay ve Çetin (2016), ortaya koydukları çalışmalarında Afrika ülkelerinde politik istikrar ve ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığının test etmişlerdir. Granger nedensellik yöntemi kullanarak hazırladıkları çalışmalarında ekonomik büyümeden politik istikrarsızlığa doğru tek yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır. Ayrıca politik istikrarsızlık, gelir dağılımı ve askeri harcamaları doğrudan etkilerken ekonomik büyümeyi askeri harcamalar üzerinden etkilediğini tespit etmişlerdir.

Kurt (2016), politik istikrar ile reel döviz kuru arasındaki ilişkiyi Türkiye ekonomisi için 2003:01-2014:12 dönemi aylık verileri kullanılarak araştırmıştır. Vektör Otoregresif VAR modeli bağlamında yapılan ampirik analiz sonucunda ilgili dönemde reel döviz kurları ile politik istikrar arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Uddin vd. (2017), yaptıkları çalışmada 1996-2014 döneminde 120 gelişmekte olan ülkeyi ele alarak ve GMM tahmincisi kullanarak politik istikrarın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Analiz sonucuna göre, politik istikrarın ekonomik büyümenin önemli bir belirleyicisi olduğu bulunmuştur. Daha da önemlisi, politik istikrarsızlığın (veya riskin) İİT ülkelerinde daha yüksek olduğu ve ekonomik büyüme için caydırıcı olduğu sonucuna varmışlardır. Ayrıca, düşük ve orta gelirli İİT ülkeleri için politik istikrarsızlığın, güçlü ekonomik ve siyasi kurumların yokluğu nedeniyle ekonomik büyümeyi daha ciddi şekilde etkilediğini ortaya koymuşlardır.

Politik istikrar/istikrarsızlığın büyüme üzerindeki etkisinin, daha yüksek veya daha düşük büyüme seviyesine sahip İİT ülkeleri arasında eşit olarak dağıldığı buldukları sonuçlardan bir diğeridir.

Kunavotor vd. (2020), 1990-2017 dönemi boyunca Afrika’da sağlam standart hatalarla dinamik iki aşamalı fark GMM kullanarak, genel olarak kurumların gelir eşitsizliği üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığını ampirik olarak ele almışlardır. Kurumsal kalitenin istatistiksel olarak gelir dağılımı üzerinde anlamlı bir ilişkisi olmadığını tespit etmişlerdir. Bunun yanında yolsuzluğunun kontrolünün ve hukukun üstünlüğünün sıkı bir şekilde uygulanmasının kurumsal kalite göstergelerinin gelir eşitsizliğini önemli ölçüde azalttığını sonucuna ulaşmışlardır.

Geleri (2021), EGARCH modelini uygulayarak 1970 ile 2017 yılları arasında Türkiye’de politik istikrarsızlık ve ekonomik göstergeler üzerindeki etkisini incelemiştir. Analizden elde edilen ampirik bulgulara göre, politik istikrarsızlığın döviz kuru üzerinde pozitif yönde etkiliyken, GSYH üzerinde negatif yönde etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

5.2. Model ve Veri Seti

Bu çalışma, 2002-2021 dönemini kapsayacak şekilde yıllık verilerden yararlanarak hazırlanmıştır. Ampirik uygulama için 2002-2021 döneminin seçilmesinde temin edilen Dünya Bankası’ndan alınan (WDI) politik istikrar/şiddetin yokluğu endeksi etkili olmuştur. Bu nedenle 20 yıllık veri seti üzerinden analizler yapılmıştır. Öte yandan Türkiye için sözü edilen bu dönem, politik istikrarsızlık bölümünde bahsedilen alt boyutlarla ilgili geniş bir örnekleme sahiptir. 2002-2021 yılları arasında Türkiye’de politik istikrarsızlık yaratacak durum ve olayların konsantre bir şekilde yaşanmış olması, bu dönemin ele alınmasında çalışma için etkili bir motivasyon kaynağı olmuştur. Ekonometrik modelde yer alan veri setlerinden politik istikrarsızlık endeksi verileri, gini endeksi, ekonomik büyüme verileri Dünya Bankası’ndan (*World Bank Indicators (WBI)*), işsizlik değişkenine ilişkin veriler *Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)*’ten, yolsuzluk algı endeksine ilişkin veri ise, *Uluslararası Şeffaflık Örgütü (CPI)*’nden alınmıştır. Ayrıca literatürde zaman serisi analizine başvuru birçok çalışmada 30 ve hatta 20’den daha az yıllık verilerle yapılan analizlerin var olması ve ayrıca çalışmamızın ortaya koyduğu tezin temelini oluşturan politik istikrarsızlık, yolsuzluk ve

gini endeksi değişkenlerinin geniş zaman dilimine dair veri imkânının olmaması nedeniyle ele aldığımız 20 yıllık veri seti bilimsel temelde kabul edilebilir görülmüştür. Bu nedenlerle konu 2002-2021 dönemi verileriyle Eviews 12 paket programı aracılığıyla ekonometrik olarak analiz edilmiştir. Bu kapsamda Türkiye’de politik istikrarsızlığın yolsuzluk ve gelir dağılımı üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla aşağıdaki modeller tanımlanmıştır;

$$\text{Model 1: } YAE = \beta_0 + \beta_1 POL + \beta_2 EKO + \varepsilon_t$$

$$\text{Model 2: } GİNİ = \beta_0 + \beta_1 POL + \beta_2 İŞSİZLİK + \varepsilon_t$$

Modelde yer alan değişkenler, bu değişkenlere ait açıklamalar ve değişkenlerinde temin edildiği kaynaklar her model için ayrı ayrı tablo 42 ve tablo 43’te gösterilmiştir.

Tablo 17: Model 1 İçin Kullanılan Veri Seti Ve Kaynaklar.

Değişkenler	Değişkenin Kısaltması	Kaynak
Yolsuzluk Algı Endeksi	YAE	Uluslararası Şeffaflık Örgütü (CPI)
Politik İstikrar	POL	Dünya Bankası (WBI)
Ekonomik Büyüme	EKO	Dünya Bankası (WBI)

Tablo 18: Model 2 İçin Kullanılan Veri Seti Ve Kaynaklar.

Değişkenler	Değişkenin Kısaltması	Kaynak
Gini Endeksi	GİNİ	Dünya Bankası (WBI)
Politik İstikrar	POL	Dünya Bankası (WBI)
İşsizlik Oranı	İŞSİZLİK	Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

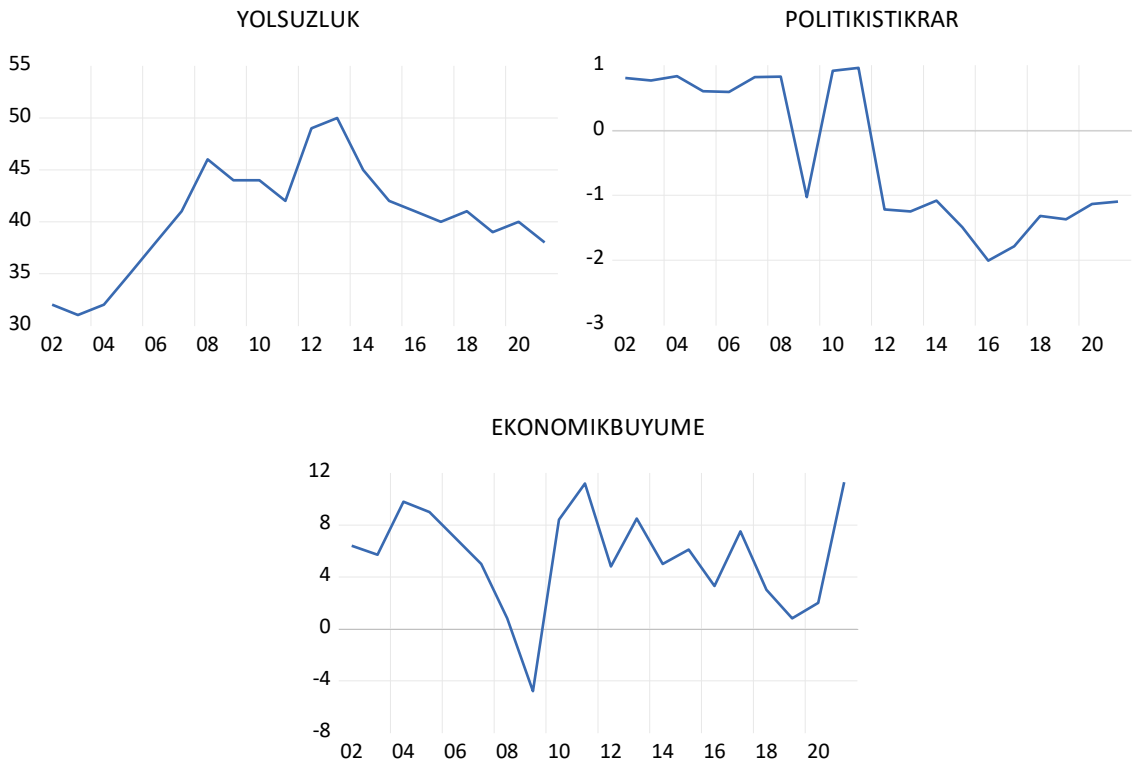
Politik istikrarsızlığın yolsuzluk ve gelir dağılımı üzerine etkisi incelediğimiz bu çalışmada yukarıda da görüldüğü üzere iki model kurulmuştur. Model 1’de yolsuzluğu temsilen yolsuzluk algı endeksi bağımlı değişken olarak ifade edilirken, eşitliğin diğer tarafında yer alan diğer değişkenler ise bağımsız değişkenleri temsil etmektedir. Model 2’de ise, gelir dağılımını temsilen gini endeksi bağımlı değişken olarak ifade edilirken,

eşitliğin diğer tarafında yer alan diğer değişkenler ise bağımsız değişkenleri temsil etmektedir.

5.3. Ekonometrik Yöntem ve Bulgular

Tezin ampirik uygulamasında belirlenen regresyon denklemlerine göre verilere ait tanımlayıcı istatistikler ve grafikler oluşturulmuş devamında önce korelasyon analizi yapıp sonrasında durağanlık testi yapılmıştır. Durağanlık araştırmasından sonra da eşbütünleşme ilişkisini tespit etmek amacıyla gerekli test yapılmıştır. Son olarak değişkenler arasındaki ilişki için nedensellik testi yapılmış ve sonuçlar yorumlanmıştır.

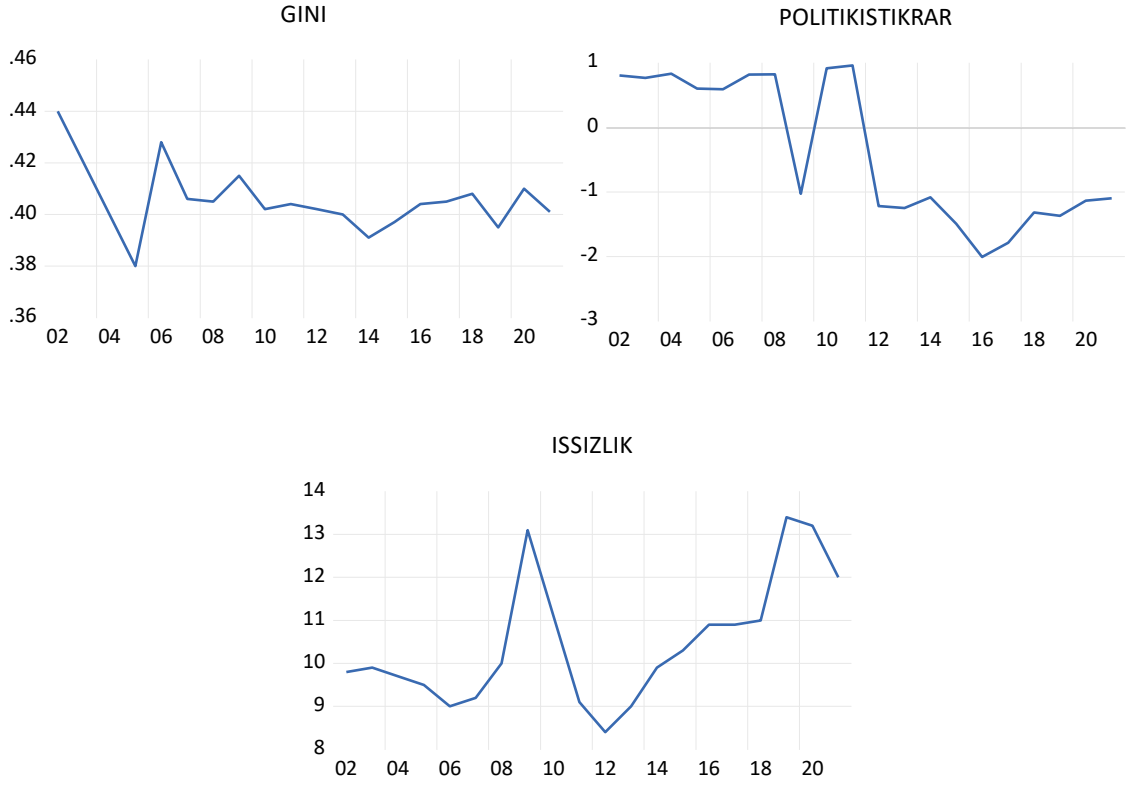
5.3.1. Serilerin Grafikselleştirilmesi

Grafik 9: Model 1 İçin Analizde Kullanılan Değişkenlerin Zaman Serisi Grafikleri

Yolsuzluk Algısı Endeksinde ilişkin ise Uluslararası Şeffaflık Örgütü (Transparency International), 1995 yılından itibaren yolsuzluk üzerine anket çalışmaları yaparak bir endeks geliştirmiştir. Birçok ülkenin verilerinin dahil edilerek oluşturulan endeks 0 ile 100 puan arasında değere sahip olmakla birlikte 0 puan, yolsuzluk algısının en yüksek olduğunu gösterirken 100 puan, yolsuzluk algısının en düşük düzeyini ifade

etmektedir. Politik istikrar serisine bakıldığında 0 ile -2 arasında değişkenlik göstermektedir. 2008 küresel krizinde politik istikrarın düştüğü, yolsuzluğa maruz kalma seviyesinin yükseldiği ve ekonomik büyümenin de aynı zamanda düştüğü görülmektedir. Benzer 2016 yılında 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında politik istikrar seviyesinin düştüğü diğer bir ifadeyle politik istikrarsızlık düzeyinin arttığı, yolsuzluğu maruz kalma düzeyinin durağan bir seyir izlediği ve ekonomik büyümenin belirgin şekilde düştüğü görülmektedir. Grafiklerden hareketle yolsuzluk, politik istikrarsızlık ve ekonomik büyümenin çalışmamızda ortaya koymak istediğimiz temel perspektif ve literatürde yer alan bulgularla benzer bir görünümde olduğu anlaşılmaktadır.

Grafik 10: Model 2 İçin Analizde Kullanılan Değişkenlerin Zaman Serisi Grafikleri

Gelir dağılımı eşitsizliğini ölçmede kullanılan gini endeksi diğer bir adıyla gini katsayısı, sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımında eşitlik düzeyinin arttığını bire yaklaştıkça da gelir dağılımında adaletsizliğin bozulduğunu göstermektedir. Politik istikrar serisine bakıldığında 0 ile -2 arasında değişkenlik göstermektedir. 2002-2005 yılları arasında gini endeksinde düşüş görülmekte (sıfıra yaklaşmakta) diğer bir ifadeyle, gelir dağılımında eşitlik düzeyinin yükseldiği görülmektedir. 2002 yılından önceki dönemde

90'lı yılların koalisyon, darbe, muhtıra ve ekonomik krizlerle geçen bir dönem olduğu düşünüldüğünde 2002 genel seçimler sonrasında AK Partinin'nin tek başına iktidar olması ve akabinde uygulamaya konulan çeşitli ekonomi politikalarının etkisi olduğu söylenebilir. Bu sayede politik istikrar endeksinde serinin pozitif seyrettiği ve politik istikrarın sağlandığı görülmektedir. Yine bu yıllar içinde işsizlik oranının da azaldığı görülmektedir. 2008 küresel krizinde gini endeksinin yükseldiği yani gelir dağılımında eşitsizliğin arttığı görülmekle birlikte politik istikrar düzeyinin negatif seviyelere düşerek politik istikrarsızlığın meydana geldiği görülmektedir. İşsizlik oranının kayda değer oranda yükseldiği göze çarpmaktadır. Benzer şekilde 2016 yılında yaşanan 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında gini endeksinin yükseldiği politik istikrar endeksinin ciddi oranda düştüğü ve işsizlik oranının da tersi şekilde yükselişe geçtiği görülmektedir.

5.3.2. Korelasyon Analizleri

Korelasyon analizinin yapılmasındaki amaç modelde yer alan değişkenler arasındaki ilişkiyi, kuvveti ve yönünün değerlendirmesini yapmaktır. Nedensellik analizi yapılırken kullanılan korelasyon tespitinde bağımlı ya da bağımsız olma durumu analiz edilir. Diğer bir ifadeyle bağımsız değişkenlerden bağımlı değişkene doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisinin tespiti yapılır. Korelasyon analizinde ise, kullanılan değişkenlere göre değişkenler arasındaki ilişkinin yönü ve derecesi bulunur. Modelimizin uygunluğuna göre burada bağımsız değişkenlerden bağımlı değişkene doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisinin tespiti yapılmıştır. Yapılan korelasyon analizi sonucunda korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında olmak zorundadır. Korelasyon katsayısı -1'e doğru gittikçe negatif yanlı, +1'e doğru gittikçe pozitif yanlı bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Kuvvet bağlamında ortaya çıkan değerler +1 ve -1'e gittikçe yaklaşması gerekir. Eğer değer sıfır civarında çıkarsa değişkenler arasındaki ilişkinin çok zayıf olduğu tespit edilir (Güriş, Çağlayan, & Güriş, 2011, s. 148-155).

Tablo 19: Model 1 İçin Korelasyon Değerlendirmesi Sonuçları

	Yolsuzluk	Politik İstikrar	Ekonomik Büyüme
Yolsuzluk	1	-0.4024815136526916	-0.2550416913458794

Politik İstikrar	-0.4024815136526916	1	0.3244200968475356
Ekonomik Büyüme	-0.2550416913458794	0.3244200968475356	1

Tablo 19’da yer alan sonuçlara göre, yolsuzluk ile politik istikrar arasında negatif yönlü orta düzeyde korelasyon ilişkisinin, yolsuzluk ile ekonomik büyüme arasında da negatif yönlü zayıf düzeyde korelasyon ilişkisinin var olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca tabloda yer alan diğer değişkenlere arasındaki ilişkiye bakıldığında, politik istikrar ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü orta düzeyde korelasyon ilişkisinin var olduğu görülmektedir.

Tablo 20: Model 2 İçin Korelasyon Değerlendirmesi Sonuçları

	Gini	Politik İstikrar	İşsizlik
Gini	1	0.2674468670659583	-0.03011315337010546
Politik İstikrar	0.2674468670659583	1	-0.4426410509054925
İşsizlik	-0.03011315337010546	-0.4426410509054925	1

Tablo 20’de yer alan sonuçlara göre, gini katsayısı ile politik istikrar arasında pozitif yönlü zayıf düzeyde korelasyon ilişkisi, gini katsayısı ile işsizlik arasında negatif yönlü zayıf düzeyde korelasyon ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer bir ifadeyle, politik istikrarın artmasıyla gini katsayısının yükseldiği dolayısıyla gelir dağılımında eşitsizliğin arttığı görülmektedir. Diğer değişkenler arasındaki ilişkiye bakıldığında, politik istikrar ile işsizlik arasında negatif yönlü orta düzeyde korelasyon ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

5.3.3. Birim Kök Testleri

5.3.3.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi

Zaman serisi analizlerinde serilerin ortalamadan belirli düzeyde bazı sapmalar oluşabilmektedir. Bu nedenle bu sapma neticesinde durağan olmayan seriler durağanmış gibi gözükerek sahte regresyon problemine sebebiyet vereceğinden öncelikli olarak serilerin durağanlık testleri yapılmaktadır. Durağan olmayan seriler birim kök içermektedir. Bir serinin durağan olup olmadığına karar verirken görsel şekilde karar verilebildiği gibi birim kök testleri (ADF-PP-KPSS) uygulanarak da belirlenebilir.

Ancak böyle bir durumda en geçerli yöntem bu test yöntemlerinin uygulanmasıdır. Görsel yolla bir serinin durağan olup olmadığını belirleyebilmek için ise, serinin grafiğine ve otokorelasyon fonksiyonunun korelogramına bakılarak karar verilir. Eğer seri belirli bir ortalama etrafında dengeli bir şekilde dalgalanmıyorsa serinin durağan olmadığı kabul edilir. Zaman serisi analizinde Dickey ve Fuller'in (1979) genişletilmiş Dickey-Fuller testi ve Phillips ve Perron'un (1998) Phillips-Perron (PP) birim kök testleri kullanılmıştır. Dickey-Fuller testi, serinin birim kök içerdiği sıfır hipotezini, birim kök içermediği alternatif hipoteze göre test etmektedir. Bu hipotezler baz alınarak yapılan testte sabit terimsiz ve trendsiz, sabit terimli ve trendsiz ve son olarak sabit terimli ve trendli olmak üzere üç farklı regresyon tipinde analiz yapılmaktadır (Tarı R. , 2018);

$$\text{Sabit terimsiz ve trendsiz model: } \Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

$$\text{Sabit terimli ve trendsiz model: } \Delta Y_t = \beta_0 + \delta Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

$$\text{Sabit terimli ve trendli model: } \Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \delta Y_{t-1} + \varepsilon_t$$

Bu üç denklem için $\delta = 0$ olması durumunda Y_t 'nin birim kök içermektedir.

Dickey-Fuller testinde hata teriminde (ε_t) otokorelasyon olmadığı varsayılarak analiz yapılmıştır. Eğer ε_t hata teriminde otokorelasyon sorunu ortaya çıkarsa bu durumda sabitli ve trendli model için kullanılan modele hata terimlerinin otokorelasyon sorununu giderecek kadar gecikmeli değerler eklenerek ADF (1981) testi yapılır (Tarı R. , 2018). ADF birim kök testine ilişkin denklem şu şekildedir;

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \delta Y_{t-1} + \alpha_i \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

Bu denkleme göre $H_0: \delta = 0$ Y birim kök içermektedir, Y durağan değildir şeklinde kurulmaktadır. H_0 ve alternatif hipotezi aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur;

H_0 : Seri durağan değildir, birim kök içerir.

H_1 : Seri durağandır, birim kök içermez.

Çalışmamızda kurulan model 1'de yer alan değişkenlere göre ADF birim kök testi sonuçları tablo 21'de yer verilmiştir;

Tablo 21: Model 1 İçin Adf Birim Kök Testi Sonuçları

Model	Sabit Terimli		Sabit Terimli ve Trendli	
Değişkenler	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Düzy				
Yolsuzluk	-1.784742	0.3760	-1.118347	0.8985
Politik İstikrar	-1.789136	0.3740	-3.171058	0.1195
Ekonomik Büyüme	-3.223274	0.0344**	-3.078145	0.1390
1.Fark				
Yolsuzluk	-3.410676	0.0245**	-4.055261	0.0260**
Politik İstikrar	-5.906438	0.0002***	-5.790687	0.0012***
Ekonomik Büyüme	-4.438037	0.0031***	-4.300275	0.0166**

* %10, **%5, *** %1 önem düzeyinde değişkenlerin durağan olduğunu göstermektedir.

Model 1 için değişkenlerin düzey değerlerine ait ADF birim kök testine ait bulgular değerlendirildiğinde sabitli modelin ve sabitli-trendli modelin ikisinin de seviye düzeylerindeki olasılık değerleri %1, %5 ve %10 tüm önem düzeylerinden büyük olduğundan H_0 hipotezi reddedilemez dolayısıyla ekonomik büyüme değişkeni hariç tüm değişkenler birim kök içerdiklerinden durağan olmadıkları tespit edilmiştir. Serilerin birinci farkları alınarak yapılan birim kök testinde; birinci farkı alındığında bağımlı değişken olan yolsuzluk değişkeni sabit terimli modelde %5 önem düzeyinde durağan iken, bağımsız değişkenler politik istikrar ve ekonomik büyüme %1 önem düzeyinde durağan olduğu görülmektedir. Sabit terimli ve trendli modelde bağımlı değişken olan yolsuzluk değişkeni ve bağımsız değişkenlerden ekonomik büyüme değişkeni %5 önem düzeyinde durağan iken, politik istikrar değişkeni %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu görülmektedir.

Çalışmamızda kurulan model 2’de yer alan değişkenlere göre ADF birim kök testi sonuçları tablo 22’de yer verilmiştir;

Tablo 22: Model 2 İçin ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Model	Sabit Terimli	Sabit Terimli ve Trendli

Değişkenler	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Düzy				
Gini Endeksi	-5.064349	0.0008***	-4.915116	0.0048***
Politik İstikrar	-1.789136	0.3740	-3.171058	0.1195
İşsizlik	-1.760366	0.3872	-3.200187	0.1154
1.Fark				
Gini Endeksi	-4.794844	0.0017***	-4.594148	0.0104**
Politik İstikrar	-5.906438	0.0002***	-5.790687	0.0012***
İşsizlik	-3.769566	0.0126**	-3.663485	0.0542*

* %10, **%5, *** %1 önem düzeyinde değişkenlerin durağan olduğunu göstermektedir.

Model 2 için değişkenlerin düzey değerlerine ait ADF birim kök testine ait bulgular değerlendirildiğinde sabitli modelin ve sabitli-trendli modelin ikisinin de seviye düzeylerindeki olasılık değerleri %1, %5 ve %10 tüm önem düzeylerinden büyük olduğundan H_0 hipotezi reddedilemez dolayısıyla bağımlı değişken olan gini endeksi değişkeni hariç tüm değişkenler birim kök içerdiklerinden durağan olmadıkları tespit edilmiştir. Serilerin birinci farkları alınarak yapılan birim kök testinde; bağımlı değişken olan gini endeksi değişkeni ve bağımsız değişken politik istikrar değişkeni sabit terimli modelde %1 önem düzeyinde durağan iken, bağımsız değişken işsizlik değişkeni %5 önem düzeyinde durağan olduğu görülmektedir. Sabit terimli ve trendli modelde birinci farkı alındığında bağımlı değişken olan gini endeksi değişkeni %5 önem düzeyinde durağan iken, bağımsız değişkenlerden politik istikrar değişkeni %1 önem düzeyinde, işsizlik değişkeni ise %10 önem düzeyinde durağan oldukları tespit edilmiştir.

5.3.3.2. Phillips-Perron Testi

Yukarıda yapılan ADF testinde gecikmeli değerler eklenerek istatistiki olarak bağımsız ve sabit varyansa sahip olması için otokorelasyon problemi düzeltilmiştir. Phillips-Perron (1988) birim kök testinde ise, hata teriminin zayıf derece bağımsız olmasını ve heterojen şekilde dağılmasını sağlayarak otokorelasyon sorununu ortadan kaldırmaya yardımcı olmaktadır. Bu birim kök yöntemi durağan dışılığı ile deterministik bir trend etrafında durağanlığı birbirinden ayırmak için kullanılabilirler için uygun bir

sapma ve zaman trendine sahip modelleri barındırmaktadır. Phillips ve Perron'un birim kök testini oluştururken temel aldıkları denklemler şu şekildedir;

$$Y_t = \hat{\mu} + \hat{\alpha}Y_{t-1} + \hat{u}_t$$

$$Y_t = \hat{\mu} + \hat{\beta}(t - 1/2 T) + \hat{\alpha}Y_{t-1} + \hat{u}_t$$

Yukarıdaki denklemlerde, $\hat{\mu}$ ve $\hat{\alpha}$ regresyon katsayılarını, T gözlem sayısını, $\hat{u}_t$ hata terimlerinin dağılımını göstermektedir. Ayrıca denklemde yer alan hata teriminin beklenen ortalaması $\hat{u}_t$ sifıra eşittir ($E(u)=0$). Ancak burada homojenlik varsayımı söz konusu değildir. H_0 ve alternatif hipotezi aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur;

H_0 : Seri durağan değildir, birim kök içerir.

H_1 : Seri durağandır, birim kök içermez.

Çalışmamızda kurulan model 1'de yer alan değişkenlere göre PP birim kök testi sonuçları tablo 23'te yer verilmiştir;

Tablo 23: Model 1 İçin PP Birim Kök Testi Sonuçları

Model	Sabit Terimli		Sabit Terimli ve Trendli	
	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Düzye				
Yolsuzluk	-1.784742	0.3760	-0.899127	0.9350
Politik İstikrar	-1.477770	0.5227	-3.152172	0.1232
Ekonomik Büyüme	-2.972286	0.0558	-2.714132	0.2421
1.Fark				
Yolsuzluk	-3.410676	0.0245**	-4.687239	0.0081***
Politik İstikrar	-7.771597	0.0000***	-7.824369	0.0000***
Ekonomik Büyüme	-5.494040	0.0004***	-5.953650	0.0008***

* %10, **%5, *** %1 önem düzeyinde değişkenlerin durağan olduğunu göstermektedir.

Model 1 için değişkenlerin düzey değerlerine ait PP birim kök testine ait bulgular değerlendirildiğinde sabitli modelin ve sabitli-trendli modelin ikisinin de seviye düzeylerindeki olasılık değerleri %1, %5 ve %10 tüm önem düzeylerinden büyük olduğundan H_0 hipotezi reddedilemez dolayısıyla ekonomik büyüme değişkeni hariç

tüm değişkenler birim kök içerdiklerinden durağan olmadıkları tespit edilmiştir. Serilerin birinci farkları alınarak yapılan birim kök testinde; birinci farkı alındığında bağımlı değişken olan yolsuzluk değişkeni sabit terimli modelde %5 önem düzeyinde durağan iken, bağımsız değişkenler politik istikrar ve ekonomik büyüme %1 önem düzeyinde durağan olduğu görülmektedir. Sabit terimli ve trendli modelde birinci farkları alınarak yapılan birim kök testinde modelde yer alan tüm değişkenlerin %1 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu görülmektedir.

Çalışmamızda kurulan model 2’de yer alan değişkenlere göre PP birim kök testi sonuçları tablo 24’te yer verilmiştir;

Tablo 24: Model 2 İçin PP Birim Kök Testi Sonuçları

Model	Sabit Terimli		Sabit Terimli ve Trendli	
	Değişkenler	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği
Düzye				
Gini Endeksi	-8.243552	0.0000***	-10.73008	0.0000***
Politik İstikrar	-1.477770	0.5227	-3.152172	0.1232
İşsizlik	-1.931802	0.3118	-2.401815	0.3669
1.Fark				
Gini Endeksi	-10.60954	0.0000***	-14.14779	0.0001***
Politik İstikrar	-7.771597	0.0000***	-7.824369	0.0000***
İşsizlik	-3.712428	0.0134**	-3.713275	0.0480**

* %10, **%5, *** %1 önem düzeyinde değişkenlerin durağan olduğunu göstermektedir.

Model 2 için değişkenlerin düzey değerlerine ait PP birim kök testine ait bulgular değerlendirildiğinde gini endeksi sabitli modelin ve sabitli-trendli modelin ikisinin de %1 önem düzeyinde H_0 hipotezi reddedilebilir, seri durağandır. Ancak sabitli modelin ve sabitli-trendli modelin ikisinin de politik istikrar ve işsizlik değişkenleri seviye düzeylerindeki olasılık değerleri %1, %5 ve %10 tüm önem düzeylerinden büyük olduğundan H_0 hipotezi reddedilemez dolayısıyla birim kök içerdiklerinden durağan olmadıkları tespit edilmiştir. Serilerin birinci farkları alınarak yapılan birim kök testinde; birinci farkı alındığında sabitli modelin ve sabitli-trendli modelin ikisinin de bağımlı

değişken olan gini endeksi değişkeni ve bağımsız değişkenlerden politik istikrar değişkeni %1 önem düzeyinde durağan iken, bağımsız değişkenlerden işsizlik değişkeni sabitli modelin ve sabitli-trendli modelin ikisinin de %5 önem düzeyinde durağan olduğu tespit edilmiştir.

5.3.4. Eşbütünleşme Analizi

Eşbütünleşme analizleri, bütünleşik zaman serisi olan veri setlerinde değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişkinin var olup olmadığının tespitinde kullanılan 1981 yılında Engle-Granger tarafından ortaya konulmuş bir ampirik analiz türüdür. Bu ampirik analizde kullanılan değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olmaması durumunda aynı dereceden (1. ya da 2.) farkları alındığında durağan hale gelmesiyle orijinal değerlerinin kullanılmasına imkân sağlamaktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, serilerin durağan hale getirilmesinde serilerin sadece kısa dönemli şoklarının ortadan kalkmasına değil aynı zamanda uzun dönemli ilişkilerinin de ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Bu sebeple farkı alınan serilerin uzun dönemli ilişkilerini vermesi mümkün olmadığından eşbütünleşme yöntemi fark alma yoluyla değişkenler arasında kısa ve uzun dönemli bilgilerin kaybolmaması açısından avantaj sağlayan bir yöntem olması bakımından nedensellik analizi öncesinde yapılması zorunlu olmaktadır. Tüm bunların yanında, her bir eşbütünleşik serinin hata düzeltme modelinin kurulabilmesi için uzun ve kısa dönemli ilişkileri bir arada görebilme imkanını da vermektedir (Aktaş & Yılmaz, 2008, s. 98). Kısaca ifade edilirse, fark alma işlemi sonrasında seriler arasında uzun dönemli ilişkisinin kaybolmasından dolayı eşbütünleşik testleri yapılmaktadır. Fark alma işlemiyle seriler arasındaki ilişkide bilgilerin kaybolmaması ve değerlendirilmesi için söz konusu uzun dönemli ilişki için bu analiz gereklidir (Işık vd., 2004, s. 332).

5.3.4.1. Johansen Eşbütünleşme Analizi

Bu çalışmada ADF ve PP birim kök testleri yapıldıktan sonra serilerin birinci farklarının durağan oldukları tespit edilmiştir. Yapılan durağan testleri sonrasında Johansen (1988) tarafından geliştirilen eşbütünleşme analiz yöntemi kullanılarak uzun dönem denge ilişkisinin tespiti yapılmıştır. Johansen'in bu test yöntemi aracılığıyla

maksimum olabilirlik yöntemini kullanarak eşbütünleşik ilişkinin sayısı ve parametreleri ortaya koyulmuştur. Bu yöntemde, eşbütünleşme ilişkisini ortaya koymak için Maximum Eigen Value (Maksimum Öz Değer) Testi ve Trace (İz) Testi adı verilen iki farklı test kullanılır. Hesaplanan maksimum özdeğer ve iz istatistikleri, kritik değerlerle karşılaştırılarak eşbütünleşme ilişkisinin varlığına karar verilir. Johansen eşbütünleşme testi temelde aynı derece durağan hale gelen serilerin yer aldığı denklem sistemi ve bu sisteme dahil edilen tüm değişkenlerin düzey ve gecikmeli değerlerinin ele alındığı VAR (Vektör Otoregresif Model) analizi kullanılmaktadır. Johansen eşbütünleşme analizi yapılırken; ilk olarak serilerin seviye değerleri kullanılarak VAR modeli tahmin edilmekte, ikinci aşamada VAR modelinde uygun gecikme uzunluğu belirlenmekte ve son aşamada Johansen eşbütünleşme testi için H_0 ve alternatif hipotezler kurularak eşbütünleşmenin varlığı saptanmaktadır.

Johansen eşbütünleşme testinin dayandığı VAR yöntemine ait temel denklem sistemi şu şekildedir;

$$\Delta X_t = \mu + \Gamma_1 \Delta X_{t-1} + \dots + \Gamma_{k-1} \Delta X_{t-k+1} + \Pi X_{t-k} + \varepsilon_t$$

$$\Gamma_i = -I + \Pi_1 + \dots + \Pi_i, i = 1, \dots, k, \Pi = 1 - \Pi_1 - \dots - \Pi_k$$

Δ : ilk fark operatörü

μ : sabit terim

ε_t : otokorelasyonsuz ve normal dağılımlı hata terimi vektörü

Π : katsayılar matrisi

Π katsayılar matrisinin rankını temsil etmekte olup denklem sisteminde eşbütünleşme ilişki sayısını ve değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkisinin olup olmadığını göstermektedir. Matrisin rankının sıfıra eşit olması durumunda X vektörünü oluşturan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını göstermektedir. Vektör sayısına ilişkin hipotezler şu şekildedir;

$H_0: r = 0$ eşbütünleşme yoktur.

$H_1: r > 0$ eşbütünleşme vardır

r : eşbütünleşme vektör sayısı.

Johansen Eşbütünleşme testi ile, eşbütünleşme vektörü sayısının adedini belirleyebilmek için trace (λ_{iz}) ve maksimum özdeğer (λ_{max}) testleri olmak üzere iki farklı test istatistiği kullanılmaktadır.

Çalışmamızda kurulan model 1’de yer alan değişkenlere göre VAR modeli gecikme uzunluğu testi sonuçları tablo 25’te yer verilmiştir;

Tablo 25: Model 1 için VAR modeli gecikme uzunluğu sonuçları

Gecikme Uzunluğu	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-105.1936	NA	150.0644	13.52421	13.66907	13.53162
1	-102.5722	3.932163	343.9071	14.32153	14.90097	14.35120
2	-83.79481	21.12457*	118.5731	13.09935	14.11337	13.15128
3	-63.08041	15.53580	43.39880*	11.63505*	13.08366*	11.70923*

* İşareti, ilgili kritere göre uygun olan gecikme uzunluğunu temsil etmektedir. LR; ardışık değiştirilmiş LR test istatistiğini, FPE; son tahmin hatasını, AIC; Akaike bilgi kriterini, SC; Schwarz bilgi kriterini, HQ ise Hannan-Quinn bilgi kriterini temsil etmektedir.

Çalışmamızda kurulan model 1’de yer alan değişkenlere göre Johansen eşbütünleşme testi sonuçları tablo 26’da yer verilmiştir;

Tablo 26: Model 1 İçin İz Ve Maksimum Özdeğer İstatistikleri

İz İstatistiği				
Hipotez	Özdeğer	İz İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık
Reel kök yok*	0.923990	59.40031	42.91525	0.0005
En fazla bir kök var**	0.605086	18.17007	25.87211	0.3326
En fazla iki kök var***	0.186608	3.304665	12.51798	0.8385
Maksimum Özdeğer İstatistiği				
Hipotez	Özdeğer	Maksimum Özdeğer İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık
Reel kök yok*	0.923990	41.23024	25.82321	0.0002
En fazla bir kök var**	0.605086	14.86540	19.38704	0.2010
En fazla iki kök var**	0.186608	3.304665	12.51798	0.8385

* İşareti, birinci hipotezi, ** işareti, ikinci hipotezi, *** işareti, üçüncü hipotezi temsil etmektedir.

Tablo 26’da yer alan Johansen eşbütünlük sonuçlarına göre, birinci hipotez için (reel kök yoktur) iz istatistikleri %5 kritik değerden büyüktür bunun sonucunda iz istatistiğine göre, değişkenler arasında üç eşbütünlük vektörü bulunmaktadır. Maksimum Özdeğer istatistiğine göre ise; birinci hipotez için (reel kök yoktur) maksimum özdeğer test istatistiği %5 kritik değerden büyükken ikinci (en fazla bir kök vardır) ve üçüncü (en fazla iki kök vardır) hipotezlerde %5 kritik değerden küçüktür. Bu durumda maksimum öz değer istatistiği için değişkenler arasında bir eşbütünlük vektörü bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle de İz istatistiğine göre, $H_0 =$ reel kök yoktur hipotezi ele alındığında olasılık değeri %5 önem seviyesinden küçük olduğundan H_0 hipotezi reddedilir. Yani değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunmaktadır. Maksimum özdeğer istatistiğine göre bakıldığında $H_0 =$ reel kök yoktur hipotezi ele alındığında olasılık değeri %5 önem seviyesinden küçük olduğundan H_0 hipotezi reddedilir ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişki vardır.

Model 2 için yapılan Johansen eşbütünlük testi sonuçlarında Johansen’in ortaya koyduğu varsayımlara aykırı sonuçların ortaya çıkması ve model 2 için yapılan birim kök testi sonuçlarında değişkenlerin aynı düzeyde durağan olmaması nedeniyle çalışmada model 2 için Johansen eşbütünlük testi analiz sonuçları belirtilmemiştir.

5.3.5. Granger Nedensellik Analizi

Çalışmamızın ana konusunu oluşturan politik istikrarsızlığın/istikrarın yolsuzluk ve gelir dağılımı üzerine etkisini incelemek amacıyla ampirik olarak analiz ederken korelasyon testi, birim kök testleri ve Granger nedensellik testinin yapılması için VAR modeli kurulmuştur. En son olarak oluşturulan iki modelde değişkenlerin birbiriyle olan nedensellik ilişkisini ortaya koymak amacıyla Granger nedensellik testleri yapılmıştır.

Kurulan modellerin Granger nedensellik testine ilişkin hipotezler şu şekildedir;

$$H_0 = \text{Granger nedeni değildir.}$$

$$H_1 = \text{Granger nedenidir.}$$

Çalışmamızda kurulan model 1’de yer alan değişkenlere göre Granger nedensellik testi sonuçları tablo 27’de yer verilmiştir;

Tablo 27: Model 1 İçin Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Nedensellik Yönü		F İstatistik Değeri	Olasılık Değeri	
D(POL)	→	D(YOL)	2.82062	0.0995
Bağımlı Değişken: D(YOL)		Chi-Sq Değeri	Olasılık Değeri	
Bağımsız Değişken: D(POL)		5.333365	0.1490	
Bağımsız Değişken: D(EKO)		2.696063	0.0764	

*Gözlem sayısı 16'dır.

*Gecikme sayısı 3'tür.

Sonuç olarak, Tablo 27'de Granger Nedensellik testi sonuçlarında da açıkça görüldüğü üzere, nedensellik yönüne bakıldığında $H_0 =$ politik istikrar yolsuzluğun Granger nedeni değildir hipotezi %5 anlamlılık düzeyinden büyük olduğundan H_0 hipotezi reddedilir. Politik istikrar arttıkça yolsuzluğun azaldığı, diğer bir ifadeyle politik istikrarsızlık arttıkça yolsuzluğun arttığı görülmektedir.

Çalışmamızda kurulan model 2'de yer alan değişkenlere göre Granger nedensellik testi sonuçları tablo 28'de yer verilmiştir;

Tablo 28: Model 2 için Granger nedensellik testi sonuçları.

Nedensellik Yönü		F İstatistik Değeri	Olasılık Değeri	
D(POL)	→	D(GİNİ)	0.45841	0.7180
Bağımlı Değişken: D(GİNİ)		Chi-Sq Değeri	Olasılık Değeri	
Bağımsız Değişken: D(POL)		1.023055	0.7957	
Bağımsız Değişken: D(İSSİZLİK)		0.311142	0.9579	

*Gözlem sayısı 16'dır.

*Gecikme sayısı 3'tür.

Tablo 28'de Granger Nedensellik testi sonuçlarında da açıkça görüldüğü üzere, nedensellik yönüne bakıldığında $H_0 =$ politik istikrar gini endeksinin Granger nedeni değildir hipotezi %5 anlamlılık düzeyinden büyük olduğundan H_0 hipotezi reddedilir. Yani, politik istikrar endeksi gini endeksinin nedenidir. Diğer bir ifadeyle politik istikrar

endeksi arttıkça gini endeksinin de arttığı dolayısıyla gelir dağılımı adaletsizliğinin azaldığı görülmektedir. Tam tersi şekilde, politik istikrar endeksinin düşmesi gini endeksinin düşmesine ve dolayısıyla da gelir dağılımında adaletsizliği arttığı yönünde bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ

İnsanlık, yaratılıştan bu yana toplu halde yaşamayı bir ihtiyaç olarak görmüştür. İnsanların ihtiyaçlarını karşılarken birbirlerinden faydalanmış olması, dış tehlikelere karşı birliktelik kurarak savunma yöntemi olarak görmesi ve doğası gereği sosyal bir varlık olması bu gereksinimin temel nedenlerinin en önemlileridir. Topluluk halinde yaşamak dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı bir savunma diğer bir ifadeyle kalkan görevi üstlenmektedir. Diğer yandan toplu halde yaşamak insanların hayatlarını devam ettirebilmesi için gerekli olan bazı faaliyetlerin örneğin; üretim, savunma, mübadele, ticaret gibi çeşitli faaliyetlerde iş birliğinin oluşumunu sağlamış ve iş bölümünün beraberinde getirmiştir. Ancak tüm bunların yanında topluluk halinde yaşayan insanların aralarında sorunsuz yaşaması pek mümkün olmamış ve sorunların çıkması kaçınılmaz olmuştur. Topluluklar halinde yaşamın devamlılığını sürdüren insanlar çeşitli ihtiyaç ya da başka sebeplerden dolayı birtakım sorunlar yaşayabilmektedir. Bu sorunların en çok karşılaşılan çıkar çatışmaları, kaynakların optimum dağıtımının sağlanamaması ya da kullanımının engellemesi bunlardan bazılarıdır.

İnsanlık tarihi boyunca yukarıda bahsedilen sorunlar çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır. Birinci olarak bahsedilen topluluk içinde yaşayan insanların çeşitli sebeplerden birbirleriyle sorun yaşamalarına çözüm olarak siyaset kavramı ortaya atılmıştır. Topluluk içinde çeşitli ırk, dil ve kültüre sahip insanların yaşadıkları çıkar çatışmalarının ortadan kalkması ve ilişkilerinin düzenli bir şekilde devamlılığının sağlanmasında siyaset diğer adıyla politika kavramı aktif rol üstlenmektedir. Güvenlik, yeme-içme, giyinme, barınma, sağlık, eğitim, ulaşım gibi temel ihtiyaçlar olarak görülürken, eğlenme, lüks mal ve hizmet tüketimi, turistik ve kültürel aktivite, sağlıklı çevre koşullarında yaşamak gibi farklı ihtiyaçların varlığı da insanların hayatında yer edinmektedir. İhtiyaçlar ya da diğer bir ifadeyle ihtiyaçların önem düzeyine göre hiyerarşik sırada olması zaman geçtikçe değişebilmektedir. Nitekim insanların yaşamları süresince ihtiyaç duydukları bazı gereksinimleri karşılarken ya da eksikliklerini tamamlamak için bir uğraş içine girirken ortaya çıkan çıkar çatışmaları bu gereksinimlerin sonsuz seviyede olmasından dolayıdır. Bu ihtiyaçların gidilmesi için kullanılan kaynakların sınırlı olması üretim, tüketim, bölüm ve dağıtım sorununun ortaya çıkmasına ve bu sorunların ortadan kaldırılması için optimum kaynak kullanımının nasıl olması gerektiği iktisat kavramının doğuşuna zemin hazırlamıştır.

Toplumsal yaşantıda yaşanılan sıkıntılar ve insanların ihtiyaçlarından doğan bölüşüm sorunuyla ortaya çıkan sorunlar siyasi ve iktisadi sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunların birbirleriyle etkileşim içinde olması ve çözümünün iki yönlü yürütülmesi en üst mertebede bir kurumun varlığını zorunlu kılmıştır. Bu kuruma “devlet” denilmektedir. Devlet, yönettiği toplumdan aldığı vergiler aracılığıyla ve siyasi anlamda otoriter bir g konumunda olduğunu gösteren anayasal g ile adalet, piyasaya denetlemesi ve düzenlemesi, ticaretin düzenli konuma yürütülmesi, sosyal eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve kamusal hizmetlerin yürütülmesinde etkili siyasal yapının en üst mertebesidir. 1929 yılında yaşanan büyük buhran sonrasında devletin müdahalesinin gerekli görüldüğü ve Keynesyen ekonomi politikalarının ağırlıklı olduğu görülmüştür. Ancak 1946 yılında yaşanılan ikinci dünya savaşı sonrasında devlet müdahalesinin yerini liberal ekonomi politikalarına bırakmıştır. Fakat lkemiz liberal ekonomi politikalarında küresel ekonominin gerisinde kalmış ve 1980 yılı itibariyle yeni hükümet ile liberal ekonomi politikalarının yürürlüğe konulduğu görülmüştür. Her ne kadar dünyada ve ülkemizde liberal ekonomi politikaları uygulamaya konulsa da bireylerin belirli bir düzen içinde sosyal yaşamlarını devam ettirebilmeleri ve ekonomik faaliyetlerinin güvenli ve istikrarlı şekilde yürütebilmeleri için devletin koyduğu anayasal çerçevede siyasi düzene ihtiyaç duyulmaktadır. Günümüz siyasi ve ekonomik sistemde devletin oluşturduğu bu düzen koyucu faaliyetlere hükümet politikaları da denmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın birinci bölümünde politika ve ekonomi kavramlarının etimolojik açıklaması yapılmış ve birbirleriyle ilişki ve etkileşim içinde iki kavram oldukları ifade edilmiştir.

Politik istikrarsızlığın literatürde yer alan tanımında kuramsal ve genel çerçevede, politika yapıcılarının aldığı kararların ekonomik ve sosyal anlamda toplumda yer alan her kesimin çıkarlarının farklı olması ya da bazı kesimin çıkarlarıyla örtüşmemesi durumunda toplumda meydana gelen çatışma, memnuniyetsizlik ya da toplum içi huzursuzluk olarak ifade edilmektedir. Buna ek olarak politik istikrarsızlık ile ilgili olarak geniş bir tanımlama da yapılmış ve bu tanıma göre; toplumun tüm kesiminin beklentilerinin karşılanmaması durumunda politik istikrarsızlığın ortaya çıkma ihtimalini arttırabilmektedir. Aksi durumda toplum beklentilerinin karşılanması veya ortaya çıkan sorunların çözülmesi için sadece hükümeti değiştirmek (yönetişim sistemini değiştirmek) ya da hükmet liderini değiştirmek değil aynı zamanda hükümetin uyguladığı politikaları da değiştirmesi politik istikrarsızlık olarak tasvir edilmektedir.

Politik istikrarsızlığın tanımı politika da yani hükümetin meşru zaman aralığındaki görev süresinin anayasal düzlem dışında tehlikeye girerek son bulması olarak siyasi anlamda da bir tanımlama getirilmektedir. Devletin yürütme organı olan hükümetin sürekli değişmesi ya da içsel ya da dışsal nedenlerle hükümetin görevden el çektilmesi veya hükümetin istifa etmesi de politik istikrarsızlık olarak açıklanmaktadır. Yolsuzluk kavramının literatürde birçok tanımı vardır. En fazla kullanılan tanımı Dünya Bankası tarafından yapılan tanımdır; “kamu görevinin özel çıkarlar için kullanılması”. Kamu görevinin amacı dışında kullanılması kamu kaynaklarının verimli şekilde kullanılmasını engellemekte ve kamu ve özel kesimi de kapsayan haksız çıkar ilişkilerinin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Gelir dağılımı, bir ülkede belirli bir zaman diliminde üretim faaliyetinde yer alan üretim faktörlerinin dönem sonunda toplam üretimden elde ettikleri gelirdir. Diğer bir ifadeyle gelirin üretim faktörleri arasında bölüşüm ve paylaşımının yapılmasıdır. Yani, üretim faktörü sahiplerinin üretime yaptığı süreçte katkı düzeyi kadar çıktıdan pay almaktadır. Piyasada en çok üretim faktörüne (ya da kaynağa) sahip olan üretim faktörü sahibi dolayısıyla daha yüksek gelire sahip olmaktadır. Bu nedenle piyasa sisteminin bir gereği olarak elde edilen gelir eşitsiz olarak dağıtılma riski yüksek düzeydedir.

Politikacılar, sosyal ve siyaset bilimciler ve kamuoyu yolsuzluk kavramını rüşvet, adam kayırma vb. şekilde kullanarak kavramın anlam genişliğini küçülmektedir. Oysaki, yolsuzluk, rüşvet, zimmete geçirme, adam kayırma vb. haksız fiilleri içerirken, yozlaşma tüm bunları da içine alan daha geniş bir anlama sahiptir. Yolsuzluk, yozlaşmanın bir alt kavramı olarak da ifade edilebilir. Yapılan tüm tanımlamalar politik ve ekonomik sistemin işleyişini sekteye uğratarak istikrarsızlık yaratmaktadır. Politik açıdan yozlaşma incelendiğinde demokrasiye zarar verici, yasaları tahrip edici ve engelleyici bir etkisi olduğu görülmektedir. Demokratik bir sistemle yönetilen rejimlerde kendi menfaati için hareket eden kamu görevlilerinden dolayı kurum ve kuruluşlar anayasaya uygunluklarını yitirir ve kamuoyu nezdinde güvensiz hale gelir. Diğer taraftan politik anlamda istikrarsız olan bir ülkede sermaye sahipleri sermayelerini güvensiz bir ortamdan korumak ve sermaye kaybı yaşamamak adına yolsuzluk faaliyetlerine başvurarak çeşitli şekillerde yolsuzluk yapabilmektedir. İstikrarsızlık ortamının yol açtığı güvensizlik ve risk ortamı yatırımların azalmasına, işsizliğin artmasına ve ekonomik performansın zayıflamasına neden olmaktadır.

Politik istikrarsızlık halinde yönetim kademesinin uzun vadeli görüşlerinin ve geleceğe dair tahminlerinin daralması, optimum politikalar yerine günü kurtaran, maliyetli ve sıkça değişime uğrayacak istikrarsız politikaların oluşturulmasıyla açıklanabilmektedir. Diğer yandan politik istikrarsızlık, yarattığı geleceğe yönelik tahmin daralması güvensizlik ve belirsizliği de beraberinde getirerek hem yerli sermaye sahipleri tarafından hem de yabancı sermaye sahipleri tarafından yapılacak yatırımları azaltmakta ve böylece ekonomik büyümenin yavaşlamasına yol açmaktadır. Politik istikrarsızlık ekonomik büyümenin ötesinde birçok sosyoekonomik olumsuzluğu tetikleyebilmektedir. Örneğin işsizliği artırmak, beyin göçüne neden olmak, iç göçleri artırarak bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını yükseltmek, ülkelerin dış dengesini bozmak ve gelir dağılımını eşitsiz hâle getirmek gibi birçok sosyoekonomik olumsuzluğa neden olabilmektedir.

Türkiye özelinde 2002-2021 dönemi için politik istikrarsızlığın yolsuzluk ve gelir dağılımı üzerine etkisinin ampirik olarak incelendiğimiz bu çalışmada, beklentilere uygun sonuçlar elde edilmiştir. Ekonometrik analiz yapılmadan önce çalışmanın amacına uygun olarak iki ayrı ekonometrik model kurulmuştur. Analiz sonuçlarına göre, yolsuzluk ile politik istikrar arasında negatif yönlü orta düzeyde korelasyon ilişkisi, gelir dağılımını temsilen kullanılan bağımsız değişken olan gini katsayısı ile politik istikrar arasında pozitif yönlü zayıf düzeyde korelasyon ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan Granger nedensellik analiz sonucuna göre, politik istikrar arttıkça yolsuzluğun azaldığı, diğer bir ifadeyle politik istikrarsızlık arttıkça yolsuzluğun arttığı tespit edilmiştir. Diğer yandan politik istikrar arttıkça gini endeksinin de arttığı dolayısıyla gelir dağılımı adaletsizliğinin azaldığı ortaya koyulan bir diğer sonuçtur. Tam tersi şekilde, politik istikrar endeksinin düşmesi gini endeksinin düşmesine ve dolayısıyla da gelir dağılımında adaletsizliğini arttığı yönünde bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Başka bir deyişle 2002-2021 yılları arasında Türkiye’de politik istikrarsızlıklar arttıkça yolsuzluğun artış gösterdiği ve gelir dağılımı eşitliğinin bozulduğu sonucuna varılmıştır.

Yapılan ampirik analiz ışığında Türkiye’de politik istikrarsızlıkların yolsuzluğu ve gelir dağılımını olumsuz yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Elde edilen bu sonuç, ilgili literatürü destekler niteliktedir. Politik istikrarsızlığın yolsuzluk ve gelir dağılımı üzerine alanında yapılan ampirik çalışmalar uluslararası literatürde sınırlıdır ve araştırmalarımız sırasında Türkiye örneği üzerinde gerçekleştirilen bir ampirik

çalışmaya rastlanamamıştır. Dolayısıyla yapılan bu çalışmanın ilgili alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Sonuç itibariyle politik istikrarın yolsuzluğu azaltmada ve gelir dağılımı eşitliğini arttırdığı sonucuna varılmıştır. Türkiye'nin birçok askeri darbe, muhtıra ve iç çatışmanın sık görüldüğü göz önüne alındığında 2002 yılından sonra politik istikrarsızlığın azalarak yolsuzluğu düşürdüğü ve gelir dağılımı adaletsizliği azalttığı görülmektedir. Ancak 2007 yılında hükümet partisi olan AK Parti'ye siyasi parti kapatma davası açılması, 2008 yılında ekonomik kriz, 2013 yılında yaşanan Gezi parkı eylemleri, 17-25 Aralık yargı ve politik operasyonların yaşanması, 15 Temmuz 2016 yılında yaşanan askeri darbe girişimi ve terör örgütü eylemlerinin yaşandığı zaman dilimlerinde politik istikrar ve ekonomik gelişim kavramlarının olumsuz etkilendiği görülmüştür. Bu açıklama ve ampirik sonuçlardan hareketle Türkiye'de politik istikrarsızlığa sebep olan faktörlerin ortadan kaldırılması veya tesirinin en aza indirilmesi için hukuki düzenlemeler başta olmak üzere yapısal kararların alınması belirleyici olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abadie, A. (2006). Poverty, Political Freedom, and the Roots of Terrorism. *American Economic Review*, 96(2), 50-56.
- Abbink, K., Irlenbusch, B., & Renner, E. (2002). An Experimental Bribery Game. *Journal of Law, Economics and Organization*, 18(2), 428-454.
- Academie Française*. (2022, Haziran 21). Academie Française: <https://www.academie-francaise.fr> adresinden alındı
- Acar, İ. (2015). Türkiye'de Gelir Dağılımı. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(8), 42-59.
- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2001). A Theory of Political Transitions. *The American Economic Review*, 91(4), 938-963.
- Acemoglu, D., & Verdier, T. (1998). Property Rights, Corruption and the Allocation of Talent: A General Equilibrium Approach. *The Economic Journal*, 108(450), 1381-1403.
- Acemoğlu, D., Johnson, S., Robinson, J., & Thaicharoen, Y. (2003). Institutional Causes, Macroeconomic Symptoms: Volatility, Crises and Growth. *Journal of Monetary Economics*, 50(1), 49-123.
- Afşar, M. (2011). Küresel Kriz ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(2), 143-171.
- Ağır, H., & Kar, M. (2010). Terörizmin Makroekonomik Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 47(539), 13-32.
- Aisen, A., & Veiga, F. J. (2013). How Does Political Instability Affect Economic Growth? *European Journal of Political Economy*, 29, 151-167.
- Ajide, K. B. (2014). Determinants of Economic Growth in Nijeria. *CBN Journal of Applied Statistics*, 5(2), 147-170.
- Akalın, G. (1981). *Kamu Ekonomisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Akalın, G. (1986). *Kamu Ekonomisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- Akalın, U. S., & Akalın, G. (2009). *Neoliberal İktisadın Marksist Eleştirisi*. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

- Akbulut, E. (2020). Sağlık Harcamaları ve Gelir Dağılımı İlişkisi: Türkiye ve OECD Ülkeleri Karşılaştırmalı Analizi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 137-155.
- Akçay, S. (2000). Yolsuzluk, Ekonomik Özgürlükler ve Demokrasi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 1-15.
- Akdede, S. H. (2012). Income Inequality and Political Polarization and Fracturalization: An Empirical Investigation of Some European Countries. *Bulletin of Economic Research*, 64(1), 20-30.
- Akdi, Y., & Günay, A. (2002). Effects of Government Fractionalization on Economy: Turkish Experience. VI. *International Conference in Economics*. Ankara: Metu Economic Research Center.
- Akdoğan, S. K. (2012). Türkiye'de Mali Serbestleşme Süreci ve Krizlerin Kısa Bir Özeti. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 189-208.
- Ake, C. (1974a). Modernization and Political Instability: A Theoretical Exploration. *World Politics*, 26(4), 576-591.
- Ake, C. (1975b). A Definition of Political Stability. *Comparative Politics*, 271-283.
- Akıncı, G. Y., Akıncı, M., & Yılmaz, Ö. (2022). Teknolojik Gelişme ve Fonksiyonel Gelir Dağılımı İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Kantil Regresyon Analizi. *Çalışma ve Toplum*, 3(74), 1797-1832.
- Akkuş, Ö. (2017). *Ekonomik Politika Belirsizliği ve Politik İstikrarsızlığın Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisi*. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksu, Ö. (1993). *Gelir ve Servet Dağılımı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basımevi ve Film Merkezi.
- Aktan, C. C. (1993a). Politikada Rant Kollama. *Amme İdaresi Dergisi*, 26(4), 119-136.
- Aktan, C. C. (2001b). Yolsuzluk, Siyasal Yozlaşma ve Rant Kollama. C. C. Aktan içinde, *Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri* (s. 75-148). Ankara: Hak-İş Yayınları.
- Aktan, C. C. (2018c). *Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri* (2. b.). Ankara: Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu.
- Aktan, C. C. (2021d). Siyasal Ahlak ve Siyasal Yozlaşma. C. C. Aktan, & K. Acar (Dü.) içinde (s. 7-31). Kamu Yönetiminde Kayırmacılık: SOBİAD: Hukuk ve İktisat Araştırmaları Merkezi.

- Aktan, C. C., & Eker, A. (1997). İlk Çağdan Günümüze İktisadi Düşünce Okulları. D. İ. Bölümü içinde, *Prof. Dr. Nezihe Sönmeze Armağan* (s. 38-39). İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Aktan, C. C., & Vural, İ. Y. (2002). Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Fonksiyonel Gelir Dağılımı. C. C. Aktan içinde, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Aktan, C. C., & Vural, İ. Y. (2002). Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri. C. C. Aktan içinde, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak,İş Konfederasyonu Yayınları.
- Aktan, C. C., & Vural, İ. Y. (2002). *Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri, Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Aktan, H. O. (1998). Atatürk'ün Ekonomi Politikası: Ulusal Bağımsızlık ve Ekonomik Bağımsızlık. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 15(Cumhuriyetin 75.Yılı Özel Sayı), 29-36.
- Aktaş, C., & Yılmaz, V. (2008). Gümrük Birliği Sonrası Türkiye'nin İhracat Fonksiyonunun Tahmini. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 89-104.
- Akyüz, Ü. (2009). Siyaset ve Ahlak. *Yasama Dergisi*(11), 93-129.
- Akyüz, Y. (1980). *Emek Değer Teorisi ve Nitelikli İşgücü Sorunu*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.
- Akyüz, Y. (1980). *Sermaye Bölüşüm Büyüme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Albayrak, Ö. (2011). Finansal Krizde Uygulanan Vergi Politikalarının Gelir Dağılımı Etkileri: 2004-2009. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(2), 1-34.
- Alcock, C., Payne, S., & Sullivan, M. (2000). *Introducing Social Policy*. New Jersey: Prentice Hall.
- Alesina, A., & Perotti, R. (1996a). Income distribution, political instability, and investment. *European Economic Review*, 40(6), 1203-1228.
- Alesina, A., & Tabellini, G. (1989b). External Debt, Capital Flight and Political Risk. *Journal of International Economics*, 27(3-4), 199-220.
- Alesina, A., Ozler, S., Roubini, N., & Swagel, P. (1996c). Political Instability and Economic Growth. *Journal of Economic Growth*, 1(2), 189-211.

- Alesina, A., Özler, Ş., Roubini, N., & Swagel, P. (1996c). Political Instability and Economic Growth. *Journal Of Economic Growth*, 1(2), 1-30.
- Alesini, A., & Rodric, D. (1991). *Distributive Politics and Economic Growth*. Massachusetts: National Bureau .
- Ali, A. M. (2001). Political Instability, Policy Uncertainty, and Economic Growth: An Empirical Investigation. *Atlantic Economic Journal*, 29(1), 87-106.
- Ali, A. M., & Isse, H. S. (2003). Determinants of Economic Corruption: a CrossCountry Comparison. *Cato Journal*, 22, 449-466.
- Alkin, E. (1981). *Gelir ve Büyüme Teorisi*. İstanbul: Güryay Matbaası.
- Alkin, E. (1983). *Ekonomi Ansiklopedisi*. İstanbul: Paymaş Yayınları.
- Alkin, E. (1992). *Gelir ve Büyüme Teorisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Alkin, E., Yıldırım, K., & Özer, M. (2004). *İktisada Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Alp, İ. A. (2013). Terörün Ekonomik Etkileri. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 4(1), 1-19.
- Altay, F. (2017). *15 Temmuz Darbe Girişiminin Ekonomik Etkileri "Dünü ve Bugünü"*. Konya: Konya Ticaret Odası.
- Altınışik, İ., & Peker, H. S. (2008). Eğitim ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*(2), 101-118.
- Amundsen, I. (1999). Political Corruption: An Introduction to the Issues. *Chr. Michelsen Institute*, 1-34. <https://www.cmi.no/publications/file/1040-political-corruption.pdf> adresinden alındı
- Annett, A. (2000). Social Fractionalization, Political Instability, and The Size of Government. *IMF Staff Papers*, 48(3), 561-592.
- Arıbaş, K., & Şimşek, Ü. (2014). *Siyaset Bilimine Giriş*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Aristoteles. (2010). *Politika*. (M. Tunçay, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Asimakopulos, A. (1975). A Kaleckian Theory of Income Distribution. *The Canadian Journal of Economics*, 8(3), 313-333.
- Aslan, S. (2009). Siyasi İktidarı Etkileme Yöntemlerinden Biri Olarak Lobcilik. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(23), 1-7.
- Aslan, S., Taylan, Ö., & Baştuğ, D. (2016). Gezi Parkı Eylemlerinin Farklı Boyutlarıyla Bir Değerlendirmesi. *Birey ve Toplum*, 6(12), 153-177.

- Asunakutlu, T., & Avcı, U. (2010). Aile İşletmelerinde Neportizm Algısı ve İş Tatmini İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15-2, 93-109.
- Ata, A. Y. (2009). *Kurumsal İktisat Çerçevesinde Yolsuzluğun Fırsat ve Motivasyonları: AB Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ataman, B. C. (1996). Neo-Keynesçi Bölüşüm Teorisi: Ücret-Fiyat Sarmalı ve Gelirler. *Anakara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 51(01), 53-69.
- Atik, S. (2009). Post Otistik İktisat Çerçevesinde Küresel EkonomikKriz Ve Neo-Klasik İktisat İlişkisi. *EconAnadolu 2009: Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi* (s. 1-15). Eskişehir: EconAnadolu.
- Atkinson, A. B. (1970). On The Measurement of Inequality. *Journal of Economic Theory*, 2(3), 244-263.
- Avcıoğlu, D. (1976). *Türkiye'nin Düzeni, Dün, Bugün, Yarın* (10. b.). İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Ay, A., Erdoğan, S., & Uysal, D. (2007). İstikrar Politikaları ve Türkiye- Uluslararası Para Fonu (IMF) İlişkileri. A. Ay içinde, *Türkiye Ekonomisi* (s. 579-613). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Ay, H., & Haydanlı, M. L. (2017). Vergi Yükü Ekseninde Toplumsal Yapının Gelir Dağılımı ve Yoksullukla İlişkisi. *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 136-153.
- Aydın, M. (2015). *Siyasetin Sosyolojisi: Bir Sosyal Kurum Olarak Siyaset*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Aydın, S., & Yılmaz, Y. (2010). *Yolsuzluk ve Mali Suçlar*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Aydoğuş, İ., Kutlu, E., & Yıldırım, S. (2005). Yolsuzluk ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 1-21.
- Aysan, M. A. (2000). *Atatürk'ün Ekonomi Politikası*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Bağcı, S. A. (2016). Kasım 2000 ve Şubat 2001 Ekonomik Krizlerinin Dış Ticarete Etkileri. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(3), 46-54.
- Bağdigen, M., & Dökmen, G. (2006). Yolsuzluklarla Kamu Harcamaları Arasındaki İlişkinin Ampirik Bir Analizi: Türkiye Örneği. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 23-38.

- Bakanlığı, T. C. (2003). 58. *Hükümet Acil Eylem Planı (AEP)*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı.
doi:<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/229/ekutuphane3.4.6.2.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Bakırtaş, D., & Demirhan, H. (2015). İhtiyaç ve İstek Paradoksu: İktisadi ve Metafizik Bir Yaklaşım. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 71-87.
- Bal, H. (2011). İktisadi Gelişme Ve Doğal Kaynaklar: Geçiş Ekonomileri Çerçevesinde Bir İnceleme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 87-104.
- Bal, H., Algan, N., Akça, E. E., & Fidangül, D. (2016). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İktisadi Gelişme: Türkiye Örneği. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 1-16.
- Balan, F. (2016). Politik İstikrar ve Devlet Harcamaları İlişkisi: 1986-2013 VAR Analizi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(27), 519-537.
- Baldemir, E., Özkoç, H., & İşçi, Ö. (2009). MIMIC Model ve Yolsuzluk Üzerine Türkiye Uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 49-63.
- Bannoc, G., & Baxter, R. (1972). *The Penguin Dictionary of Economics*. London: Penguin Reference Library.
- Bargain, O., & Callan, T. (2007). Analysing the Effects of Tax-Benefit Reforms on Income Distribution: A Decomposition Approach. *Journal of Economic Inequality*, 8(1), 1-21.
- Baş, K. (2009). Küreselleşme ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 49-70.
- Başçı, E. (2012). Emtia Fiyat Hareketlerine Politika Tepkileri. "Emtia Fiyat Hareketlerine Politika Tepkileri" Konferansı (s. 1-7). İstanbul: TCMB.
- Başgil, A. F. (1966). *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*. İstanbul: Çeltüt Matbaacılık.
- Başkaya, F. (1986). *Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi, Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına*. Ankara: Birlik Yayıncılık.
- Bayar, G. (2010). Türkiye'de Yolsuzluk-Ekonometrik Bir İnceleme. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(28), 105-131.
- Bayley, D. H. (1966). Effects of Corruption in a Developing Nation. *The Western Political Quarterly*, 19(4), 719-732.

- Bayrakçı, B. (2000). Siyasi Yozlaşma ve Ekonomik Gelişmeye Etkileri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(16), 133-163.
- Becker, G. S. (1968). Crime and Punishment: An Economic Approach. *The Journal of Political Economy*, 76(2), 169-217.
- Becker, G. S., & Rubinstein, Y. (2011). *Fear and the Response to Terrorism: An Economic Analysis*. London: London School of Economics and Political Science.
- Belen, M. (2015). Siyasetnmeler ve Bir Siyasetname Örneği: Adab-ı Saltanat. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 34, 275-283.
- Berggren, N. (2003). The Benefits of Economic Freedom: A Survey. *The Independent Review*, 8(2), 193-211.
- Berkman, A. Ü. (1983). *Az Gelişmiş Ülkelerde Kamu Yönetiminde Yolsuzluk ve Rüşvet*. Ankara: Todaie Yayınları.
- Berksoy, T., & Yıldırım, N. E. (2017). Yolsuzluk Kavramına Genel Bir Bakış: Problemler ve Çözüm Önerileri. *Journal of Awareness*, 2(1), 1-18.
- Beşel, F. (2013). *Yolsuzluk Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bilgiç, M. S., Koydemir, F. S., & Akyürek, S. (2014). Türkiye’de Kimlikler Arası Kutuplaşmanın Sosyal Mesafe Üzerinden Ölçümü ve Toplumsal Güvenliğe Etkisi. *Bilge Strateji Dergisi*, 6(11), 163-205.
- Birdsall, N. (2007). Income Distribution: Effects on Growth and Development. *Center for Global Development, Working Paper Number 118*, 1-29.
- Biro, Ö. H., & Gencer, A. H. (2014). Neo-Klasik İktisat ve Neo-Klasik Sentez. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 259-280.
- Blomberga, S., D.Hessa, G., & Orphanidesc, A. (2004). The Macroeconomic Consequences of Terrorism. *Journal of Monetary Economics*, 51(5), 1007-1032.
- Boratav, K. (1976). *100 Soruda Gelir Dağılımı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boyes, W., & Melvin, M. (1996). *Economics*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Bozdağ, N., & Bozdağ, E. (2013). Avrupa Ükelerinde Gelir Dağılımında Bozdağ Nüfus Etkinliği Katsayısı. *Social Sciences*, 8(2), 67-78.
- Bozkurt, Y., & Bayansar, R. (2016). Yeni Toplumsal Hareketler Çerçevesinde Çevreci Hareket ve Gezi Parkı Olayları. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* -, 14(2), 276-293.

- Brand, P., & Sandler, T. (2009). Hostage Taking: Understanding Terrorism Event Dynamics. *Journal of Policy Modeling*, 31(5), 758-778.
- Broadman, H. G., & Recanatini, F. (2001). Seeds of Corruption – Do Market Institutions Matter? *MOCT-MOST Economic Policy in Transitional Economies*, 11(4), 359–392.
- Brugger, F., & Gehrke, C. (2018). Skilling and Deskillling: Technological Change in Classical Economic Theory and Its Empirical Evidence. *Theory and Society*, 47(5), 663-689.
- Brunetti, A. (2006). Political Variables in Growth Regressions. *Volatility, Uncertainty, Instability and Growth*, 117-135. <http://www.rrojasdatabank.info/borner/borner6.pdf> adresinden alındı
- Brussolo, M. E. (2011). *The Fuznets Hypothesis Revisited: Exploring Mexican Inequality at the Sub-National Level*. Dallas: The University of Texas.
- Buğra, A. (2013). *İktisatçılar ve İnsanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Büte, M. (2011a). Nepotizm ve İş Tatmini İlişkisinde İş Stresinin Aracı Rolü Var mıdır? *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(29), 1-8.
- Campos, N. F., & Nugent, J. B. (2002). Who is Afraid of Political Instability? *Journal of Development Economics*, 67(1), 157-172.
- Cangir, N. (2012). *Politik İstikrarsızlık ve Makroekonomik Performans İlişkisi: Türkiye Örneği*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cangir, N., & Turan, T. (2014). Politik İstikrarsızlığın Bütçe Dengesi Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Maliye Dergisi*(166), 243-267.
- Caporaso, J. A., & Levine, D. P. (2002). *Theories of Political Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Castro, G. A. (2011). The Effect of Trade and Foreign Direct Investment on Inequality: Do Governance and Macroeconomic Stability Matter? *Economía Mexicana, Nueva Epoca*, 20(1), 181-219.
- Ceyhan, S., & Peçe, M. A. (2020). Reel Faizlerin Gelir Eşitsizliği Üzerine Etkileri: Seilmiş OECD Ülkeleri için Bir Panel ARDL Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16(1), 35-46.
- Chenery, H. B., & Kretschmer, K. S. (1969). İktisadi Kalkınma için Kaynak Dağılımı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 24(2), 137-180. doi: 10.1501/SBFder_0000001135

- Chetwynd, E., Chetwynd, F., & Spector, B. (2003). Corruption and Poverty: A Review of Recent Literature. *Management Systems International*, 600, 1-21.
- Cihangir, M. (2005). Finansal Krizlerin Banka Birleşmelerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri Çerçevesinde Kronolojik Bir Yaklaşım. *Journal of Economics and Administrative Sciences*, 19(1), 99-116.
- Clark, J. B. (1899). *The Distribution of Wealth A Theory of Wages, Interest and Profits*. New York: The Macmillan Company.
- Clark, J. M. (1951). Distribution. R. D. Irwin içinde, *Readings in the Theory of Income Distribution* (s. 58-71). Homewood.
- Cowell, F. A. (1995). *Measuring Inequality* (2. b.). New York: Prentice Hall.
- Cowell, F. A., & Champernowne, D. G. (1998). *Economic Inequality and Income Distribution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Çakmak, A. İ., & Tosun, B. (2017). Ekonomik Büyüme-Gelir Dağılımı İlişkisi: Kuznets Hipotezinin Seçilmiş Ülkeler Üzerine Araştırılması. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(33), 33-44.
- Çalışkan, Ş. (2010). Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk. *Sosyal Siyaset Konferansları*(59), 89-132.
- Çelik, A. (2004). AB Ülkeleri ve Türkiye'de Gelir Eşitsizliği: Piyasa Dağılımı-Yeniden Dağılım. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3(3), 53-91.
- Çelik, Ş. Ç. (2022). *Yeni Vergi Politikalarının Orta ve Uzun Vadede Gelir Dağılımına Etkisi*. İstanbul: İlke İlim Kültür Eğitim Vakfı.
- Çeştepe, H., & Tatar, E. (2018). Yolsuzluk ve Gelir Eşitsizliği: Gelişmekte Olan Ülkeler için Panel Veri Analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(2), 111-123.
- Çiftçi, M. (2010). İç Göçte GSYH Bileşenleri Olarak Çekici Faktör Kademelenmesi: Atkinson Bölgesel Eşitsizlik Endeksiyle 1995-2000 Dönemi için Bir İstatiksel Uygulama. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1385-1406.
- Çilek, N. (2021). *Bricks Ülkelerinde Ekonomik Küreselleme, Politik İstikrar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoban, O. (1999). Bir Siyasal Yozlaşma Türü Olarak Rüşvet ve Ekonomik Etkileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 173-195.
- Çolak, Ö. F., & Yiğidim, A. (2001). *Türk Bankacılık Sektöründe Kriz*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Çulpan, R. (1980). Bürokratik Sistemin Yozlaşması . *Amme İdaresi Dergisi*, 13(2), 31-45.
- Dağdemir, Ö. (2018). Ekonomik Kalkınma Sürecinde Gelir Eşitsizliği Sorunu ve Makro Ekonomik Göstergeler. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 9(30), 41-58.
- Darby, J., Li, C.-W., & Muscatelli, V. A. (2004). Political Uncertainty, Public Expenditure and Growth . *European Journal of Political Economy*, 20(1), 153 – 179.
- Davis, H. T. (1963). *The Analyses of Economics Time*. Texas: Trinity University Press.
- Deane, P. (1984). *The Evolution of Economic Ideas*. London: Cambridge University Press.
- Demir, N., Yaşa, S., & Dağdemir, V. (3013). Düzey 1 Bölgelerine Göre Yoksulluk ve Göç Durumu. *Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 44(1), 99-102.
- Demirgil, B. (2018). Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Çalışma. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 118-131.
- Demirgil, H. (2011). Politik İstikrarsızlık, Belirsizlik ve Makroekonomi: Türkiye Örneği (1970-2006). *Marmara Üniversitesi İİBF dergisi*, 31(2), 123-144.
- Demirhan, E., & Karagül, M. (2001). Ekonomik Yolsuzluğun Nedenleri ve Ekonomik Etkileri. *Vergi Dünyası*, 243, 139-145.
- Derviş, K. (2007). Küreselleşme, Büyüme ve Gelir dağılımı. *Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 27, 1-9.
- Devlet Planlama Teşkilatı - DPT. (Kasım 2009). *Ekonomik Gelişmeler*. Devlet Planlama Teşkilatı - DPT. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı - DPT.
- Dibooglu, S., & Kibritcioglu, A. (2004). Inflation, Output Growth, And Stabilization İn Turkey 1980-2002. *Journal Of Economics And Business*, 56(1), 43-61.
- Dinçer, M. (2016). Paleolitik'ten Demir Çağı'na Eskiçağ'da Tüketim. *International Journal of History*, 8(4), 71-88.
- Dinler, Z. (2015). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Dişbudak, C., & Süslü, B. (2007). Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımını Belirleyen Makroekonomik Faktörler. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 18(65), 1-23.
- Dobb, M. (1973). *Theories of Value and Distribution since Adam Smith: Ideology and Economic Theory*. London: Cambridge University Press.

- Doğan, B., & Yıldız, A. (2021). Kara Para Aklama ile M¼cadelede Uluslararası Kuruluşların Rol¼. *The Journal of International Scientific Researches*, 6(3), 397-412.
- Doğan, C., & Tek, M. (2007). Türkiye'de Gelir Dağılımının Toplanma Yöntemiyle Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 93-119.
- Doğan, C., & Uzunhasanoğulları, D. (2007). *Türkiye'de Uygulanan Ekonomik ve Mali Politikaların Gelir Dağılımına Etkisi 1980-2005*. Ankara: Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları.
- Dornbusch, R. (1997). The Folly, the Crash and Beyond: Economic Policies and the Crisis. E. Sebastian, & N. Moises içinde, *Mexico 1994: Anatomy of An Emerging-Market Crash* (s. 125-140). Washington DC: Carnegie Endowment.
- Downs, A. (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row Publishers .
- Dökmen, G. (2012). Yolsuzlukların Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi: Dinamik Panel Veri Analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(1), 41-51.
- DPT. (2001). *Gelir Dağılımını İyileştirme ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: DPT.
- Drazen, A. (2002). *Political Economy in Macroeconomics*. Princeton: Princeton University Press.
- Dumlu, U., & Aydın, Ö. (2008). Ekonometrik Modellerle Türkiye İçin 2006 Yılı Gini Endeksi Katsayısı Tahmini. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 8(1), 373-393.
- Dunford, R., Su, Q., Tamang, E., & Wintour, A. (2014). The Pareto Principle. *The Plymouth Student Scientist*, 7(1), 140-148.
- Durak, S., & Akalın, G. (2022). Türkiye'de Gelir Dağılımının Belirleyicileri. *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 6(2), 69-86.
- Easton, D. (1953). *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*. New York: Knopf.
- Eckstein, H. (1992). *Regarding Politics*. California: University of Press.
- Edwards, S., & Tabellini, G. (1991). *Political Instability, Polititcal Weakness and Inflation: An Empirical Analysis*. Massachusetts: National Breau of Economic Research. doi:10.3386/w3721
- Efeoğlu, R., Azg¼n, S., & Emsen, Ö. S. (2020). Makroekonomik Performans Göstergelerinin Yolsuzluğa Etkisi. *İnsan ve Toğlum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(3), 2116-2137.

- Eğilmez, M. (2009b). *Makro Ekonomi: Türkiye'den Örneklerle*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eğilmez, M. (2013, Nisan 21). *Kendime Yazılar*. Aralık 22, 2022 tarihinde Kendime Yazılar: <https://www.mahfiegilmez.com/2013/04/kuresel-krizin-neresindeyiz.html> adresinden alındı
- Eğilmez, M. (2013, Haziran 13). *Kendime Yazılar*. Aralık 25, 2022 tarihinde Kendime Yazılar: <https://www.mahfiegilmez.com/2013/06/piyasada-fed-ve-gezi-park-etkisi.html> adresinden alındı
- Eğilmez, M. (2014a). *Örnekler Kolay Ekonomi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eğilmez, M., & Kumcu, E. (2001). *Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ekelund, R. B., & Hebert, R. F. (1997). *A History of Economic Theory and Method*. Singapore: McGrawHill.
- Elmendorf, D. W., & Furman, J. (2008). If, When, How: A Primer on Fiscal Stimulus. *The Broking Institution*(January), 1-30.
- Elveren, A. Y. (2013). Gelir Dağılımı Çalışmaları İçin Bir Alternatif : Texas Üniversitesi Eşitsizlik Projesi Veri Setler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 35-42.
- Engin, C., & Göllüce, E. (2016). 2008 Küresel Finans Krizi ve Türkiye Üzerine Yansımaları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 27-40.
- Eren, A. (2006). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Eren, M., & Künü, S. (2018). Yolsuzluk ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: E7 Ülkeleri İçin Bir Uygulama. *In Iğdır International Conference On Multidisciplinary Studies*, (s. 1470-1476). Iğdır.
- Ergen, Z. (2008). Kamu Kesimi Yatırım Projelerinin Değerlendirilmesinde Fayda-Maliyet Analizi Tekniği ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 115-132.
- Ergün, E. (2018). Kültür Bürokrasi ve Yolsuzluk: Kültürlerarası Zaman Serimli/Boylamsal Bir Çalışma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 19(2), 131-149.
- Erkal, G., Akıncı, M., & Yılmaz, Ö. (2015). Politik İstikrarsızlık ve Yolsuzluk İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 15(3), 327-342.
- Erkan, H. (1987). *Sosyal Piyasa Ekonomisi, Ekonomik Sistem ve Piyasa Ekonomisine İşlerlik Kazandırılması*. Konrad Adenauer Vakfı.

- Erkan, H. (2000). *Ekonomi Politikasının Temelleri*. İzmir: İlkem Yayınları.
- Eroğlu, C. (2018). Siyaset. C. Eroğlu, G. Atılgan, & E. A. Aytekin (Dü) içinde, *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler* (s. 21-22). İstanbul: Yordam Kitap.
- Ersezer, D. (2006). Gelir Dağılımı Politikası ve Araçları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 255-268.
- Ersoy, A. (1990). *İktisadi Teoriler ve Düşüncelerin Gelişme Tarihi*. İzmir: Abam Yayınları.
- Esen, E., & Kostakoğlu, S. F. (2016). Post Keynesyen Tüketici Tercihi Teorisi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 102-110.
- Esteban, J. M., & Ray, D. (1994). On the Measurement of Polarization. *Econometrica*, 62(4), 819-851.
- Everhart, S. S., Vazquez, J. M., & McNab, R. M. (2009). Corruption, Governance, Investment and Growth in Emerging Markets. *Applied Economics*, 41(13), 1579-1594.
- Fan, C. S., Lin, C., & Treisman, D. (2009). Political Decentralization and Corruption: Evidence from Around the World. *Journal of Public Economics*, 93(1-2), 14-34.
- Farris, F. A. (2010). The Gini Index and Measures of Inequality. *The American Mathematical Monthly*, 117(10), 851-864.
- Feng, Y. (1997). Democracy, Political Stability and Economic Growth. *British Journal of Political Science*, 27(3), 391-418.
- Feng, Y. (1997). Democracy, Political Stability and Economic Growth. *British Journal of Political Science*, 391-418.
- Feng, Y. (2001). Political Freedom, Political Instability, and Policy Uncertainty: A Study of Political Institutions and Private Investment in Developing Countries. *International Studies Quarterly*, 45(2), 271-294.
- Fırat, E. (2009). Türkiye’de 1980 Sonrası Yaşanan Büyük Kriz ve Sonuçlarının Ekonomi Politiği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), 501-524.
- Fırat, E., & Demirtaş, C. (2012). Konjonktürel Teoriler Işığında Türkiye’de Yaşanan 2000 ve 2001 Krizinin Değerlendirilmesi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 4(1), 23-32.
- Fisunoğlu, M., & Tan, B. K. (2009). Keynesyen Devrimi ve Keynesyen İktisat. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 20(70), 31-60.

- Franzese, J. R. (2002). *Macroeconomic Policies of Developed Democracies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fredriksson, P. G., & Svensson, J. (2003). Political Instability, Corruption and Policy Formation: The Case of Environmental Policy. *Journal of Public Economics*, 87(7-8), 1383–1405.
- Friedman, M. (1961). Capitalism and Freedom. *New Individualist Review*, 1, 3-10.
- Frye, T. (2002). The Perils of Polarization: Economic Performance in the Postcommunist World. *World Politics*, 54(3), 308-337.
- Frynas, J. G. (1998). Political Instability and Business: Focus on Shell in Nigeria. *Third World Quarterly*, 19(3), 457-478.
- Furceri, D., Loungani, P., & Zdzienicka, A. (2018). The Effects of Monetary Policy Shocks on Inequality. *Journal of International Money and Finance*, 85, 168-186.
- Galor, O., & Weil, D. N. (1999). From Malthusian Stagnation to Modern Growth. *American Economic Review*, 89(2), 150-154.
- Gasiorowski, M. J. (2000b). Democracy and Macroeconomic Performance in Underdeveloped Countries. *Comparative Political Studies*, 33(3), 319-349.
- Gasiorowski, M. J. (1998a). Macroeconomic Conditions and Political Instability: An Empirical Analysis. *Studies in Comparative International Development*, 33(3), 3-17.
- Gedikli, A. (2011). Kamu Hizmetlerinin Yönerim Sürecinde Yolsuzluğun Derinleştirdiği Ekonomik Büyüme ve Yoksulluk Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme. *Öneri Dergisi*, 9(36), 169-188.
- Geleri, M. (2018). *Politik İstikrarsızlık ve Ekonomik Performans: Türkiye Örneği*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Geleri, M. (2021). Politik İstikrarsızlık ve Ekonomik Performans: Türkiye Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 143-171.
- Gençler, A. (2017). Gelir Dağılımının Kavramsal Çerçevesi. Ç. Özdemir, & E. İslamoğlu içinde, *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Kavram - Teori - Uygulama* (s. 19-36). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gerni, M., Emsen, Ö. S., Özdemir, D., & Buzdağlı, Ö. (2012). Yolsuzluğun Belirleyicileri ve Büyüme ile İlişkileri. *International Conference on Eurasian Economies* (s. 131-139). International Conference on Eurasian Economies.
- Giray, F. (2005). Yolsuzluk ve Yolsuzluğun Vergi Yapısı Üzerine Etkileri. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*(32), 111-137.

- Goda, T. (2017). A Comparative Review of the Role of Income Inequality in Economic Crisis Theories and Its Contribution to the Financial Crisis of 2007- 2009. *Revista Finanzas y Politica Economica*, 9(1), 151-174.
- Goni, E., Lopez, J. H., & Serven, L. (2011). Fiscal Redistribution and Income Inequality in Latin America. *World Development*, 39(9), 1558-1569.
- Göçer, İ. (2012). 2008 Küresel Ekonomik Krizin Nedenleri ve Seçilmiş Ülke Ekonomilerine Etkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 10(17), 18-37.
- Göksu, G. (2005). *Türkiye'de Yaşanan Finansal Kriz Dönemlerinde Uluslararası Brüt Sermaye Hareketlerinin Analizi*. Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Grossman, H. I. (1991). A General Equilibrium Model of Insurrections . *The American Economic Review*, 81(4), 912-921.
- Guerrien, B. (1999). *Neo-Klasik İktisat*. (E. Tokdemir, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gupta, S., Davoodi, H., & Alonso-Terme, R. (1998). Does Corruption Affect Income Inequality And Poverty? *IMF Working Paper*, 1-41.
- Gupta, S., Davoodi, H., & Tiongson, E. (2000). Corruption and the Provision of Health Care and Education Services. *IMF Working Paper*, WP/00/116, 1-32.
- Gur, T. (1971). *Why Men Rebel* (First Princeton Paperback Edition b.). New Jersey: New Jersey: Princeton University Press.
- Güder, F. (2019). *Makroekonomik Faktörlerin Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi: Pane Veri Analizi*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güloğlu, B., & Altınoğlu, E. (2002). “Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* , 27, 107-134.
- Gültekingil, M., & Bora, T. (Dü). (2005). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt.7 Liberalizm* (Cilt 7). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gürel, S., Levent, H., Selim, R., & Sarıca, Ö. (2000). *Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk - Avrupa Birliği ile Karşılaştırma*. İstanbul: TÜSİAD.
- Güreşçi, E. (2012). Türkiye'nin Köyden Kente Göç Sorunu. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 3(6), 41-55.
- Güriş, S., Çağlayan, E., & Güriş, B. (2011). *Eviews ile Temel Ekonometri*. İstanbul: Der Yayınları.

- Gürses, D. (2009). İnsani Gelişme ve Türkiye. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 339-350.
- Güvel, E. A. (1998). Bürokratik Ve Politik Yozlaşmanın Ekonomik Analizi. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 13(146), 26-37.
- Hatipoğlu, Z. (1976). *Ulusal Gelir, Bölüşüm ve Çalışma Ekonomisi*. İstanbul: Aktif Büro Basım Organizasyon Yayınları.
- Haydaroğlu, C. (2011). *Politik Karar Alma Sürecinde Oylama Gücü ve Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkisi*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hayek, F. A. (1944). *The Road to Serfdom*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hekimler, O. (2012). Yoksulluk mu? Yoksunluk mu? Sosyal Dışlanma Üzerine Bir Değerlendirme. *Tekirdağ S.M.M.M. Odası Sosyal Bilimler Dergisi*(1), 1-28.
- Hershlag, Z. Y. (1968). *Turkey: The Challenge of Growth*. Leiden: E. J. Brill.
- Heywood, A. (2011). *Siyaset*. Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2011). *Siyaset Teorisine Giriş*. (H. M. Köse, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Hill, G. (2001). The Immiseration of The Landlords: Rent In a Kaldorian Theory of Income Distribution. *Cambridge Journal of Economic* , 25(4), 481-492.
- Howard, M. C. (1979). *Modern Theories of Income Distribution*. New York: St. Marin Press.
- Huntington, S. P. (1972). *Political Order in Changing Societies*. London: Yale University Press.
- Hurwitz, L. (1973). Contemporary Approaches to Political Stability. *Comparative Politics*, 5(3), 449-463.
- İgdeler, S. (2004). Yolsuzluk ve Yolsuzluklarla Mücadele. *Türk İdare Dergisi*, 76(442), 77-107.
- İliman, T., & Tekeli, R. (2016). Dünya'da ve Türkiye'de Yolsuzluk Algısı. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 62-84.
- IMF. (2022, Aralık 22). IMF. Aralık 22, 2022 tarihinde IMF: <https://www.imf.org/en/Data> adresinden alındı
- İnam, B. (2019). *Sosyal Harcamaların Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- İnsel, A. (2003b). *İktisat İdeolojisinin Eleştirisi* (4. b.). İstanbul: Birikim Yayınları.
- İşgüden, T. (1982). *Makro İktisat*. İstanbul: Bilim ve Teknik Kitabevi Yayınları.
- Işık, N. (2006). Sektörel Gelir Dağılımının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2006(2), 119-127.
- Işık, N., Acar, M., & Işık, B. (2004). Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi: Bir Eşbütünleşme Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF*, 9(2), 325-340.
- Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2-3), 231-254.
- Jong-A-Pin, R. (2009). On the Measurement of Political Instability and Its Impact on Economic Growth. *European Journal of Political Economy*, 25(1), 15-29.
- Kabaş, T. (2014). *Türkiye'de Yoksulluk ve Gelir Dağılımı*. Adana: Akademisyen Kitabevi.
- Kahraman, H. B. (2000). STK'lar ve Merkezi-Yerel Yönetimler. Z. A. Kızılyaprak içinde, *Sivil Toplum Kuruluşları ve Yasalar-Etik-Deprem*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Kalay, M., & Çetin, D. (2016). Afrika Ülkelerinde Politik İstikrar ve Ekonomik Büyüme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 2277-2290.
- Kaldor, N. (1956). Alternative Theories of Income Distribution. *Review of Economic Studies*(23), 83-100.
- Kale, S., & Eken, M. H. (2017). Türk Bankacılığında Krizler ve Çıkarılan Dersler. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(5), 11-23.
- Kalkay, D. (2021). Enflasyon Hedflemesi Stratejisi Uygulayan Ülkelerde Gerçekleşen Enflasyon Oranı ve Gelir Dağılımı Arasındaki İlişki: Panel Veri Analizi. *Journal of Graduate School of Social Sciences*, 25(3), 1200-1211.
- Kamu İç Borçlanmasının Büyüme, Faiz ve Enflasyon Üzerindeki Etkileri. (2008). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(25), 170-196.
- Kanca, O. C. (2012). 1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 47-63.
- Kanca, O. C., & Bayrak, M. (2019). Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Belirleyiciliği: Panel Veri Analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(4), 1495-1514.
- Kansu, A. (2017). *Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri*. Ankara: Astana Yayınları.

- Kapani, M. (2016). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: BB101.
- Kaplan, Y. (1994). *Siyaset Bilinci*. İstanbul: Denge Yayınları.
- Kaplow, L. (2005). Why measure inequality? *Journal of Economic Inequality*(3), 1-13.
- Kar, M., & Kara, M. A. (2005). Yabancı Sermaye Çeşitlerinin Yatırımlar Ve Tasarruflar Üzerine Etkilerinin Ekonometrik Analizi. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 20(228), 93-108.
- Karabıçak, M. (2010). Küresel Krizleri Tetikleyen Nedenler ve Küresel Krizin Türkiye Boyutu. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(3), 251-270.
- Karacan, R. (2017). *Kapitalist Ekonomide Gelir Dağılımı ve Yoksulluk*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- Karacan, R. (2017). *Kapitalist Ekonomide Gelir Dağılımı ve Yoksulluk (Türkiye Örneğiyle)*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- Karaçor, Z. (2006). Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizlerinin Öğrettikleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(16), 379-391.
- Karagöl, E. T. (2016b). 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Türkiye. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 37-50.
- Karagöz, K., & Karagöz, M. (2010). Yolsuzluk, Ekonomik Büyüme, Kamu Harcamaları: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz. *Sayıştay Dergisi*(76), 5-22.
- Karakurt, B. (2010). Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye'nin Krize Maliye Politikası Cevabı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2), 167-196.
- Karaş, E. (2020). *Refah İktisadi Bağlamında Optimal Vergi Arayışı: Türkiye*. Bursa: Ekin Basım Yayın.
- Karataş, T., & Duman, M. (2022). Türkiye Ekonomisinde Rekabetçi Kur Söylemi ve Faiz - Kur Sarmalı. T. Karataş, M. Duman, & T. Karataş (Dü.) içinde, *Güncel İktisadi Araştırmalar* (s. 3-62). İstanbul: Orion Kitabevi.
- Karluk, R. (1981c). *Türkiye'de İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası ve İhracatın Yapısal Analiz*. Eskişehir: İTİA Basımevi.
- Karluk, R. (2004). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Kaya, A. (2009). *Türkiye'de Bölgesel Net Mali Yansıma*. Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.

- Kaya, D. G., & Kaygısız, A. D. (2015). 2008 Küresel Krizi ve Sonrasında Türkiye'de Uygulanan Maliye Politikalarına Genel Bir Bakış. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(26), 171-194.
- Kayapınar, M. A. (2022). Siyaset Nedir? Türkiye'de Siyaset Çalışmalarının İmkânı Üzerine Kuramsal Bir Çözümleme. *Artuklu Akademi*, 9(1), 1-21.
- Kazgan, G. (1984). *Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kazgan, G. (1995). *Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kazgan, G. (2005). *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kazgan, G. (2016). *İktisadi Düşünce: Politikk İktisadın Evrimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kazgan, G. (2017). *Tanzimat'tan 21. yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kazgan, G. (2017). *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009): Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keefer, P., & Knack, S. (2002). Polarization, Politics and Property Rights: Links Between Inequality and Growth. *Public Choice*, 111(1-2), 127-154.
- Kelley, A. C. (1988). Economic Consequences of Population Change in the Third World. *Journal of Economic Literature*, 26(4), 1685-1728.
- Kepenek, Y. (2011). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kepenek, Y., & Yentürk, N. (2001). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kepenek, Y., & Yentürk, N. (2005). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kepenek, Y., & Yentürk, N. (2007). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Keyder, Ç. (2008). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keynes, J. N. (1930). *The Scope and Methods of Political Economy*. London: Cambridge University Press.
- Khan, M. H. (1996). The Efficiency Implications of Corruption. *Journal of International Development*, 8(5), 683-696.
- Kılıç, R., & Çetinkaya, Ş. (2012). Türkiye'de Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardım Stratejileri ve Bir Model Önerisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(34), 93-114.

- Kılıçaslan, H. (2017). 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Türkiye'nin Ekonomik ve Mali Göstergeleri. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 51-64.
- Kızıltan, A., & Ersungur, M. (2007). Türkiye'de İller ve Bölgelerin Ekonomik Gelişmişlik Düzeyleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 271-286.
- Klitgaard, R., Maclean-Abaroa, R., & Parris, H. L. (2000). *Corrupt Cities, A Practical Guide to Cure and Prevention*. Washington D.C: ICS Press.
- Koca, M. R. (2015). İrtikâp Suçu. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*(6), 247-279.
- Kol, E. N., & Karaçor, Z. (2010). 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve İstihdam Üzerine Etkileri. *TC Maliye Bakanlığı Maliye Dergisi*(162), 379-395.
- Konu, A., & Ata, A. (2016). Yolsuzluk ve Ekonomik Özgürlük İlişkisi: AB Ülkeleri Üzerine Yapay Kesit Analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 195-207.
- Korkmaz, E., Erkal, M. E., Minibaş, T., Baloğlu, B., Yılmaz, B. E., & Çak, M. (2001). *Türkiye'de Yolsuzluğun Sosyo-Ekonomik Nedenleri, Etkileri ve Çözüm Önerileri*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Köhnen, G. (1965). *Dünya Ekonomi Tarihi: Başlangıcından Bugüne*. (T. Akoğlu, Çev.) İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Köse, E. (2019). *Yolsuzluk ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Bir Uygulama*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Krieger, T., & Meierrieks, D. (2019). *The Economic Consequences of Terrorism for the European Union*. Berlin: ECONSTOR.
- Kumcu, E. (2009). *Kriz, Para ve İktisatçılar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kunawotor, M. E., Bokpin, G. A., & Barnor, C. (2020). Drivers of Income Inequality in Africa: Does Institutional Quality Matter? *African Development Review*, 718-729.
- Kurt, E., & Doğramacı, B. (2014). Terfi, İşlem Kayırmacılığı Ve İşe Alma Boyutlarında Kayırmacılık Davranışı Algısının Ölçülmesi: İstanbul İlinde Faaliyet Gösteren Bir Belediye İştirakinde Çalışanlar Üzerine Bir Araştırma. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi*, 2(2), 82-96.
- Kurt, Ü. (2016). Türkiye Ekonomisinde Döviz Kuru ve Politik İstikrar İlişkisi: VAR Modeli ile Ampirik Analiz. *Kesit Akademi Dergisi*, 2(6), 178-186.

- Kuştepelı, Y., & Halaç, U. (2004). Türkiye'de Genel Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(4), 143-160.
- Kuznets, S. (1955). Economic Growth and Income Inequality. *The American Economic Review*, XLV, 1-28.
- Künü, S. (2018). Türkiye'de Yolsuzluk ve Gelir Dağılımı Arasındaki İlişki. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(15), 283-298.
- Lambert, P. J. (1993). *The Distribution and Redistribution of Income – A Mathematical Analysis*. Manchester and New York: Manchester University Press.
- Lambsdorff, J. G. (2006). *The Institutional Economics of Corruption and Reform: Theory, Evidence and Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lasswell, H. (1951). *Politics: Who Gets What, When and How*. Illinois: Free Press.
- Lavoie, M. (1994). A Post Keynesian Approach To Consumer Choice. *Journal Of Post Keynesian Economics*, 16(4), 539-562.
- Layman, G. C., & Carsey, T. M. (2002). Party Polarization and "Conflict Extension" in the American Electorate. *American Journal of Political Science*, 46(4), 786-802.
- Lehman, T. E. (2004). *Technological Change, Economic Growth, and Income Inequality: MSA Evidence from the 1990s*. Kentucky: University of Louisville.
- Leite, C., & Weidmann, J. (1999). Does Mother Nature Corrupt? Natural Resources, Corruption ve Ekonomik Büyüme. *SSRN Elektronik Journal*, WP/99/85, 1-34.
- Leslie, B., & Richards, J. (2022). *What Is The Economy And Why It Matters To You*. London: Bloomsbury Publishing Plc.
- Li, H., Xu, L. C., & Zou, H.-F. (2000). Corruption, Income Distribution and Growth. *Economics and Politics*, 12(2), 155-182.
- Lipset, S. M. (1959a). Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. *The American Political Science Review*, 53(1), 69-105.
- Lipset, S. M. (1960b). *The Social Bases of Politics*. Garden City: Garden City, N.Y.,: Doubleday.
- Lipset, S. M. (1960c). *Political Man: The Social Bases of Politics*. New York: The Johns Hopkins University Press.
- Lipset, S. M. (1964). *Siyasi İnsan*. Ankara: Türk Siyasî İlimler Derneği Yayını.

- Lusting, N. (2015). *The Redistributive Impact of Government Spending on Education and Health Evidence from Thirteen Developing Countries in the Commitment to Equity Project*. Commitment to Equity (CEQ).
- Lutz, M. A., & Lux, K. (1979). *The Challenge of Humanistic Economics*. California: Benjamin/Cummings Publishing Company.
- Lydall, H. (1979). *A Theory of Income Distribution*. Oxford: Clarendon Press.
- Manning, N. (2003). Social Needs, Social Problems, and Social Welfare and Well-being. N. Manning, P. Alcock, M. May, & S. D. Wright (Dü) içinde, *The Student's Companion to Social Policy* (s. 19-25). Chichester: Wiley.
- Marx, K. (2000). *Kapital (Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahlili)*. (A. Bilgi, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K., & Engels, F. (1992). *Alman İdeolojisi Feuerbach*. (S. Belli, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K., & Engels, F. (2000). *Komünist Parti Manifestosu*. (D. Armağan, Çev.) İstanbul: Gelenek Yayınevi.
- Mathur, A., & Singh, K. (2013). Foreign Direct Investment, Corruption and Democracy. *Applied Economics*, 45(8), 991-1002.
- Mauro, P. (1995a). Corruption and Growth. *The quarterly journal of economics*, 110(3), 681-712.
- Mauro, P. (1998b). Corruption and The Composition of Government Expenditure. *Journal of Public Economics*, 69(2), 263-279.
- Mauro, P. (1998c). Corruption: Causes, Consequences and Agenda for Further Research. *Finance & Development*, 11-14.
- Maviş, V. (2015). Dolandırıcılık Suçunun Hile Unsuruna İlişkin Sorunlar. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(3), 597 - 626.
- Max, K. (2011). *Ekonomi Politüğın Eleştirisine Katkı*. (S. Belli, Çev.) Ankara: Sol Yayınları.
- McMullan, M. (1961). A Theory of Corruption. *Sociology Review*, 9(2), 181-201.
- Meltzer, A. H. (1988). *Keynes's Monetary Theory A Different Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meriç, M. (2004). Yolsuzluk Nedenleri ve Önlemeye Yönelik Çalışmalar. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(12), 72-86.

- Miljkovic, D., & Rimal, A. (2008). The Impact of Socio-Economic Factors on Political Instability: A Cross Country Analysis. *The Journal of Socio-Economics*, 37, 2454-2463.
- Mill, J. S. (1848). *The Principles of Political Economy*. London: John W. Parker. <https://socialsciences.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/mill/prin/index.html> adresinden alındı
- Miller, R. L. (1976). *Economics Today*. San Fransisco: Canfield Press.
- Mitlen, S. (1999). *Aklın Tarih Öncesi*. (İ. Kutluk, Çev.) Ankara: Dost Yayınevi.
- Murphy, K. M., Shleifer, A., & Wishyn, R. W. (1991). The Allocation of Talent: Implications for Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 503-530.
- Nel, P. (2003). Income Inequality, Economic Growth, and Political Instability in Sub-Saharan Africa. *The Journal of Modern African Studies*, 41(4), 611-639.
- Nordås, H. K. (2000). *The Role of Government in Growth and Income Distribution: The Case of Botswana*. Bergen: Chr. Michelsen Institute.
- Noyan, E., & Avşarlıgil, N. (2017). Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Uygulanan Dolaylı ve Doğrudan Vergi Politikaları Üzerinden Müşevvik Sorunun Ekonometrik Analizi. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 1(3), 49-59.
- Oğuz, O. (2015). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ekonomilerde Dışa Açıklık ve Gelir Dağılımı İlişkisi. *EY International Congress on Economics II "GROWTH, INEQUALITY AND POVERTY"* (s. 1-10). Ankara: Ekonomik Yaklaşım Dergisi.
- Oktar, S., & Varlı, A. (2010). Türkiye’de 1950-1954 Döneminde Demokrat Partinin Tarım Polititkası. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 28(1), 1-22.
- Olson, M. (1963a). Rapid Growth as a Destabilizing Force. *The Journal of Economic History*, 23(4), 529-552.
- Olson, M. (1993b). Dictatorship, Democracy, and Development. *The American Political Science Review*, 87(3), 567-576.
- Orhan, Z. O., & Erdoğan, S. (2005). *Para Polititkası*. İstanbul: Avcı Ofset.
- Öçal, T. (2005). *Türkiye Ekonomisi*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Önder, T. (2005). *Para Politikası Araçları, Amaçları ve Türkiye Uygulaması*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- Özatay, F. (2009). *Finansal Krizler ve Türkiye*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Özbilen, Ş. (1998). *Maliye Politikası*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

- Özcan, A. H. (1998). Dünden Bugüne Dış Ticaretimizdeki Gelişmeler. *Dış Ticaret Dergisi*(Özel Sayı), 41-76.
- Özcan, B. (2012). OECD Ülkelerinde Yolsuzluğun Ekonomik Belirleyenleri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62(2), 253-282.
- Özdemir, Ç. (2017). Gelir Eşitsizliği Ölçüm Yöntemleri. Ç. Özdemir, & E. İslamoğlu içinde, *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Kavram-Teori-Uygulama* (s. 75-108). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Özdemir, Ü., Yiğit, G. K., & Oral, M. (2016). Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamın Türk Dış Ticaretinin Gelişimi . *Doğu Coğrafya Dergisi*, 21(35), 149 - 174.
- Özgüler, V. C. (2014). *Gelir, Servet ve Yoksulluk*. Ankara: Cinius Yayınları.
- Özgüler, V. C. (2017). Gelirin Yeniden Dağılımı. M. Ç. Özdemir, & E. İslamoğlu içinde, *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Kavram, Teori, Uygulama* (s. 59-73). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Özgülven, A. (1992). *İktisadi Düşünceler - Doktrinler ve Teoriler*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Özgülven, A. (2005). *İktisaid Düşünceler-Donktrinler ve Teoriler* (3. b.). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Öztürk, F. (2008). Türkiye’de Tarımsal Yapı ve Tarımsal Destekleme Politikalarının Tarihsel Gelişim Süreci. *Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin*(85), 61-91.
- Öztürk, H. (2004). *Siyasi İstikrarsızlık ve Ekonomi Üzerindeki Etkileri: Türkiye Uygulaması (1950-2003)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, H. (2004). *Siyasi İstikrarsızlık ve Ekonomi Üzerindeki Etkileri: Türkiye Uygulaması (1950-2003)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, İ. M. (2013). İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32(54), 135-166.
- Öztürk, M. (2014). Gezi'nin Arkasındaki Siyasal ve Ekonomik Motivasyon. *Birey ve Toplum*, 4(7), 75-106.
- Öztürk, N. (2009). *İktisatta Bölüşüm*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Öztürk, N. (2010). Klasik ve Neoklasik İktisatta Gelir Bölüşümü. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1(24), 1-24.

- Öztürk, N. K. (2001). Yolsuzlukla Mücadelede İtalya'dan Ders Alınabilir mi? *Amme İdaresi Dergisi*, 34(1), 1-13.
- Öztürk, N., & Göktolga, Z. G. (2010). Yoksulluk ve Gelir Bölüşümünü Belirlemede Kullanılan Ölçütler. *Bütçe Dünyası Dergisi*, 2(34), 3-25.
- Özüşen, B., & Yıldız, Z. (2012). Buzul Çağı'ndan İlk Çağ'a Tüketimin Tarihi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 4(7), 1-16.
- Paldam, M. (1987). Inflation and political instability in eight Latin American. *Public Choice*, 52(2), 143-168.
- Parasız, İ. (2005). *Enflasyon Kriz ve Ayarlamalar Dünyada ve Türkiye'de Kalkınma Makro Ekonomisi Sorunları*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Park, M.-S. (1998). The Cambridge Theory of Income Distribution: a partial critique. *Review of Political Economy*, 10(3), 277-298.
- Pasinetti, L. L. (1979). *Growth and Income Distribution Essays in Economic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Patterson, W. C. (1976). *Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme*. (S. Mutlu, Çev.) Eskişehir: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- Paya, M. (2007). *Makro İktisat*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Pearson, D., Nyonna, D., & Kim, K.-J. (2012). The Relationship between Economic Freedom, State Growth and Foreign Direct Investment in US States. *International Journal of Economics and Finance*, 4(10), 140-146.
- Peçe, M. A., Ceyhan, M. S., & Akpolat, A. (2016). Türkiye'de Gelir Dağılımının Ekonomik Büyümeye Etkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(Özel Sayı 1), 135-148.
- Pederson, A. W. (2004). Measurement Inequality as Relative Deprivation: A Sociological Approach to Inequality. *Acta Sociologica*(47), 31-49.
- Pehlivan, A. (2023). *Terörizm ile Yolsuzluk Arasındaki İlişki: Mena Ülkeleri Üzerine Panel Veri Analizi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pehlivan, H. (2009). *Politik İstikrar ve Ekonomik Performans: Ampirik Bir*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pehlivan, M. S. (2009). *Gelir Dağılımı Eşitsizliğine Devletin Müdahale Araçları: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Örneği*. Ankara: Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Pehlivan, O. (2016). *Kamu Maliyesi*. Trabzon: Celepler Yayınevi.

- Persson, T., & Tabellini, G. (1997). Political Economics and Macroeconomic Policy. *Working Paper 6329*. Massachusetts: National Bureau of Economic Research.
- Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Pınar, A. (2012). *Maliye Politikası, Teori ve Uygulama*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Pinazza, U. (2002). Income Inequality and Economic Growth: Evidence from American Data. *Journal of Economic Growth*, 7(1), 25-41.
- Porta, D. D., & Vanucci, A. (1999). *Corrupt Exchanges, Actors, Resources and Mechanisms of Political Corruption*. New York: NY.
- Primorac, D., & Smoljić, M. (2011). Impact of Corruption on Foreign Direct Investment. *Megatrend Review*, 8(2), 169-199.
- Quesnay, F. (1759). *Tableau Economique* (2. b.). <https://www.taieb.net/auteurs/Quesnay/tableau.html> adresinden alındı
- Ravallion, M. (1997). Can High-Inequality Developing Countries Escape Absolute Poverty? *Economics Letters*, 56(1), 51-57.
- Ricardo, D. (1997). *Ekonomi Politîğın ve Vergilendirmenin İlkeleri*. (T. Ertan, Çev.) İstanbul: Belge Yayınları.
- Rose-Ackerman, S. (1999). *Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform*. Cambridge: Cambridge University Press.
- S.Phelps, E., & Sinn, H. W. (2011). *Perspectives on the Performance of the Continental Economies*. London: The Mitt Press.
- Sakamoto, T. (2005). Economic Performance of Weak Governments and Their Interaction with Central Banks and Labour: Deficits, Economic Growth, Unemployment and Inflation, 1961-1998. *European Journal of Political Research*, 44(6), 801-836.
- Sanders, D. (1981). *Patterns of Political Instability*. New York: The Macmillan Press Ltd.
- Sandler, T., & Enders, W. (2004a). An Economic Perspective on Transnational Terrorism. *European Journal of Political Economy*, 20(2), 301-316.
- Sandler, T., & Enders, W. (2008b). Economic Consequences of Terrorism in Developed and Developing Countries: An Overview. *Terrorizm, Economic Development and Political Openness*, 17-47.
- Sandmo, A. (2015). *The Principal Problem in Political*. Bergen: Norwegian School of Economics (NHH). doi:<https://doi.org/10.1016/B978-0-444-59428-0.00002-3>

- Sarıaslan, F. K. (2017). *Türkiye-Ortadoğu İlişkilerinin Ekonomi Politikası*. Ankara: Hece Basın Yayın.
- Savaş, F. V. (1997). *İktisadın Tarihi*. İstanbul: Liberal Düşünce Topluluğu Yayını.
- Savaş, V. F. (2013). *Politik İktisat*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Sayer, S. (2000). Issues in New Political Economy: An Overview. *Journal of Economic Surveys*, 14(5), 513-526.
- Saygın, İ. (2022). *Yolsuzluk ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 29 Gelişmekte Olan Ülke Üzerine Nedensellik Analizi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Schumpeter, J. A. (1955). *History of Economic Analysis*. London, England: Routledge.
- Selim, R., Günçavdı, Ö., & Bahar, A. A. (2014). *Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı Eşitsizlikleri: Fonksiyonel Gelir Kaynakları ve Bölgesel Eşitsizlikler*. İstanbul: TÜSİAD.
- Seyidoğlu, H. (1999). *Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama* (13. b.). İstanbul: Güzem Yayınları.
- Sezgin, Ş. (2005). Politika Ve Ekonomi İlişkisinde Teorik Yaklaşımlar. *Journal of Management and Economics Research*, 3(4), 133-156.
- Shleifer, A., & Vishny, R. W. (1993). Corruption. *The Quarterly Journal of Economics*, 108(3), 599-617.
- Sierman, C. L. (1998). *Politics, Institutions and the Economic Performance of Nations*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Singer, M. (1977). *The Economic Advance of Turkey (1938 - 1960)*. Ankara: Turkish Economic Society.
- Smith, A. (1997). *Ulusların Zenginliği* (2. b.). (A. Yunus, & M. Bakırcı, Çev.) İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Smoljic, M., & Primorac, D. (2011). Impact of Corruption on Foreign Direct Investment. *Megatrend Review*, 8(2), 169-190.
- Snowdon, B., & Vayne, H. R. (2005). *Modern Macroeconomics*. United Kingdom: Edward Elgar Publishing.
- Stiglitz, J. E. (2013). *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. New York: W. W. Norton & Company.
- Stolper, W. F., & Samuelson, P. A. (1941). Protection and Real Wages. *The Review of Economic Studies*, 9(1), 58-73.

- Storm, K. (1990). *Minority Government and Majority Rule*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Svensson, J. (2005). Eight Questions About Corruption. *The Journal of Economic Perspective*, 19(3), 19-42.
- Şahin, D. (2017). Gelişmiş Ülkelerde Yolsuzluk ve Ekonomik Özgürlük İlişkisinin Analizi. *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 112-121.
- Şahin, H. (2009). *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişimi - Bugünkü Durumu*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Şahinler, D. (2006). *Dünya'da ve Türkiye'de Kara Para Sorunu: Karşı Önlemler*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şamiloğlu, F. (2002). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye'nin Finansal Kaynak Sorunu*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Şanlısoy, S. (2010b). Politik İstikrarsızlık-Ekonomik Süreç Politikaları Etkileşimi. *Sosyoekonomi*, 13(13), 191-214.
- Şanlısoy, S. (2016). Türkiye Ekonomisinde Hükümetlerin Ekonomik Performanslarının TOPSIS Yöntemi İle Ölçülmesi. *Sosyoekonomi*, 24(28), 65-83.
- Şanlısoy, S., & Kök, R. (2010). Politik İstikrarsızlık - Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1987–2006). *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 101-125.
- Şanlısoy, S., & Kök, R. (2010). Politik İstikrarsızlık - Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1987–2006). *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 101-125.
- Şanlısoy, S., & Kök, R. (2010a). Politik İstikrarsızlık - Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1987–2006). *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 101-125.
- Şen, M. A. (2016). *Politik İstikrar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*. Afyon Kocatepe Üniversitesi. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şener, N. (2001). *Tepeden Tırnağa Yolsuzluk*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Şengür, M., & Taban, S. (2016). Gelir Dağılımı-Tasarruf İlişkisi: Türkiye'de Hanehalkı Gelir Türünün Tasarruflar Üzerindeki Etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 49-71.

- Şenses, F. (1981). Short-term Stabilization Policies in a Developing Economy: The Turkish Experience in 1980 in Long-Term Perspective. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 8(1-2), 409-452.
- Şenses, F. (2017). *İktisada (Farklı Bir) Giriş Giriş İktisadı Öğrencileri ve İktisada İlgili Duyanlar İçin Yardımcı Kitap*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şimşek, T. (2015). Politik İstikrarsızlık Çerçevesinde Politika ve İktisat Etkileşimi. *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, 3(2), 39-54.
- Takım, A., Ersungur, Ş. M., Dikmen, A. T., & Aksu, L. E. (2020). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ile Gelir Dağılımı Arasındaki İlişki. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34(1), 234-248.
- Talas, C. (1980). *Ekonomik Sistemler*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Tan, M. (2019). Tüketim Kültürü Bağlamında İstek ve İhtiyaçların Oluşumu: Kavramsal Bir Analiz. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), 193-218.
- Tanör, B. (1986). *İki Anayasa 1961-1982*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Tanrıverdi, P. (2007). *Gelir Dağılımının ve Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri*. Pamukkale Üniversitesi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tanzi, V. (1998). Corruption Around The World: Causes, Consequences, Scope, And Cures. *Staff Papers*, 45(4), 559-594.
- Tanzi, V., & Davoodi, H. (1997). Corruption Public Investment, and Growth. *IMF Working Paper 97/139*, 1-23.
- Tarhan, R. B., Gençkaya, Ö. F., Ergül, E., Özsemerci, K., & Özbaran, H. (2006). *Yolsuzlukla Mücadele TBMM Raporu Bir Olgu Olarak Yolsuzluk: Nedenler, Etkiler ve Çözüm Önerileri*. Ankara: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.
- Tarı, R. (2018). *Ekonometri*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Taşar, M. O. (2010). Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Makroekonomik Etkilerinin Analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 76-97.
- Tavares, J., & Wacziarg, R. (2001). How Democracy Affects Growth. *European Economic Review*, 45(8), 1341-1378.
- TCMB. (2001, Temmuz). 2001 Yılı Para Politikası Hedefler ve Uygulama. Ankara.

- TCMB. (2001). *Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı*. Ankara: TCMB. 12 15, 2022 tarihinde alındı
- TCMB. (2022, Aralık 26). *İstatistikler*. İstatistikler: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Enflasyon+Verileri/> adresinden alındı
- TCMB. (2022, 12 16). *TCMB*. Merkez Bankası Tarihçesi: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/banka+hakk+inda/tarihce> adresinden alındı
- TCMB. (2022, Aralık 27). *TCMB*. TCMB: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Doviz+Kurlari/Gosterge+Niteligindeki+Merkez+Bankasi+Kurlarii/> adresinden alındı
- Tekeli, İ., & Saylan, G. (1974). Rüşvet Kuramı. *Amme İdaresi Dergisi*, 7(3), 92-113.
- Telatar, E., & Telatar, F. (2004). Standart Imf İstikrar Politikaları: Politik İstikrarsızlığa Yol Açan Bir Kanal. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 19(215), 53-65.
- Telatar, F. (2003). Türkiye’de Politika Değişkenliği ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkileri 1986-2001. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 18(211), 71-91.
- Thornton, J. (2001). The Kuznets Inverted-U Hypothesis: Panel Data. *Applied Economics Letters*, 8(1), 15-16.
- Tiryaki, H. H. (2013). *Teorik ve Amprik Açidan: Gelir Dağılımı ve İşsizlik İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Çalışma*. İstanbul Üniversitesi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Toğan, S. (2009). Küresel Kriz ve Türkiye. *TİSK Akademi*, 4(Özel Sayı 2), 7-25.
- Tokatlıoğlu, İ., & Atan, M. (2007). Türkiye’de Bölgeler Arası Gelişmişlik Düzeyi Ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği: Kuznets Eğrisi Geçerli Mi? *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 18(65), 25-58.
- Topal, M. H., & Ünver, M. (2016). Yolsuzluğun Belirleyicileri: Kırılgan Ekonomiler İçin Panel Eş-bütünleşme Analizi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 58-68.
- Topkaya, A. (2014). *Yolsuzluk ve Ekonomik Etkileri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tosun, B. (2016). *Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı İlişkisi: Kuznets Hipotezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Treisman, D. (2000). The Causes of Corruption: A Cross-National Study. *Journal of Public Economics*, 76(3), 399–457.
- Tuncer, S. (1970). *Gelirin Yeniden Dağılımı*. İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- Tunç, H. (2001). Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisi. *İstanbul Sanayi Odası Dergisi*(421), 20-26.
- Turan, Z. (2011). Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 56-80.
- Turcotte, A. (1998). *Dialogue de Sourds: Economic Voting in Canadian Fedaral*. Toronto: University of Toronto.
- Turhan, S. (1974). Kamu Harcamaları ve Gelir Dağılımı. *The Conference Journal of Financial Studies Center*(23), 265-279.
- Turhan, S. (1993). *Vergi Teorisi ve Polititkası* . İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Turow, S. (1985). What's Wrong with Bribery. *Journal of Business Ethics*, 4(4), 249-251.
- TÜİK. (2014). *İstatistik Göstergeler1923-2013*. Ankara: TÜİK. Haziran 1, 2023 tarihinde <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php#> adresinden alındı
- TÜİK. (2022, Aralık 30). *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması*. Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=gelir-yasam-tuketim-ve-yoksulluk-107&dil=1> adresinden alındı
- TÜİK. (2022, Aralık 22). *TÜİK. TÜİK:* <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=gayri%20safı> adresinden alındı
- TÜİK. (2022, Aralık 22). *TÜİK. TÜİK:* <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1> adresinden alındı
- TÜİK. (2022, Aralık 26). *TÜİK. TÜİK:* <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1> adresinden alındı
- TÜİK. (2023, Ağustos 2). *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması*. Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=gelir-yasam-tuketim-ve-yoksulluk-107&dil=1> adresinden alındı

- TÜİK. (2023, Ağustos 2). *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması*. Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=gelir-yasam-tuketim-ve-yoksulluk-107&dil=1> adresinden alındı
- Tüleykan, H., & Bayramoğlu, S. (2016). Türkiye’de 24 Ocak Kararları İle Başlayan Finansal Serbestleşmenin Günümüz İktisadi ve Mali Yapısına Yansımaları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 401-420.
- Türedi, S. (2018). The Effect of Corruption and Country Risk on FDI Inflows: Empirical Evidence From Developing Countries. *International Journal of Economics and Administrative Studies*(21), 151-172.
- Türedi, S., & Altınar, A. (2016). Economic And Political Factors Affecting Corruption in Developing Countries. *International Journal of Economics and Research*, 7(1), 120-136.
- Türk, İ. (1992). *Maliye Politikası Amaçlar Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Türkdoğan, O. (1996). *Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Türkkan, E. (1996). *Ekonomi ve Demokrasi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Uddin, M. A., Ali, M. H., & Masih, M. (2017). Political Stability and Growth: An Application of Dynamic GMM and Quantile Regression. *Economic Modelling*, 64, 610-625.
- Ulutürk, S., & Ersezer, D. (2005). Gelir, Gelir Dağılımı Yaklaşımları ve Devletin Rolü. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları* (s. 88-105). İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi.
- Uyanık, Y. (2015). Bir Sorun Alanı Olarak Gelir Dağılımı ve Gelir Dağılımının Önemi. Y. Uyanık, E. P. Çakar, M. Atan, & F. Saraçoğlu içinde, *Gelir Dağılımında Gelişmeler ve Vergi Politikası* (s. 1-58). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Uyanık, Y. (2017). Gelir Dağılımı Teorileri. Ç. Özdemir, & E. İslamoğlu içinde, *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Kavram-Teori-Uygulama* (s. 37-75). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Uygun, E. (2001). *Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri*. Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu.
- Uysal, D. (2004). *IMF Politikaları ve Türkiye*. İzmir: Çizgi Kitabevi.
- Uysal, Y. (2007). Gelir Dağılımı Türleri Arasındaki İlişkiler Perspektifinde Türkiye’de Gelir Dağılımının Düzenlenmesine Yönelik Öneriler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 248-292.

- Uzunoglu, S. (2009). Global Kriz: Ne Zaman ve Nasıl Sona Erecek? *TISK Akademi*, 4(Özel Sayı 2), 80-88.
- Ünlü, U. (2019). Kara Para Aklamada Yeni Yöntemler ve Kara Paranın Ekonomi Üzerindeki Etkileri. *Sayıştay Dergisi*(13), 155-179.
- Ünsal, E. M. (2013). *Mikro İktisada Giriş*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Üzümcü, A. (2014). Türkiye’de Gelir Dağılımı Adaletsizliği ve Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Gelişimi (2003-2012). *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(8), 135-166.
- Vaknin, S. (2002). *Crime and Corruption*. Washington DC: United Press International.
- Varlık, C. (2009). İkiz Krizler: Para Krizleri İle Bankacılık Krizleri Arasındaki Bağlantılar . *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 13(42), 159-180.
- Wetherly, P. (1996). Basic Needs and Social Policies. *Critical Social Policy*, 16(46), 45-65.
- Woo, J. (2005). Social Polarization, Fiscal Instability and Growth. *European Economic Review*, 49(6), 1451-1477.
- World Bank. (2023, 06 30). *World Bank*. 06 30, 2023 tarihinde World Bank: <https://www.worldbank.org/en/topic/governance/brief/combating-corruption> adresinden alındı
- Yalçınkaya, A. E., Şanlısoy, S., & Aydın, Ü. (2016). Türk Bankacılık Endüstrisinde Performansın Belirleyenleri ve Politik İstikrarsızlık İlişkisi. *Sosyoekonomi Dergisi*, 24(27), 161-182.
- Yamak, R., & Yamak, N. (1999). Türkiye’de Gelir Dağılımı ve İç Göç. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 16-28.
- Yay, T., Yay, G., & Yılmaz, E. (2001). *Küreselleşme Süreci’nde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Yeldan, E. (2001). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yerasimos, S. (1977). *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye: 1. Dünya Savaşından 1971’e*. (B. Kuzucu, Çev.) İstanbul : Gözlem Yayınları.
- Yıldırım, A., & Tokgöz, A. (2020). Kayırmacılık Algısının Örgütsel Muhalefet Davranışı. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 4(3), 541-560.
- Yıldırım, K. (2001). *İktisat Teorisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Yıldırım, K., & Erdoğan, M. (2014). *Mikro İktisat*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Yıldız, Z., & Durgun, A. (2010). 2008 Küresel Ekonomik Krizi ve Turizm Sektörü Üzerine Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2(1), 1-15.
- Yılmaz, A., & Kılavuz, R. (2002). Türk Kamu Bürokrasisinin İşlemsel Sorunları Üzerine Notlar. *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(2), 17-31.
- Yüce, M. (2002). Türkiye’de Gelir Dağılımı Bozukluğunun İzlenen Kamu Gelir ve Harcama Politikaları ile Bağlantısı. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler*, 23, 1-38.
- Yücel, D. (2011). *Gelir Dağılımı Teorileri ve Politikaları: Türkiye’de Gelir Dağılımı-Yoksulluk Sorunu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zaim, S. (1986). *Çalışma Ekonomisi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Politik-ekonomik etkileşimle ilgili modellemeler	30
Tablo 2: Sanders'in politik istikrarsızlık göstergeleri	44
Tablo 3: Kasım-Aralık 2000 tarihindeki repo gecelik faizi	57
Tablo 4: TCMB haftalık döviz rezervi.....	58
Tablo 5: 2001 yılının 1.çeyreği TCMB haftalık döviz rezervi	61
Tablo 6: Şubat 2001 krizinin makroekonomik etkileri	62
Tablo 7: 2001 yılı IMF Türkiye raporu makroekonomik hedefler	63
Tablo 8: GEGP'te uygulanan ekonomi politikası ve uygulama şekli	67
Tablo 9: Makroekonomik göstergeler (1998-2004).....	68
Tablo 10: Makroekonomik göstergeler (2002-2008).....	70
Tablo 11: Bütçe gelir ve gideri (2001-2007)	71
Tablo 12: Makroekonomik göstergeler (2006-2014).....	74
Tablo 13: 2002-2009 dönemi dış ticaret göstergeleri	76
Tablo 14: Türkiye’de DYS yatırımı girişlerinin sektörel dağılımı	78
Tablo 15: 2013 Yılı Ocak-Ağustos dönemi dış ticaret göstergeleri	80
Tablo 16: Fizyokratların çevresel akım net hasıla bölüşümü	142
Tablo 17: Model 1 için kullanılan veri seti ve kaynaklar.	167
Tablo 18: Model 2 için kullanılan veri seti ve kaynaklar.	167
Tablo 19: Model 1 için korelasyon değerlendirmesi sonuçları.....	170
Tablo 20: Model 2 için korelasyon değerlendirmesi sonuçları.....	171
Tablo 21: Model 1 için ADF birim kök testi sonuçları.....	173
Tablo 22: Model 2 için ADF birim kök testi sonuçları.....	173
Tablo 23: Model 1 için PP birim kök testi sonuçları	175
Tablo 24: Model 2 için PP birim kök testi sonuçları	176

Tablo 25: Model 1 için VAR modeli gecikme uzunluğu sonuçları.....	179
Tablo 26: Model 1 için iz ve maksimum özdeğer istatistikleri.....	179
Tablo 27: Model 1 için Granger nedensellik testi sonuçları.....	181
Tablo 28: Model 2 için Granger nedensellik testi sonuçları.....	181

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Politik ekonomik döngü	29
Şekil 2: GEGP hedefleri (sihirli altıgen)	66
Şekil 3: Yolsuzluk türleri	90
Şekil 4: Devletin üretim faaliyetine müdahil olduğu durum	98
Şekil 5: Ücret düzeyi-yolsuzluk ilişkisi.....	99
Şekil 6: Gini katsayısı ve lorenz eğrisi	117
Şekil 7: Kuznets'in ters U eğrisi.....	118
Şekil 8: Pareto'nun gelir dağılımı piramidi.....	123
Şekil 9: Gelirin emek ve kapital arasındaki bölüşümü.....	154

Grafik 1: 2000-2009 Ocak dönemi GSYİH büyüme oranı	74
Grafik 2: 2002-2009 Şubat dönemi işsizlik oranı.....	75
Grafik 3: 2013 Yılı Ocak-Temmuz dönemi enflasyon oranı.....	79
Grafik 4: 2013 yılı çeyreklik ekonomik büyüme oranı	81
Grafik 5: 2016 Ocak-Kasım dönemi enflasyon oranı.....	82
Grafik 6: Temmuz 2016 günlük TCMB döviz kuru.....	83
Grafik 7: 2016 yılı çeyreklik GSYH büyüme oranı	83
Grafik 8: Doğrudan yabancı sermaye girişi (1993-2017).....	84
Grafik 9: Model 1 için analizde kullanılan değişkenlerin zaman serisi grafikleri	168
Grafik 10: Model 2 için analizde kullanılan değişkenlerin zaman serisi grafikleri...	169

ÖZGEÇMİŞ

Ömer Faruk AYYILDIZ, İlkokul eğitimini İstanbul'un Sultangazi ilçesinde bulunan Atatürk Çiftliği İlköğretim okulunda tamamlamış, daha sonra yine aynı ilçede yer alan Şair Abay Konanbay Lisesinde ortaöğretim eğitimini tamamlamıştır. Lise eğitiminden sonra üniversite eğitimini Lisans derecesinde Karabük'te Karabük Üniversitesi İktisat Bölümü'nde tamamlamış ve 2019 yılında mezun olmuştur. Mezun olmadan önce 2018 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne giderek ve çeşitli alanlarda iş tecrübesi edinmiştir. Daha sonra tekrar Türkiye'ye döndükten sonra mezun olduğu yıl itibariyle ulusal ve uluslararası çeşitli sektörde çalışma imkânı bulduktan sonra 2020 yılında yine aynı üniversitenin Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda yüksek lisans derecesinde eğitimine başlamıştır. Yüksek lisans derecesine başladığı yıl itibariyle eğitim süresi boyunca çeşitli makale ve bildiriler hazırlamış ve birçok ulusal ve uluslararası bilim kongrelerine araştırmacı olarak katılmıştır;

Yazarın çalışmaları;

- Cumhuriyet Sonrası Yaşanan Askeri Darbeler: Darbe Sonrası Türkiye'nin Makroekonomik Durumu
- Ekonomik İş Birliği Örgütlerinin Türkiye'nin Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Performansı Üzerine Etkileri
- Politik İstikrarsızlığın Ekonomik Büyüme Performansı Üzerine Etkileri
- Demografik Yapı Enflasyonu Etkiler Mi? ARDL Sınır Testi Yaklaşımı

Yazarın katıldığı bilimsel kongreler;

- 1. Uluslararası Artuklu İktisadi İdari ve Siyasi Bilimler Kongresi
- 5 th International CEO Communication, Economics, Organization & Social Sciences Congress
- 8 th International Zeugma Conference On Scientific Research